

HERU

URBANIZAM NASLIJEĐA **HERITAGE URBANISM**

Urbanistički i prostorni modeli
za oživljavanje i unaprjeđenje
kulturnoga naslijeđa

Urban and Spatial Models for
Revival and Enhancement
of Cultural Heritage

HRZZ-2032

ZNANSTVENI KOLOKVIJ

MODELI REVITALIZACIJE I UNAPRJEĐENJA KULTURNOGA NASLIJEĐA

zbornik radova

**MULTIDISCIPLINARNI
DIJALOG**

ZAGREB, 2017.

Af

URBANIZAM NASLIJEĐA HERITAGE URBANISM

Urbanistički i prostorni modeli Urban and Spatial Models for
za oživljavanje i unaprjeđenje Revival and Enhancement
kulturnoga naslijeđa of Cultural Heritage

HRZZ-2032

ZNANSTVENI KOLOKVIJ

MODELI REVITALIZACIJE I UNAPRJEĐENJA KULTURNOGA NASLIJEĐA

zbornik radova

**MULTIDISCIPLINARNI
DIJALOG**

ZAGREB, 2017.

Af

ZNANSTVENI KOLOKVIJ

MODELI REVITALIZACIJE
I UNAPRJEĐENJA
KULTURNOGA NASLIJEĐA

MULTIDISCIPLINARNI DIJALOG

ZBORNİK RADOVA

NAKLADNIK

Arhitektonski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
HR-10000 Zagreb, Kačićeva 26
www.arhitekt.hr

ZA NAKLADNIKA

Izv.prof.dr.sc. Krunoslav Šmit
Dekan Arhitektonskoga fakulteta

GLAVNI UREDNIK

Akademik Mladen Obad Šćitaroci
Voditelj istraživačkoga projekta *Urbanizam naslijeđa / Heritage Urbanism* (HERU)

UREDNIKA

Izv.prof.dr.sc. Bojana Bojanić Obad Šćitaroci

IZVRŠNI UREDNICI

Dr.sc. Irma Huić
Dr.sc. Ana Mrđa
Dr.sc. Tin Oberman
Dr.sc. Marko Rukavina
Boris Dundović
Tamara Marić

GRAFIČKI UREDNIK

Boris Dundović

RECENZENTI

Prof.dr.sc. Zlatko Jurić
Prof.dr.sc. Ivan Rogić

ZNANSTVENI ODBOR

Akademik Mladen Obad Šćitaroci
Akademik Velimir Neidhardt
Akademik Vladimir Marković
Izv.prof.dr.sc. Bojana Bojanić Obad Šćitaroci
Dr.sc. Jasenka Kranjčević
Dr.sc. Biserka Dumbović Bilušić

REDAKTURA TEKSTOVA

Akademik Mladen Obad Šćitaroci

LEKTURA I KOREKTURA

Mirjana Ostoja

OBLIKOVANJE

Boris Dundović

GRAFIČKA PRIPREMA

Denona d.o.o., Zagreb
Boris Dundović

TISAK

Denona d.o.o., Zagreb
www.denona.hr

URBANIZAM NASLIJEĐA
Urbanistički i prostorni modeli
za oživljavanje i unaprjeđenje
kulturnoga naslijeđa

HERITAGE URBANISM
Urban and Spatial Models for
Revival and Enhancement
of Cultural Heritage

Istraživački projekt
HRZZ-2032

Znanstveni kolokvij održan je 24. svibnja 2017. u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u organizaciji Arhitektonskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Razreda za likovne umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

Zbornik znanstvenog kolokvija objavljen je u sklopu istraživačkog projekta *Urbanizam naslijeđa – Urbanistički i prostorni modeli za oživljavanje i unaprjeđenje kulturnoga naslijeđa* (HERU) glavnoga istraživača akademika Mladena Obada Šćitarocija, koji se provodi na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Projekt pod brojem 2032 financira Hrvatska zaklada za znanost (HRZZ).

Sva priopćenja članova projekta *Urbanizam naslijeđa* (HERU) dio su njihova istraživačkoga rada u sklopu projekta.

Zbornik je za objavu prihvatilo Povjerenstvo za nakladničku djelatnost Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na sjednici 13. srpnja 2017. godine.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000968404.

ISBN 978-953-8042-29-4 (meki uvez)

ISBN 978-953-8042-30-0 (e-knjiga)

Zagreb, listopad 2017.

Objavu zbornika financijski je pomogla Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

PODROBNJE INFORMACIJE O
ZNANSTVENOISTRAŽIVAČKOM PROJEKTU:

Web: heru2015.wordpress.com
Facebook: www.facebook.com/heru2032
E-pošta: heritage.urbanism@gmail.com

PROSLOV

Akademik **MLADEN OBAD ŠĆITAROCI**

Voditelj istraživačkoga projekta *Urbanizam naslijeđa* / *Heritage Urbanism* (HERU)

Znanstveni kolokvij *Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa* organizirali su Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Razred za likovne umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Kolokvij je održan 24. svibnja 2017. u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Pokrovitelj kolokvija bilo je Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.

Znanstveni kolokvij dio je aktivnosti istraživačkoga projekta *Heritage Urbanism (HERU) / Urbanizam naslijeđa – urbanistički i prostorni modeli za oživljavanje i unaprjeđenje kulturnoga naslijeđa* (HRZZ-2032), koji financira Hrvatska zaklada za znanost, a provodi se na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Znanstveni kolokvij okupio je brojne stručnjake iz različitih znanstvenih područja, koji su svojom nazočnošću, raspravom i pisanim radovima ukazali na potrebu i obvezu bržeg i učinkovitijeg unaprjeđenja i oživljavanja kulturnoga naslijeđa u Hrvatskoj, posebice zbog činjenice da brojno kulturno naslijeđe, poglavito ono graditeljsko, propada i nestaje kao posljedica društvene inertnosti i neučinkovitih postojećih modela obnove i unaprjeđenja. Kolo-

kvij je zamišljen i ostvaren kao mjesto multidisciplinarne, interdisciplinarne i transdisciplinarne rasprave o temama važnim za unaprjeđenje kulturnoga naslijeđa. Cilj je kolokvija i zbornika radova ukazati na nove modele unaprjeđenja naslijeđa jer postojeći modeli ne daju rezultate. Namjera je proširiti raspravu izvan uobičajenih konzervatorskih motrišta te motrišta arhitekture, urbanizma i povijesti umjetnosti.

Na znanstvenom kolokviju sudjelovali su brojni stručnjaci najrazličitijih struka: arhitekti, urbanisti, planeri, povjesničari umjetnosti, arheolozi, konzervatori, sociolozi, pravnici, ekonomisti, i drugi. Zaključci znanstvenog kolokvija namijenjeni su primjeni u svim stručnim i znanstvenim područjima koja izravno ili posredno utječu na stanje i budućnost kulturnoga naslijeđa.

Nakon uvodnoga dijela, u ovom su zborniku radovi razvrstani u sljedeće tematske cjeline: Razvojni i upravljački modeli (izlaganja pozvanih predavača), Modeli za naslijeđe u krajoliku, Modeli za naslijeđe u gradu, Modeli doživljaja i korištenja naslijeđa i Normativno-pravni modeli te Prilozi raspravi na kolokviju i Pogovor. Objavljeno je ukupno 66 rada. Od toga je osam tekstova pozva-

nih predavača i pozvanih sudionika okrugloga stola, a 43 teksta koji ukazuju na provedena istraživanja u sklopu znanstvenoistraživačkoga projekta *Urbanizam naslijeđa*. Svi su radovi usredotočeni na pronalaženje modela za unaprjeđenje i oživljavanje kulturnog naslijeđa. Sva istraživanja ukazuju na istraživački proces koji je u razvoju s otvaranjem brojnih istraživačkih i stručnih pitanja na koja su dani odgovori tijekom kolokvija ili se oni očekuju u nastavku istraživanja.

Znanstveni kolokvij i zbornik radova kolokvija nastavak je započetih tema objavljenih u zborniku radova međunarodnoga znanstvenoga skupa *Prostorne i razvojne mogućnosti kulturnog naslijeđa*, održanog u Zagrebu 22. i 23. listopada 2015., kojim su povodom izdane tri publikacije: knjiga sažetaka (ISBN 978-953-8042-07-2), knjiga postera (ISBN 978-953-8042-12-6) i zbornik radova (ISBN 978-953-8042-11-9). Sve su publikacije objavljene digitalno, a zbornik radova objavljen je i u tiskanome obliku (ISBN 978-953-8042-10-2).

Organizaciju znanstvenog kolokvija i objavu zbornika radova omogućila je novčanim potporama Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

I.

UVOD

MLADEN OBAD ŠĆITAROCI

UVOD U ZNANSTVENI KOLOKVIJ MODELI REVITALIZACIJE I UNAPRJEĐENJA KULTURNOGA NASLIJEĐA

NASLIJEĐE/BAŠTINA
REVITALIZACIJA NASLIJEĐA
UNAPRJEĐENJE NASLIJEĐA
AKTIVNA ZAŠTITA
INTEGRALNA ZAŠTITA
ODRŽIVOST U REVITALIZACIJI NASLIJEĐA

Na tlu Hrvatske baštinimo kulturno naslijeđe brojnih stoljeća i tisućljeća. Samo smo malen dio zbrinuli i očuvali za buduće naraštaje. Većina naslijeđa propada i nestaje, a time nestaje i dio kulturnog, povijesnog i prostornog identiteta Hrvatske. Propada čak i naslijeđe pod zaštitom UNESCO-a. Posebice je u teškom stanju graditeljsko naslijeđe. Dosadašnji modeli korišteni posljednjih pola stoljeća ne daju rezultate, osim malobrojnih iznimaka. Što učiniti? Koji su to učinkoviti modeli koji će zaustaviti nestajanje naslijeđa, pomoći u njegovoj revitalizaciji i unaprjeđenju te usmjeriti na putove koji će dati rezultate te omogućiti opstanak i život naslijeđa? To su pitanja na koja tražimo odgovore. Ako znanstvenim kolokvijem potaknemo razmišljanje o tom problemu te ako po tko zna koji put skrenemo pozornost na ozbiljnost stanja naslijeđa i potrebu njegove revitalizacije – bit će to značajan doprinos u neprekidnim znanstvenim, stručnim i popularizacijskim aktivnostima za spašavanje i unaprjeđenje hrvatskoga naslijeđa kao neprocjenjiva nacionalnog identiteta, ali i neponovljivog izvora za kulturni, turistički, društveni i gospodarski razvitak.

Dvadeset pet stoljeća urbane kulture na tlu Hrvatske

Hrvatska baštini 25 stoljeća urbane kulture – od ilirskih protourbanih naselja, prvih grčkih gradova iz 4. st. pr. Kr. i rimske graditeljske kulture preko srednjovjekovnih, renesansnih i baroknih gradova, vernakularnih i fortifikacijskih građevina do velikih preobrazbi gradova druge polovice 19. stoljeća te do modernističke arhitekture i urbanizma 20. stoljeća. Sačuvani su brojni, raznoliki i visoke vrsnoće prepoznati kulturni krajolici koji potvrđuju skladan i moguć održivi suživot čovjeka i prirode.

Umijeće nasljeđivanja – umijeće stvaranja naslijeđa

Dvadeset pet stoljeća duga tradicija gradogradnje svjedoči o vitalnosti i kontinuitetu, a obilježava ju autohtonost proizašla iz podneblja, *genius loci*, vještine i kreacije graditelja te prilagodbe društvenim i lokalnim uvjetima. Brojno naslijeđe svjedoči o umijeću nasljeđivanja i skladne nadgradnje. Da bismo očuvali vrijednosti naslijeđenoga, moramo osigurati vrijednosti novoga u naslijeđu kako bi jednoga dana ono postalo novim naslijeđem. Moramo pronaći modele ponašanja prema kojima novi zahvati nadograđuju i obogaćuju, a ne razaraju zatečeno.

Baština bez baštinika

Sintagma *baština bez baštinika*, stara pola stoljeća, a potaknuta propadanjem graditeljskoga naslijeđa u Hrvatskoj – i danas je aktualna. Naslijeđe je propadalo tada, propada i sada. Što je tomu razlog? Zašto se o naslijeđu govori afirmativno, a poduzima se premalo?

U *Strategiji zaštite, očuvanja i održivoga gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015.* navedeni su brojni problemi:

- nezadovoljavajuće građevno stanje – zapuštenost, neodržavanje, ruševnost
- nedovoljno razrađena metodologija i postupci za izradu konzervatorske i tehničke dokumentacije za obnovu uzrok je prespore i neodgovarajuće obnove, kojom se spomenička svojstva umanjuju
- nedostatnost kriterija za postupke vrjednovanja kulturnih dobara nacionalnog, regionalnog i lokalnog značenja
- nepostojanje modela upravljanja kulturnom baštinom, zbog čega nema njihova sustavnog održavanja i korištenja (npr. za razvoj kulturnog i ostalih selektivnih oblika turizma)
- nedostatna sustavna promocija važnosti i vrijednosti kulturnih dobara te mogućnosti njihova uključenja u gospodarske tokove sredine u kojoj se nalaze
- nedostatnost podzakonske regulative i nepostojanje odgovarajućih konzervatorskih podloga za izradu prostornoplanske dokumentacije, što je temelj obnove i održivosti povijesnih cjelina.

Brojno naslijeđe i dalje je u lošem stanju, nema namjenu, propada, nije uključeno u život gradova i naselja. Takvo stanje potaknulo je znanstvenoistraživački projekt *Urbanizam naslijeđa* s ciljem da na znanstveno utemeljeni način pridonese rješavanju problema. Cilj je to i ovoga znanstvenog kolokvija pod nazivom *Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnoga naslijeđa*.

Tako je 3. veljače 2017. u Registru nepokretnih kulturnih dobara Republike Hrvatske, koji se vodi u Ministarstvu kulture, upisano 5608 dobara graditeljske baštine bez arheologije. Registar se sastoji od tri liste: zaštićena kulturna dobra (Z), kulturna dobra od nacionalnog značenja (N) i preventivno zaštićena kulturna dobra (P). Na Z-listi jesu 5232 dobra, od toga 441 cjelina, 10 krajolika i 4781 pojedinačno nepokretno kulturno dobro. Na N-listi je 39 dobara (dvije cjeline i 37 pojedinačnih). Na P-listi je 337 dobara (31 cjelina, 2 krajolika i 304 pojedinačnih). Ukupno je zaštićeno 1140 kopnenih i podvodnih arheoloških lokaliteta (870 na Z-listi i 270 na P-listi).

Novi život naslijeđa

Temeljno je pitanje kako brojno propadajuće naslijeđe uključiti u suvremeni život, kako spriječiti njegovo propadanje, kako mu produljiti život, kako ga učiniti resursom koji će se sam održavati, kako ga kreativno i racionalno nadopuniti, osuvremeniti i učiniti ga aktivnim – a da ne izgubi svojstvo naslijeđa. Kako naslijeđe kao gubitnika, često shvaćenog kao teret zajednici, pretvoriti u dobitnika kao nositelja razvoja? Treba li graditi novo, dok nam naslijeđe propada?

Odgovore na ova pitanja možemo tražiti u sljedećim polazištima:

- Kulturno naslijeđe ne treba shvaćati kao statični zaštićeni objekt, kao mrtvi kapital, nego kao aktivni subjekt;
- Ne treba štititi naslijeđe od ljudi, nego za ljude, jer jedino život u naslijeđu osigurava njegov opstanak;
- Naslijeđe mora dobiti novu priliku, novi život i novu namjenu, jer u protivnom mu prijeti nestanak;
- Naslijeđe treba shvatiti kao resurs koji može stvoriti prihod za svoje održavanje i za lokalnu zajednicu, koja jamči njegovo očuvanje i kontinuitet;
- Revitalizaciju naslijeđa treba razvijati na znanstveno utemeljenim i stručnim kriterijima te na održivim modelima;

- Naslijeđe se mora moći razvijati u skladu sa suvremenim potrebama čovjeka i tehnološkim dostignućima;
- Opstanak i budućnost naslijeđa treba povezati s urbanističkim i prostornim planiranjem, i to u skladu sa zamislima održivoga razvoja.

Od zaštite i očuvanja do unaprjeđenja i revitalizacije naslijeđa

U Hrvatskoj je duga tradicija zaštite kulturnoga naslijeđa. Sustav mjera zaštite dobro je poznat, ali najčešće završava na tome. Obnova kulturnoga naslijeđa samo radi obnove nije prihvatljiva i nije održiva jer se uloži velik novac, a naslijeđe i dalje propada, poglavito jer nije osigurano aktivno korištenje i novi život naslijeđa. Nedostaje sustav koji bi omogućio znanstveno utemeljenu, stručno relevantnu i objektivnu, multidisciplinarnu, održivu i odgovornu skrb o sudbini brojnoga naslijeđa na tlu Hrvatske. Ključno je pitanje nova namjena naslijeđa u suvremenim okolnostima, a ona ovisi ponajprije o vrjednovanju naslijeđa. Sustavno vrjednovanje u Hrvatskoj nije provedeno, posljednje je provedeno prije više od pola stoljeća. Vrjednovanje se provodi od slučaja do slučaja, što ne može dati zadovoljavajuće rezultate u cjelokupnom očuvanju i unaprjeđenju naslijeđa.

Aktivna i integralna zaštita kulturnoga naslijeđa

U Hrvatskoj se zaštita ponajprije provodi formalno-administrativno. Naslijeđe se ne promatra kao nešto što treba održavati (ulagati) i unaprjeđivati (razvijati), ne prepoznaje se kao izvor koji može donijeti dobit i samo sebe održavati. Nema dvojbe da naslijeđe moramo štititi i ono jest zaštićeno, ali neaktivna zaštita vodi propadanju i nestanku naslijeđa. Potrebno je razmišljati o aktivnoj zaštiti naslijeđa. To podrazumijeva da naslijeđe bude aktivan pokretač životnih, kulturnih, turističkih, gospodarskih i drugih aktivnosti. Promišljanje zaštite graditeljskoga naslijeđa u kontekstu urbanističkog i prostornog planiranja u Hrvatskoj počelo je 1960-ih godina. Takav je pristup anticipirao brojna načela zaštite, koja su poslije prihvaćena na međunarodnom planu. Posljednjih nekoliko desetljeća na to se gotovo zaboravilo. Odnedavno se govori o integralnoj zaštiti kao interdisciplinarnom pristupu kulturnome naslijeđu. Takav pristup nedvojbeno zahtijeva prostorno/urbanističko i ambijentalno promišljanje revitalizacije i unaprjeđenja naslijeđa. Jedino tako možemo postići dobre rezultate jer se naslijeđe ne sagledava samo za sebe, već kao dio širega životnog prostora i lokalne zajednice.

Aktivno i pasivno naslijeđe

U Hrvatskoj je mnoštvo zanemarenog naslijeđa – brojni dvorci, renesansni ljetnikovci, plemićki gradovi/burgovi, vojne građevine od 16. do 19. stoljeća, tradicijska/vernakularna naselja, industrijsko naslijeđe, arheološka nalazišta, inženjerske građevine iz 18. i 19. stoljeća (stare ceste, mostovi) i dr. Brojno je takvo naslijeđe bez namjene ili bez trajne namjene, ne koristi se i propada. Takvo naslijeđe možemo smatrati pasivnim i mrtvim kapitalom. Potrebna mu je obnova i revitalizacija. Svaka namjena koja će produžiti život ili dati novi život takvome pasivnom naslijeđu jest dobra namjena, čak i uz ustupke u odnosu na načela zaštite i obnove. Cilj mora biti sprječavanje nestanka baštine! Idealne su obnove poželjne, ali nisu realne za sve to brojno naslijeđe. Zato je prije potrebno sustavno vrjednovanje kulturnoga naslijeđa da bismo najvrjednije obnovili primjereno i stručno prihvatljivo. Kompromisi i manje zahtjevni uvjeti obnove mogu se primijeniti na naslijeđu koje je na nižoj vrijednosnoj ljestvici.

Naslijeđu koje živi, koje možemo smatrati aktivnim, potreban je oporavak i unaprjeđenje – kao što su povijesna središta većine gradova, mali povijesni gradovi, stambena naselja, povijesna sela. Takvi prostori ne smiju osjetiti teret zaštite, već obrnuto – zaštitu treba afirmirati kao prednost jer donosi mogućnost sufinanciranja i povlastica za ulaganje u obnovu i revitalizaciju.

Održivost u očuvanju i revitalizaciji kulturnoga naslijeđa

Zamisao održivoga razvoja uključuje četiri glavne sastavnice – prostornu, ekonomsku, okolišnu i društvenu dimenziju održivosti. Za unaprjeđenje kulturnoga naslijeđa to ponajprije podrazumijeva kontinuitet života i čovjekovih aktivnosti u građevinama i u prostorima naslijeđa, te racionalno i svrhovito gospodarenje takvim i u takvim prostorima. Naslijeđe bez čovjeka nije moguće sačuvati i održati – neovisno radi li se o graditeljskom naslijeđu, nematerijalnom naslijeđu ili kulturnom krajoliku. Uspjeh revitalizacije naslijeđa ne ovisi samo o zaštiti, vrsnoći projekta i njegovoj izvedbi već i o ljudima koji će dati životnu dimenziju naslijeđu. Nije rijetkost da se naslijeđe obnovi, ali ono i nadalje ne živi jer nije dobilo namjenu, nije odabrana prikladna namjena, nije integrirano s lokalnom zajednicom, ili to obnovljeno naslijeđe nisu prihvatili ljudi koji bi ga trebali koristiti. U takvim slučajevima naslijeđe jest tehničko-graditeljski obnovljeno, ali ne živi, nije revitalizirano, nije aktivno, nego je i nadalje pasivno.

Naslijeđe i turizam

Vjeruje se da je spoj turizma i kulturnoga naslijeđa primjer održivoga i uspješnoga gospodarenja. Godišnja je zarada svjetske turističke industrije golema i stalno se povećava. Turizam velikim dijelom živi od kulturnog naslijeđa. Problem je što se vraća malo, nedovoljno ili ništa tome naslijeđu za njegovu obnovu i unaprjeđenje. To je prepoznao i UNESCO pa se razmišlja kako to ispraviti i učiniti održivim. Kulturno naslijeđe ne smije se shvatiti kao "roba" za iskorištavanje. U turističkom poduzetništvu, kojem je cilj u prvom redu zarada, često se obezvrjeđuje kulturni krajolik, uništava ga se i mijenja. Takav pristup nije prihvatljiv niti je održiv, i to ne samo sa stajališta očuvanja kulturnoga naslijeđa nego i s ekonomskoga gledišta – jer turizam upravo počiva na lijepom krajoliku i baštinskim vrijednostima.

Pravna zaštita prostora i naslijeđa

U situaciji smo da moramo skrbiti za pravnu i stvarnu fizičku zaštitu kulturnoga naslijeđa, a istodobno za pravnu zaštitu javnoga prostora i za pravnu zaštitu krajolika, koji su svakodnevno ugroženi i napadani. Trajna urbanistička načela u urbanizmu – "poštivanje prava trećieh" te pristojno i obazrivo ponašanje u prostoru – u posljednje vrijeme blijede, zaboravljaju se i ignoriraju. Sve je pokriveno propisima i zakonima (birokratska zaštita), a stvarna pravna zaštita prostora ne postoji ili je nedostatna. Zakonodavna zaštita je prenormirana, komplicirana, neusklađena i suprotiva u brojnim zakonima i propisima. Svaki resor propisuje zakone i propise sa svoga stajališta, nitko ih ne usklađuje. Jedino ispravnom i kreativnom pravnom, a ne birokratskom, zaštitom prostora možemo osigurati stvarni održivi i prihvatljivi razvoj.

Stvarnost naslijeđa u Hrvatskoj

S obzirom na mnoštvo i dugu povijest kulturnoga graditeljskog naslijeđa na tlu Hrvatske, nedovoljno je primjera obnovljenog naslijeđa i njegove uspješne revitalizacije. Svijest o potrebi obnove naslijeđa postoji, ali kao da se očekuje da se obnova provodi sama po sebi na temelju deklaracija i načelnih stajališta. Stvarnost s naslijeđem u Hrvatskoj zabrinjavajuća je. Tome u prilog govore brojni slučajevi i problemi.

Ako je u Hrvatskoj ugroženo naslijeđe pod zaštitom UNESCO-a, kako je onda s ostalim naslijeđem koje smo prepoznali vrijednim i zaštitili ga? Upozorava se na probleme koje valja riješiti u Nacionalnom parku Plitvička jezera, u Dubrovniku, Starigradskom polju na Hvaru, u Dioklecijanovoj palači, u povijesnoj jezgri Trogira. Sve je to naslijeđe prepoznato kao univerzalna svjetska vrijednost, a ne poduzimaju se odgovarajuće i dostatne aktivnosti za njegovo stvarno (ne samo administrativno) očuvanje i unaprjeđenje.

Postoje primjeri dobre obnove i revitalizacije naslijeđa u Hrvatskoj, ali premalo je takvih slučajeva u odnosu na ukupnost naslijeđa koje baštinimo u rasponu od nekoliko tisućljeća.

Naslijeđe između očuvanja i suvremenih potreba

Razmišljanja u Hrvatskoj glede revitalizacije kulturnoga naslijeđa statična su i konzervativna te nesklona eksperimentiranju (barem na odabranim primjerima). Posljedica je toga mrtvilo, malobrojni slučajevi revitalizacije i propadanje većine naslijeđa jer se ono ne koristi. Stječe se dojam da je važnije formalno-birokratski zadovoljiti zaštitu naslijeđa, makar ono i nadalje propada, nego da liberaliziramo revitalizaciju uz poštivanje jasnih kriterija. Jedino povjerenje u novo i inovativno može pokrenuti pozitivne procese revitalizacije naslijeđa. Pozitivan proces podrazumijeva da baštinu ne shvaćamo kao teret i ograničenje, već kao izvoriste i pokretač razvitka. Valja učiti živjeti s naslijeđem i živjeti od naslijeđa jer cijelu Hrvatsku možemo smatrati parkom prirode i cijela je ispunjena naslijeđem – prirodnim i graditeljskim, materijalnim i nematerijalnim. Teret očuvanja i unaprjeđenja naslijeđa ne može biti samo na konzervatorima, konzervatorskim odjelima i Ministarstvu kulture.

Cjelovito sagledavanje naslijeđa

Nakon iskustva s regionalizacijom, koja je dovela do fragmentacije i selektivnog pristupa prema kulturnom naslijeđu, na svjetskoj se razini danas prepoznaje potreba sveobuhvatnoga pristupa. Fragmentirani i neusklađeni pristupi ne daju zadovoljavajuće rezultate. Pitamo se: kako učinkovito i stvarno objediniti te uskladiti različite poglede različitih disciplina? Nitko se ne suprotstavlja interdisciplinarnom i multidisciplinarnom pristupu, naprotiv – prepoznaje se to neizostavnim i prijeko potrebnim, ali provedba je teška i spora jer traži puno vremena, usklađivanja i međusobnog uvažavanja. Pristup znanstvenoga projekta *Urbanizam naslijeđa* (*Heritage Urbanism* – HERU), u sklopu kojeg je organiziran ovaj znanstveni kolokvij, upravo potiče i afirmira cjelovitost obnove, revitalizacije i unaprjeđenja naslijeđa te upravljanja kulturnim naslijeđem.

Upravljanje naslijeđem

Kulturnim naslijeđem potrebno je upravljati, brinuti se za nj i unaprjeđivati ga. Želi se zaraditi na naslijeđu, ali se ne želi ulagati u naslijeđe. Takav je način ponašanja neodrživ pa će naslijeđe ubrzo biti potrošeno. Ne mogu opstati obnove naslijeđa, posebice graditeljskoga naslijeđa, ako nisu ekonomski opravdane, unatoč tome što su stručno dobro izvedene. Nije dovoljna samo dobra izvedba obnove, potreban je dugoročni opstanak obnovljenog naslijeđa i pokretanje razvoja lokalne zajednice. Zato je potrebno u proces obnove i revitalizacije od početka ugraditi ekonomske kriterije i postaviti načela upravljanja naslijeđem nakon provedene graditeljske obnove.

Upravo su pronalazak prikladne namjene, ekonomski kriteriji obnove i revitalizacije te primjereni modeli upravljanja trenutačno najvažniji aspekti u revitalizaciji kulturnog naslijeđa. Duga tradicija konzervatorstva i tehničke provedbe obnove svih vrsta i oblika naslijeđa u Hrvatskoj samo je po sebi baština i dobra tradicija. Međutim, to nije dovoljno u današnje doba kad moramo pronaći održive modele koji će osigurati trajni opstanak cjelokupne baštine i njeno uključenje u suvremeni život.

Problem revitalizacije kulturnoga naslijeđa ne može se riješiti selektivnim pristupom, niti se rješenje može očekivati samo u području kulture. Obnovu, revitalizaciju i unaprjeđenje kulturnoga naslijeđa moguće je riješiti samo sveobuhvatno – državnom strategijom, koordiniranim akcijskim planom te aktivnim i promišljenim

uključenjem svih nadležnih državnih institucija iz područja prostornog uređenja, regionalnog razvoja, gospodarstva, turizma, fiskalne politike, prometa i infrastrukture, pravosuđa i dr. Jedino takav pristup omogućava stvarno očuvanje, obnovu i revitalizaciju kulturnog naslijeđa i njegovo korištenje kao pokretača gospodarskog oporavka svih regija, gradova i sela. Time će se omogućiti da živimo od naslijeđa i u naslijeđu – nadograđujući, osuvremenjujući i unaprjeđujući to naslijeđe za nas same, ali i za naraštaje koji dolaze. Ne shvatimo li važnost sveobuhvatnog i održivost pristupa obnovi i revitalizaciji kulturnoga naslijeđa, uspjeh ćemo očuvati samo zanemariv dio onoga što smo baštinili. Bila bi to šteta jer kulturno naslijeđe, zajedno s prirodnim naslijeđem, može činiti značajan udio u gospodarskom razvoju i osiguranju temelja za dobar život u Hrvatskoj.

Budućnost naslijeđa u Hrvatskoj

Dvadeset pet i više stoljeća urbane kulture na tlu Hrvatske obvezuje sve nas – ne samo sve stanovnike Hrvatske, već posebice akademsku zajednicu i stručnjake iz različitih područja koji na izravan ili posredan način sudjeluju u brizi za unaprjeđenje naslijeđa – da na najbolji način očuvamo, afirmiramo i zbrinemo brojno naslijeđe koje baštinimo.

Iz ranijih kulturno-povijesnih razdoblja, ranijih projekata i izvedbi, moramo htjeti i moći prepoznati dobre primjere umijeća nasljeđivanja. Važno je postići i osigurati kontinuitet kako bi svi sadašnji i budući naraštaji na kreativan i održiv način osigurali suživot starog i novog te kako bismo ostvarili nove zahvate u prostoru visoke vrsnoće, koji bi jednoga dana mogli postati novim naslijeđem.

Brigom za novi život naslijeđa uspjeh ćemo demantirati sintagmu o hrvatskoj *baštini bez baštinika*, proizašlu iz općeg dojma da Hrvatska nije u stanju očuvati i zbrinuti svo naslijeđe koje baštinimo od prapovijesnoga i antičkoga doba do danas. Skloni smo vjerovati da aktivnom i integralnom zaštitom možemo osigurati opstanak, unaprjeđenje i revitalizaciju glavne graditeljskoga naslijeđa, kao i kulturnog naslijeđa u cjelini. Suvremenim zahvatima visoke vrsnoće smanjit ćemo prevladavajuće pasivno naslijeđe, ono koje ne živi, i povećati brojnost aktivnog naslijeđa kojemu dajemo novu namjenu i novi život. Pritom moramo očuvati i unaprijediti važna identitetska obilježja na kojima gradimo novo i suvremeno.

Veliku priliku za novi život naslijeđa vidimo u turizmu te povezanosti turizma i naslijeđa – kako kulturnoga tako i prirodnoga. Istodobno, u tom odnosu su i veliki rizici za obezvrjeđenje naslijeđa ukoliko ne postignemo skladan i održiv odnos koji se gradi na prepoznavanju i uvažavanju čimbenika identiteta naslijeđa.

Preduvjet za održivo korištenje naslijeđa jest pravna zaštita – temeljena na pravu i pravednosti, stručnim polazištima i pokazateljima te lišena birokratskog pristupa i nepotrebnog administriranja. Stvarnost i brojnost naslijeđa u Hrvatskoj zahtijeva žurno, učinkovito i razborito djelovanje. Očekujemo racionalan i profesionalan pristup u rješavanju stvarnih problema između zaštite, očuvanja i suvremenih potreba, a s ciljem da zbrinemo što veći broj naslijeđa. Zbrinjavanje naslijeđa podrazumijeva sprječavanje njegova propadanja i nestajanja, ali i omogućavanje novog života naslijeđa, posebice onog najvrjednijeg. Stoga je potrebno provesti vrjednovanje temeljem osuvremenjenih kriterija i, sukladno tomu, omogućiti da najvrjednije naslijeđe opstane, dobije primjerenu novu namjenu te se integrira u svakodnevni život prostora čovjekova življenja – gradova, naselja i kulturnoga krajolika.

Jedino aktivnim i kreativnim pristupom na razini Države možemo ostvariti te ciljeve. Shvatimo to kao nacionalnu obvezu i priliku da i na taj način očuvamo kulturno naslijeđe kao važan pokazatelj nacionalnog identiteta i trajnih vrijednosti univerzalnog značaja.

Akademik prof.dr.sc.
Mladen Obad Šćitaroci, dipl.ing.arh.
 Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
 mos@arhitekt.hr, scitaroci@gmail.com
 www.scitaroci.hr

MLADEN OBAD ŠĆITAROCI

MODELI REVITALIZACIJE I UNAPRJEĐENJA KULTURNOG NASLIJEĐA U KONTEKSTU ISTRAŽIVAČKOG PROJEKTA *URBANIZAM NASLIJEĐA*

URBANIZAM NASLIJEĐA / *HERITAGE URBANISM*
MODELI UNAPRJEĐENJA NASLIJEĐA
KORIŠTENJE NASLIJEĐA
KRITERIJI ZA VRJEDNOVANJE
NOVI ZAHVATI U PROSTORIMA NASLIJEĐA
NASLIJEĐE KAO POKRETAČ RAZVOJA
UPRAVLJANJE NASLIJEĐEM

Istraživački projekt pod skraćenim nazivom *Urbanizam naslijeđa* (*Heritage Urbanism – HERU*) usredotočen je na urbanističke, prostorne i druge modele za unaprjeđenje i revitalizaciju kulturnoga naslijeđa. **Glavno istraživačko pitanje** jest prepoznati povijesne i sadašnje modele oživljavanja i unaprjeđenja naslijeđa kao polazišta za utvrđivanje budućih modela koji će uvažavati naslijeđeno, osigurati suvremenost i održivi budući razvoj. **Aktualnost istraživačke teme** ogleda se u činjenici da ona nije istražena, premda postoji brojna literatura o naslijeđu, o pojedinačnim baštinskim temama, kao i o brojnim projektima i izvedbama obnove i osuvremenjivanja graditeljskoga naslijeđa. Osjeća se **nedostatak istraživačkih studija i literature** koji pokušavaju doći do odgovora na sljedeća pitanja: kako pasivno naslijeđe učiniti aktivnim, kako ga unaprijediti i poboljšati, kako osigurati njegov dugoročni opstanak te kako doći do kriterija i modela za revitalizaciju i unaprjeđenje naslijeđa.

Istraživanje je potaknuto razmjerno **lošim stanjem kulturnoga naslijeđa** u Hrvatskoj, **nepostojanjem metode** koja bi omogućila znanstvenu utemeljenost odluka u konzervatorskim elaboratima i projektantskim/planerskim projektima, kao i **objektiviziranje provedbe** revitalizacije naslijeđa (formalno-pravne i stručne provedbe).

Cilj je unaprijediti dosadašnju metodologiju obnove i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa, unaprijediti metode prostorne zaštite naslijeđa te pridonijeti razvoju lokalne zajednice korištenjem kulturnog, a posebice graditeljskoga naslijeđa.

S **motrišta urbanizma naslijeđa** kulturno naslijeđe mora biti aktivno, mora aktivno pridonositi razvoju lokalne zajednice te unaprijediti vrsnoću prostora i čovjekova života. Aktivno naslijeđe smatra se ono koje ima trajnu namjenu i koje je aktivni subjekt u suvremenom kulturnom, društvenom, gospodarskom i prostornom razvoju lokalne zajednice. Naslijeđe je prilagodljivo i moramo mu dati priliku za prenamjenu, a time i za produljenje života ili za novi život. Pritom se ne odustaje od zaštite vrijednoga naslijeđa, ali se afirmira njegovo vrjednovanje kao preduvjet kvalitetne obnove i revitalizacije. Novi zahvati na/u naslijeđu moraju afirmirati i naslijeđe i ambijent u kojemu se ono nalazi te moraju biti kreativni i visoke arhitektonske vrsnoće da bi jednoga dana i sami mogli postati naslijeđe. Stvarno unaprjeđenje naslijeđa moguće je jedino u interdisciplinarnom pristupu i u koordinaciji svih relevantnih državnih institucija – kulture, prostornog uređenja, regionalnog razvoja, gospodarstva, turizma, fiskalne ekonomije, pravosuđa i dr.

Urbanizam naslijeđa promiče pristup revitalizacije i unaprjeđenja kulturnoga naslijeđa u prostornom, urbanističkom i pejzažnom kontekstu. Kontekst/okruženje utječe na naslijeđe i njegovu oživljavanje, a novo korištenje i prenamjena naslijeđa poticajno je i razvojno za okruženje. **Metoda urbanizma naslijeđa** nadopuna je

metoda korištenih u prostornom/urbanističkom planiranju i konzervatorskoj zaštiti. Naslijeđe se promatra integrirano zajedno s pripadajućim okruženjem te sa svim utjecajima okruženja/ambijenta/konteksta na naslijeđe, ali i obrnuto, utjecaj naslijeđa na njegovo okruženje. Naslijeđe se sagledava u različitim prostornim mjerilima – od kulturnog krajolika (veliki teritorij) do pojedinačnih zgrada i građevina (u gradu/naselju ili u krajoliku). Za metodu urbanizma naslijeđa važna su tri pokazatelja/indikatora: 1. čimbenici identiteta, čimbenici utjecaja i čimbenici vrijednosti; 2. kriteriji za vrjednovanje, za unaprjeđenje i za nove zahvate i 3. Modeli unaprjeđenja i revitalizacije naslijeđa. Primjenom takvog pristupa povećava se objektivnost, a bitno smanjuje subjektivnost kod donošenja odluka o mogućim novim zahvatima u prostorima naslijeđa.

Kriteriji za vrjednovanje naslijeđa nisu predmet glavnog istraživanja ovoga projekta jer je ta tema dovoljno zahtjevnja i složena sama po sebi pa traži posebno istraživanje, ponajprije konzervatorsko.

Kriteriji za nove zahvate na naslijeđu polaze od karakterizacije naslijeđa (čimbenika identiteta) i njegove vrijednosti, obogaćujući ga novim suvremenim doprinosom. Razlikujemo opće kriterije unaprjeđenja naslijeđa te posebne kriterije prema vrsti naslijeđa. Vrjednovanje naslijeđa provodi se s različitim motrišta: konzervatorskog, kulturno-povijesnoga, arhitektonskog, urbanističkog, prostorno-ambijentalnog, estetskog, funkcionalnog, ekološkog i dr.

Prihvatljivi modeli unaprjeđenja i revitalizacije naslijeđa su aktivacijski i održivi. Oni pridonose aktivnom i ekonomski održivom korištenju naslijeđa te pronalaženju trajne namjene. Da bismo došli do prikladnih budućih modela revitalizacije i unaprjeđenja kulturnoga naslijeđa moramo sagledati **povijesne modele** do 20. stoljeća (odabrati one koji su primjenjivi i danas), **modele 20. stoljeća** (također primjenjive i danas) te **suvremene modele** (koji pokazuju dobre učinke). Novi ili buduć model mogu biti osuvremenjeni dosadašnji modeli ili potpuno novi modeli proizašli iz suvremenih potreba i suvremenog motrišta naslijeđa, ali uz poštivanje identitetskih i vrijednosnih obilježja naslijeđa.

Prema kriteriju obuhvata i intenziteta zahvata u naslijeđe, razlikujemo **model potpune revitalizacije** (najčešće kada naslijeđe nema namjenu) i **model djelomične revitalizacije** (kada živi nejednoliko u svojem korpusu).

Oslanjamo li modele revitalizacije i unaprjeđenja naslijeđa na specijalistička motrišta dolazimo do tematskih modela, primjerice: **urbanistički model** (primjena za cijeli grad ili dio grada), **arhitektonski model** (primjena kod pojedinačnih zgrada/građevina), **pejsažni model** (primjena u pejsažnom planiranju za naslijeđe u krajoliku), **pravni model** (rješava pravna i vlasnička pitanja, posebice probleme izvlaštenja/eksproprijacije te odnosa različitih vlasnika), **ekonomski model** (uzima u obzir financijsku održivost na početku i tijekom kasnijeg korištenja), **ekološki model** (polazi od očuvanja i unaprjeđenja prirodnih čimbenika) i dr.

Modeli unaprjeđenja i revitalizacije naslijeđa mogu slijediti funkcionalno-organizacijska polazišta pa možemo govoriti o **monofunkcionalnom** ili **polifunkcionalnom** modelu, **tradicijskom** ili **suvremenom** modelu, **pojedinačnom** ili **umreženom** modelu, **modelu preobrazbe** (promjena funkcija i korištenja) ili **modelu očuvanja** naslijeđenog stanja i sl.

Prema kriteriju smještaja/rasprostiranja građevina u gradu i krajoliku moguće je revitalizaciju naslijeđa sagledavati pomoću sljedećih modela: **regionalni umreženi model** (preklapanje kulturne i prirodne baštine s ostalim vrijednostima i zanimljivostima u većem promatranom prostoru), **linearni tematski model** (putovi baštine koji se također mogu povezivati s ostalim zanimljivostima na trasi putova), **raspršeni model** (povezivanje raspršene baštine u gradu ili krajoliku u povezanu i funkcionalnu cjelinu) te **konzentrirani** ili **točkasti model** (obnova i revitalizacija pojedinačnih građevina ili sklopova zgrada).

Izbor iz literature:

1. Baum, M.; Christiaanse, K. (ed.) (2012.), *City as Loft: Adaptive Reuse as a Resource for Sustainable Urban Development*, GTA Verlag (ETH Zurich), Zurich
2. Bloemers, T.; Kars, H.; Van der Valk, A.; Wijnen, M. (ed.) (2010.), *The Cultural Landscape & Heritage Paradox*, Amsterdam University Press, Amsterdam
3. Jodido, P.; Moray, B.; Testa, M. (2014.), *Fare Disfare Rifare Architettura: Da Rivoli a Bagrati: Andrea Bruno*, Fondazione Wilmotte, Venezia.
4. Messenger, P.M.; Smith, G.S. (ur.) (2015.), *Cultural Heritage Management: A global perspective*, University Press of Florida
5. Pickard, R. (ed.) (2001.), *The European City: Architectural Interventions and Urban Transformations, Management of Historic Centers*, Spon Press (Taylor&Francis Group), London/New York
6. Smith, L. (2006.), *Uses of Heritage*, Routledge (Taylor&Francis Group), London/New York
7. *** (2015.), *Cultural Heritage - possibilities for spatial and economic development / Prostorne i razvojne mogućnosti kulturnog naslijeđa, proceedings*, Zagreb, 2015, Faculty of Architecture University of Zagreb and Croatian Academy of Sciences and Arts, editor: Mladen Obad Šćitaroci
8. *** (2006.) *Manors and gardens – cultural heritage as a generator of economic development / Dvorci i ljetnikovci – kulturno naslijeđe kao pokretač gospodarskog razvoja, proceedings*, European project "Villas, stately homes and castles: compatible use, valorisation and creative management" - Interreg IIIB Cadses, Zagreb, 2006, Faculty of Architecture University of Zagreb, editor: Mladen Obad Šćitaroci
9. *** (2005.) *Contemporary use and creative management of manors, castles and villas / Suvremeno korištenje i kreativno upravljanje dvorcima, kurijama i ljetnikovcima, proceedings*, European project "Villas, stately homes and castles: compatible use, valorisation and creative management" - Interreg IIIB Cadses, Zagreb, 2005, Faculty of Architecture University of Zagreb, editor: Mladen Obad Šćitaroci
10. *** (2004.) *Heritage for the Future - Realising the economic and social potential of a key asset* (The Congress of Local and Regional Authorities - Local and Regional Action no. 6, Norwich UK - Proceedings), Council of Europe Publishing, Strasbourg

Vijeće Europe zalaže se za **participativni model** unaprjeđenja i revitalizacije naslijeđa koji uključuje lokalne zajednice na način da sudjeluju svi dionici nekoga područja (politika, udruge, tvrtke, pojedinačni proizvođači, građani i dr.). Takav model podrazumijeva umreženje i koordinaciju svih državnih i regionalnih resora. Promatramo li taj model u prostornom kontekstu krajolika tada se može govoriti o modelu regionalnog parka i/ili modelu eko muzeja.

U kontekstu odnosa novoprojektirane građevine i okruženja/ambijenta u dosadašnjim slučajevima uočavamo **model suvremene interpretacije tradicije, model kontrasta** (vidljivo uočavanje novoga u naslijeđenom ambijentu) i **model mimikrije** (prilagodba naslijeđenom i ambijentu).

S **konzervatorskoga** motrišta zahvati na naslijeđu i u prostorima naslijeđa mogu slijediti model konzervacije (potpuno očuvanje naslijeđenog povijesnog/izvornog stanja), model restauracije i/ili rekonstrukcije, model očuvanja memorije prostora ili model suvremenih zahvata u povijesnom prostoru naslijeđa.

ZAKLJUČAK

Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnoga naslijeđa imat će praktičnu primjenu u zaštiti i obnovi kulturnoga naslijeđa, u prostornom uređenju i urbanističkom planiranju, u arhitektonskom i pejzažnom projektiranju, a bit će korisno za upravljanje prostorima kulturnog naslijeđa i ekonomskom sagledavanju naslijeđa. Modeli ne nude konkretna rješenja, ali daju okvir unutar kojega treba tražiti rješenje. Na odabir modela utječu čimbenici identiteta naslijeđa, čimbenici utjecaja, stupanj vrjednovanja naslijeđa te kriteriji za nove zahvate u prostorima naslijeđa.

Modeli revitalizacije i unaprjeđenja naslijeđa pomoći će u konzervatorskim odlukama koje su najčešće arbitrarne (iskazuju stav pojedinaca) jer ne postoji sustav ili on nije dorađen na koji se može osloniti. Modeli potiču stvaranje sustava aktivne zaštite.

Za oživljavanje naslijeđa ključno je odabrati namjenu koja će osigurati dugoročnu aktivnu zaštitu i ekonomsku održivost, a u skladu s vrjednosnim statusom naslijeđa. Čak ni tada revitalizacija ne će uspjeti ako nije uzet u obzir prostorni i ambijentalni aspekt. Obnovljeno naslijeđe ne znači i revitalizirano naslijeđe ako ono nema trajnu namjenu i ako nije funkcionalno, infrastrukturno i ambijentalno usklađeno sa svojim okruženjem i širim prostorom. Puna revitalizacija se postiže kada korisnici i lokalna zajednica prihvate takvo obnovljeno naslijeđe i kada ga počnu koristiti.

Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnoga naslijeđa tema je znanstveno istraživačkog projekta i znanstvenog kolokvija gdje sudionici istražuju i prikazuju modele s njihova motrišta i s njihova stručnog područja. Nakon tako sveobuhvatnog i multi/inter disciplinarnog sagledavanja moći će se postaviti relevantni modeli, koji će se moći prepoznati kao **opći modeli** te kao **posebni modeli** prikladni za unaprjeđenje i revitalizaciju kulturnog naslijeđa.

Akademik prof.dr.sc.

Mladen Obad Šćitaroci, dipl.ing.arh.

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

mos@arhitekt.hr, scitaroci@gmail.com

www.scitaroci.hr

BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI

MODELI KORIŠTENJA KULTURNOG NASLIJEĐA

KORIŠTENJE KULTURNOG NASLIJEĐA
MODELI UNAPRJEĐENJA
MODELI POSTUPANJA
MODELI ZAŠTITE
MODELI RAZVOJA

Cilj je istraživanja doprinijeti razumijevanju kako kulturno naslijeđe može biti korišteno kao strateški resurs te postići kapitalizaciju kulturnog naslijeđa. Ideja je pokazati **modele korištenja** kulturnog urbanog naslijeđa, kulturnog naslijeđa pejzaža i kulturnog nematerijalnog naslijeđa. Korištenje kulturnog naslijeđa je pasivno kada je usmjereno unutar samoga sebe, a aktivno kada pridonosi razvoju.

Modeli postupanja kulturnim naslijeđem mogu se podijeliti na **modele zaštite** (očuvanje, održavanje, obnova), **modele razvoja** (istraživanje, revitalizacija, adaptacija) i **modele korištenja** (društveno, obrazovanje, znanost, tehnologija, kultura, turizam i dr.). **Modelima zaštite** se sprječavaju i prevladavaju štete uslijed korištenja ili oštećenja. **Modelima razvoja** se povećavaju potencijalne vrijednosti baštine, informacije o njoj te se promiču vrijednosti i suvremeno korištenje baštine. **Modeli korištenja** kulturnog naslijeđa razlikuju se prema tipu (materijalno, nematerijalno) i prema cilju (revitalizacija, regeneracija, ponovno korištenje, prilagođeno ponovno korištenje, razvoj, obnavljanje, oživljavanje). Modeli korištenja ne smiju biti u suprotnosti s očuvanjem, a očekuje se da pridonese održivosti kulturnog naslijeđa.

Raspravlja se o **modelima unaprjeđenja** korištenja kulturnog naslijeđa prema usmjerenju: modeli obnavljanja (regeneracije), modeli preobrazbe (transformacije) i modeli primjene (aplikacije). Mjerila korištenja su u velikom rasponu – od građevine, sklopa zgrada, dijela grada, čitavoga grada, do regije i državnog teritorija. Postavlja se pitanje o mogućnostima korištenja kulturnog naslijeđa i/ili o razvoju kulturnim naslijeđem. Poznati se modeli analiziraju i stvara se sustav pristupa rješavanju problema te metoda identifikacije, artikulacije i uspostavljanja značenja kulturnog naslijeđa za razvoj i održivost.

Teži se stvaranju sustava suradnje za očuvanje i korištenje kulturne baštine, koji je integriran u program razvoja te stvara neku vrstu suvremenog normativnog okvira. Istraživanje mora pokazati i dokazati da naslijeđe nije teret nego medij razvoja. Pojam "upravljanja kulturnom baštinom" donio je zahtjev za postizanje rezultata i ishoda uspješnog upravljanja – prepoznavanja, zaštite, očuvanja, prezentacije i prijenosa baštine budućim generacijama. Upravljanje kulturnim naslijeđem postaje **model povezivanja** – javnog, institucionalnog, lokalnog i svih korisnika. Model povezivanja ne sadrži u sebi samo povezane sve podatke koje posjedujemo o naslijeđu, nego prije svega služi kao platforma za nadopunjavanje znanja između prakse i projekata. Model povezivanja je *work in progress* koji se razvija i nikada ne pretpostavlja završetak svog djelovanja.

Literatura:

1. <http://www.grupotaso.com/rock-regeneration-and-optimisation-of-cultural-heritage/>
2. http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/Think%20Pieces/2_culture.pdf
3. <http://www.heritageportal.eu/>
4. http://www.interreg-central.eu/Content.Node/discover/2_transport-final.pdf
5. http://www.interreg4c.eu/uploads/media/pdf/7_Gateway_Methodology_Stages_of_heritage_led_regeneration_INHERIT.pdf

Izv.prof.dr.sc. **Bojana Bojanić**
Obad Šćitaroci, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
bbojanic@arhitekt.hr, www.scitaroci.hr

II.

**RAZVOJNI I
UPRAVLJAČKI MODELI**

Izlaganja pozvanih predavača

SAŠA POLJANEC-BORIĆ

PRIKLADNI MODEL RAZVOJNOG KORIŠTENJA KULTURNE BAŠTINE

BAŠTINA
OČUVANJE BAŠTINE/NASLIJEĐA
KORIŠTENJE BAŠTINE
LOKALNA ZAJEDNICA
MODEL RAZVOJNOG KORIŠTENJA
NASLIJEĐA

UVOD

Očuvana baština pomaže ljudima identificirati se s različitim mjestima (Dvorzak, 1916.; Ceschi, 1970.; Robbins i Mastran, 2002.). Također, očuvana baština ključna je za razvoj osjećaja povezanosti s mjestom (Rose, 1995.) i za njegovanje zajedničkih vrijednosti u suvremenim nacijama izgrađenima na solidarnosti i zajedničkom društvenom kapitalu (Renan, 1992.). Budući da je koncept „baštine“ u biti modernizacijski „društveni izum“ (Conger, 1974.), njezina zaštita i čuvanje najdosljednije se provode u državama koje su se najranije modernizirale. Naime, koncept „baštine“, kao i s njom povezana javna obveza „čuvanja baštine“, društvene su vrijednosti promicane u Francuskoj revoluciji. Tako je u Francuskoj, u 18. stoljeću, politički iskovan inovativni **model zaštite kulturne baštine** koji je odgovornost za zaštitu baštine smjestio u krilo „republiku“ i tako utjecao na razvoj različitih javnih politika zaštite baštine na europskom kontinentu. Nije pogrešno tvrditi da se taj model, *mutatis mutandis*, primjenjuje i danas u svim republikama s razvijenim demokracijama. U suvremenim razvijenim društvima smatra se da je očuvana baština obilježje učinkovite nacionalne kulturne politike (Malreaux, 1959.) i da je njezino očuvanje ključno za izgradnju pozitivne slike o (nacionalnom) teritoriju (O'Shaughnessy i O'Shaughnessy, 2000.). Danas je u teorijskom smislu prihvaćena spoznaja da je baština dinamičan dru-

štveni konstrukt duboko povezan s društvenim i kulturnim razvojem (Malreaux, 1959.; Leniaud, 1992.; Poulot, 2006.) te da je njen položaj u društvu određen institucionalnim kapacitetom države (Titmuss, 1958.) i intenzitetom ukupne ekonomske razmjene koja proizvodi blagostanje nacija. Zbog toga mnoge razvijene države posjeduju institucije koje štite materijalnu i nematerijalnu kulturnu baštinu (Banham, 1996.), istovremeno razvijajući aktivnosti razmjene koje stvaraju ekonomske koristi utemeljene na privlačnosti povijesnih spomenika (Hewison, 1987.; Greffe, 2011.). U načelu može se reći da su države s dužom tradicijom zaštite baštine bolje razvile **prikladne modele razvojnoga korištenja kulturnog naslijeđa** nego tranzicijske zemlje. Naime, republikanske su se institucije zaštite, u uvjetima demokracije, dulje i kreativnije prilagođavale slobodnom tržištu negoli tranzicijske jer su se potonje suočile s tržišnim uvjetima poslovanja tek nakon sloma centralnoplanskih ekonomija. Zbog toga se u razvijenim demokracijama brzo uočilo da u dinamičnim tržišnim ekonomijama s plurisektorskim konjunkturama¹ problem ekonomskoga korištenja baštine ne postoji jer uvijek postoji neki ekonomski akter koji ima interes koristiti baštinu za stvaranje dodane vrijednosti u svome poslovanju². Zbog toga su protodemokratske države s razvijenom tržišnom ekonomijom razvile državne institucije koje su *regulirale* oblike ekonomskoga korištenja baštine kako bi to **ekonom-**

¹ Ovaj jezični sklop naglašava činjenicu da uspješne ekonomije mogu doživljavati konjunkturu u nekoliko sektora istodobno, primjerice u primarnom (poljoprivreda) i tercijarnom (usluge) ili u sekundarnom (industrija) i kvartarnom (znanost, zdravstvo, informatika), ili u sva četiri paralelno.

² Primjerice, prenamijeniti dvorac u hotel, kuriju u ugostiteljski objekt, industrijski pogon u rezidencijalni objekt ili izložbeni prostor i sl.

sko korištenje bilo društveno i politički usklađeno s republikanskim normativnim idealom čuvanja baštine³. Nasuprot tome, centralnoplanske ekonomije, koje su suspendirale ulogu tržišta te alokativne i regulativne mehanizme stavile pod kontrolu države (Županov, 2001.), odnosile su se prema baštini uglavnom bezobzirno (Rogić, 2000.), kako zbog ideoloških razloga tako i zbog jakoga razvojnog fokusa na industrijalizaciju. Zbog toga se tranzicijska društva koja izvorni republikanski kôd zaštite baštine usvajaju u uvjetima opće deregulacije⁴ i u uvjetima u kojima se potiče razvoj privatnoga sektora – o baštini skrbe uglavnom putem nesustavnih institucionalnih modela, tako da ta skrb više ovisi o nacionalnim *lex specialis* rješenjima i normativnom „pritisku odozgo“ (Rogić, 2000.) nego o proračunskim alokacijama. Takvi se modeli zaštite baštine mogu nazvati **hibridnim ili tranzicijskim modelima zaštite kulturne baštine**, a sasvim je izvjesno da se takav model danas prakticira u Hrvatskoj⁵.

Analizom hrvatskoga koncepta zaštite i očuvanja kulturne i prirodne baštine lako je uočiti da su se **hibridni ili tranzicijski modeli** zaštite kulturne i prirodne baštine počeli razvijati krajem 20. stoljeća, u doba globalizacije, tj. uspona umreženog društva (Castells, 2000.), kada je društvene prilike obilježavalo propadanje totalitarnih diktatura, centralnoplanskih ekonomija i bipolarnog odnosa svjetskih sila. Korisno je, stoga, u nastavku objasniti elemente koji u suvremenim uvjetima utječu na hibridni karakter zaštite baštine u demokratskim državama proizašlim iz trećeg vala demokratizacije (Huntington, 1991.), u koje ulazi i Hrvatska, jer će objašnjenje tih uvjeta dati razloge zbog kojih se u tim zemljama sve više ističe potreba usvajanja **modela razvojnoga korištenja baštine**.

ZAŠTITA KULTURNE I PRIRODNE BAŠTINE U UVJETIMA GLOBALIZACIJE I DEREGULACIJE

Zaštita baštine prerasta od nacionalnoga društvenog i političkog projekta u neku vrstu globalnoga normativnog

kôda od 1972. Godine, kad je UNESCO usvojio Konvenciju o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine. Pošavši od postulata da je svaka država potpisnica Konvencije dužna prepoznati, zaštititi, čuvati i prenijeti budućim generacijama kulturnu i prirodnu baštinu koja se nalazi na njenu teritoriju (UNESCO, 1972., str. 3) te naglašavajući da je upravo država onaj dionik na kojem leži temeljna odgovornost i obveza zaštite i očuvanja – UNESCO je, zapravo, internacionalizirao načela zaštite i čuvanja baštine koja su već bila ugrađena u javne poslove svih razvijenih demokratskih država svijeta. Pritom je važno istaknuti da Konvencija nije donesena samo zato što se „kulturnoj i prirodnoj baštini sve više prijeti uništenjem koje proizlazi ne samo iz klasičnih razloga propadanja“ ... nego i zato što „promjene društvenih i ekonomskih uvjeta dodatno otežavaju situaciju donoseći nove načine oštećivanja i razaranja“ (UNESCO, 1972., str. 1). Stoga je očito da je u međunarodnoj instituciji, kao što je UNESCO, još 1972. godine postojala svijest da intenzivna industrijalizacija i urbanizacija (osobito u tzv. zemljama Trećega svijeta) proizvode učinke koji često dovode u pitanje načelo čuvanja kulturne baštine zbog brzih promjena tradicionalnog izgleda gradova i sela te zagađenja i stalno rastuće mobilnosti koja ugrožava rijetke i lijepe prirodne fenomene. Međunarodna je javnost te 1972. s velikim odobravanjem prihvatila Konvenciju i do 2003. godine ratificiralo ju je 176 država (UNESCO, 2003.). Brojka koja pokazuje da je Konvenciju prihvatila većina suvremenih država, različitih po društvenom standardu, ekonomskoj moći i političkom sustavu, upućuje na zaključak da je od druge polovice 20. stoljeća – kada je donesena – do danas zaštita kulturne i prirodne baštine prerasla u normativni kôd koji odolijeva i jakim deregulativnim impulsima tipičnim za trostruki (Offe, 1991.), pa i četverostruki (Kuzio, 2001.) plan transformacije u državama trećega vala demokratizacije. Znakovito je, naime, da su sve države koje su prošle kroz trostruku odnosno četverostruku tranzicijsku transformaciju u srednjoj, istočnoj i jugoistočnoj Europi ratificirale Konvenciju. Stoga je jasno

3 „Ekonomsko korištenje baštine“ jest elastičan koncept. Konceptualno je moguće da se skladištenje građevnog materijala, primjerice u nekoj kuriji, proglasi njenim ekonomskim korištenjem jer skladištenje može donijeti dobit. Isto tako, moguće je zamisliti situaciju u kojoj bi „ekonomsko korištenje baštine“ moglo učiniti prihvatljivom i ideju da se atenska Akropola pretvori u privatni ugostiteljski objekt. Sasvim je izvjesno da to u republikama s demokratskim poretom ne bi bilo prihvatljivo, u prvom redu zato što republikanska demokratska tradicija ekonomski kvalificira visokovrijednu baštinu kao „javna ili zajednička dobra“ te zato što sustav zaštite baštine, koji su razvile republikanske demokracije, baštinu čuva i prenosi budućim generacijama.

4 Deregulacija je temeljni obrazac tranzicije. Izvire kako iz potrebe da se mirnim putem dekonstruiraju elementi totalitarne socijalističke države tako i iz namjere da se afirmira neoliberalna ekonomska doktrina. Usporedi: Stiglitz, Rosengard, (2015.).

5 U Hrvatskoj se danas baština štiti uglavnom dvama ključnim instrumentima: državnim alokacijama/ transferima usmjerenim na zaštitu i očuvanje kulturne baštine te putem „spomeničke rente“ koja se u javnosti danas naziva „parafiskalnim nametom“ iako predstavlja hibridan instrument financiranja zaštite i očuvanja baštine, bez kojeg bi se sustav zaštite u uvjetima tranzicijske deregulacije urušio.

da je društvena i kulturna poruka koju ona pronosi u ovome dijelu svijeta takva da nadilazi političke i povijesne promjene koje su obilježile kraj 20. i početak 21. Stoljeća, te da se taj dokument može smatrati „pritiskom odozgo“ koji u bitnoj mjeri *regulativno* utječe na suvremene nacionalne koncepte očuvanja i zaštite prirodne i kulturne baštine u državama srednje, istočne i jugoistočne Europe. S druge strane, nesumnjivo je da porast važnosti privatnoga sektora i daljnje smanjivanje uloge javnoga sektora u stvaranju blagostanja u državama trećega vala demokratizacije utječu na smanjivanje javnog financiranja zaštite prirodne i kulturne baštine, bez obzira na regulativni pritisak UNESCO-ove konvencije iz 1972. Zbog toga je tema „ekonomskog korištenja baštine“ sve prisutnija u javnosti tih zemalja. Općenito se može reći da su države srednje, istočne i jugoistočne Europe koje su u procesu tranzicije ušle u Europsku uniju dovršile tu tranziciju. U tom je smislu došlo vrijeme da se u posttranzicijskim društvima usvoje **prikladni modeli razvojnoga korištenja baštine**.

PRIKLADNO RAZVOJNO KORIŠTENJE KULTURNE BAŠTINE U POSTTRANZICIJSKIM MJEŠOVITIM EKONOMIJAMA

Najvažnije pitanje s kojim se danas u svijetu općenito nosi **politika** zaštite i očuvanja kulturne baštine jest kako ju koristiti na način da pridonosi blagostanju društva koje je odlučilo ulagati sredstva poreznih obveznika u njenu zaštitu i očuvanje kako bi se osigurao prijenos baštine budućim generacijama. Iako je to pitanje prisutno u svim tipovima mješovitih ekonomija (Stiglitz i Rosengard, 2015.), dakle i u onima koje se pretežito nalaze u protodemokratskim državama (Banhamou, 2003.), ono je osobito naglašeno u posttranzicijskim mješovitim ekonomijama. Razlozi za to jesu: premala proračunska sredstva namijenjena zaštiti i očuvanju kulturne i prirodne baštine koja se kroz proračun namjenjuju za te potrebe⁶; slab institucionalni kapacitet koji karakterizira manjak privatnih i/ili

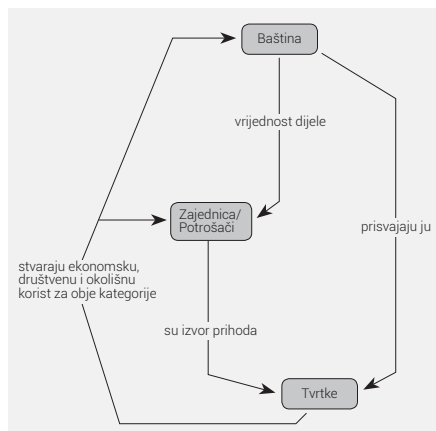
civilnih inicijativa/zaklada koje podupiru zaštitu i očuvanje prirodne i kulturne baštine, te, napokon, nesnalaženje lokalnih samouprava u upravljanju različitim ekonomijama razmjera (Silberston, 1972.). Potonje je osobito velik problem jer lokalne samouprave, u želji da namaknu sredstva za svoje potrebe, često propuštaju upozoriti aktere iz ekonomskih megastruktura da svojom tipologijom ili veličinom degradiraju lokalnu kulturnu i prirodnu baštinu⁷.

Prvi spomenuti problem, povezan sa skromnim proračunskim sredstvima namijenjenim zaštiti i očuvanju baštine, makroekonomske je prirode, a rješava se, u tržišnim ekonomijama, porastom učinkovitosti poslovanja u privatnom i javnom sektoru. Zbog toga se u posttranzicijskim ekonomijama ne može očekivati znatniji priljev sredstava za zaštitu i očuvanje kulturne i prirodne baštine iz javnih sredstava u kratkom roku.⁸ Zato velik potencijal porasta **razvojnoga korištenja kulturne baštine** u posttranzicijskim društvima u kratkom i srednjem roku leži u jačanju institucionalnog kapaciteta zaštite te poticanju privatnih i civilnih aktera na obnovu baštine. U tome smislu **prikladno razvojno korištenje baštine** podrazumijeva dvije razine kolektivne akcije: a) jačanje uloge lokalne zajednice u zaštiti kulturnih i prirodnih dobara putem usvajanja **pravila o prikladnom korištenju kulturnoga naslijeđa** i b) definiranje fiskalnih povlastica privatnim investitorima/civilnim zakladama koje angažiraju vlastiti kapital za zaštitu i očuvanje kulturne i prirodne baštine. Određivanje fiskalnih povlastica koje bi potaknule usmjeravanje pažnje privatnih i institucionalnih ulagača u zaštitu i očuvanje kulturne baštine relativno je lako rješivo jer ovisi o volji političkih aktera da takva rješenja pretvore u normu. Ta rješenja ne mogu biti djelotvorna bez razumijevanja **prikladnoga razvojnog modela korištenja kulturne baštine**, koji mora biti dio **organizacijske kulture** svake lokalne zajednice što koristi ili prima javna (državna) sredstva i privatne i/ili druge institucionalne potpore namijenjene zaštiti i očuvanju kulturne baštine. U biti modela prikladnoga **razvojnog korištenja kulturne**

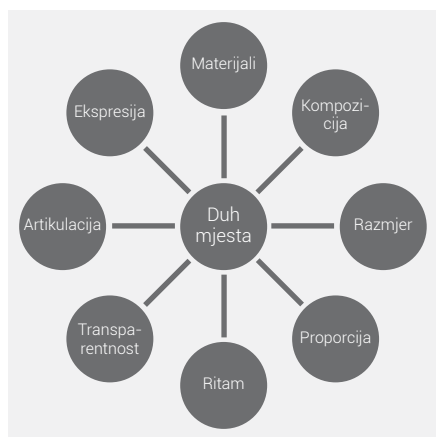
6 Te su države posttranzicijske upravo zato što su kroz tranziciju smanjile svoj javni sektor i uvele sustav poreznih olakšica koje potiču poduzetništvo, a smanjuju poreznu presiju.

7 Nekad su taj problem proizvodile industrijske megastrukture, a danas su to postindustrijske megastrukture, kao što su: trgovački centri, hotelski lanci, *cruiseri*, banke, osiguravateljska društva i sl. U Hrvatskoj ima više primjera trgovačkih centara koji su ozbiljno ugrozili zaštićene spomeničke cjeline. Također, opće je poznato da previše dnevnih posjetilaca s *cruisera* ugrožava režim zaštite Staroga grada u Dubrovniku. Isti je problem s brojem dnevnih posjetitelja Dioklecijanove palače u Splitu.

8 Vjerojatno postoji prostor da se smanji razlika u relativnoj veličini proračunskih sredstava među članicama EU-a. Jedan od važnijih argumenata za usklađivanje razlika među državama EU-a u alokacijama za zaštitu i očuvanje kulturne baštine jest činjenica da je europski kontinent u globalnim uvjetima jedinstvena makrodestinacija koje je atraktivnost uvelike određena očuvanom kulturnom i prirodnom baštinom. Hrvatska je jedan od ponajboljih primjera da visoka razina zaštite koja se (nominalno) primjenjuje na Plitvičkim jezerima i u Dubrovniku pridonosi, a ne umanjuje privlačnost tih destinacija turistima.

Sl. 1. Međuzavisnost tvrtki, potrošača i baštine (izvor: Brousseau-Gauthier, F. i Brousseau, Y., 2013. str. 34)

Sl. 2. „Duh mjesta“ i humana načela gradnje kao model prikladnog korištenja baštine. (izvor: autorica, prema Sottile, C., 2016., str. 7-11)

baštine leži razumijevanje relacije „zajednica – baština“, kako to prikazuje Slika 1.

Osnovu za tumačenje slike čini spoznaja da lokalna zajednica predstavlja istovremeno društvenu cjelinu koja je u identitetskom smislu *sukreirana* pomoću naslijeđa i da je izvor kupaca/potrošača za lokalne tvrtke koja svoja dobra plasiraju na užem i širem tržištu. U tome smislu uloga je lokalne zajednice senzibilizirati⁹ poduzeća koja posluju u njenu okruženju na važnost koja se pridaje zaštiti i očuvanju kulturne baštine te na činjenicu da poduzeća mogu stjecati konkurentsku prednost pridonosenjem zaštiti i očuvanju „duha mjesta“ (Norberg-Schulz, 1976.). Pritom je važno imati na umu da se „duh mjesta“ može čuvati samo ako su u lokalnoj zajednici usvojena suvremena načela zaštite koja očuvanu baštinu doživljavaju kao dokaz uspješne nacionalne kulturne politike i kao „dinamički“ konstrukt koji, osim konzerviranja, omogućava i postupke rehabilitacije, regeneracije i revitalizacije usklađene s „duhom mjesta“. Upravo je „duh mjesta“ ono značenjsko polje koje na lokalnoj razini određuje međusobni odnos struktura koje su izgubile značenje u određenom „režimu smisla“ (Poulot, 2006.) u odnosu na one strukture koje imaju značenje u svakodnevnom „režimu smisla“. Kako bi bilo moguće na lokalnoj razini voditi računa o prikladnome razvojnog korištenju kulturne baštine, važno je u procesima *konzerviranja, rehabilitacije, regeneracije i revitalizacije* baštine rukovoditi se humanim načelima gradnje (Sottile, 2016.), kako je prikazano na Slici 2.

Odgovornost za određivanje perimetra unutar kojeg se primjenjuju humana načela gradnje leži, u demokracijama, isključivo na lokalnim zajednicama. Stoga se **model prikladnoga razvojnog korištenja kulturne baštine** ne može aktivirati bez političke volje lokalne zajednice da ga primijeni na teritoriju svoje jurisdikcije. U tome smislu u posttranzicijskim zemljama zaštita i očuvanje kulturne baštine bitno ovise o spremnosti lokalnih zajednica da se **odgovorno** odnose prema baštini kao

identitetskom sklopu. Jednom kad je ta odgovornost na lokalnoj razini utvrđena, prikladan je svaki način ekonomskoga korištenja kulturne baštine, pod uvjetom da se rukovodi humanim načelima gradnje i duhom mjesta kao obzorom razvojnih mogućnosti zajednice. U tom se smislu utvrđivanje odgovornosti za zaštitu i očuvanje baštine kroz model prikladnoga korištenja na lokalnoj razini može smatrati završnim likom trećega vala demokratizacije, kako u Hrvatskoj tako i u ostalim državama srednje, istočne i jugoistočne Europe, koji će sadašnji hibridni model zaštite i obnove baštine približiti izvornome protodemokratskom idealu.

⁹ Taj postupak senzibilizacije u ekonomski vitalnim sredinama uopće nije težak. Npr. u uvjetima intenzivne *litoralizacije*, kakvi danas vladaju u Hrvatskoj, nije na hrvatskoj obali teško postići da se poštuje duh mjesta i da se baština **prikladno razvojno koristi**. Gdje nema ekonomske konjunktore, primjerice u Slavoniji, obveza je čuvanja baštine, sukladno republikanskoj tradiciji, u prvome redu na državi.

Literatura:

1. Benhamaou, F. (1996.), *Is Increased Public Spending for the Preservation of Historic Monuments Inevitable? The French Case*. Journal of Cultural Economics, 20, 115-131.
2. Benhamaou, F. (2003.), *Who Owns Cultural Goods? The Case of Built Heritage*. U V. A. Ginsburgh (Ur.), *Economics of Art and Culture Invited Papers at the 12th International Conference of the Association of Cultural Economics International* (Contributions to Economic Analysis, Volume 260, str. 187-202). Emerald Group Publishing Limited
3. Brousseau-Gauthier, F. ; Brousseau, Y. (2013.), *A Heritage Economy: Business Model Innovation for Economic Wealth, Social Well-Being, and Environmental Health*. Technology Innovation Management Review. September 2013, 32-37.
4. Castells, M. (2000.), *Uspon umreženog društva*. Golden marketing, Zagreb
5. Ceschi, C. (1970.), *Teoria e storia del restauro*. Mario Bulzoni Editore, Roma
6. Conger, S. (1974.), *Social inventions*. Prince Albert: Saskatchewan Newstart
7. Dvorzak, M. (1916.), *Katechismus der Denkmalpflege*. Wien: Verlag von Julius Bard. [Hrvatski prijevod: Dvorzak, M. (2016.) *Katekizam zaštite spomenika*. Jesenski i Turk, Zagreb]
8. Greffe, X. (2011.), *L'economie politique du patrimoine culturel: De la medaille au rhizome*. ICOMOS, *Le Patrimoine moteur de developpement*, Paris. Dostupno na http://openarchive.icomos.org/1307/1/IV-3-Article6_Grefe.pdf (posjet 7. travnja 2016.)
9. Hewison, R. (1987.), *The Heritage Industry: Britain in the Climate of Decline*, London: Methuen Publishing Ltd.
10. Huntington, P. S. (1991.), *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman and London: University of Oklahoma Press
11. Kuzio, T. (2001.), *Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple*, Politics, 21(3), 168-177.
12. Leniaud, J.-M. (1992.), *L'Utopie française: essai sur le patrimoine* (*French Utopia: Essays on Heritage*). Paris: Editions Menges
13. Malreaux, A. (1959.), *Décret n° 59-889 sur la mission et l'organisation du ministère chargé des Affaires culturelles*, Journal officiel du 26 juillet 1959. Paris: Assemblée Nationale
14. Norberg-Schulz, Ch. (1976.), *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli
15. Ofte, C. (1991.), *Capitalism by Democratic Design – Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe*. Social Research, 58(4), 865-892.
16. O'Shaughnessy, J.; O'Shaughnessy, J. N. (2000.), *Treating the Nation as a Brand: Some Neglected Issues*, Journal of Macromarketing, 20(1), 56-64.
17. Poulot, D. (2006.), *De la raison patrimoniale aux mondes du patrimoine*. Socio-anthropologie [En ligne], 19, 2-5. <http://socioanthropologie.revues.org/753>
18. Renan, E. (1992.), *Qu'est-ce qu'une nation?* Paris: Presses-Pocket (Tekst izlaganja na Sorbonni 11. ožujka 1882.)
19. Robbins, M.; Mastran, S. Sh. (2002.), *Your Town Mississippi Delta*. National Endowment for the Arts. Dostupno na <https://www.arts.gov/sites/default/files/YourTown.pdf> (posjećeno 5. travnja, 2016.)
20. Rogić, I. (2000.), *Tehnika i samostalnost*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
21. Rose, G. (1995.), *Place and Identity: A Sense of Place*. D. Massey; P. Jess (ur.), *A Place in the World* (str. 87-132). Oxford: Oxford University Press
22. Silberston, D. (1972.), *Economies of Scale in Theory and Practice*. The Economic Journal, Royal Economic Society, 82(325), 369-391.
23. Sottile, Ch. (2016.), *The Humane Principles of Good Building*. Preservation Progress, 60(3), 7-11.
24. Stiglitz, E. J.; Rosengard, K.J. (2015.), *Economics of the Public Sector* (4th Edition). New York, London: W.W. Norton and Company, INC
25. Titmuss, M. R. (1958.), *Essays on the Welfare State*. London: Allen & Unwin
26. UNESCO (1972.), *Convention concerning the protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Prihvaćena na Općoj konferenciji (sedamnaesta sjednica) u Parizu 16. studenoga 1972.
27. UNESCO (2003.), *Comparative table of state of ratifications to all UNESCO cultural heritage conventions*. Dostupno na <http://whc.unesco.org/archive/2003/whc03-27com-inf15e.pdf> (posjet 7. travnja, 2017.)
28. Županov, J. (2001.), *Industrijalizirajuća i dezindustrijalizirajuća elita u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća*, u: Čengić, D., Rogić, I., (ur.), *Upravljačke elite i modernizacija*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UPRAVLJANJE BAŠTINOM
EKOMUZEJI
INTERPRETACIJA BAŠTINE
KRITIČKI PRISTUP NASLIJEĐU
INTERDISCIPLINARNI PRISTUP

Ilustracija:

Sjedište (ishodišni centar) ekomuzeja Creusot Montceau-les-Mines, prvog svjetskog ekomuzeja (foto: D. Babić)

DARKO BABIĆ

MODELI UPRAVLJANJA KULTURNIM NASLIJEĐEM: DRUŠTVENO-HUMANISTIČKA PERSPEKTIVA

UVOD

Još i danas dominantna paradigma naslijeđa jest relativno recentna inovacija (devetnaestoga stoljeća) – s obzirom na to da je čovjek uvijek imao određeni odnos prema onome što generički možemo označiti kao naslijeđe (Carman & Stig-Sørensen, 2009.; Harvey, 2008.) pa je današnji pristup odnosa i relacija koje postoje između čovjeka i materijalne i nematerijalne kulture, građevina i lokaliteta koji nas okružuju i u kojima egzistiramo, prirode i okoliša u kojem djelujemo itd. – samo jedan od mogućih pristupa. Proširimo li ovu tezu na globalnu razinu i različite kulture, uočit ćemo da iskustva odnosa čovjeka prema naslijeđu obilježavaju najmanje dvije važne karakteristike:

- a) da je navedeni odnos, kojeg smo relativno svjesni, glede razumijevanja odnosa čovjeka spram naslijeđa gotovo isključivo eurocentričan (Smith, 2006.), odnosno da nam je taj odnos poznat jedino iz perspektive zapadnoeuropskoga civilizacijskog kruga i odnosa spram baštine koji je ovaj uspostavljao, uključujući oscilacije u pristupu koje su pritom postojale;
- b) vezano za prethodno, da se perspektiva i uključivanje drukčijih razumijevanja koncepata naslijeđa (na univerzalnoj razini) dogodilo/ događa praktički sada, tek početkom ovoga stoljeća¹.

Već samo ova dva razloga ukazuju da je pojam naslijeđa iznimno komplek-

san i da razumijevanje istoga, pa onda i način na koji mu pristupamo i s njim na određeni način upravljamo, može biti ispravno shvaćeno tek kroza sustavno izgrađen i osviješten interdisciplinarni pristup različitih disciplina, koje su pritom pozvane i prozване da ponude svoja promišljanja. Naš je prilog ovdje, koji ponajprije unosi društveno-humanističku perspektivu problematiziranja ideje kulturnog naslijeđa², svojevrsan zagovor za daljnjom potrebom takva interdisciplinarnog pristupa, kako na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj tako i na internacionalnoj razini.

UPRAVLJANJE NASLIJEĐEM

Ako želimo dubinski razumjeti ideju baštine i svih relacija (i mogućnosti) koje iz navedenoga fenomena proizlaze, nerijetko ćemo se naći u dijalektici, npr. da je moguće naslijeđem se baviti istovremeno tvrdeći da naslijeđe zapravo ne postoji, da je uvijek i isključivo nematerijalna ili, konačno, da *"...baština jest baština samo zato što je podvrgnuta procesu upravljanja i zaštite, a ne zato što jednostavno jest/postoji"* (Smith, 2006: 3). Posljednja nas tvrdnja podsjeća na procese formiranja naslijeđa, odnosno na činjenicu da je bilo koje definiranje naslijeđa u osnovi proces upravljanja istom ili, sasvim precizno, društveno i kulturalno (pa i ekonomski) upravljani proces kojim određenim odabranim elementima³ mogu biti, i jesu, pripisana određena značenja i

1 Usporedimo li ovdje npr. vrijeme donošenja UNESCO-ove Konvencije o nematerijalnoj baštini (2003.) ili tendenciju (ostvarenu kroz asocijaciju i redovite skupove/konferencije) glede potrebe kritičkog sagledavanja ideja i koncepata baštine koji se intenzivno razvijaju na globalnoj razini od 2012., kada je održana prva konferencija Asocijacije za kritičke studije baštine u Göteborgu (Švedska).

2 Vrijedi ovdje napomenuti da ne postoji jedinstvena društveno-humanistička perspektiva pristupa kulturnom naslijeđu. Dapače, upravo se u raznorodnim društvenim i humanističkim znanostima perspektive pristupa kulturnom naslijeđu značajno razlikuju, ovisno o tradiciji, prethodnom iskustvu i preferencijama istraživača pojedinih znanstvenih disciplina. Ipak, recentni trendovi, barem kako se čini, ukazuju na zajedničke interese, premda ponekad izražene i u suprotstavljenim stavovima, odnosno oblikovanje nove znanstvene discipline (baštinske studije) fenomenološki usmjerene upravo na ideju baštine per se, kao fenomena.

3 Predmetima, građevinama, pojavama, idejama itd.

vrijednosti, nakon čega iste prepoznajemo kao naslijeđe. Istovremeno i očigledno iz navedenoga slijedi da upravljanje baštinom jednako tako podrazumijeva da nekim drugim elementima te karakteristike nisu dodijeljene. Tijekom posljednja tri desetljeća upotreba sintagme upravljanje baštinom doživjela je eksponencijalni rast koji se proteže na gotovo sva područja ljudskoga djelovanja, pri čemu i dalje dominantno značenje sintagme implicira (opsežan) skup praktičnih metoda i tehnika koje je moguće primijeniti na određeni segment prepoznatog naslijeđa. Glavnina literature – premda prilično opsežna unutar područja upravljanja baštinom – karakteristike temeljnog fenomena i načine njegova oblikovanja najčešće ne propituje, već na nj primjenjuje određene postupke tehnokratskog upravljanja.

Polazeći od činjenice da se naslijeđe (kulturno, ali i prirodno) realizira ponajprije kroz proces upravljanja baštinom (Smith, 2006.), razumijevanje fenomena naslijeđa iz perspektive reprezentacije i kroz dimenziju sadašnjosti koja taj proces objedinjuje vrijedi dodatno promotriti značenje pojma upravljanje. Upravljanje se najčešće poistovjećuje s praksom vođenja poduzeća ili organizacije, te kao oblik organizacijske aktivnosti označava proces oblikovanja i održavanja okruženja u kojem pojedinci, radeći zajedno, ostvaruju željene ciljeve na uspješan i učinkovit način. Upravljanje se, dakle, može promatrati kao efikasno korištenje resursa (ljudskih, materijalnih itd.) u skladu s određenim, unaprijed poznatim pravilima, uz uvažavanje provjerenih načela i primjenom odgovarajućih tehnika, pri čemu se neizostavno spominju četiri osnovna elementa: planiranje, organizacija, usmjeravanje/vođenje i, naposljetku, kontrola ili vrjednovanje. Treba ovdje napomenuti da je jedna od začetnica na području organizacijske teorije i organizacijskog upravljanja, *Mary Parker Follett* (1868.–1933.), početkom dvadesetoga stoljeća definirala upravljanje kao filozofiju, odnosno kao umijeće rješavanja stvari posredstvom ili u suradnji s ljudima (Daft & Marcic, 2009: 8). Unutar ove kratke rasprave ovo po-

sljednje razmišljanje čini nam se osobito zanimljivo jer upravljanje (pa time i upravljanje baštinom) očito iskače iz isključivo tehnokratske prizme i podrazumijeva uključivanje svih relacija, koje pritom mogu biti značajne, uključujući posebice društvenu i humanističku dimenziju, o kojoj ovaj prilog ponajprije govori. Sasvim konkretno, pored toga što je naslijeđe redovito upotrebljavan ekonomski resurs, naše je paralelno zanimanje ovdje razina na kojoj naslijeđe konstruira osobiti oblik znanja. Drugim riječima, da se svjesnim odabirom i označavanjem stvaraju 'kulturni utjecaji', čime naslijeđe nije samo ekonomski već ujedno i resurs sa snažnom društveno-političkom dimenzijom. Priroda potonjega uvijek ovisi o vremenu određenim i društveno uvjetovanim okolnostima u kojima naslijeđe nastaje ili se prenosi, jer uvijek netko određuje da naslijeđe kao takvo postoji, te izravno posljedično da je upravo ono što je u određenom trenutku (sadašnjosti) prezentirano da jest (Ashworth, Graham & Tunbridge, 2007: 40).

POŽELJNI MODELI UPRAVLJANJA KULTURNIM NASLIJEĐEM

Prije nego izložimo modele o kojima ovdje raspravljamo, moramo se barem kratko osvrnuti na samo značenje riječi model kako ga ovdje razumijemo. Model ovdje označava istovremeno i uzorak po kojem se izrađuje neki proizvod, ali jednako tako i proces modelacije⁴, s obzirom na to da se, i zbog specifičnih karakteristika koje naslijeđe posjeduje, svaki od predložena tri modela treba promatrati istovremeno i kao mogući uzorak koji se idejno može slijediti (no koji se ne može izravno kopirati i preslikati kao uzorak koji vrijedi u proizvodnji) na neku novu situaciju, jer je kontekst naslijeđa i relacija koje iz njega proizlaze u različitim sredinama uvijek drukčiji, uvijek jedinstven. Drugim riječima, moguće je koristiti osnovne principe koji u modelima postoje, gdje će se praksa (upravljanja) uvijek oblikovati sukladno lokalnim zadatostima. Potonje je potrebno, danas i više nego prije, naglašavati jer nam se čini da se primjeri tzv. dobre prakse (koji su, narav-

4 Tj. davanje oblika čemu; oblikovanje, uobličavanje.

no, uvijek poželjni) vrlo često podrazumijevaju kao uzorak koji je moguće izravno preslikati u neki drugi kontekst, što često završava neuspjehom⁵ – s obzirom na to da upravljanje naslijeđem nije isto što i proizvodnja npr. pametnih telefona ili automobila. Jednako tome, a kako smo prije već spomenuli, ovdje predloženi modeli trebaju biti shvaćeni kao doprinos nužnim interdisciplinarnim modelima upravljanja kulturnim naslijeđem, pri čemu se ovdje izneseni prijedlozi mogu iskristalizirati kao moguće objedinjavajući ili oni koji u svojem segmentu pridonose cjelini.

Svojevrсна interna objedinjavajuća karakteristika sva tri modela koje ovdje predlažemo jest ideja baštinske pismenosti. Pismenost ovdje ne treba shvatiti isključivo kroza standardne definicije poznavanja slova te vještine čitanja i pisanja, već daleko šire – u smislu uspješnosti snalaženja u određenome zadanom kontekstu glede određene materije (ovdje naslijeđa⁶). Navedeno, premda neizravno, proizlazi i iz tzv. Faro konvencije Vijeća Europe⁷ koja definira ideju baštinskih zajednica. Najsažetije rečeno – svaka lokalna zajednica ima neosporivo pravo da ne samo oblikuje i definira svoje naslijeđe već i da njime upravlja na način kojim će naslijeđe pridonositi ponajprije napretku i razvoju iste. Baštinsku pismenost najučinkovitije možemo ostvariti pomoću sljedeća tri modela:

- ekološku muzeološku praksu
- interpretaciju baštine
- kritički pristup proučavanju naslijeđa.

Kritički pristup proučavanju naslijeđa

Model kritičkog pristupa adresira sve dionike uključene u brigu o naslijeđu. Konkretno, ista ukazuje da je ne samo određivanje već i upotreba naslijeđa daleko kompleksnija od onoga kako se prividno čini, te da se pri definiranju i kasnijem korištenju iste nužno mora voditi računa o nizu zavisnih relacija (društveno-kulturnih, gospodarsko-ekonomskih itd.) koje pri upotrebi naslijeđa postoje. Sukladno suvremenim teorija-

ma baštine navedeno će minimalno uključivati promišljanje balansiranja i svladavanja izazova dominacije tzv. autoriziranoga baštinskog diskursa koji je (moguće) nametnut od strane baštinskih stručnjaka glede mogućih interesa lokalne zajednice. Navedeni model zagovara da s jedne strane (lokalne) zajednice moraju biti informirane i uključene u procese, i to ne samo o tome kako i na koji se način s naslijeđem kojeg su oni stvarni vlasnici upravlja već i da su oni kojima je to upravljanje predano na brigu (eksperti) u svakoj situaciji svjesni da se radi o demokratskom postupku, suodlučivanju nositelja naslijeđa i unesene ekspertize za dobrobit ponajprije većine unutar adresirane lokalne zajednice.

Interpretacija baštine

Jedan od najčešćih izazova s kojima se i danas suočavamo glede brige oko naslijeđa jest nedostatak kvalitetne komunikacije. Zašto sve to činimo, s kojim razlozima i, konačno, za koga? Interpretacija naslijeđa je ključna i može uspješno osigurati potrebno razumijevanje aktivnosti koje provodimo ili ih želimo provesti. Osnovna ideja koju unosi interpretacija može biti svedena na sljedeću jednostavnu ideju: kroz interpretaciju razumijevanje, kroz razumijevanje uvažavanje, kroz uvažavanje zaštita (Tilden, 1977.).

Riječ interpretacija proizlazi iz latinskog *interpretari* (biti posrednik, tumačiti, razlagati) i podrazumijeva tumačenje ili objašnjavanje smisla nečega (posebice teksta), te izlaganje i shvaćanje⁸. Sintagma interpretacija baštine može biti shvaćena na najmanje tri – prividno slična, ali zapravo značajno različita – nivoa. Na prvome ona podrazumijeva skup praktičnih metoda i tehnika prezentiranja baštine. Ovaj niz svrhovitih i veoma pragmatičnih savjeta koji adresiraju pitanje kako nešto učiniti i danas dominira literaturom. Na sljedećoj razini ista podrazumijeva oblik jednosmjerne komunikacije u kojoj stručnjaci prenose poruke (vrijednosti i značenja) naslijeđa primateljima, odnosno, preciznije rečeno, onima koji su

5 G. Ashworth nerijetko je, u izravnim razgovorima, spominjao da na (npr.) globalni uspjeh koji je doživio Muzej Guggenheim Bilbao (Španjolska), kao primjer iznimno uspješne revitalizacije ostvarene putem kulturnog naslijeđa, dolazi barem pet onih koji su nekritično, slijepo slijedili model koji je tamo primijenjen i nije odgovarao lokalnom kontekstu gdje je dotičan, uspješni model bio primijenjen.

6 Sasvim je stoga jasno da baštinska pismenost neće podrazumijevati iste elemente u npr. Europi, Africi ili npr. u području amazonske prašume, gdje će za razliku od ostalih dijelova svijeta bioraznolikost, tj. poznavanje biljnih vrsta i njihovih svojstva biti jedan od kritičnih elemenata. Potpuno ista analogija moguća je i na nižim razinama razlikovanja – baštinska pismenost stanovnika određenoga ruralnog područja u Danskoj neće biti istovjetna onima u npr. ruralnim područjima Hrvatske. Baštinska pismenost uvjetovana je uvijek lokalnim zadatostima.

7 Okvirna konvencija Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo.

8 Interpretacija je također i gluma, prikazivanje, izvođenje.

ih željni slušati. Naposljetku, na trećoj razini je shvaćanje interpretacije baštine koja se oslanja na izvorno značenje pojma interpretacija i interpretaciju baštine promatra kao koncept ovisan o subjektivnom tumačenju pojedinca i individualnim sposobnostima, uvažavajući pritom i pitanje društvenih, kulturnih ili bilo koji drugih razlika koje između pojedinaca ili skupina/zajednica postoje. Nas ovdje, kao model, zanima upravo posljednja razina, gdje je preokupacija usmjerena prema ideji aktivnoga kreiranja značenja koje tumačimo umjesto jednosmjernog dostavljanja činjenica. Naime, da bismo shvatili i razumjeli vrijednosti i značenja koje naslijeđe ima za nas kao pojedince, tj. pripadnike određene skupine pojedinaca (zajednice/društva), nužno je da istu interpretiramo. Kako ovdje nije moguće ulaziti u povijesni razvoj interpretacije naslijeđa, za potrebe ovoga modela usmjerit ćemo se tek na šest osnovnih načela interpretacije, koja je još prije šezdeset godina definirao F. Tilden, no aktualna su i danas, te koja bitno ukazuju na kvalitete smislene interpretacije. Ona glase:

"1. Svaka interpretacija koja na stanoviti način ne povezuje prikazano ili opisano s osobnošću ili iskustvom posjetitelja bit će uzaludna.

2. Informacija kao takva nije interpretacija. Interpretacija je otkriće bazirano na informacijama. No to su dvije potpuno različite stvari. Ipak svaka interpretacija uključuje informaciju.

3. Interpretacija je umijeće koje podrazumijeva mnoga druga umijeća, bilo da je prezentirana znanstvena, povijesna ili arhitektonska građa. Svako umijeće je do neke razine moguće naučiti.

4. Glavni cilj interpretacije nije instrukcija već provokacija.

5. Interpretacija treba nastojati ukazati na cjelinu/cjelovitost, daleko više nego na samo jedan dio i mora se obraćati cijelosti više nego pojedinom segmentu.

6. Interpretacija usmjerena djeci (približno do dvanaeste godine) ne smije biti ublažena verzija prezentacije za odrasle, nego treba posjedovati bitno

drugačiji pristup. Da bi bila izvrsna, ona će zahtijevati posebno razrađeni program" (Tilden, 1977: 9).

Ekološke muzeološke prakse

Ekomuzeji su specifični oblici muzejske institucije, izvorno nastali početkom sedamdesetih godina prošloga stoljeća u Francuskoj i otada se šire po svijetu. U svojim početcima ekološke muzeološke ideje, ponajprije ona glede definicije muzejske zbirke⁹, ali i niz drugih, smatrane su praktički heretične iz perspektive tadašnjega muzejskog establišmenta i bilo je potrebno više od dva desetljeća prije nego što su se ekomuzeološki principi počeli ozbiljnije uvažavati. Istovremeno, i donekle ironično, ekomuzejske prakse i povezanost im teorije od svojih su početaka direktno ili indirektno uključile koncepte o kojima danas intenzivno raspravljamo kada govorimo o kulturnom naslijeđu, poput ideja nematerijalnosti, participativnosti, polivokalnosti, održivom razvoju, proaktivnosti, uključivosti itd.¹⁰

Prvi ekomuzej, Muzej čovjeka i industrije, nastao je u središnjoj Francuskoj 1971. god., nedaleko od gradova *Le Creusot* i *Montceau-les-Mines*, kao reakcija na rapidno propadanje nekad uspješne regionalne industrije, koje se negativno reflektiralo na približno 150 000 tamošnjih stanovnika. Ekomuzej imao je namjeru ponovno pokrenuti lokalno gospodarstvo, ali i puno više od toga jer je namjerao pomoći lokalnom stanovništvu u pronalaženju smisla, identiteta zagubljenog zbog rapidnih promjena, odnosno u otvaranja novih razvojnih mogućnosti cijele regije. Za središte Muzeja čovjeka i industrije određen je lokalni dvorac¹¹, unutar kojeg je na adekvatan muzeološki način prezentiran povijesni razvoj i glavna obilježja regije te svakodnevni život populacije. Dvorcu je na taj način dodijeljena uloga simbolične početne točke interpretacije teritorija, ishodišnog centra za identifikaciju, upoznavanje i istraživanje cjelokupne regije. Na ostatku teritorija razvijen je specifičan oblik raspršenoga, fragmentiranog muzeja, što zapravo znači da su raznolika

9 "Svaki predmet, pokretni ili nepokretni, koji se nalazi unutar perimetra zajednice idejno pripada muzeju: ovo uvodi ideju oblika kulturnog vlasništva koje nije u vezi sa zakonskim vlasništvom" (Varine-Bohan, 1973: 244).

10 Pa i poslije, tijekom svoga razvoja unosili su inovacije i npr. bili jedni od predvodnika ideja održivog turizma.

11 Odabir dvorca za središnje mjesto Muzeja ovdje ne treba povezivati s elitističkim idejama pristupa naslijeđu. Dvorac obitelji *Schneider*, koja je nekoć posjedovala industrijske pogone što su sada polako propadali, odabran je više zbog njegove središnje pozicije unutar teritorija i simbolike povezanosti s vlasništvom industrijalca koji je zapošljavao većinu lokalnoga stanovništva. Dvorac je iz privatnoga vlasništva prešao u javno, a uređenjem Muzeja dobio je i javnu funkciju.

materijalna i nematerijalna svjedočanstva (tj. naslijeđe) u definiranom krajobrazu identificirana, muzeološki obrađena i interpretirana *in situ*. Time je dosegnut iznimno važan teorijski i praktični iskorak – od usmjerenog fokusa na muzej što se realizira kroz definiranu, konkretnu muzejsku zgradu prema cjelokupnosti interpretacije teritorija koji ekomuzej idejno pokriva. Primarna zadaća minimalnog broja angažiranih stručnjaka bila je da muzej pokrenu, da budu svojevrsni katalizatori procesa, te da obavljaju isključivo zahtjevnije tehničke poslove, dok je stvarni vlasnik i pokretač aktivnosti lokalna zajednica.

Ekomuzeji nastali početkom sedamdesetih godina prošloga stoljeća osobita su vrsta novoga načina promišljanja odnosa društva, okoline i naslijeđa. Inzistiranje na razvojnoj komponenti imanentna im je odrednica te su promišljanje o naslijeđu, između ostaloga, oplemenili time da navedeno nema smisla ako u njemu od početka ne sudjeluje cjelokupna zajednica i ako aktivnosti koje se provode nisu usmjerene u smjeru dobrobiti te iste zajednice. Ovdje treba napomenuti da pojedini ekomuzeji ne tendira biti praktično primjenjiv prototip koji je moguće preslikati negdje drugdje, već način promišljanja odnosa prema naslijeđu koji posjeduje kapacitet prilagoditi se i obuhvatiti esencije naslijeđa različitih teritorija. Drugim riječima, on predstavlja model koji je idejno prilagodljiv raznostima situacije i različitim percepcijama vrijednosti i značenja koje naslijeđe implicira, nadilazeći time ne samo formu tzv. tradicionalnih muzeja već i velike većine postojećih oblika uprav-

ljanja baštinom. Osnovne karakteristike koje ćemo pritom uvijek prepoznati uključuju – protezanje teritorijem koji nije određen konvencionalnim (administrativnim) granicama, prihvaćanje politike raspršenih lokaliteta te *in-situ* zaštite i interpretacije, napuštanje konvencionalne percepcije vlasništva, označavanje lokalnih zajednica, kao i interdisciplinarni pristup i holistička interpretacija (Corsane, 2007.; Davis, 2008.).

Ekomuzejsku praksu najkraće je moguće definirati kao instrument upravljanja naslijeđem kojim na dinamičan način zajednice usmjeravaju vlastiti razvoj, čime predstavljaju uzor koji vrijedi idejno slijediti.

PREMA ZAKLJUČKU

Namjera ovoga priloga nije da odgovori na pitanje što naslijeđe jest, niti kako i na koji način naslijeđem trebamo upravljati. Upravo suprotno, osnovna je ideja – sukladno jednom od iznesenih načela interpretacije – da umjesto instrukcije ponudimo poželjnu provokaciju. Provokaciju koja poziva na novo promišljanje ne samo što naslijeđe jest već i koja je uloga naslijeđa u društvu danas. Postojeći modeli upravljanja pokazuju se neadekvatni, pa su nam potrebne nove ideje i oblici. Razumije se unaprijed da modeli upravljanja kulturnim naslijeđem iz društveno-humanističke perspektive koje smo ovdje izložili nisu jedini mogući. Ipak, iskreno vjerujemo da predložena tri modela, i naznačeni objedinjavajući, mogu značajno pridonijeti definiranju poželjnoga, i nadasve interdisciplinarnog/ih, modela upravljanja naslijeđem.

Literatura (izbor):

1. Ashworth, G. J.; Graham, B.; Tunbridge, J. E. (2007.), *Pluralising past: heritage, identity and place in multicultural societies*, London: Pluto Press
2. Carman, J.; Stig-Sørensen, M. L. (2009.), *Heritage studies: an outline*, u: M. L. Stig Sørensen, J. Carman (ur.), *Heritage studies methods and approaches*, London: Routledge, 11-28.
3. Corsane, G. [et al]. (2007.), *Ecomuseum evaluation: experiences in Piemonte and Liguria, Italy*. International journal of heritage studies, 13, (2), 101-116.
4. Daft, R. L.; Marcic, D. (2009.), *Understanding management*. 6th ed. Mason: South-Western College Pub.
5. Davis, P. (2008.), *New museologies and the ecomuseum*, u: B. Graham, P. Howard (ur.), *The Ashgate research companion to heritage and identity*, Aldershot: Ashgate, 397-414.
6. Harvey, D. C. (2008.), *The history of heritage*, u: B. Graham, P. Howard (ur.), *The Ashgate research companion to heritage and identity*, Aldershot: Ashgate, 19-36.
7. Smith, L. (2006.), *Uses of heritage*, London: Routledge
8. Tilden, F. (1977.), *Interpreting our heritage*, 3rd ed., Chapel Hill: The University of North Carolina Press
9. Varine-Bohan, H. de (1973.), *Un musée 'eclaté': le Musée de l'homme et de l'industrie*, Museum, 25, (4), 242-249.

Doc.dr.sc. **Darko Babić**
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
dbabic@ffzg.hr

VUK TVRTKO OPAČIĆ

MODELI TURISTIČKOG VREDNOVANJA KULTURNOG NASLIJEĐA

KULTURNO NASLIJEĐE
EVALUACIJA KULTURNOG NASLIJEĐA
TURISTIČKA REVITALIZACIJA
TURISTIČKO VREDNOVANJE
MODELI TURISTIČKOG VREDNOVANJA

UVOD

Timothy i Boyd (2003, 13) navode četiri najvažnija značenja naslijeđa: općedruštveno, znanstveno, političko te ekonomsko, najčešće je riječ o turističkom, koje danas postaje sve važnije. Do prije tridesetak godina kulturno naslijeđe tretiralo se kao statična vrijednost, koju u prvom redu treba zaštititi, da bi se s vremenom konzervatorski pristup donekle ublažio, a kulturno naslijeđe počelo tretirati kao vrijednost kojom se može upravljati na održiv način i u funkciji gospodarstva (turizma).

Dakle, ekonomsko značenje naslijeđa manifestira se prvenstveno u sve nagašenijem turističkom vrednovanju i integriranju naslijeđa u turističku ponudu, pri čemu je cilj ne samo ostvarivanje prihoda i razvoj turizma, već i održavanje, revitalizacija i daljnje unaprjeđenje naslijeđa.

Postmoderna turistička ponuda u sve se većoj mjeri oslanja na turističke proizvode selektivnog (specifičnog, alternativnog) turizma u čijoj strukturi u mnogim turističkim odredištima ključno mjesto zauzima turizam naslijeđa, uglavnom zasnovan na turističkom vrednovanju kulturnog naslijeđa.

U današnje vrijeme sveprisutne globalizacije, upravo je isticanje lokalnog identiteta u turističkoj ponudi često presudan element u stvaranju identiteta turističkoga odredišta. Kulturno naslijeđe, kao „čuvar“ prostornog iden-

titeta pri tome ima prvorazredno značenje.

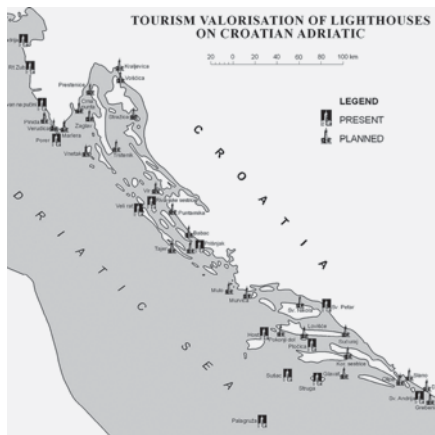
Uvidom u domaću i međunarodnu literaturu razvidno je da niti u Hrvatskoj niti u svijetu ne postoje jedinstveni kriteriji za evaluaciju kulturnog naslijeđa. Tako je, primjerice, prilikom evaluacije kulturnih krajolika na Žumberku, odnosno procjenjivanja njihove evidentne, povijesne, estetske, kulturne, prirodno-okolišne i društveno-ekonomske vrijednosti, Dumbović Bilušić (2015) koristila sljedeće kriterije: a) cjelovitost/nedirnutost, b) izvornost i očuvanost, c) reprezentativnost i prepoznatljivost, d) rijetkost/jedinstvenost e) raznolikost i složenost, f) usklađenost/skladnost, g) estetske i vizualne značajke h) povezanost s događajima, osobama i pokretima, i) stanje, j) mogućnosti (ocjena čitavog područja) te k) zastupljenost kulturnih dobara (ocjena čitavog područja).

Razrađen set kriterija i indikatora koristila je i Mesarić (2015), prilikom evaluacije rudarske geobaštine u Medimurju, procjenjujući njezinu: a) znanstvenu, b) ekološku, c) kulturnu, d) socioekonomsku, e) edukacijsku i f) geo-konverzijsku vrijednost.

Kako bi se kulturno naslijeđe revitaliziralo integriranjem u turističku ponudu, potrebno je: a) analizirati obilježja prostornog razmještaja kulturnog naslijeđa, b) ocijeniti potencijalnu turističku atraktivnost, c) utvrditi turističku dostupnost svakog pojedinog kultur-

Tab. 1. Prijedlog mogućih indikatora i bodovanja prilikom evaluacije potencijalne turističke atraktivnosti i turističke dostupnosti kulturnog naslijeđa

Indikator	Bodovanje
Razina kulturnog naslijeđa	0 - osobno/obiteljsko naslijeđe 1 - lokalno naslijeđe 2 - regionalno naslijeđe 3 - nacionalno naslijeđe 4 - međunarodno naslijeđe 5 - svjetsko naslijeđe (UNESCO)
Estetska vrijednost kulturnog naslijeđa	0 - bez estetske vrijednosti 1 - vrlo malena estetska vrijednost 2 - malena estetska vrijednost 3 - umjerena estetska vrijednost 4 - velika estetska vrijednost 5 - vrlo velika estetska vrijednost
Uočljivost/istaknutost kulturnog naslijeđa u prostoru	0 - neuočljivo 1 - vrlo slaba uočljivost 2 - slaba uočljivost 3 - umjerena uočljivost 4 - dobra uočljivost 5 - vrlo dobra uočljivost
Pristup kulturnom naslijeđu	0 - neuređen pristup 1 - pristup neoznačenim stazama 2 - pristup označenim stazama 3 - pristup neasfaltiranom cestom 4 - pristup uređenim pješačkim/biciklističkim stazama uz informativne ploče 5 - pristup asfaltiranom cestom s uređenim parkiralištem i informativnim pločama
Pješačka udaljenost kulturnog naslijeđa od parkirališta/stanice javnog prometa	0 - nemogućnost pristupa/prevelika udaljenost 1 - više od 120 minuta hoda 2 - 60 do 120 minuta hoda 3 - 30 do 60 minuta hoda 4 - 10 do 30 minuta hoda 5 - do 10 minuta hoda
Udaljenost kulturnog naslijeđa od smještajnih kapaciteta	0 - ne postoje smještajni kapaciteti na udaljenosti manjoj od 50 km 1 - najbliži smještajni kapaciteti udaljeni 30-50 km 2 - najbliži smještajni kapaciteti udaljeni 10-30 km 3 - najbliži smještajni kapaciteti udaljeni 5-10 km 4 - najbliži smještajni kapaciteti udaljeni 1-5 km 5 - smještajni kapaciteti u samom kulturnom dobru/na lokalitetu ili neposredno uz njega
Udaljenost kulturnog naslijeđa od turističko-ugostiteljske ponude (specijalizirani centar za posjetitelje, turističke informacije općeg tipa, restorani, ponuda brze prehrane, kafići, prodavaonica suvenira)	0 - ne postoje sadržaji na udaljenosti manjoj od 30 km 1 - najbliži sadržaji udaljeni 20-30 km 2 - najbliži sadržaji udaljeni 10-20 km 3 - najbliži sadržaji udaljeni 5-10 km 4 - najbliži sadržaji udaljeni 1-5 km 5 - sadržaji u samom kulturnom dobru/na lokalitetu ili neposredno uz njega
Mogućnost turističkog obilaska kulturnog naslijeđa tijekom dana	1 - turistički obilazak moguć samo tijekom dnevnog svjetla 2 - turistički obilazak moguć tijekom dnevnog svjetla i noću
Mogućnost turističkog obilaska kulturnog naslijeđa tijekom godine	1 - turistički obilazak moguć samo ljeti 2 - turistički obilazak moguć izvan zimskog razdoblja 3 - turistički obilazak moguć tijekom cijele godine
Zastupljenost kulturnog naslijeđa u turističkim komunikacijskim kanalima/sredstvima (razglednice, brošure, internetske stranice, tiskani turistički vodiči)	0 - nije zastupljeno 1 - zastupljeno kao skupna atrakcija 2 - zastupljeno nazivom konkretnog kulturnog dobra/lokaliteta 3 - zastupljeno nazivom i objašnjenjem u tekstu konkretnog kulturnog dobra/lokaliteta 4 - zastupljeno nazivom, objašnjenjem u tekstu i slikom konkretnog kulturnog dobra/lokaliteta 5 - zastupljeno posebnom internetskom stranicom, specijaliziranom brošurom ili u specijaliziranom turističkom vodiču
Rizik od degradacije kulturnog naslijeđa uslijed turističkih obilazaka	0 - neizbježna degradacija 1 - vrlo veliki rizik 2 - veliki rizik 3 - umjereni rizik 4 - maleni rizik 5 - vrlo maleni rizik

Sl. 1. Hrvatski svjetionici prenamijenjeni u smještajne kapacitete 2009. godine (izvor: Opačić i dr., 2010.)

no-povijesnog spomenika i lokaliteta (Kušen, 2002) i d) primijeniti primjeren model turističke revitalizacije (korištenja). Pri tome je, prilikom evaluacije potencijalne turističke atraktivnosti i turističke dostupnosti, potrebno definirati jasne kriterije i indikatore, kao i realno ponderiran sustav bodovanja.

PRIJEDLOG KRITERIJA I INDIKATORA ZA EVALUACIJU POTENCIJALNE TURISTIČKE ATRAKTIVNOSTI I TURISTIČKE DOSTUPNOSTI KULTURNOG NASLIJEĐA

Set kriterija i indikatora za evaluaciju potencijalne turističke atraktivnosti i turističke dostupnosti kulturnog naslijeđa varira od slučaja do slučaja pa prijedlog u nastavku valja shvatiti na razini ilustrativnosti. Sustav bodovanja indikatora još je varijabilniji te ga treba prilagođavati i nadograđivati na konkretnim primjerima.

Iz dosadašnje prakse kao najčešće korišteni kriteriji za evaluaciju potencijalne turističke atraktivnosti i turističke dostupnosti kulturnog naslijeđa izdvojeni su: a) razina značenja kulturnog naslijeđa, b) estetska vrijednost, c) uočljivost /istaknutost u prostoru, d) turistička dostupnost, e) turistička opremljenost, f) mogućnost turističkog korištenja tijekom dana i godine, g) zastupljenost u turističkim komunikacijskim kanalima/sredstvima te h) rizik od degradacije uslijed turističkih obilazaka. Prijedlog mogućih indikatora koji ocrtavaju navedene kriterije s bodovanjem prikazan je u tab. 1.

Nakon analize prostornog razmještaja kulturno-povijesnih spomenika i lokaliteta, a prije primjene prikladnog modela turističke revitalizacije (korištenja) kulturnog naslijeđa, svako pojedino kulturno dobro potrebno je zasebno evaluirati s aspekta potencijalne turističke atraktivnosti te turističke dostupnosti, kako bi se utvrdilo njegovo turističko značenje. Na taj način izrađuje se baza kulturno-turističkih atrakcija, na osnovi koje treba izabrati odgovarajući model turističke revitalizacije (korištenja) kulturnog naslijeđa.

MODELI TURISTIČKE REVITALIZACIJE (KORIŠTENJA) KULTURNOG NASLIJEĐA S OZBIROM NA PROSTORNI RAZMJESTAJ KULTURNIH DOBARA

Uzimajući u obzir prostorni razmještaj kulturnog naslijeđa, na temelju primjera iz dosadašnje prakse, moguće je izdvojiti četiri različita modela turističke revitalizacije (korištenja) kulturnog naslijeđa s obzirom na prostorni razmještaj kulturnih dobara (Magdić i dr., 2015.):

- a) koncentrirani ili točkasti model
- b) raspršeni urbani model
- c) linearni tematski model
- d) regionalni umreženi model.

Navedeni modeli u praksi se često isprepleću jer isto kulturno dobro može biti turistički vrednovano kroz primjenu nekoliko modela turističke revitalizacije (korištenja), kao sastavni dio turističke ponude turističkoga odredišta nižeg i višeg reda. Karakteristike pojedinog modela koje slijede u daljnjem tekstu valja shvatiti kao prevladavajući oblik turističkog vrednovanja, a ne kao jedini mogući.

Koncentrirani ili točkasti model

Koncentrirani ili točkasti model podrazumijeva obnovu i turističku revitalizaciju pojedinačnih kulturno-povijesnih spomenika i/ili lokaliteta koji, bilo zbog svoje izuzetne turističke atraktivnosti bilo zbog izdvojene (izolirane) lokacije, predstavlja zasebnu turističku atrakciju. Moguće ga je primijeniti u svim tipovima turističkih prostora: urbanim, ruralnim, primorskim, planinskim, topličkim, kao i u zaštićenim područjima. Prije primjene ovog modela korištenja, potrebno je provesti postupak evaluacije potencijalne turističke vrijednosti kulturnog naslijeđa koji uključuje evaluaciju a) turističke atraktivnosti i b) turističke dostupnosti prema prikazanim kriterijima i indikatorima, c) utvrditi prostorni razmještaj kulturnih dobara međunarodne i nacionalne razine i d) izabrati ona dobra koja kod turista najviše izazivaju wow-efekt.

Budući da je prilikom primjene tog modela cilj turističke revitalizacije kod tu-

rista izazvati jak turistički doživljaj, senzaciju, tzv. wow-efekt, model se zasniva na načelu unikatnosti. Taj model prvenstveno je pogodan za turističko vrednovanje kulturnih dobara velike turističke atraktivnosti (obično svjetske, međunarodne i nacionalne razine), prikladnih za pretvaranje u samostalne turističke atrakcije, ali se u slučaju izdvojenih, vrlo atraktivnih lokacija može primijeniti i kod kulturnih dobara niže razine (npr. nacionalne).

S obzirom na tipologiju turista, korištenoj prilikom izrade Strategije razvoja kulturnog turizma u Hrvatskoj (Jelinčić, 2008), kulturno naslijeđe koje je turistički vrednovano prema ovom modelu, u prvom redu privlači turiste inspirirane kulturom, tzv. *must see* turista i turiste privučene kulturom, tj. turiste usputne ili slučajne opće kulturne motivacije.

Primjena tog modela može uključivati i preobrazbu, tj. promjenu funkcije/korištenja pojedinačnih građevina ili sklopova građevina. Kao primjer turističkog vrednovanja pojedinačnih kulturno-povijesnih spomenika na izoliranim lokacijama prenamjenom u smještajne kapacitete, može se navesti projekt „Kamena svjetla“ kojime su pojedini hrvatski svjetionici, mahom građeni u 19. stoljeću za vrijeme Austro-Ugarske, u cijelosti ili djelomično prenamijenjeni u turističke smještajne kapacitete. Iako je 2009. godine u turističku ponudu bilo uključeno 14 svjetionika (sl. 1.) s ukupno 23 apartmana u kojima je bilo 97 postelja, a planiralo se prenamijeniti još 28 svjetionika (Opačić i dr., 2010), danas je 11 svjetionika otvoreno za smještaj turista.

Raspršeni urbani model

Raspršeni urbani model uključuje povezivanje raspršenog naslijeđa u gradu u povezanu i funkcionalnu cjelinu. Pogodan je za turističko vrednovanje pojedinačnih kulturno-povijesnih spomenika i/ili lokaliteta koji su raspoređeni na veći broj lokacija unutar grada. Prije njegove primjene potrebno je provesti postupak evaluacije potencijalne turističke vrijednosti kulturnog naslijeđa u gradu koji uključuje: a) evaluaciju turi-

stičke atraktivnosti i b) turističke dostupnosti prema prikazanim kriterijima i indikatorima, c) utvrditi prostorni razmještaj kulturnih dobara nacionalne i regionalne razine i d) izabrati ona dobra koja najviše doprinose osjećaju mjesta (*sense of place*).

Budući da je prilikom primjene tog modela cilj turističke revitalizacije kod turista potaknuti rekonstrukciju doživljaja mjesta u njegovu povijesnom kontekstu, pri čemu je kulturno naslijeđe samo jedan dio ukupne atrakcijske osnove grada, model je baziran na načelu identiteta mjesta (*place identity*). Raspršeni urbani model prikladan je za turističko vrednovanje kulturnih dobara koja za većinu turista nisu dovoljno atraktivna da bi u turističkoj ponudi bila zasebne atrakcije, što znači da se u prvom redu primjenjuje na kulturna dobra nacionalne i regionalne razine. Taj model pogodan je za privlačenje turista privučenih kulturom, tj. turista usputne ili slučajne opće kulturne motivacije (npr. na *city-break* putovanjima).

Linearni tematski model

Linearni tematski model podrazumijeva trasiranje putove naslijeđa koji u kreiranju turističkog proizvoda integriraju tematski povezane kulturno-povijesna dobra/lokalitete. Osim kulturnih dobara mogu im se dodati i ostale atrakcije na trasi. Pogodan je za turističko vrednovanje pojedinačnih kulturno-povijesnih dobara i/ili lokaliteta linijski raspoređenih u ruralnom prostoru ili u gradovima (npr. uz ceste, biciklističke staze, pješačke staze, željezničke pruge, uz rijeke itd.) njihovim tematskim povezivanjem u regionalne, interregionalne ili međunarodne kulturne rute/itinerere. Prije primjene tog modela potrebno je provesti postupak evaluacije potencijalne turističke vrijednosti kulturnog naslijeđa koji uključuje evaluaciju a) turističke atraktivnosti i b) turističke dostupnosti prema prikazanim kriterijima i indikatorima, c) utvrditi prostorni razmještaj kulturnih dobara nacionalne, regionalne i lokalne razine na planiranoj trasi i d) izabrati dobra koja najviše doprinose temi.

Tab. 2. Osnovne značajke modela turističke revitalizacije (korištenja) kulturnog naslijeđa s obzirom na prostorni razmještaj kulturnih dobara

Model turističke revitalizacije (korištenja) kulturnog naslijeđa	Princip	Dodatni aspekt evaluacije
Koncentrirani ili točkasti model	unikatnost	moгуćnost izazivanja jakog turističkog doživljaja, tzv. wow-efekta
Raspršeni urbani model	identitet mjesta	doprinos osjećaju mjesta
Linearni tematski model	homogenost i reprezentativnost	doprinos temi
Regionalni umreženi model	regionalna kulturna raznolikost	prezentacija regionalne kulturne raznolikosti

Literatura:

1. Dumbović Bilušić, B. (2015.), *Krajolik kao kulturno naslijeđe: metode prepoznavanja, vrjednovanja i zaštite kulturnih krajolika Hrvatske*, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske – Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb.
2. Jelinčić, D.A. (2008.), *Abeceda kulturnog turizma*, Meandarmedia, Zagreb.
3. Kušen, E. (2002.), *Turistička atrakcijska osnova*, Institut za turizam, Zagreb.
4. Magdić, H.; Obad Šćitaroci, M.; Bojanić Obad Šćitaroci, B. (2015.), *Metoda tablično-dijagramskog programiranja povijesnog naslijeđa*, 144-149, u: Cultural Heritage – possibilities for spatial and economic development – Proceedings / Kulturno naslijeđe – Prostorne i razvojne mogućnosti kulturnog naslijeđa – zbornik radova, Zagreb, 22.-23. listopada 2015., Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, zbornik radova, ISBN 978-953-8042-10-2 (tiskano izdanje), ISBN 978-953-8042-11-9 (e-izdanje).
5. Mesarić, M. (2015.), *Zaštita i valorizacija rudarske geobaštine na primjeru Murskoga Središća*, doktorska disertacija, Geografski odsjek Prirodoslovno-matematičkog fakulteta sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
6. Opačić, V.T.; Favro, S.; Perišić, M. (2010.), *Tourism valorisation of lighthouses on Croatian islands and along the coast*, WIT Transactions on Ecology and Environment, 130, 37-48.
7. Timothy, D. J.; Boyd, S. W. (2003.), *Heritage tourism*, Prentice Hall, Harlow.

Izv.prof.dr.sc. **Vuk Tvrtko Opačić**
Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek
vtopacic@geog.pmf.hr

Budući da je prilikom primjene tog modela cilj turističke revitalizacije kod turista zadovoljiti specifičnu kulturnu motivaciju, model se zasniva na načelima tematske homogenosti (npr. funkcionalna, estetska, stilska, povijesna, itd.) i reprezentativnosti. Linearni tematski model pogodan je za turističko vrednovanje tematski srodnih kulturnih dobara razmještenih duž linijskih prostornih oblika, a može uključivati kulturno-povijesna dobra i lokalitete nacionalne, regionalne i lokalne razine. Model je prikladan za privlačenje prije svega pravih kulturnih turista motiviranih kulturom specifične kulturne motivacije.

Regionalni umreženi model

Regionalni umreženi model zasniva se na umrežavanju kulturno-povijesnih dobara i lokaliteta šireg prostora (regije) s ostalim prirodnim i antropogenim atrakcijama u kreiranju turističke ponude turističkoga odredišta višega reda. Pogodan je za turističko vrednovanje pojedinačnih kulturno-povijesnih dobara/lokaliteta koja najbolje prezentiraju karakteristične tipove kulturno-povijesnih spomenika i/ili lokaliteta u širem prostoru (regiji). Prije primjene tog modela potrebno je provesti postupak evaluacije potencijalne turističke vrijednosti kulturnog naslijeđa u regiji koji uključuje evaluaciju a) turističke atraktivnosti i b) turističke dostupnosti prema prikazanim kriterijima i indikatorima, c) utvrditi prostorni razmještaj kulturnih dobara regionalne i lokalne razine i d) izabrati ona dobra koja najbolje prezentiraju regionalnu kulturnu raznolikost.

Budući da je prilikom primjene tog modela cilj turističke revitalizacije turi-

stima omogućiti raznovrsne turističke doživljaje šireg prostora (regije) kroz upoznavanje heterogenih turističkih atrakcija, model se temelji na načelu regionalne kulturne raznolikosti. Regionalni umreženi model pogodan je za turističko vrednovanje kulturnih dobara koja najbolje prezentiraju pojedinu sastavnicu regionalnog kulturnog identiteta, a s hijerarhijskog aspekta uključuje kulturno-povijesna dobra i lokalitete regionalne i lokalne razine. Model je prikladan za privlačenje prvenstveno turista privučenih kulturom, tj. kulturnih turista usputne ili slučajne opće kulturne motivacije.

ZAKLJUČAK

Na temelju analize teorijske i empirijske literature, kao i primjera dobre prakse u Hrvatskoj i inozemstvu može se konstatirati da turističko vrednovanje kulturnog naslijeđa uključuje četiri osnovna koraka:

- a) analizu prostornog razmještaja kulturnog naslijeđa
- b) evaluaciju potencijalne turističke atraktivnosti svakoj pojedinog kulturnog dobra
- c) evaluaciju turističke dostupnosti svakoga pojedinog kulturnog dobra
- d) primjenu jednog od četiriju predloženih modela turističke revitalizacije (korištenja) kulturnog naslijeđa s obzirom na prostorni razmještaj kulturnih dobara (tab. 2.).

Prilikom postupka evaluacije potencijalne turističke atraktivnosti i turističke dostupnosti, potrebno je definirati jasne kriterije i indikatore, kao i realno ponderiran sustav bodovanja.

UGO TOIĆ
TATJANA LOLIĆ

MODELI REGIONALNOG RAZVOJA TEMELJEM KULTURNOG NASLIJEĐA

MODELI ZAŠTITE NASLIJEĐA
LOKALNI RAZVOJ
DRUŠTVENA VRIJEDNOST NASLIJEĐA
PARTICIPACIJA
VIŠESEKTORSKA SURADNJA

Pristup zaštiti kulturnoga naslijeđa (baštine) u 20. stoljeću bio je zasnovan na postulatima međunarodnih povelja, konvencija i preporuka koje se u pravilu usredotočuju na izvanredna, jedinstvena, autentična kulturna dobra, a organizacijski se oslanjao na nadležne konzervatorske institucije. Takav „konzervatorski“ model zaštite bio je zamišljen za razdoblja s nižom razinom demokracije i prilagođen manje razvijenim društvima u kojima kultura nije imala istaknuto mjesto pa je kulturno naslijeđe trebalo zaštititi od njih samih.

Koncept suvremenoga društva sugerira da će područje zaštite kulturnoga naslijeđa zadržati korak s recentnim trendovima samo ako iz temelja preispita pristup zaštiti, ponajviše zato što je baština dinamičan fenomen: to je proces suprotstavljen statičnoj kolekciji predmeta zaključenih i fiksiranih u značenju. Skup procesa, a ne zbirka stvari. O značenju naslijeđa i njegovoj zaštiti više nije moguće razmišljati kao o statičnim činjenicama već kao o pojedinim aspektima života koje grupa ili pojedinac smatraju dijelom njihove samodefinicije. Međutim, očito je, neovisno o pristupu, da naslijeđe igra ključnu ulogu u svim društvima i da je njegovu zaštitu potrebno integrirati i kontekstualizirati razvijajući „integrirani“ model zaštite i unaprjeđenja naslijeđa.

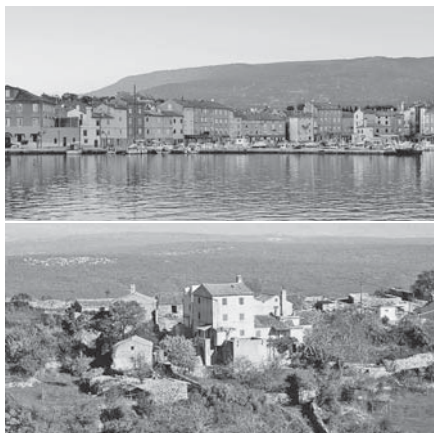
U posljednjih 20-ak godina sve se više prihvaća činjenica da je naslijeđe širi pojam od onoga koji nudi formalno pravni status institucionalne inventari-

zacije te da je očuvanje baštine puno zahtjevnija zadaća u odnosu na postojeći kapacitet sustava institucionalne zaštite.

Novo viđenje kulturnoga naslijeđa donosi *Okvirna konvencija Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo* (Faro, 2005.), koja ga definira kao skupinu dobara naslijeđenih iz prošlosti koje ljudi identificiraju, neovisno o vlasništvu, kao odraz i izričaj svojih vrijednosti, vjerovanja, znanja i tradicija koje su u stalnom procesu evoluiranja.

Faro konvencija promovira novi i drukčiji način percipiranja naslijeđa, koji podrazumijeva da naslijeđe ne pripada kulturno-političkom i stručnom *establišmentu*, već svim građanima i društvu u cjelini. Stoga jedno od temeljnih načela Konvencije navodi da naslijeđe nije ekskluzivno već inkluzivno, u smislu uključivanja cjelokupne zajednice u procese upravljanja kulturnim naslijeđem.

Premda je naše društvo tek zakoračilo u razdoblje demokracije, stvoren je dio osnovnih preduvjeta koji omogućuju postupno dosezanje razine svijesti kada se sami građani aktiviraju i postaju zaštitnici svoje baštine. Na putu do tog cilja, međutim, stoje mnogobrojni izazovi, često i institucionalnog karaktera. Tako, primjerice, u hrvatskom zakonodavstvu ne postoji objašnjenje pojma kulturnoga naslijeđa (kulturne baštine), već samo kulturnoga dobra. Posljedično, sve javne institucije zadužene za zaštitu naslijeđa usredotočene su u

Sl. 1. Gore: Cres (foto: Frantisek Zvardon)
Dolje: Naselje Predošćica, otok Cres
(foto: Walter Salković)

pravilu na problematiku kulturnih dobara, zbog čega novi koncept poimanja naslijeđa vrlo sporo postaje dijelom njihove uobičajene prakse. Jednak pristup primjenjuje se pri dodjeli nacionalnih javnih potpora, koje su isključivo namijenjene očuvanju i obnovi kulturnih dobara upisanih u Registar. Postavlja se stoga pitanje: treba li i na koji način država osigurati sustavno očuvanje i onoga kulturnog naslijeđa koje iz različitih razloga nije dospjelo na Liste u nacionalnom Registru?

S obzirom na to da je baština skup naslijeđenih vrijednosti koji uključuje ljude, njihovo djelovanje, tradiciju, graditeljsku baštinu, kvalitetu okoliša te poslovnu i fizičku infrastrukturu na određenom teritoriju, unutar definirane geografske posebnosti, sasvim je prirodno da je lokalni razvoj usko povezan s navedenim vrijednostima. Zbog toga bi, s jedne strane, kulturno naslijeđe trebalo koristiti kao jedan od temeljnih razvojnih resursa, dok bi, s druge strane, planski i koordinirani lokalni razvoj, koji se temelji na kulturnom naslijeđu, trebao poslužiti kao jedan od osnovnih alata za sustavno očuvanje i valorizaciju naslijeđa.

Međutim, **dosadašnji modeli lokalnog razvoja** uglavnom su zanemarivali tu tezu pa su razvoj u pravilu temeljili na klasičnim gospodarskim djelatnostima. Osim toga, u mnogim ruralnim krajevima nije ni bilo planskog, sustavnog razvoja te su ta područja, silom prilika, zadržala svoj **tradicionalni gospodarski model**, koji u suvremenim okolnostima više nije dovoljno učinkovit, pa se zbog toga ona danas suočavaju s nizom izazova, poput depopulacije, nerazvijene socijalne i tehničke infrastrukture te slabe konkurentnosti tradicionalnih gospodarskih djelatnosti. S druge strane, upravo se u ruralnim područjima nalazi vrijedno materijalno i nematerijalno kulturno naslijeđe, nastalo pod utjecajem tradicionalnih gospodarskih modela i načina života, kojemu baš zbog istrošenosti tih modela prijeti nestajanje.

Naslijeđe još uvijek nije prepoznato kao pokretačka snaga lokalnog razvoja, osim kroz djelovanje civilnoga društva

kojeg instrumenti nisu dostatni niti je o njima ovdje riječ. Ovdje nije riječ ni o gospodarskoj vrijednosti naslijeđa, koja nije pouzdan indikator njene kulturne vrijednosti. Ovdje je riječ o društvenoj vrijednosti naslijeđa, nacionalnom prepoznavanju značenja pojedinih teritorija, participaciji svih dionika u njihovom upravljanju te višesektorskom pristupu planiranju razvoja u kojem kulturno i prirodno naslijeđe imaju vrlo važnu ulogu.

U cilju ispitivanja novih modela lokalnog razvoja temeljenih na načelima Faro konvencije, Vijeće Europe i devet zemalja jugoistočne Europe provodili su Pilot-projekte lokalnog razvoja (PPLR) u devet ruralnih mikroregija iznimno bogatoga kulturnog i prirodnog naslijeđa, koje nije prepoznato kao potencijalni pokretač razvoja. Regije u sastavu imaju nacionalne parkove, rezervate životinjskih i biljnih vrsta, markantno tradicijsko graditeljsko naslijeđe, očuvane višestoljetne oblike govora, tradicionalan način života, lokalne proizvode, gastronomiju i običaje.

Pod koordinacijom Vijeća Europe i Ministarstva kulture, Pilot-projekt lokalnog razvoja u Hrvatskoj se provodio na teritoriju otoka Cresa kao području homogenih kulturno-povijesnih, prirodnog-geografskih, društveno-gospodarskih i demografskih obilježja, koje iziskuje poseban pristup razvoju, a kojeg se granice ne podudaraju s administrativnim granicama jedinica lokalne samouprave (administrativno je podijeljen na Grad Cres i Grad Mali Lošinj).

Jedan od ciljeva pilot-projekta na otoku Cresu bio je ispitati **novi integrirani model lokalnog razvoja** kojim bi se mogli riješiti kompleksni problemi zaštite, očuvanja, rehabilitacije, valorizacije, promocije, financiranja i upravljanja naslijeđem involvirajući sve sektore (kulturu, gospodarstvo, turizam, znanost, obrazovanje, društvenu koheziju i dr.) bez pridavanja većega značenja jednom sektoru nad drugim. Projektom je također bila predviđena izrada dugoročnoga referentnog okvira (Povelja razvoja otoka) sa smjernicama i ciljevima razvoja otoka temeljenog na lokalnim resursima i identitetskim posebnostima.

Inovativnost creskog pilot-projekta ogleda se prije svega u pridavanju iznimne pozornosti društvenoj i gospodarskoj vrijednost sveukupnog naslijeđa tijekom analize stanja i izrade dugoročne razvojne strategije otoka. Također, razvojni su ciljevi bili usredotočeni na ljude, njihovu dobrobit i bolju kvalitetu života. U provedbi projekta stoga se vodilo računa o jačanju demokracije te promoviranju učinkovitijeg i razvidnijeg upravljanja teritorijem i njegovim razvojem. Primjenom participativnog pristupa lokalnom razvoju nastojao se izvući maksimum iz ljudskih resursa i iz dinamike zajednice. Konstruktivne rasprave koje su provedene tijekom dvadesetak radionica, na kojima je sudjelovalo gotovo stotinu osoba u ime četrdesetak dionika, rezultirale su izradom dokumenata pod nazivom *Diagnoza teritorija, Strategija teritorija i Povelja razvoja otoka Cresa*.

Nakon šest godina provedbe projekta zaključeno je da je institucionalno poimanje naslijeđa vrlo suženo i ograničeno te je potrebno jasno definirati nove smjernice nacionalne politike očuvanja naslijeđa i prilagoditi zakonodavni okvir kojim će se olakšati provedba Faro konvencije i sustavno uključivanje naslijeđa u regionalne i lokalne

razvojne strategije. Naime, u kontekstu novoga, otvorenog poimanja i interpretacije naslijeđa i njegove uloge za društvenu zajednicu, očuvanje i rehabilitacija ugroženoga kulturnog naslijeđa te njegovo stavljanje u funkciju razvoja teritorija i lokalne zajednice ne može se promatrati izvan konteksta sveobuhvatne strategije razvoja nekoga područja.

Na lokalnoj razini uočen je nedostatak kulture lokalnog razvoja te manjak kapaciteta za izradu i provedbu sveobuhvatne dugoročne razvojne strategije otoka. Razvoj otoka ponajprije se temeljio na prostornoplanskoj dokumentaciji, premda je njena osnovna svrha definiranje uporabe prostora (zemljišta) i ne sadrži mjere aktivne politike razvoja. U cilju promjene pristupa razvoju na lokalnoj razini potrebno je intenzivirati promociju koncepta „lokalnog razvoja pod vodstvom zajednice utemeljenog na karakteristikama područja“ (*community-led and place-based local development*). Primjena novoga koncepta zahtijevat će evoluciju tradicionalnih upravnih struktura i praksi temeljenih na „top-down“ načelu kako bi se uz element „uprave“ (*government*) uveo i element „upravljanja“ (*governance*), koji se zasniva na „bottom-up“ načelu.

Literatura:

1. Okvirna konvencija Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo, Vijeće Europe (Faro, 2005.)
2. Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, UNESCO, Pariz, 1972.
3. Values and Heritage Conservation, Research Report, The Getty Conservation Institute, Los Angeles, 2000.
4. Creative Economy Report 2013: Widening Local Development Pathways, New York and Paris: UNDP/UNESCO
5. The Social and Economic Value of Cultural Heritage: literature review, European Expert Network on Culture (EENC), 2013.

Dr.sc. **Ugo Toić**, dipl.ing.agr.
 Otočna razvojna agencija
 ugo@pplr-otokcres.info

Dr.sc. **Tatjana Lolić**, dipl. arheol. i pov.umj.
 Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu
 kulturne baštine, Konzervatorski odjel
 u Zagrebu
 tatjana.lolic@min-kulture.hr

III.

**MODELI ZA
NASLIJEĐE U KRAJOLIKU**

BISERKA DUMBOVIĆ BILUŠIĆ

MODELI OČUVANJA I REVITALIZACIJE KULTURNIH KRAJOLIKA

PREPOZNAVANJE I VRJEDNOVANJE
MODELI OČUVANJA KULTURNIH KRAJOLIKA
REVITALIZACIJA KULTURNIH KRAJOLIKA
BUDUĆI RAZVOJ KULTURNIH KRAJOLIKA
INTEGRIRANO PLANIRANJE I UPRAVLJANJE

Ilustracija:

Kulturni krajolik Stona, 2015.
(Izvor: Zavod za prostorno uređenje
Dubrovačko-neretvanske županije)

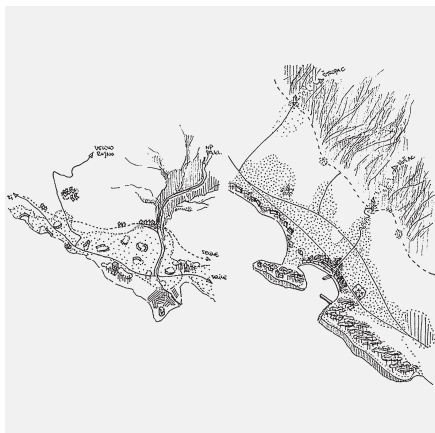
Literatura:

1. Agnoletti, M. (2006.), *The Conservation of Cultural Landscapes*, CABI Publishing, Mauro
2. Bandarin, F.; van Oers, R. (2012.), *The Historic Urban Landscape: Managing Heritage in an Urban Century*, Wiley & Sons, Ltd., Chichester, West Sussex
3. Dumbović Bilušić, B. (2015.), *Krajolik kao kulturno naslijeđe: Metode prepoznavanja, vrjednovanja i zaštite kulturnih krajolika Hrvatske*, Ministarstvo kulture RH, Zagreb
4. Taylor, K.; Lennon, J. (2011.), *Managing Cultural Landscapes (Key Issues in Cultural Heritage)*, Routledge, London
5. *** (2005.), *Operational Guidelines for the implementation of the World Heritage Convention*, UNESCO, Intergovernmental Committee for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, World Heritage Centre, Pariz

Dr.sc. **Biserka Dumbović Bilušić**, dipl.ing.arh.
Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu
kulturne baštine, Konzervatorski odjel
u Rijeci
bbilusic@gmail.com

Tema istraživanja usmjerena je na modele očuvanja, revitalizacije i budućeg razvoja kulturnih krajolika. Osim zaštite temeljnih obilježja i vrijednosti, razvoj kulturnih krajolika pretpostavlja i pažljivo unošenje suvremenih sadržaja i struktura. Dosadašnja istraživanja kulturnih krajolika u Hrvatskoj nedostatna su za učinkovito djelovanje što se odražava i na njihovo stanje. Krajolici gube vrijednosti i prepoznatljivost, a širi prostor svoju atraktivnost i konkurentnost. Glavni cilj istraživanja jest iznalaženje ravnoteže između očuvanja i budućeg, društvenog i ekonomskog razvoja. Naglasak je postavljen na **modele planiranja i upravljanja** proturječnih interesa očuvanja i kapitaliziranja potencijala kulturnih krajolika za ekonomske, društvene, kulturne i ostale aktivnosti, a s druge strane njihova potpunog zapuštanja i propadanja. Međunarodni teorijski okvir i dosadašnja literatura, kao i praktična djelovanja u europskim i ostalim zemljama, primjenjivi su i za kulturne krajolike u Hrvatskoj. Istraživanje koje je uključilo prepoznavanje, dokumentiranje i vrjednovanje kulturnih krajolika provodilo se na području Dubrovačko neretvanske županije. Metoda istraživanja obuhvatila je analizu povijesnih izvora, bibliografskih jedinica, dosadašnjih studija te terenska istraživanja. Dokumentiranje se provodilo formiranjem GIS baze podataka za provođenje vrjednovanja. Osim pisanih podataka izrađeni su kartografski prikazi područja rasprostira-

nja, odnosno zone zaštite kulturnih krajolika. **Model vrjednovanja** bio je usmjeren na kulturno-povijesno - oblikovne strukture i obilježja kulturnog krajolika. Prijedlozi za očuvanje i obnovu kulturnih krajolika usmjereni su na **model razvoja** prema kojemu se osim prepoznatih vrijednosti i potencijala kulturnih krajolika (prostornih, urbanističkih, arhitektonskih, pejzažnih, ...) uvažavaju i gospodarske aktivnosti s ciljem obnove, prezentacije i promocije vrijednosti. Zaključak ovog istraživanja sagledava potrebu za novim alatima za očuvanje kulturnih krajolika u Hrvatskoj, a to su **integrirano planiranje i upravljanje**. Integrirano planiranje osim očuvanja vrijednosti naslijeđa krajolika ujedno uključuje i ostale gospodarske ciljeve razvoja. Ono povezuje i ostala pitanja koja su od temeljne važnosti za budućnost kulturnih krajolika, kao što su: održivost, kvaliteta života stanovnika, identitet mjesta, socijalna ravnoteža i uključivost, kulturno stvaralaštvo, tehnološke inovacije i gospodarske prilike. Rezultati istraživanja imaju izravnu primjenu u izradi prostorno planske dokumentacije te za donošenje ostalih planskih odluka: prometne i energetske infrastrukture, turističkih, komunalnih, gospodarskih predjela i sl.

MODEL NAGLAŠENOSTI POKAZATELJA
PROSTORNI MODEL RASPROSTRANJENOSTI
MODEL INTENZITETA DOŽIVLJAJA
POVIJESNI, SUVREMENI I RAZVOJNI MODEL
MODEL PREOBRAZBE

Ilustracija:

Skica prostornog modela rasprostranjenosti asocijativnih obilježja krajolika: Starigrad Paklenica (lijevo) i Makarska (desno) (Skica: Ana Sopina, 2016.)

Literatura:

1. Lucas, D. (2009.), *Heritage Landscape Criteria*, <http://www.lucas-associates.co.nz/heritage/heritage-landscape-criteria/> [01.03.2017.]
2. Sopina, A.; Bojanić Obad Šćitaroci, B. (2015.), *Asocijativna obilježja krajolika*, „Prostor”, 23(2): 304-313, Zagreb
3. Taylor, K.; Lennon, J. (2011.), *Cultural Landscapes: A Bridge Between Culture and Nature?*, International Journal of Heritage Studies, 17 (6): 537-554, London
4. Tveit, M.; Ode, A.; Fry, G. (2006.), *Key Concepts in a Framework for Analysing Visual Landscape Character*, „Landscape Research”, 31 (3): 229-255, London
5. Tveit, M.; Ode, A.; Fry, G. (2008.), *Capturing Landscape Visual Character Using Indicators: Touching Base with Landscape Aesthetic Theory*, „Landscape Research”, 33 (1): 89-117, London

Ana Sopina, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
ana.sopina@gmail.com

Izv.prof.dr.sc. Bojana Bojanić
Obad Šćitaroci, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
bbojanic@arhitekt.hr

ANA SOPINA
BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI

MODELI PREPOZNAVANJA ASOCIJATIVNIH OBILJEŽJA KRAJOLIKA

Asocijativna obilježja krajolika obuhvaćaju asocijacije na fizičke elemente krajolika i povezanost s nematerijalnim kroz doživljaj, percepciju i interpretaciju značenja krajolika. Doživljaj krajolika obuhvaća prepoznavanje kontekstualnih vrijednosti te nerazdvojnost intelektualnog i fizičkog sadržaja, čime se afirmira asocijativna dimenzija u svim krajolicima kao ključna za njihovo razumijevanje. Asocijativni je doživljaj moguć kad se krajolik sagledava cjelovito.

Nepostojanje znanstvene metode za prepoznavanje asocijativnih obilježja krajolika i definiranje identiteta mjesta jest poticaj za istraživanje. Cilj je utvrditi modele prepoznavanja asocijativnih obilježja krajolika i identiteta mjesta sagledavanjem cjeline nematerijalnog aspekta krajolika s fizičkim prostorom.

Metoda istraživanja temeljena je na pristupu urbanizma naslijeđa (*Heritage Urbanism*) i analiziranju vizualnoga karaktera krajolika, nadopunjena teorijskim okvirom identiteta mjesta, kriterija krajolika naslijeđa i asocijativnih obilježja krajolika. Definirano je dvanaest čimbenika prepoznavanja identiteta krajolika, od kojih svaki obuhvaća pokazatelje koje je moguće kvantificirati.

Istraživanje je usmjereno na krajolike na spoju urbanoga prostora i njegova prirodnoga okruženja. Definirani su tipovi odnosa naselja i krajolika. Dvanaest čimbenika prepoznavanja identiteta krajolika primijenjeno je na četiri prostorne cjeline istraženih krajolika:

središte naselja, tkivo naselja, neposredan krajolik i vizualno dostupan (posuđeni) krajolik.

Svaki od istraženih primjera obilježavaju individualni pokazatelji asocijativnih obilježja krajolika, jedinstvene prostorne dispozicije i intenziteta doživljaja. Moguće je očitati individualne **modele naglašenosti pokazatelja, prostorne modele** njihove rasprostranjenosti i **modele intenziteta doživljaja**. Moguće je definirati **povijesni i suvremeni model** te usporedbom očitati **model preobrazbe** i definirati željeni **razvojni model**.

Primjena rezultata istraživanja moguća je u sagledavanju suvremenoga stanja, prepoznavanju identiteta krajolika te određivanju strategije razvoja prostora s aspekta odnosa naselja i krajolika.

Postavljanjem **modela prepoznavanja** asocijativnih obilježja krajolika afirmira se asocijativni doživljaj krajolika i sagledavanje cjelovitog prostora naselja s njegovim prirodnim okruženjem. Revitalizacija i unaprjeđenje kulturnog naslijeđa pomoću prepoznavanja asocijativnih obilježja krajolika pridonijet će upravljanju i vrsnoći prostora te razvijanju svijesti o vrijednostima krajolika i naslijeđa s kojima zajednica svakodnevno živi.

FLAVIO STIMILLI
MLADEN OBAD ŠĆITAROCI
PETRA RADELJAK KAUFMANN
MASSIMO SARGOLINI

MODELI UNAPRJEĐENJA KULTURNOG KRAJOLIKA ZAObALJA

UNAPRJEĐENJE KVALITETE KRAJOLIKA
REVITALIZACIJA ZAObALNIH PODRUČJA
TURISTIČKI I GOSPODARSKI ODRŽIVI RAZVOJ
PROCESI I PROMJENE KRAJOLIKA
DALMATINSKA ZAGORA

Ilustracija:

Promjene uslijed napuštanja zaleđa,
Grad Drniš (Fotografija: F. Stimilli, 2016.)

Literatura:

1. Dumbović Bilušić, B.; Obad Šćitaroci, M. (2007.), *Kulturni krajolici u Hrvatskoj: Identifikacija i stanje zaštite*, „Prostor“, 15 (2): 260-271, Zagreb
2. Matas, M.; Rako, A. (2015.), *Gospodarske mogućnosti Zagore i oblici njihova optimalnog iskorištavanja*, zbornik radova, Kulturni sabor Zagore / Institut za jadranske kulture i melioraciju krša, Split
3. Matas, M.; Faričić, J. (2011.), *Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije*, zbornik radova, Sveučilište u Zadru, Kulturni sabor Zagore i Ogranak Matice Hrvatske, Split

Mr.sc. **Flavio Stimilli**, dipl.ing.arh.
Università di Camerino,
Scuola di Architettura e Design
flavio.stimilli@unicam.it

Akademik prof. dr.sc. **Mladen Obad Šćitaroci**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mos@arhitekt.hr

Dr.sc. **Petra Radeljak Kaufmann**, dipl.ing.geogr.
Prirodoslovno-matematički fakultet
Sveučilišta u Zagrebu, Geografski odsjek
radeljak@geog.pmf.hr

Prof. mr.sc. **Massimo Sargolini**, dipl.ing.arh.
Università di Camerino,
Scuola di Architettura e Design
massimo.sargolini@unicam.it

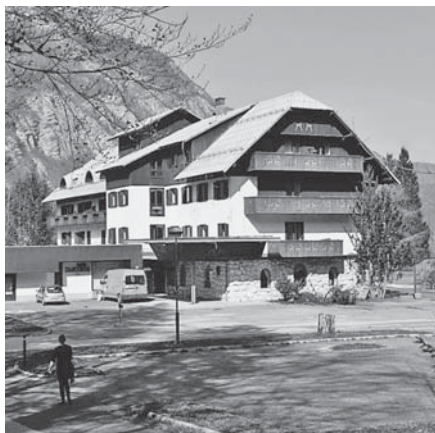
Istraživanje teme Kulturni krajolici zaobalnih područja usmjereno je na prepoznavanje sadašnjih modela unaprjeđenja kulturnih krajolika Dalmatinske zagore, na njihovu analizu i vrjednovanje u usporedbi s drugim europskim primjerima te na moguće modele u budućnosti. S pejzažnoga gledišta, istraživačko je pitanje prepoznati modele radi revitalizacije zaobalja, gdje postoji mnoštvo gospodarskih i demografskih problema koji duboko utječu i na krajolik. Razlog i poticaj za istraživanje jest ukazati na inovativna i optimalna rješenja postojećega, izrazito nepovoljnog stanja u unutrašnjosti Dalmacije.

Istraživanje se provodi u prostoru Dalmatinske zagore sjeverne i srednje Dalmacije – u Šibensko-kninskoj i Splitško-dalmatinskoj županiji. Ispituju se prostorni i pejzažni problemi Dalmatinske zagore te se istražuju strategije i modeli mogućih zahvata u prostoru koji će osigurati održivost života u zaobalnom području.

Mnogi su autori u objavljenim radovima detaljno analizirali procese u prostoru Dalmacije i Dalmatinske zagore, kao što su: litoralizacija koja je dovela do prevelike koncentracije stanovništva i gospodarskih funkcija u priobalnim mjestima, s velikim zauzimanjem prostora (industrijalizacija gradskih središta, apartmanizacija i betonizacija obale); masovni turizam na obali te društveno-gospodarsko zaostajanje zaleđa, depopulacija i zamiranje stočarskih i ratarskih djelatnosti (deagrarizacija i

deruralizacija). Sa svoje strane, napuštanje i zapuštanje polja i drugih oraničnih površina ubrzavalo je procese divlje reforestacije koji postaju čimbenik rizika za sve učestalije šumske požare. Osim toga, u Dalmatinskoj zagori problemi su visoka nezaposlenost, nesređeni vlasnički i posjedovni odnosi (usitnjivanje parcela), nedovoljno razvijen turizam i nedostatak kvalitetne smještajne ponude.

Prvi rezultati istraživanja pokazuju da je proces razvoja proveden na različite načine. U posljednje vrijeme uglavnom se primjenjuju **policentrični modeli** temeljeni na diverzifikaciji djelatnosti. Ovisno o situaciji, značajno se razlikuju s obzirom na vrstu odnosa prema obali – kontinuitet/diskontinuitet (ekološki, prirodni, kulturni, povijesni i pejzažni), kao i s obzirom na stupanj specijalizacije predloženih aktivnosti – monofunkcionalnost/multifunkcionalnost ili ograničen/multisektorski, integralni pristup razvoju (i na lokalnoj i na regionalnoj razini). U većini je slučajeva najprikladniji **model integriranoga pristupa** – **kompozitni model** koji je usmjeren na kvalitetnije vrjednovanje prostora kao resursa, na raznolikost i ljepotu krajolika, na raznovrsnost tradicijskih ratarskih i stočarskih djelatnosti te na različite vrste gospodarstva i turizma.

ZAŠTIĆENI KRAJOLIK
 DEGRADIRANI KRAJOLIK
 MODEL REAKTIVACIJE
 DEGRADIRANI PREDJELI
 ODRŽIVI PROSTORNI RAZVOJ

Ilustracija:

Napušten hotel u Triglavskom narodnom parku (izvor: Lampič et al., 2016.)

Literatura:

1. Petriková, D.; Finka, M. (2006.), *Brown-field Redevelopment Planning – Territorial Conditions*. Brownfields Handbook. Lifelong educational project on brown-fields, Leonardo da Vinci pilot project.
2. Ferber, U. (ur.), Grimski, D. (ur.), Millar, K. (ur.), Nathanail, P. (ur.) (2006.), *Sustainable brownfield regeneration*, Nottingham, University of Nottingham, CABERNET Coordination Team.
3. Lampič, B.; Kušar, S.; Foški, M.; Zavodnik Lamovšek, A.; Barborič, B. et al. (2016.), *Celovita metodologija za popis in analizo degradiranih območij, izvedba pilotnega popisa in vzpostavitev ažurnega registra*. 1. Vmesno poročilo projekta CRP V6-1510. Ljubljana: UL FF, UL FGG, GIS
4. *** (2003.), Uredba o krajinskem parku Goričko, Ur. l. RS št. 101/2003
5. *** (2010.), Zakon o Triglavskem narodnem parku (ZTNP-1), Ur. l. RS št. 52/2010

Doc. dr.sc. **Alma Zavodnik Lamovšek**
 Univerza v Ljubljani, Fakulteta za
 gradbeništvo in geodezijo, Ljubljana
 Alma.Zavodnik-Lamovsek@fgg.uni-lj.si

V. pred. dr.sc. **Mojca Foški**
 Univerza v Ljubljani, Fakulteta za
 gradbeništvo in geodezijo, Ljubljana
 mojca.foski@fgg.uni-lj.si

Asist. dr.sc. **Gašper Mrak**
 Univerza v Ljubljani, Fakulteta za
 gradbeništvo in geodezijo, Ljubljana
 gasper.mrak@fgg.uni-lj.si

ALMA ZAVODNIK LAMOVŠEK
MOJCA FOŠKI
GAŠPER MRAK

MODEL REAKTIVACIJE DEGRADIRANIH PREDJELA NA ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA U SLOVENIJI

Prema definiciji koju smo postavili u projektu *Cjelovita metodologija za popis i analizu degradiranih područja u Sloveniji* (Lampič et al., 2016), degradirana područja možemo razumjeti kao potencijal za daljnji održivi prostorni razvoj, a da pri tome ne koristimo još neizgrađene (prirodne ili poljodjelske) površine zemljišta. Degradirana područja shvaćamo kao funkcionalno i fizički degradirana područja bez okolišne i socijalne degradacije¹, koje inače zahtijevaju dodatno i metodološki potpuno drugačije istraživanje.

U projektu smo prema određenim kriterijima istražili degradirana područja u šest statističkih (razvojnih) regija u Sloveniji, u kojima je prisutan visok stupanj nezaposlenosti. Pored toga u dvije regije vrijede posebni zakoni kojima se štite kulturni krajolik i kulturna baština. To su Pomurska regija na sjeveroistoku Slovenije gdje se nalazi Park prirode Goričko i Gorenjska regija na sjeverozapadu Slovenije gdje se nalazi Triglavski nacionalni park.

Prema popisu i analizi pokazalo se da se u zaštićenim područjima nalaze pet od osam tipova degradiranih područja: gospodarska i obrtna djelatnost, poljodjelska djelatnost, privremena namjena, uslužne djelatnosti te turističke, sportske i rekreacijske djelatnosti. Na tim područjima nema tri tipa koja se prepoznaju u drugim područjima, a to su: djelatnosti infrastrukture, djelatnosti obrane i zaštite te stanovanje. U

analizi intervjua s općinskim djelatnicima pokazalo se da je najviše poteškoća s reaktivacijom degradiranih područja upravo zbog propisa i mjera u vezi sa zaštitom prirode i kulturne baštine. Stoga predlažemo model reaktivacije degradiranih područja, koji će služiti vrjednovanju degradiranih područja i njihovih razvojnih potencijala, a poslije toga i pripremi strategija i akcijskih planova za reaktivaciju degradiranih područja (Petriková i Finka, 2006.; Ferber i Grimski 2006.). U modelu također predlažemo da se pripreme sektorski usklađeni propisi i mjere, koji će omogućiti sve potrebne poticaje sa strane državnih institucija, da bi se degradirana područja mogla oporaviti i steći novu namjenu, također i na zaštićenim područjima, što danas nije moguće.

¹ Engleski jezik poznaje dvije vrste degradiranih područja koja se razlikuju prema okolišnom onečišćenju: (1) *brownfield*, koji je pored ostalog i okolišno onečišćeno degradirano područje i (2) *greyfield*, koji je prije svega slabo ili premalo iskorišteno područje sa zastarjelom infrastrukturom, ali okolišno nije onečišćeno (izvor: *Encyclopedic Dictionary of Landscape and Urban Planning*, Springer Verlag, Berlin/Heidelberg, 2010).

MARINA OREB
BARBARA SAVIN

MODEL PROSTORNE ZAŠTITE RURALNIH KRAJOLIKA NA PRIMJERU DUBROVAČKO-NERETVANSKE ŽUPANIJE

RURALNI KULTURNI KRAJOLIK
POVIJESNA KARAKTERIZACIJA KRAJOLIKA
PROSTORNO PLANIRANJE
SUSTAV ZAŠTITE NASLIJEĐA
DUBROVAČKO-NERETVANSKA ŽUPANIJA

Ilustracija:

Ruralni krajolik zaleđa Ploča (Pasičina), 2016.
(izvor: www.airbnb.com/rooms/16630119)

Literatura:

1. Dumbović Bilušić, B. (2016.), *Prepoznavanje i vrednovanje kulturnih krajolika Dubrovačko-neretvanske županije*, Izmjene i dopune Prostornog plana Dubrovačko-neretvanske županije, Zavod za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije
2. Koščak Miočić-Stošić, V.; Mlakar, A.; Oblijan, D. (2016.), *Krajobrazna studija Dubrovačko-neretvanske županije: Tipološka klasifikacija krajobraza*, Izmjene i dopune Prostornog plana Dubrovačko-neretvanske županije, Zavod za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije
3. Bobanović, N.; Tutek, I. (2010.), *Rasprostranjenost i tipološka obilježja povijesnih graditeljskih struktura u kulturnom krajoliku Dubrovačkog primorja* (Podloga za regulaciju malih naselja), Izmjene i dopune Prostornog plana uređenja Općine Dubrovačko primorje, Zavod za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije

Mr.sc. Marina Oreb, dipl.ing.arh.
Zavod za prostorno uređenje
Dubrovačko-neretvanske županije
marina.oreb@gmail.com

Barbara Savin, dipl.ing.arh.
Zavod za prostorno uređenje
Dubrovačko-neretvanske županije
savin.barbara@gmail.com

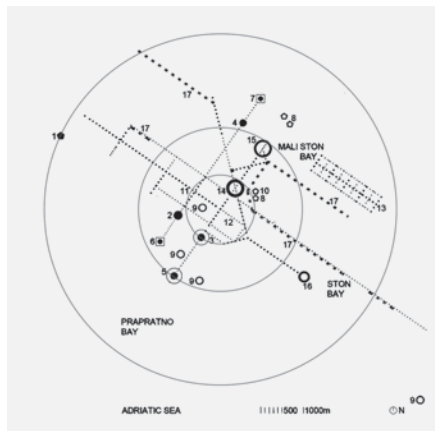
Ruralni krajolici najzastupljenija su vrsta kulturnih krajolika po brojnosti i površini rasprostiranja u Dubrovačko-neretvanskoj županiji. Depopulacija ruralnih područja, zapuštanje tradicionalne poljoprivrede i neadekvatna gradnja glavni su uzroci njihove degradacije. Brojna napuštena naselja razaznaju se tek kao ruševine u prostorno-planskim podlogama, no sačuvala su svoju cjelovitost i autentičnost pa njihova revitalizacija predstavlja izazov za lokalne zajednice.

U Hrvatskoj ne postoji zakonski okvir za očuvanje krajolika ni tradicijskih naselja ambijentalne vrijednosti. Zakon o zaštiti kulturnih dobra štiti samo najvredniju baštinu, dok se zaštita evidentirane baštine samo formalno provodi kroz sustav prostornoga planiranja. Zakon o prostornom uređenju, s druge strane, ne propisuje obvezne stručne podloge, a mogućnost planiranja ograničena je propisanim razinom planiranja, pa sustav zaštite evidentirane baštine uopće ne postoji. U ruralnim prostorima pritiscima su izloženi i prostori izvan građevnih područja na kojima je omogućena gradnja u skladu sa Zakonom, a da ta područja nisu prethodno valorizirana.

Model prostorne zaštite ruralnih krajolika na primjeru Dubrovačko-neretvanske županije temeljen je na identifikaciji ruralnih krajolika iz krajobraznih studija izrađenih kao podloga za Izmjene i dopune Prostornog plana Županije, koje uključuju inventarizaciju i tipolo-

šku klasifikaciju krajolika s vrjednovanjem krajobraznih područja i prepoznavanje kulturnih krajolika. Procjenjuju se vizualna, ekološka i ukupna krajobrazna osjetljivost te analiziraju pritisci razvoja u svrhu određivanja kapaciteta nosivosti krajolika. Detaljna karakterizacija s vrjednovanjem provodi se za prepoznate krajolike, cjeline unutar njih i pojedine građevine analizirajući međudnose izradom interdisciplinarnе konzervatorsko-urbanističko-krajobrazne studije. Krajnji su cilj smjernice za širenje naselja, arhitektonsko oblikovanje, uređivanje javnoga prostora te uređivanje i obnovu tradicijskih agrikulturnih krajobraznih uzoraka u okruženju. Zbog složenosti oblika i struktura kulturnih krajolika povezuje se znanstveni i percepcijski pristup temeljen na održivosti i sagledavanju mogućnosti razvoja.

Participativni pristup potrebno je omogućiti u svim etapama, uključujući lokalnu samoupravu, stanovnike i ostale korisnike prostora. Lokalno djelovanje izuzetno je važno pri usklađivanju interesa zajednice u definiranju koncepta razvoja, ali i za očuvanje same baštine, pa je stanovništvo potrebno osnažiti u smislu edukacije i stručne pomoći u uređivanju vlastitoga životnog prostora nudeći mu prihvatljive modele revitalizacije.

KOMPOZICIJSKI DIJAGRAM
MODEL UNAPRJEĐENJA NASLIJEĐA
URBANIZIRANI PEJSAŽ
STON

Ilustracija:

Kompozicijski dijagram urbaniziranog pejzaža Stona: urbane matrice, vektori i elementi u prostorno-vremenskom kontinuitetu

Literatura:

1. Garcia, M., ed. (2010.), *The Diagrams of Architecture*, John Wiley and Sons Ltd, UK
2. Begović, V.; Pavlović, R.; Tutek, I. (2014.), *Ston Area Matrix in Time-Landscape Continuum*, Conference proceedings, SGEM Conference on Arts, Performing arts, Architecture and Design, Bulgaria, str. 971-978
3. Mateo, J. L.; Sauter, F., ed. (2007.), *Natural Metaphor, An Anthology of Essays on Architecture and Nature*, Actar, ETH, Zurich
4. Tutek, I. (2015.), *Urbanizirani pejzaž Dubrovnika - Transformacija prostora Dubrovačke Republike kao podloga za oblikovanje suvremenog pejzaža*, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
5. Waldheim, C., ed. (2006.), *The Landscape Urbanism Reader*, Princeton Architectural Press, New York

v.pred.dr.sc. **Ivana Tutek**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
itutek@arhitekt.hr

IVANA TUTEK

KOMPOZICIJSKI DIJAGRAMI KAO MODEL ZA PROCES UNAPRJEĐENJA NASLIJEĐENOG URBANIZIRANOG PEJSAŽA STONA

Urbanizirani pejzaž Stona formirao se tijekom dugačkog vremenskog razdoblja i razvio u organiziranu cjelinu zajedničkog djelovanja prirodnog prostora i antropogenih struktura. Takav homogeni organizam u neprekidnoj je mijeni te prihvaćanje dinamike sustava postaje osnovni preduvjet za njegovo unaprjeđenje. Razumijevanje geneze urbaniziranog pejzaža u prostorno-vremenskom kontinuitetu neophodna je pred-metoda za kompoziciju novih struktura uzimajući u obzir njihov položaj, oblik i namjenu.

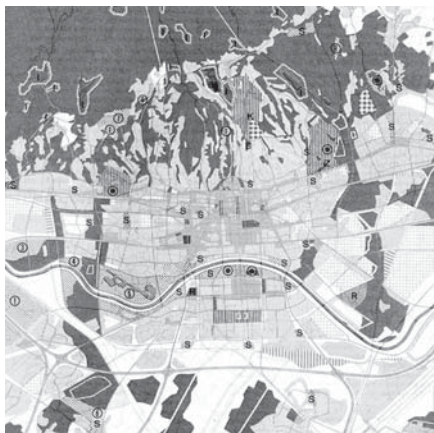
Teritorij Stona zahvaća cijeli sustav naselja u prirodno određenom prostoru što ukazuje na gustoću naseljenosti područja te ekonomsku i stratešku važnost još od davnih vremena. Primjećujemo pravilnost prostornih pozicija i izmjenu fokusa tijekom različitih razdoblja. Ta translacija naselja na stonskom teritoriju jedinstveni je primjer koji slijedi tradiciju prisutnu na Jadranskoj obali od prapovijesti do sred-njevjekovnog razdoblja. Suvremena prostorna situacija definirana je širenjem urbanih vektora.

Strukturu, složenost i dinamiku urbaniziranog pejzaža pojašnjavaju i definiraju hibridni kompozicijski dijagrami – kombinacija znanstvenih (analitičkih) i umjetničkih (generativnih). Dijagrami prostora predstavljaju vrste prikaza koje karakterizira vrlo visoka razina apstrakcije, a razlikuju se s obzirom na svoju unutrašnju konstrukciju (stabilni/

metrički i promjenjivi unutar ograničenog raspona/parametrički) te ovisno o odnosu između apstrakcije i subjekta prikaza (običan/definiran kroz ugrađene pretpostavke i neobičan-deleuzeovski/rutina izvođenja nije jasno određena već dijagram kao apstraktna mašina kreativno sudjeluje u stvaranju kompozicije).

Kompozicijski dijagram geneze urbaniziranog pejzaža Stona, kao operativni stroj, prihvaća dinamiku pojedinih elemenata (osnova/prirodni prostor, polja/urbane matrice, linije/prirodni i urbani vektori, točke/elementi urbane kulture) i uspostavlja međuodnose. Takve preobrazbe prostora u prošlosti prikazujemo kroz definirane metričke ili parametričke dijagrame, ako superponiramo vremenska razdoblja. Znanstvene analize povijesnoga slijeda promjena u sintezi s apstraktnim modelima promišljanja prostora (deleuzeovski dijagram) predstavljaju podlogu za razvojno-umjetnički koncept oblikovanja suvremenog pejzaža.

Predloženi **kompozicijski model** omogućava posredovanje između povijesti arhitekture i načina na koji ona definira vanjski prostor te se na taj način procesom oblikovanja generira nova održiva stvarnost. To je koncept superpozicije tragova prošlosti, sadašnjosti i budućnosti koji ostavlja mogućnost prilagodbe i unaprjeđenja otvorenog dinamičkog sustava urbaniziranog pejzaža Stona.

PEJSAŽNO NASLIJEĐE
PEJSAŽNO PLANIRANJE
PEJSAŽNI ČIMBENICI SLIKE GRADA
LANDSCAPE URBANISM
PEJSAŽNE STRATEGIJE GRADOVA

Ilustracija:

Generalni urbanistički plan grada Zagreba – zelene, sportske i rekreacijske površine (1970.)

Literatura:

1. Bojanić Obad Šćitaroci, B.; Matuhina, N. (2012.), *Landscape urbanizam – nova prostorna paradigma*, „Prostor”, 1 (43): 106-117, Zagreb
2. Czechowski, D.; Hauck, T.; Hausladen, G. (eds.) (2014.), *Revising Green Infrastructure: Concepts Between Nature and Design*, Boca Raton, CRC Press / Taylor & Francis, New York
3. Timmermans, W.; Woestenburger, M.; Jonkhof, J.; Annema, H.; Sllaku, M.; Yano, S. (2015.), *The Rooted City: European Capitals and Their Connection with the Landscape*, Blauwdruk Publishers, Wageningen
4. Waldheim, C. (2006.), *The Landscape Urbanism Reader*, Princeton Architectural Press, New York
5. Waldheim, C. (2016.), *Landscape as Urbanism: A General Theory*, Princeton Architectural Press, New York
6. *** (1970.), *Generalni urbanistički plan grada Zagreba*, Urbanistički zavod grada Zagreba, Zagreb

Izv.prof.dr.sc. **Sanja Gašparović**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
sanja.gasparovic@arhitekt.hr

SANJA GAŠPAROVIĆ

PEJSAŽNI MODELI UNAPRJEĐENJA NASLIJEĐENOG IDENTITETA GRADA – PRIMJER ZAGREBA

Pejsaž je oduvijek imao značajnu ulogu u formiranju slike grada Zagreba. Jedna od važnih odrednica njegova urbanističkog planiranja tijekom 20. st. bila je uspostavljanje pejzažne strategije. Ona se temeljila na očuvanju prirodnih datosti *sita* – rijeke Save na jugu i gorja Medvednice na sjeveru – te njihovom međusobnom povezivanju planski zacrtanim pejzažnim prodorima kroz tkivo grada. U 20. st. te su pejzažne cezure baštinjene kao područja od velikog ekološko-biološkog i estetsko-doživljajnog značaja. Zbog sve većih pritiska zauzimanja neizgrađenih prostora urbanim širenjem, planersko se stajalište prema njima posljednjih desetljeća mijenja, a jasnoća pejzažnog koncepta nasadima premreženoga grada postupno gubi.

Istraživanje polazi od teze da koncept cjelovite pejzažne slike grada treba smatrati urbanističkim naslijeđem koji neupitno pridonosi očuvanju prepoznatljivosti grada pa je potrebno odrediti **pejzažne modele** njegove revitalizacije, prilagodbe i unaprjeđenja.

Usporedbenom analizom i grafičkom interpretacijom temeljnih urbanističkih planova grada Zagreba od 1930-ih do danas utvrđeno je u kojoj je mjeri pejzaž postupno gubio svoj značaj, sve do danas kada je pejzažni koncept u urbanističkim planovima nemoguće očitati. Provedena anketna istraživanja potvrđuju da je i u doživljaju stanovnika pejzaž rijetko percipiran kao urbano na-

slijeđe, već ga se najčešće doživljava sporadično kroz pojedinačne prostore perivojne arhitekture.

Usporedbenom analizom suvremenih pejzažnih strategija Lyona, Essena, Osla i Stockholma, europskih gradova po veličini i broju stanovnika usporedivih sa Zagrebom, utvrđena su osnovna polazišta suvremenoga pejzažnog planiranja koja analizirane gradove stavljaju u konkurenciju „zelenih” prijestolnica Europe, prepoznatljivih po pejzažnom konceptu razvoja.

Prepoznati **pejzažni model** unaprjeđenja slike grada očituju se u: a) prepoznavanju pejzaža kao važnoga formativnog elementa grada; b) dokidanju granica između grada i regije te njihovu pejzažnom isprepletanju i povezivanju; c) utvrđivanju polazišta pejzažne strategije za razinu cijeloga grada za razliku od pojedinačnog, tj. fragmentarnog pristupa perivojnog preoblikovanja; d) umrežavanju neizgrađenih prostora u prepoznatljiv sustav *zelene infrastrukture*; e) „osvajanju” prostora preobrazbe (*brownfields*) za nove otvorene prostore javnih namjena; f) uključivanju dinamičnih i promjenljivih obilježja prirodnih sustava u planiranje procesa za razliku od projektiranja konačnog oblikovanja.

Primjenom pejzažnog modela na primjeru Zagreba i drugih hrvatskih gradova moguće je zaštititi i unaprijediti njihovu prepoznatljivu pejzažnu sliku, odnosno naslijeđeni identitet.

**MARKO RUKAVINA
MLADEN OBAD ŠĆITAROCI**

PROSTORNI MODELI UNAPRJEĐENJA ARHEOLOŠKOG NASLIJEĐA U GRADU I KRAJOLIKU

UNAPRJEĐENJE ARHEOLOŠKOG NASLIJEĐA
URBANA INTEGRACIJA
PEJSAŽNA INTEGRACIJA
SMJEŠTAJ (SETTING)
MODELI UNAPRJEĐENJA ARHEOL. NASLIJEĐA

Ilustracija:

Ostaci antičke vile u uvali Verige, Brijuni
(Izvor: <http://www.pulacroatia.net>)

Literatura:

1. Fazio, F. (2004.), *Archaeology and Urban Planning*, "Urbanistica", 124: 2-5, Rim
2. Rukavina, M. (2015.), *Metoda integracije arheološkog naslijeđa u urbanističkom planiranju*, doktorski rad, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
3. Rukavina, M., Obad Šćitaroci, M. (2015.), *Upravljanje arheološkim naslijeđem – proces povezan s urbanističkim i prostornim planiranjem*, "Prostor", 23 (49): 108-117, Zagreb
4. Rukavina, M., Obad Šćitaroci M., Petrić, K. (2013.), *Prostorno-urbanistički aspekti zaštite nepokretnog arheološkog naslijeđa – međunarodni i nacionalni dokumenti o zaštiti*, "Prostor", 21 (46): 312-325, Zagreb

Dr.sc. **Marko Rukavina**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mrukavina@arhitekt.hr

Ākademik prof.dr.sc. **Mladen Obad Šćitaroci**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mos@arhitekt.hr, scitaroci@gmail.com,
www.scitaroci.hr

Istražuju se mogućnosti unaprjeđenja i planiranja nepokretnoga arheološkog naslijeđa *in situ* – arheoloških nalazišta u gradu i krajoliku s gledišta urbanističkog i prostornog planiranja. Potreba za istraživanjem temelji se na brojnosti i vrijednosti arheološkog naslijeđa u Hrvatskoj (prapovijest, antika, srednji vijek), brojnim mogućnostima za njegovo korištenje, ali i na nezadovoljavajućem stanju zaštite koje ga svrstava u grupu najugroženijih tipova kulturnoga naslijeđa.

Teorijska polazišta za istraživanje predstavljaju: a) brojni međunarodni dokumenti o zaštiti i planiranju koji u multidisciplinarni proces zaštite i upravljanja kulturnim naslijeđem, posebice njegovim smještajem, uključuju urbanističko i prostorno planiranje te b) suvremena znanstvena istraživanja iz područja upravljanja arheološkim naslijeđem.

Cilj je istraživanja razviti znanstvena polazišta za unaprjeđenje i očuvanje te korištenje arheološkog naslijeđa s prostornoga gledišta. Istraživanje se temelji na deduktivnoj metodi koje se rezultati potvrđuju kvalitativnim mjerenjem dobivenim terenskim (empirijskim) istraživanjem. Istraživanje je uključilo odabrane primjere (*case study*) istraživane u sklopu provedenog doktorskog istraživanja (*Metoda integracije arheološkog naslijeđa u urbanističkom planiranju*) i usmjerene na problematiku očuvanja te unaprjeđenja arheološkog naslijeđa u urbanim sredinama (Hrvatska i Španjolska), ali i ka-

snija terenska istraživanja usmjerena na arheološko naslijeđe u krajoliku (Hrvatska, Austrija i Italija).

Utvrđeni **prostorni modeli** unaprjeđenja arheološkog naslijeđa uključuju: model urbane **integracije arheološkog naslijeđa**, model integracije arheološkog naslijeđa u blizini većega grada, kao i integraciju arheološkog naslijeđa u gradskoj regiji, model integracije arheološkog naslijeđa u rekreacijskim područjima, model integracije arheološkog naslijeđa u zaštićenim prirodnim područjima, model integracije arheološkog naslijeđa uz važniju prometnu infrastrukturu, model integracije arheološkog naslijeđa u turističke predjele, pejzažni model integracije arheološkog naslijeđa, specifične modele („star” model, zaštićeni kulturni krajolik, *UNESCO WHS*, *European Heritage Label*), kombinirani model, koji uključuje nekoliko modela.

Primjena istraživanja očekuje se u procesu upravljanja arheološkim naslijeđem te u urbanističkom i prostornom planiranju prilikom donošenja planskih i upravljačkih odluka kao polazište za održivo korištenje i planiranje arheoloških resursa. Rezultati istraživanja predstavljaju teorijski doprinos u području urbanizma i prostornog planiranja, te općenito u području upravljanja arheološkim naslijeđem.

IRMA HUIĆ
MLADEN OBAD ŠĆITAROCI

MODELI REVITALIZACIJE SREDNJOVJEKOVNO-RENEŠANSNIH UTVRĐENIH GRADOVA I KAŠTELA U ISTRI

POVIJESNI MODELI UNAPRJEĐENJA NASELJA
KRITERIJI ZA NOVE ZAHVATE U NASELJU
MODELI REVITALIZACIJE NASELJA
MODELI UNAPRJEĐENJA NASELJA
MODELI REVITALIZACIJE KAŠTELA

Ilustracija:

Pazinski kaštel, 2015. (Foto: J. Kliska)

Literatura:

1. Creighton, O. H. (2002.), *Castles and Landscapes: Power, Community and Fortification in Medieval England*, Equinox, London
2. Huić, I.; Obad Šćitaroci, M. (2016.), *Spatial, Urban and Architectural Features of the Central Istria: Research in the Area of the Historic Pazin County*, „Annales, Series Historia et Sociologia“, 26 (3): 585-606, Kopar
3. Houghton, G. (1997.), *Developing Sustainable Urban Development Models*, „Cities - The International Journal of Urban Policy and Planning“, 14 (4): 189-195, Oxford
4. Tweed, C.; Sutherland M. (2007.), *Built Cultural Heritage and Sustainable Urban Development*, „Landscape and Urban Planning“, 83 (1): 62-69, Amsterdam

Dr.sc. Irma Huić, dipl.ing.arh., konzervator-savjetnik
Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb
ihui@h-r-z.hr

Akademik prof.dr.sc. Mladen Obad Šćitaroci, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mos@arhitekt.hr, scitaroci@gmail.com,
www.scitaroci.hr

Srednjovjekovna naselja Istre, neovisno o njihovoj veličini, još su uvijek zadržala svoj srednjovjekovni karakter, a naselja središnje Istre i svoj srednjovjekovni obuhvat. U većini je slučajeva povijesna jezgra zaštićena kao kulturno dobro, uz pojedinačno zaštićene zgrade i sklopove unutar naselja. Tradicijske metode konzervatorske prakse i zaštite povijesnih cjelina ne mogu u dovoljnoj mjeri procijeniti utjecaj suvremenih zahvata u urbanom tkivu pa su ih stoga isključile iz svoje procjene.

Glavni izazov obnove povijesne jezgre (sastoji se od građevnog tkiva naselja i nematerijalne baštine) s kojim se danas susreće lokalna vlast jest ravnoteža između razvoja, tradicijskih funkcija i oblika te očuvanja jedinstvenog identiteta njihova naselja. U sklopu prethodnih istraživanja provedenih krajem 20. st. ponuđene su samo smjernice za očuvanje i revitalizaciju povijesnih jezgri pojedinih naselja u Istri. Njima nisu razmatrani različiti suvremeni i povijesni modeli razvoja niti su ponuđeni novi razvojni modeli koji bi najbolje odgovarali svakom pojedinom naselju.

Cilj je istraživanja predložiti nove razvojne modele naselja, najprimjerenije za pojedina naselja, koji uključuju i model „ponašanja“ prema graditeljskom naslijeđu u povijesnoj jezgri. Stoga je unutar granice povijesne jezgre provedeno terensko istraživanje uz inventarizaciju svih povijesnih građevina zabilježenih na katastru s početka 19. st. i

dostupnih u prijašnjim grafikama i planovima. Ukupni graditeljski sadržaj naselja razvrstan je prema proizašlim kriterijima u šest grupa. Iz svake pojedine grupe odabrani su karakteristični primjeri za detaljniju analizu.

Istraživanjem su prepoznata tri modela za unaprjeđenje prostora: **idealna rekonstrukcija** povijesnog naselja, **poduzetnički razvoj** i **održivi razvoj**. Analizom modela na karakterističnim primjerima odabran je najprimjenjiviji model koji bi osigurao najbolji spoj aktivnog korištenja naslijeđa i njegova očuvanja.

Aktivno korištenje naslijeđa u naseljima obuhvaća podizanje stambenog i komunalnog standarda, bolju prometnu povezanost sa središtima te omogućava suvremeniji razvitak poljodjelskih i drugih djelatnosti. Očekuje se da rezultati istraživanja ukažu na smjer u kojem bi aktivna politika uređenja naselja trebala krenuti.

Model održivog razvoja ili **model integriranog pristupa** zasad na najbolji način skrbi o zaštiti graditeljskog, ali i urbanističkog i pejzažnog naslijeđa pojedinog naselja, podrazumijevajući svakodnevnu uporabu naslijeđa unutar naselja i u njegovoj neposrednoj blizini, brine se o čuvanju karakterističnih prirodnih vrijednosti i krajolika, povijesnom tkivu naselja, tradicijskim građevnim materijalima i oblicima, a ujedno omogućava samoodrživost naselja.

BORIS DUNDOVIĆ

ARHITEKTONSKO-KONZERVATORSKI MODELI ZA REVITALIZIRANJE DVORACA I LADANJSKIH SKLOPOVA

ULOGA I FUNKCIJA DVORSKOGA SKLOPA
KRITERIJI ZA PROSTORNO PLANIRANJE
POVIJESNI MODELI ADAPTACIJE DVORACA
SUVRREMENI MODELI REVITALIZACIJE
RAZINE PROSTORNIH SKLOPOVA

Ilustracija:

Projekt rekonstrukcije
dvorca Erdődy-Rubido u Gornjoj Rijeci
(Projektirali: M. Jurin i I. Jurin, 2012.)

Literatura:

1. Obad Šćitaroci, M. (2005.), *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*, Školska knjiga, Zagreb
2. Obad Šćitaroci, M.; Bojanić Obad Šćitaroci, B. (1998.), *Dvorci i perivoji u Slavoniji: Od Zagreba do Iloka*, Šćitaroci, Zagreb
3. Obad Šćitaroci, M., ur. (2006.), *Dvorci i ljetnikovci: Kulturno naslijeđe kao pokretač gospodarskog razvoja*, zbornik, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
4. Dundović, B. (2015.), *Što će biti s hrvatskim dvorcima?*, "Vijenac", 23 (565): 24, Zagreb
5. Horvat, A.; Habunek-Moravac, Š.; Aleksić, N. (1970.), *Dvorci i kurije sjeverne Hrvatske: Stanje i mogućnosti njihova uključivanja u suvremeni život*, konzervatorska studija, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb
6. Maroević, I. (2001.), *Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine*, "Socijalna ekologija", 10 (4): 235-246, Zagreb
7. Strike, J. (1994.), *Architecture in Conservation: Managing Development at Historic Sites*, Routledge, Oxon / New York

Boris Dundović, mag.ing.arch.
doktorand (Technische Universität Wien,
Beč, Austrija)
boris.dundovic@arhitekt.hr

Dvorcem se smatra reprezentativna stambena kuća koja sa svojim gospodarskim zgradama i perivojno uređenim površinama čini nedjeljivu cjelinu ladanjskoga ili dvorskoga sklopa. Često zaboravljamo kako je uloga dvorca uvijek bila i ona upravnoga središta vlastelinskog imanja, a koje je moglo uključivati poljodjelska dobra, šume, livade, ribnjake te drugi prirodni i kultivirani krajolik. Dvorac je tako, svojom organizacijom, činio i predstavljao sustav koji se ekonomski samostalno održavao.

Taj povijesni mehanizam održivosti dvoraca se u Hrvatskoj tijekom 20. stoljeća, uslijed turbulentnih društvenih promjena, gotovo u potpunosti ugasio. Zbog dugoga vremenskoga prekida, dvorci su poprimili specifičan oblik amblematske vrijednosti obilježene melankoličnim narativima koji sprječavaju kvalitetnu revalorizaciju i, slijedom toga, zapriječen je put bilo kakvom održivom oporavku – aktivnoj i kreativnoj revitalizaciji ili rehabilitaciji nekadašnjega sklopa.

Tako je, prije svega, potrebno planirati ponovnu uspostavu cjelovitih ladanjskih sklopova, ali samo uz kriterij one adaptacije koja se prilagođava suvremenim tehničkim pravilima i propisima, te uz kriterij prilagodbe današnjoj ekonomiji i gospodarskim imperativima, jednako kao što se potrebno voditi već uobičajenim kriterijima povijesnosti sklopa i duha mjesta. Kriterij kreativnog

konzervatorskog pristupa, koji će očuvati značajke autentičnosti, nije nov – on se kontinuirano primjenjivao tijekom povijesti, čemu su dokaz graditeljske etape dvoraca i ladanjskih sklopova što su nastale uslijed promjena društvenih struktura te načina i kvalitete života. On ujedno čini i **povijesni model** obnove i revitalizacije dvoraca.

Danas najčešće primjenjivan **konzervatorski model** na prvo mjesto stavlja prezentaciju povijesnoga značaja, pa je tako prikladan za, primjerice, adaptacije u muzejske i galerijske prostore, no on ne donosi uvijek aktivnu revitalizaciju i kreativno korištenje cijeloga sklopa. Kod revitaliziranja mnogih hrvatskih dvoraca bit će se nužno prikloniti **modelu preobrazbe** sklopa, gdje će on preuzeti novu funkciju i tako aktivirati korištenje. U skladu s time, **gospodarsko-proizvodni model** bi dvorac i njegov sklop činio lokalnim ili regionalnim središtem proizvodnje. Njemu srodan **ekonomski model** podrazumijeva da ponovno uspostavljena gospodarska aktivnost osigurava financijsku održivost sklopa. Takav oblik održivosti se može postići pojedinačno (točkasto), ali i u većem mjerilu, pa tako **model umreženoga dvorca** djeluje kao čvorište sustava dvoraca. Koje god modele primijenili, moramo biti svjesni da se obnovljen ladanjski sklop održava samo kontinuiranim korištenjem i kreativnim upravljanjem te aktivnim sudjelovanjem lokalne zajednice.

PROSTORNI MODELI NASLIJEĐA
KULTURNI KRAJOLIK DVORACA
REVITALIZACIJA DVORACA
MREŽA DVORACA
MODELI KORIŠTENJA DVORACA

Ilustracija:

Zagrebački prsten dvoraca, kartografski prikaz (autor: Josip Barišić, 2015.)

Literatura:

1. Brožek, M.; Moždžer, M.; Pijanowski, J.M. (2013.), *Cultural landscape potential and local strategies of rural area development*, Geomatics, Landmanagement and Landscape, 1: 7-17
2. Dundović, B.; Obad Šćitaroci, M.; Bojanić Obad Šćitaroci, B. (2015.), *Revitalisation of Country Houses Along the Route 'Tracing the Steps of Counts Jankovich': Guidelines for Nodes of Functional Intensities*, u: Cultural Heritage – Possibilities for Spatial and Economic Development: Proceedings [ur. Obad Šćitaroci, M.], Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: 114-119, Zagreb
3. Magdić, H.; Obad Šćitaroci, M.; Bojanić Obad Šćitaroci, B.; (2015.), *Metoda tablično-dijagramskog programiranja povijesnog naslijeđa – primjer dvorca u Nuštru*, str. 144-149, u: *Prostorne i razvojne mogućnosti kulturnog naslijeđa – zbornik radova*, Zagreb, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Akademik prof.dr.sc. **Mladen Obad Šćitaroci**, dipl.ing.arh.

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
scitaroci@gmail.com

Izv.prof.dr.sc. **Bojana Bojanić Obad Šćitaroci**, dipl.ing.arh.

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
bbojanic@arhitekt.hr

**MLADEN OBAD ŠĆITAROCI
BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI**

PROSTORNO-PLANERSKI I URBANISTIČKI MODELI ZA OŽIVLJAVANJE I UNAPRJEĐENJE KULTURNIH KRAJOLIKA DVORACA

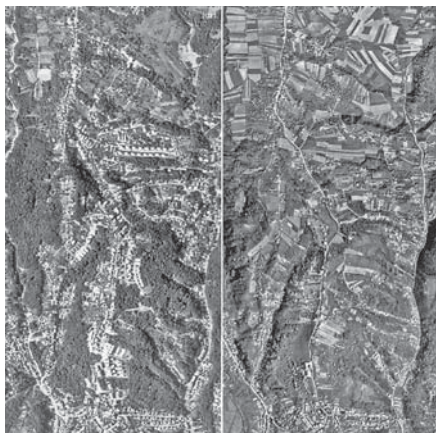
Skup dvoraca sa svojim ladanjskim sklopovima na nekom području bili su u povijesti bitnim čimbenicima identiteta kulturnoga krajolika. Na revitalizaciju pojedinog dvorca bi, stoga, trebalo gledati kao na aktivaciju žarišnoga intenziteta mreže koja predstavlja jedinstveni kulturni krajolik. Intenziviranje pojedinih dvoraca je u tom smislu moguće ostvariti jedino cjelokupnim sagledavanjem prostora, odnosno prostorno-planerskim i urbanističkim pristupima i modelima.

Model mreže dvoraca obuhvaća dvorce i ladanjske sklopove prema određenim srodnim značajkama, pa tako možemo govoriti o mrežama: a) prema regiji, mezoregiji ili mikroregiji (npr. dvorci Hrvatskoga zagorja, dvorci središnje Slavonije, dvorci Baranje); b) prema oblikovnim i stilskim značajkama (npr. barokni dvorci Hrvatskoga zagorja, slavonski klasicistički dvorci, zagorske kurije); c) prema sredstvu obilaska (npr. pješice je moguće obići dvorce zaprešićkoga kraja, biciklom je moguće obići dvorce stubičkoga kraja); d) prema povijesnoj ili kulturnoj ruti (npr. dvorci uz vinske ceste); e) dvorci koji su pripadali istome gospodarstvu ili istoj obitelji (npr. slavonski dvorci na posjedima obitelji Janković, dvorci obitelji Vranyczany-Dobrinović).

Prostorni modeli su oni koji okupljaju dvorce u sustav koji čini smislenu prostornu cjelinu, pa tako možemo govoriti o prstenima dvoraca oko velikih

gradova, linearnim modelima dvoraca (dvorci duž autocesta, državnih ili turističkih cesta), raspršenim dvorcima u krajoliku (paviljonski model dvoraca), a ponekad i pojedinačni dvorac zajedno sa svojim krajolikom može činiti zatvoreni prostorni model.

Tematski modeli naglašavaju posebne vrijednosti prostora koje onda postaju nositelj turističke ponude određenoga kraja. Tako možemo govoriti o dvorcima hotelima, lovačkim dvorcima, dvorcima muzejima, dvorcima vinarijama i kušaonicama vina (poglavito uz vinske ceste), dvorcima restoranima (što doprinosi razvoju gastronomskog turizma regije), i drugima. Tome modelu srodni su i **funkcijski modeli**, koji su pobliže određeni tipologijom i namjenom dvorca, pa tako imamo: a) dvorce namijenjene boravku ljudi (hoteli, hosteli, dvorci za najam, smještajne depandanse); b) dvorce namijenjene ugostiteljstvu (restorani, vinarije, kušaonice); c) dvorce kao upravna žarišta (smještaj prostora lokalne samouprave naselja ili županije); d) dvorci kao poslovne zgrade (uredski prostori, poslovni inkubatori, smještaj organizacija, zajednica, udruga); e) dvorci kao društvena i kulturna žarišta zajednice (muzeji, arhivi, knjižnice, čitaonice, obrazovne ustanove, škole plesa, kulturni instituti i centri, umjetničke radionice); f) dvorci kao žarišta inovacija (znanstveni i istraživački centri, gospodarski inkubatori).

MIRNA MEŠTROVIĆ
MLADEN OBAD ŠĆITAROCI

MODELI IZGRADNJE LJETNIKOVAČKIH PREDJELA ZAGREBA

POVIJESNI MODELI IZGRADNJE
MODELI ZA NOVU IZGRADNJU
ARHITEKTONSKA I URBANISTIČKA OBILJEŽJA
IDENTITET LJETNIKOVAČKOG KRAJOLIKA
KRITERIJI OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA

Ilustracija:

Krajolik duž Ulice Sveti Duh u Zagrebu, usporedba na digitalnoj orto-foto karti 2011. i 1968. godine
(Izvor: Informacijski sustav prostornog uređenja MGIPU)

Literatura:

1. Crowe, S., Mitchell, M. (1988.), *The Pattern of Landscape*, Packard Publishing, London
2. Čorak, Ž.; Dobronić, L.; Franković, E.; Prelog, M., (1980.), *Povijesni identitet sjevernog područja grada Zagreba – podbrežja Medvednice*, Odjel za povijest umjetnosti, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
3. Meštrović, M. (2010.), *Zagrebački ljetnikovci od kraja 18. do početka 20. stoljeća – prostorno-pejsažna, urbanistička i arhitektonska obilježja*, magistarski rad, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
4. Meštrović, M., Obad Šćitaroci, M. (2011.), *Propisi i planiranje ljetnikovačkog područja Zagreba, 1857.-1940.*, „Prostor“, 19 (1): 114-125, Zagreb

Mr.sc. **Mirna Meštrović**, dipl.ing.arh.
Gradski ured za stratejsko planiranje
i razvoj Grada, Zagreb
mestrovic.mirna@gmail.com

Ākademik prof.dr.sc. **Mladen Obad Šćitaroci**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mos@arhitekt.hr, scitaroci@gmail.com,
www.scitaroci.hr

Istraživanje modela izgradnje ljetnikovačkih predjela rađeno je na primjeru Zagreba, a usmjereno je na povijesnu i suvremenu izgradnju brježuljkastoga krajolika južnih padina Medvednice koji prepoznajemo kao kulturni krajolik. Sve veći pritisci izgradnje koja ne uvažava ambijentalna obilježja i mjerilo prostora dovode do gubitka raznolikosti prostora i identiteta povijesnih mjesta te uzrokuju niz problema – od komunalne infrastrukture, prometne povezanosti, javnih i društvenih potreba do promjene krajolika i prepoznatljivih vizura.

Cilj je istraživanja utvrđivanje znanstveno utemeljenih načela za unaprjeđenje postojećega stanja i za novu izgradnju brježuljkastoga krajolika koji zahtijeva specifične odredbe za planiranje i izgradnju. Na primjeru zagrebačkoga ljetnikovačkog područja – podbrežja Medvednice, nekadašnjega krajolika niske gustoće izgradnje s dominantnim prirodnim doživljajem prostora i ljetnikovcima nastalim kao poseban oblik stanovanja koji obilježava nedjeljivost zgrade i ambijenta – provedeno je istraživanje metodološkim pristupom *Urbanizma naslijeđa* (*Heritage Urbanism*). Tim se pristupom utvrđuju identitetska ambijentalna obilježja (čimbenici identiteta) ljetnikovačkih predjela, a usporedbom uzoraka kulturnoga krajolika te prepoznavanjem povijesnoga modela planiranja i analizom postojećega nastoje se utvrditi suvremeni kriteriji za izgradnju kulturnoga krajolika urbanog tipa. Me-

todom usporedbe uzoraka povijesnih karata i planova ljetnikovačkih predjela utvrđeni su povijesni modeli i njihova identitetska obilježja. Uočene su dvije vrste povijesnih modela izgradnje: strukturalni modeli i modeli uvjetovani odnosom prema prostoru. **Stukturalne modele** možemo podijeliti na nekoliko podmodela: model spontane organizacije, model velikih posjeda, model pejsažne motivacije građenja, model planirane ljetnikovačke izgradnje, model visoke izgradnje, model popunjavanja preostalih prostora. **Modeli uvjetovani odnosom prema prostoru/ambijentu** mogu se razvrstati u tri podmodela: model koji uvažava prostor, koji djelomično uvažava prostor i koji ne uvažava prostor.

Na osnovi provedenih istraživanja uzoraka kulturnoga krajolika razmotrio se mogući pristup u pronalaženju metoda i modela koji će poslužiti u svrhu očuvanja naslijeđa.

Zaključuje se: da bi područja izgradnje ljetnikovačkih predjela očuvala svoja obilježja, potrebno je prije svega uvažavati oblike terena i mjerilo, kao i prostore povijesnih mjesta u strukturi krajolika. Mikroregulacijom područja moguće je očuvati ambijentalna obilježja, i to tako da nova izgradnja zadrži osnovne karakteristike ambijenta u pogledu dispozicije prostora, te horizontalnih i vertikalnih gabarita.

MARA MARIĆ
MLADEN OBAD ŠĆITAROCI

MODELI OBNOVE I REVITALIZACIJE PERIVOJA DUBROVAČKIH LJETNIKOVACA

PERIVOJI DUBROVAČKIH LJETNIKOVACA
MODELI OBNOVE POVIJESNIH PERIVOJA
KRITERIJI REVITALIZACIJE PERIVOJA
SUVRREMENI ZAHVATI U PERIVOJIMA

Ilustracija:

Ljetnikovac Klementa Gozze (Gučetića),
Rijeka dubrovačka (Foto: M. Marić, 2016.)

Literatura:

- Matteini, T. (2010.), *I tempi del giardino: Note sulla cultura del restauro nel giardino italiano*, u: Perusia, Indice, Nuova Serie, 5 (2): 39-59, Rivista del Dipartimento di Culture Comperte dell'Univesita per Stranieri di Perugia, Perugia
- Pozzana, M. C. (1996.), *Giardini storici: Principi e tecniche della conservazione (Manuali di assistenza tecnica)*, Altralinea Edizioni, Firenze
- Šišić, B. (2008.), *Dubrovnik Renaissance Gardens: Genesis and Design Characteristics*, Croatian Academy of Sciences and Arts, Institute for Historical Sciences in Dubrovnik, Zagreb/Dubrovnik
- Grujić, N. (2003.), *Vrijeme ladanja*, Matica hrvatska, Dubrovnik
- Obad Šćitaroci, M. (1996.), *The Renaissance Gardens of Dubrovnik Area, Croatia*, „Garden History Society“, 24 (2): 184-200, London

Dr.sc. **Mara Marić**, dipl.ing.kraj.arh.
Zavod za mediteransku kulturu Sveučilišta
u Dubrovniku
mara.marić@unidu.hr, marastojan@yahoo.com

Akademik prof.dr.sc. **Mladen Obad
Šćitaroci**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mos@arhitekt.hr, scitaroci@gmail.com,
www.scitaroci.hr

Na području Dubrovnika se od 15. do 17. stoljeća uz ljetnikovce podižu renesansni perivoji. Posebnost perivoja dubrovačkih ljetnikovaca proizlazi iz činjenice da su oblikovani u skladu s karakterističnim obilježjima ambijenta pa se ovaj specifični tip naziva *dubrovački renesansni vrt*. Taj je koncept primijenjen i u perivojima 18. i 19. stoljeća. Od nekadašnjih tristotinjak ljetnikovaca i perivoja danas ih je ostalo očuvano samo nekoliko, pa se postojeće stanje povijesnih perivoja na dubrovačkom području ocjenjuje lošim. Posebno je zabrinjavajuće da u posljednjih pedesetak godina nije napravljen značajniji napredak u pogledu obnove i revitalizacije.

Dosadašnja literatura o dubrovačkim ljetnikovcima i perivojima polazi od stajališta da ih je potrebno obnavljati dosljedno prema izvornoj matrici, tj. prema nekadašnjem izgledu. To je stajalište razumljivo i u teoriji prihvatljivo, ali njegova dosljedna provedba u stvarnosti nije moguća u svim slučajevima. Nedostaje sveobuhvatno vrjednovanje očuvanih ljetnikovaca i perivoja, a izostala je i cjelovita vizija obnove i revitalizacije.

Stoga je glavno istraživačko pitanje utvrditi prikladne i održive suvremene modele obnove i ljetnikovaca i perivoja, budući da oni čine nedjeljivu cjelinu. Mnogi perivoji i ljetnikovci svedeni su na arheološka nalazišta; degradirani su, pregrađivani i napušteni. U takvoj

situaciji jedini je izlaz u traženju novih modela obnove i revitalizacije kako bi se spriječio njihov potpuni nestanak.

Konzervatorski model nije moguće zaobići, ali nužno je njegovo osuvremenjivanje i usvajanje polazišta prema kojem konzervatorski model ne može biti jedini model u revitalizaciji kulturnog naslijeđa. **Aktivacijski model** otvara mogućnosti suvremene namjene koja će učiniti naslijeđe aktivnim te mjestom događanja i aktivnosti. **Urbanistički model** osigurava da se ljetnikovac i perivoj ne obnavljaju izolirano, već u kontekstu ambijenta u kojem se nalaze, čime postaju dio svoga okruženja, odnosno utječu na okruženje. **Ekonomski model održivosti** jedan je od ključnih za revitalizaciju naslijeđa jer osigurava njegov opstanak i novi život, posebice u današnjim uvjetima kad nedostaju državni i drugi izvori kao trajne potpore. Negiranjem tog modela nije moguće ostvariti dugoročnu održivost naslijeđa. **Umreženi model** ili **linearni model** izrazito je primjenjiv u slučaju dubrovačkih ljetnikovaca i perivoja jer se sporadičnim obnavljanjem ne postiže očekivani učinak – prezentacija učestalosti pojavljivanja specifičnoga tipa perivoja. **Model suvremenih zahvata** u naslijeđu oduvijek je bio primjenjivan. Inovativnost u obnovi nužna je i danas i u budućnosti, uz poštivanje i afirmaciju naslijeđenoga.

ZAŠTIĆENA PODRUČJA
RURALNO NASLIJEĐE
INTEGRALNE VRIJEDNOSTI
KONZERVATORSKI PRISTUP
MODELI INTEGRALNE PROSTORNE ZAŠTITE

Ilustracija:

Park prirode Lonjsko polje, selo Čigoć
primjer spoja prirodnih i kulturnih vrijednosti
(foto: K. Petrić)

Literatura:

1. *** (2005.), *The Protected Landscape Approach: Linking Nature, Culture and Community* [ur. Brown, J., Mitchell, N., Beresford, M.], IUCN World Commission on Protected Areas, IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, UK, IUCN Publications Services Unit
2. Davis, P. (2011.) *Ecomusems: A Sense of Place*, 2nd edition, Continuum International Publishing Group, London, New York
3. *** (2008.), *Conservation Principles, Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment*, English Heritage, Holborn, London
4. Maroević, I. (2003.), *Koncept održivog razvitka u zaštiti kulturne baštine*, "Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske", 26/2000 i 27/2001: 15-22, Zagreb

mr. sc. **Ksenija Petrić**, dipl.ing.arh.
Ministarstvo kulture RH
Uprava za zaštitu kulturne baštine
ksenija.petric@min-kulture.hr

akademik prof. dr.sc. **Mladen Obad Šćitaroci**, dipl.ing.arh.
Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet
mos@arhitekt.hr

**KSENIJA PETRIĆ
MLADEN OBAD ŠĆITAROCI**

MODELI INTEGRALNE PROSTORNE ZAŠTITE RURALNOGA NASLIJEĐA U ZAŠTIĆENIM PRIRODNIM PODRUČJIMA

Revitalizacija zapuštenih i demografski osiromašenih ruralnih prostora strateško je razvojno pitanje u Hrvatskoj. Zaštićena prirodna područja izrazita su vrijednost za Hrvatsku, a mnoga od njih su ujedno i očuvane oaze prostornog ruralnog naslijeđa.

Urbanizam naslijeđa prepoznaje ruralni prostor u zaštićenim područjima kao prostor **integralnih vrijednosti**; prirodnih izraženih raznolikošću prirodnih sastavnica i kulturnih izraženih u naslijeđu tradicionalnih zajednica. Postavljeni vrijednosni sustavi, međusobno isprepleteni i povezani, zahtijevaju istraživanje **modela integralne prostorne zaštite** temeljenih na kompatibilnosti konzervatorskog pristupa prihvaćenog aksiomima zaštite u stručnim područjima zaštite prirode i kulturnog naslijeđa.

Modeli integralne zaštite u prirodnim područjima razrađuju se prema **kriteriju fizičkog očuvanja** materijalnih komponenti, **funkcionalnom kriteriju** namjene i korištenja prostora i posebnom **kriteriju statusa područja**.

Za kriterij fizičkog očuvanja postojećih materijalnih komponenti dominantan je **model konzervacije in situ i ex situ** koji se primjenjuje na prirodne čimbenike vrijednosti, naseobinsku matricu i tradicijsku arhitekturu. Za zaštićena područja jednako je važan **model rekonstrukcije** kojim se uspostavljaju izgubljene materijalne vrijednosti, a primjenjuje se zbog očuvanja prostornog identiteta, tipoloških obilježja i specifičnosti. U slu-

čajevima kreiranja novih prostornih odnosa primjenjuje se **model nadopune** koji nova rješenja temelji na tradicijom i povijesnom predlošku.

Prema funkcionalnom kriteriju namjene i korištenja prostora razvija se nekoliko modela. **Model kontinuiteta** izvorne funkcija vezuje se uz očuvanje ruralnog stanovanja i gospodarskih djelatnosti. **Model funkcionalne preobrazbe** najčešće se vezuje uz rekreaciju i turizam i pretpostavlja uvođenja novih namjena i sadržaja u naselja, pojedinačne sklopove i specifične ruralne strukture. Pretpostavka za primjenu ovog modela je generiranje pozitivnog utjecaja na zaštitu i očuvanje osnovnih vrijednosti. U praksi je ipak najčešći **kombinirani model** tradicionalnih i novih funkcija kojim se na mjerilu čitavih naselja, izdvojenih cjelina i pojedinačnih građevina postiže revitalizacija i unaprjeđenje ruralnog naslijeđa.

Iz statusa zaštićenog područja proizašao je poseban kriterij za razvijanje modela vezanih uz okolišnu edukaciju, komunikaciju naslijeđa i jačanje identiteta lokalne zajednice.

Razumijevanje kompleksnih vrijednosti naslijeđa osigurava **model prezentacije i interpretacije**. Specifičan doživljaj naslijeđa, spoznaja okolišnih praksi i vještina postiže se **modelom participacije**. Status područja nalaže primjenu **istraživačkog modela** za kontinuirano vrjednovanje i praćenje promjena naslijeđa.

RURALNA NASELJA
OČUVANJE PROSTORNE RAZNOLIKOSTI
PREOBRAZBA RURALNIH NASELJA
RURALNA REGENERACIJA
MODERNIZACIJA SEOSKIH NASELJA

Ilustracija:

Regulacijski plan Divoselo
(Izvor: Hrvatski državni arhiv, Zagreb, sg. I-7)

Literatura:

1. Kranjčević, J. (1999.), *Prilog poznavanju prostornog planiranja ruralnih prostora/ sela u Hrvatskoj od sredine XIX. do sredine XX. st.*, „Prostor“, 7 (1): 1-23, Zagreb
2. Kranjčević, J. (2000.), *Toward the Discussion on Village Renewal in Croatia / Zur Diskussion über die Dorferneuerung in Kroatien*, „Zeitschrift für Kulturtechnik und Landentwicklung / Journal of Rural Engineering and Development“, 41 (5): 202-205, Berlin
3. Kranjčević, J. (2011.), *Primjeri planiranih ruralnih naselja na prostoru Primorsko-goranske županije*, u: *Prostorno planiranje u Primorsko-goranskoj županiji: perspektive, stanje, povijest* [ur. Črnjar, M.], Zavod za prostorno uređenje Primorsko-goranske županije: 31-44, Rijeka
4. *** (2006.), *Vernacular Architecture in the Twenty-First Century: Theory, Education and Practice* [ur. Asquith, L.; Vellinga, M.], Taylor & Francis, London
5. *** (2015.), *Towards an Integrated Approach to Cultural Heritage for Europe*, P8_TA(2015) 0293, European Parliament, Bruxelles

Dr.sc. **Jasenska Kranjčević**
Institut za turizam, Zagreb
jasenska.kranjcevic@iztzg.hr

JASENKA KRANJČEVIĆ

MODELI PREOBRAZBE RURALNIH NASELJA POD UTJECAJEM MODERNIZACIJSKIH PROCESA 20. STOLJEĆA

U radu se polazi od činjenice da prostor Hrvatske obiluje brojnim ruralnim naseljima kojih se identitet, između ostalog, očituje kroz različite prostorne strukture. Različitost prostornih struktura ruralnih naselja nesumnjivo pridonosi prostornoj raznolikosti i prepoznatljivosti krajolika.

Kao i sva naselja u svijetu, tako se i ruralna naselja u Hrvatskoj od sredine 20. st. ne mogu oduprijeti snažnim modernizacijskim procesima. Kao posljedica tih procesa dolazi do propadanja ili preobrazbe prostornih struktura ruralnih naselja.

Osim zbog utjecaja modernizacijskih procesa, uzroci gubitka prepoznatljivih prostornih struktura kao identiteta prostora mogu se tražiti u sektorskom (ne integralnom) pristupu planiranja naslijeđa ruralnih prostora. Iako postoje značajni naponi određenih sektora za očuvanje i unaprjeđenje naslijeđa ruralnih naselja (kultura, prostorno planiranje i dr.), u provedbi nema vidljivih rezultata jer izostaju izvedeni primjeri.

Cilj je izrada modela preobrazbe ruralnih naselja koji bi se temeljili na integralnom i aktivnom pristupu planiranja ruralnih naselja, kao i izravnim i posrednim uključivanjem svih dionika nadležnih za ruralni razvoj.

Istraživanje je pokazalo da su prostorne strukture ruralnih naselja tijekom povijesti kreirane na način da su antropogenim utjecajem uvažavani prirodni čimbenici.

S obzirom na to da prostorne strukture ruralnih naselja imaju složen povijesni karakter, planiranje razvoja ruralnih naselja treba se, između ostalog, temeljiti na poznavanju i uvažavanju čimbenika identiteta i na utvrđenim vrijednostima prostornih struktura, ali i na razumijevanju društvenih, ekonomskih i kulturnih izazova.

Stoga se u radu predlažu: **model ruralne regeneracije** za naselja koja su pod slabijim utjecajem gradova i **model preobrazbe ruralnih naselja** za naselja koja su pod jačim utjecajem gradova.

Predloženi modeli pridonose očuvanju i unaprjeđenju prepoznatljive prostorne strukture ruralnih naselja suvremenim potrebama društva i održivome razvoju.

IV.
**MODELI ZA
NASLIJEĐE U GRADU**

IDIS TURATO

MODELI ARHITEKTONSKIH ZAHVATA U POVIJESNIM GRADSKIM PROSTORIMA

SUVREMENI ZAHVATI
POVIJESNI GRADSKI PROSTORI
NOVO U STAROM URBANOM TKIVU
PREOBRAZBA URBANE STRUKTURE

U sklopu Znanstvenog kolokvija o modelima revitalizacije i unapređenja kulturnog naslijeđa, predstavljeni su mogući modeli djelovanja u suvremenoj arhitektonskoj praksi prikazani kroz konkretne projekte unutar povijesnih gradskih cjelina. Primjeri i modeli imaju za cilj potaknuti raspravu, omogućiti daljnju analizu i istraživanja, ustrojiti sustav obrade i klasifikacije kao moguće podloge u urbanističkom planiranju i arhitektonskom projektiranju unutar povijesnih cjelina.

Prilog se bavi konkretnim projektima i realizacijama u povijesnim gradskim prostorima Krka, Novigrada, Rijeke i Malog Lošinja, koji prikazuju različite tipologije i razvijene modele arhitektonskog projektiranja. Svaki od predstavljenih projekata, bilo da se radi o školi s višenamjenskom dvoranom i trgovom, poslovnoj zagradi, pastoralnom centru ili muzeju, na svoj specifičan način izravno sudjeluju u preobrazbi i revitalizaciji gradskoga tkiva, uvodi promjene u tokove javnoga gradskog prostora, te donosi drugačiju uporabu i nove programe korištenja gradskih prostora.

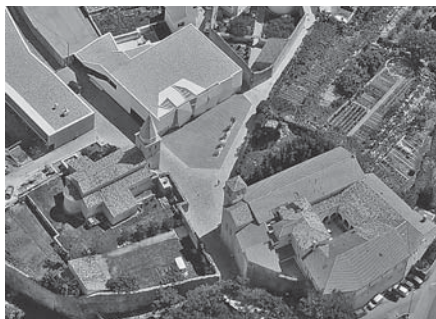
Modeli novog u gradskom tkivu

U vremenu globalne urbanizacije, kada kritički odnos između postojeće urbane mase gradova i nove gradnje postaju ključni u shvaćanju i provedbi urbane obnove, uvođenje novih slojeva, programa i tipologija građevina unutar

povijesnih cjelina postaju ključni za kvalitetnu revitalizaciju gradova i vjerodostojnu provedbu novih urbanih politika. Analiza, istraživanje te implementacija novih modela u gradskom tkivu presudna je za reinenciju urbanog načina života, a teoretsko sublimiranje ideja, kao podloga za strateško planiranje ima za cilj realizaciju arhitekture grada koja okuplja, oblikuje i definira novo zajedništvo ljudi. Arhitektura ovog modela specifična je po jasnoći implementacije, prepoznatljiva po obliku, te poticajno uzbudljiva u uspostavljanju novog poretka unutar zatečenih i novo uspostavljenih slojeva grada.

Podmodel: prilagodba gradskom tkivu

Osnovna škola s višenamjenskom dvoranom u Gradu Krku nalazi se na sjeveroistočnom rubu stare gradske jezgre. Škola i dvorana predstavlja spoj gradskog urbanog tkiva sa sklopom samostanskih crkava Sv. Franje, crkve Gospe od zdravlja i gradskog bedema, smještenih uz sjeverna gradska vrata. Tim projektom i rekonstrukcijom gradskoga tkiva porušene su zatečene građevine stare škole i đakškoga doma, rekonstruirani su dijelovi oštećenoga gradskog bedema, te su nakon provedenih arheoloških istraživanja postavljeni jasni smjerovi pružanja novih sadržaja. Nova struktura škole i dvorane prilagođava se postojećim elementima i tragovima grada, projektira putem oti-

Sl. 1. Trg, Dvorana i Škola u Krku, Grad Krk
(foto: Robert Leš, Sandro Lendler Ivan Dorotić)

Sl. 2. Novigradski Lapidarij, Novigrad, Istra
(foto: Robert Leš)

Sl. 3. Aula Ivana Pavla II., Trsat, Rijeka
(foto: Sandro Lendler)

saka starog katastra i slojeva topografije, izvodi kroz uvođenje novih programa škole s dvoranom, te potvrđuje korištenjem jasnog uličnog toka s kadriranjem novih vizura, ritmom kale i prazninom novoga trga namijenjen javnim događanjima.

Podmodel: suvremena interpretacija povijesnih oblika

Muzej Novigradskog Lapidarija nalazi se u centru srednjovjekovne povijesne jezgre, smješten u unutrašnjosti gradskoga bloka kojeg formira mjesna crkva s tornjem, stambene građevine i gradska palača Rigo. Lapidarij je koncipiran kao otvoreni paviljon položen u park čiji krov i velika streha lebde nad prizemljem, te jasno definiraju i natkrivaju unutarnji višenamjenski muzejsko galerijski prostor. Velika krovna konstrukcija položena je na dva elementa, dva prostorna arhitektonska citata, "gotovih elemenata" – oktogonalni baptisterij i kubikulu srednjovjekovne crkve, koji mjerilom i proporcijom definiraju prostorni okvir dijelova porušenoga sakralnog sklopa koji je u srednjem vijeku bio upravo na tom mjestu. Jednostavnim pretapanjem vanjskog i unutarnjeg, kontrastom punih volumena i otvorenog parka, lapide i kamene fragmente htjelo se prikazati u njihovu izvornom položaju, simulirajući prostorno arhitektonski kontekst, ali i ostvariti novi muzejski tok, uvesti novi sloj koji jasno sumira i prikazuje razvoj grada Novigrada. Također, prostor oko dvije pune jezgre izvan režima korištenja muzeja postaje prostor okupljanja građana, mjesto sjednica gradskoga vijeća, prostor za sastanke, seminare i radionice.

Model novog u gradskom tkivu, bio je, i ostati će trajna preokupacija arhitekta, nezaobilazna stavka u revitalizaciji urbanog tkiva, trajni prilog društvenosti i poticaj zajedništva njegovih građana. Model novog u gradskom tkivu mora opstati i kao kontrolni mehanizam društvene brige za urbani okoliš, kontinuirani test zajednice u revitalizaciji svih dijelova grada i platforma za uvođenje novih, neočekivanih i drugačijih

politika, programa i aktivnosti. Arhitektura novog u gradskom tkivu također reprezentira jasan sustav lokalne zajednice u trajnom obilježavanju prostora društvenosti, te novog, uvijek aktualnog i svježeg pogleda na javni prostor gradova.

Model urbanističko-arhitektonskog redefiniranja

Model urbanističko-arhitektonskog redefiniranja važan je zbog svoje univerzalne i kontinuirane potrebe za revitalizacijom i ponovnim osmišljavanjem dijelova grada koji mijenjaju svoje sadržaje i programe korištenja. Model urbanističko-arhitektonskog redefiniranja rezultat je kontinuirane potrebe za promjenama koje jasno oblikuju novu arhitekturu unutar povijesnih cjelina rastući i mjenjajući se sukladno dinamičnim uvjetima korištenja, promijenjenim ekonomijama i novim urbanim politikama.

Pastoralni centar Ivana Pavla II. nalazi se u sklopu Marijinog Trsata, osobitog vjerskog i kulturno-povijesnoga graditeljskog sklopa koji se sastoji iz Svetišta Gospe Trsatske, franjevačkog samostana kao boravišta čuvara tog samostana, samostanskog vrta s perivojem, te prostranog brda s kalvarijom ograđenih visokim samostanskim zidom. Novi pastoralni centar s višenamjenskom dvoranom i trijemom svojim postavom definira i nove pješačke točke koji formiraju novi javni prostor cijeloga sklopa, te spajaju trg i postojeću šetnicu s pejsažnom padinom kalvarije. Tim se projektom pokušalo novu građevinu definirati upotrebom klasičnih arhitektonskih elemenata trijema sa stupovima i dvorane s kosim krovom, te njima osigurati kontemplativni karakter, a istovremeno voditi računa o primarno svjetovnoj funkciji građevine i javnog prostora oko nje same, ne želeći pritom izgubiti sakralnost ambijenta.

Model urbanističko-arhitektonskog redefiniranja prikazuje svu vitalnost i univerzalnost elemenata arhitekture, važnost autonomije arhitekture grada, univerzalnost njezinih uvijek poticajnih elemenata gradskog trijema, trga, grad-

Sl. 4. Muzej Apoksiomena, Mali Lošinj
(foto: Ivan Dorotić, Maja Bosnić)

ske kuće i urbanog artefakta kao mjesta memorije, okupljanja i prostora za neplanirane i neočekivane aktivnosti zajedništva svih građana.

Model kuće u kući, novo u starom

U vremenu koje suptilno ali veoma precizno uvodi nova mjerila i drukčije odnose unutar prostora predstavljeni model "Kuće u kući" ukazuje na važnost propitivanja drugačijih odnosa između privatnog i javnog prostora. Nova mjerila, oblici, programi i prostorne konfiguracije nastale unutar novih ekonomija, poticana medijima i migracijama, uspostavljaju drugačiji, ponekad potpuno neočekivan odnos između privatnog i javnog, intimnog i društvenog te osobnog i općeg. Uloga javnih građevina i njihovih prostora kontinuiranih interijera imaju zadaću da iznjedre drugačija tumačenja prostora zajedništva, a njihove prostorne i programske sastavnice prilagode novim odnosima i potrebama lokalne zajednice i globalnog društva.

Muzej Apoksiomena nalazi se u prostoru stare Palače Kvarner na rivi u Malom Lošinj. Muzej predstavlja prostornu materijalizaciju scenarija muzeja i muzejskog postava koji je sklop-

ljen u karakterističan arhitektonski konstrukt, izložbeno-muzejski arhitekton koji se umeće u okvir postojećih zidova stare palače. Muzejski arhitekton predstavlja kuću u kući, gdje kuća-muzej udomičuje posjetitelje koji pregledavaju program posvećen fenomenu stare skulpture Apoksiomena, a kuća stare palače u prostoru između izložbenog arhitektona i prostora omeđenog starim zidovima palače u prizemlju udomičuje javne gradske sadržaje, prostor za seminare, predavanje, te na katovima poslovni prostor, balkon i javni belveder na vrhu građevine s kojeg se pruža pogled na Mali Lošinj, luku, ali i završava izložba o fenomenu Apoksiomena.

Model kuće u kući prikazuje uspješan model simbioze kulturne ponude i suvremenih tokova turizma, kao novog poticajnog generatora zajedništva različitih ljudi i kultura. Prostor muzeja postaje mjesto razmjene iskustva lokalnog, a njegov javni prostor katalizator globalnih migracija i novih tokova kulture. Prostor muzeja predstavlja precizno projektirani urbani artefakt, prostor namijenjen intenzivnom korištenju i razmjeni ideja, kultura i poruka društvenosti kao osnovnog generatora novog gradskog toka i njegove urbane reinvincije.

Literatura:

1. Kevin Lynch: *The Image of the City* (Harvard-MIT Joint Center for Urban Studies Series), 1960.
2. Colin Rowe, Fred Koetter: *Colage City*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, 1978.
3. Robert Venturi: *Complexity and Contradiction in Architecture*, The Museum of Modern Art Press, New York, 1966.
4. Aldo Rossi: *L' Architettura della Citta*, Padua, Marsilio, 1966. *The Architecture of the City*, MIT Press, 1984. god.
5. AMO/OMA, Rem Koolhaas: *Content*, Taschen, 2004.

Prof.dr.sc. **Idis Turato**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
idis@turato.hr, idis.turato@arhitekt.hr

OČUVANJE URBANISTIČKOG NASLIJEĐA
 REVITALIZACIJA GRADOVA
 MODELI URBANE OBNOVE
 OBNOVA ZADRA/VUKOVARA/GROŽNJANA
 FIZIČKA/DEMOGRAFSKA/GOSPODARSKA OBNOVA

Ilustracija:

Zadar – model restitucije grada novom izgradnjom na povijesnoj urbanoj matrici (arhiva autora)

Literatura:

1. *** (1970.), *Problemi i tehnike zaštite historijskih gradskih centara. Međunarodni simpozij*, Split, 16.-18. 12. 1970. [ur. Marasović, T.], URBS – Urbanistički zavod Dalmacije, Split
2. Karač, Z. (2007.), *Model obnove povijesne jezgre Vukovara nakon Domovinskog rata*, u: Zbornik 2. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, Zagreb, 27.-29. 4. 2006. [ur. Kraševac, I.]: 49-56, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
3. Karač, Z.; Štulhofer, A. (2008.), *Obnova povijesne urbane cjeline Vukovara nakon Domovinskog rata. Kritika modela i metodološki aspekti*, „Društvena istraživanja“, 17 (2008.), 1/2: 149-170, Zagreb
4. Karač, Z. (2008.), *Bata-ville / Borovo. Urbani razvoj i spomenički značaj industrijskoga grada europske vrijednosti*, Gradska knjižnica Vukovar, Vukovar
5. Kisić, D.; Mlikota, A. (2017.), *Zadar. Poslije ratna urbanističko-arhitektonska obnova 1944.-1958.* [katalog izložbe], HAZU – Hrvatski muzej arhitekture, Zagreb

Izv. prof. dr.sc. **Zlatko Karač**, mag.ing.arch.
 Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
 zkarač@arhitekt.hr

ZLATKO KARAČ

MODELI I ISKUSTVA REVITALIZACIJE HRVATSKIH POVIJESNIH GRADOVA

Tijekom povijesti u Hrvatskoj je zabilježeno više modela obnove urbanih cjelina kao posljedica fizičkih degradacija (požara, potresa, ratnih razaranja), demografskih pustošenja (epidemija, ratnih migracija, iseljavanja) ili promjene gradskih funkcija (gospodarskih, upravnih).

Među takve povijesne zahvate pripada planska obnova Dubrovnika nakon velikog požara krajem 13. st., kada je na pravilnoj matrici izgrađen novi dio grada – Priječko, a obnova tipskom izgradnjom nakon potresa u 17. st. dogodit će se i na potezu Straduna. Zanimljivi su i **modeli obnove dislokacijom naselja**, poput izgradnje novoga Paga sredinom 15. st., kada je Stari Pag napušten zbog isušanih i zamuljenih solana. Sličan proces 'premještanja' grada dogodio se i s istarskim Dvigradom smještenim u malaričnoj dolini, koji je zbog epidemija napušten, a preživjeli su stanovnici u 17. st. na povoljnijoj lokaciji osnovali Kanfanar. **Model obnove kapitalnim funkcijama** primijenjen je na gotovo odumrloj i ruševnoj Puli koja je u drugoj polovici 19. st. doživjela snažnu revitalizaciju – i demografsku i fizičku – smještajem sjedišta vojne mornarice u tom gradu, za koju je planski izgrađen velik novi dio Pule.

U 20. st. najkvalitetniji je primjer urbane rekonstrukcije obnova Zadra nakon razaranja u Drugomu svjetskom ratu, za koji je 1952./1953. proveden *Natječaj za regulacionu osnovu*. Nagrađe-

nim rješenjem Brune Milića uspostavljen je **model restitucije grada na povijesnoj urbanoj matrici**, no uz fizičku obnovu suvremenom arhitekturom kontroliranog mjerila i oblikovanja. Zadaća zahtjevne revitalizacije postavljala se i u gradovima unutrašnje Istre koji su nakon iseljavanja talijanskoga stanovništva ostali gotovo napušteni. Kao dobar **model revitalizacije 'grada kulture'** valja istaknuti Grožnjan, gdje je 1970-ih usmjerenom obnovom kuća dodijeljenih za rezidencijalno korištenje razvijen i scenarij kulturnih programa, a u turističkoj je funkciji uspješno revitaliziran i Motovun.

Od 1998. provodi se zahtjevena obnova ratom razorenoga Vukovara, no nažalost bez kreativnog utjecaja urbanista, pa prostorni koncept nema prepoznatljivost i slika grada referentna je samo u 'normativnom' broju obnovljenih kuća supstandardne kvalitete, što bi se moglo nazvati **modelom fizičke obnove bez vizije!** Trenutačno se traga za **modelima funkcionalne prenamjene** naša četiri modernistička industrijska grada koji su ostali bez temeljne gospodarske osnove, pa se u Raši i Podlabinu osmišljavaju teme alternativne i suvremene kulturne ponude, u Borovu se transformacija tvornice oslanja na lučki potencijal i pogranični položaj, a Uble na Lastovu nakon višekratnih egzodusa stanovništva jedinu mogućnost ima u **modelu specifičnoga turističkog korištenja**.

KULTURNO NASLIJEĐE
MODELI UNAPRJEĐENJA NASLIJEĐA
POVIJESNA GRADSKA JEZGRA
REVITALIZACIJA POVIJESNIH DIJELOVA GRADA
ŠIBENIK

Ilustracija:

Panorama Šibenika
(foto: Tamara Marić, 2017.)

Literatura:

1. Boltar, D. (1945.), *O regulacionom planu, njegovoj potrebi i izvedbi*, neobjavljeni rukopis, Šibenik
2. Rogić, I.; Bačić, D.; Požar, M.; Vedriš, M. (2008.), *Urbani izazovi: Infrastruktura kao razvojni izazov u većim hrvatskim gradovima*, Siemens d.d. Hrvatska, Zagreb
3. Mišetić, A. (2001.), *Gradski rituali: Sociološki aspekti retradicionalizacije socijalnog života u hrvatskim gradovima nakon 1990.*, doktorski rad
4. Seferagić, D. (2007.), *Akteri društvenih promjena u urbanom prostoru*, "Sociologija i prostor", 45 (3/4): 361-376, Zagreb
5. Zenić, M. (2010.), *Stari Šibenik: Kalama, skalama i butama*, AGM, Zagreb

Dr.sc. **Ivica Poljičak**, državni tajnik
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
ivica.poljicak@min-kulture.hr

IVICA POLJIČAK

MODELI UNAPRJEĐENJA KULTURNOG NASLIJEĐA ŠIBENIKA

Urbana preobrazba povijesne jezgre Šibenika nakon Drugoga svjetskog rata trajala je u razdoblju od 1945. do 1960-ih godina. Veći broj gradskih blokova, koji su bili razoreni tijekom bombardiranja tijekom 1943. i 1944. godine, obnovljeni su različitim metodama – od metode faksimila, kojom je rekonstruirana zgrada gradske vijećnice, pa do interpolacije metodom kontrasta, kao što je rekonstruiran cijeli blok između gradskog perivoja i Poljane (osnovna škola i zgrada bivšega Doma JNA u kojem se danas nalazi gradska knjižnica). Uz ratom razrušene građevine, srušeno je i nekoliko prepoznatljivih gradskih zgrada (primjerice Narodna kavana i gradska ribarnica) radi nove izgradnje i novih urbanističkih rješenja.

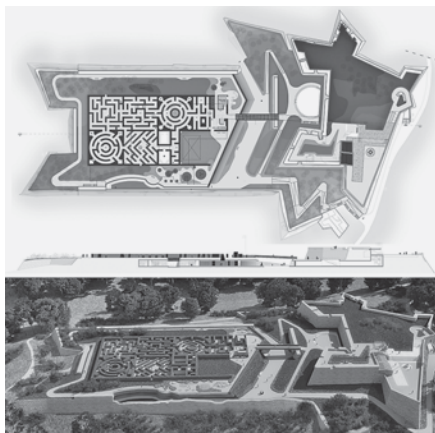
Razdoblje 1970-ih i 1980-ih obilježilo je nedostatak javnog interesa i ulaganja u revitalizaciju povijesne gradske jezgre Šibenika. Po svršetku Domovinskoga rata gradske vlasti, uz pomoć države, jako su se usmjerile na obnovu graditeljskoga naslijeđa u gradskoj povijesnoj jezgri. Temeljito je obnovljena zgrada kazališta i gradska knjižnica, a katedrala svetoga Jakova upisana je u UNESCO-ov registar svjetske baštine. U tom razdoblju veliku teškoću predstavljao je gubitak trgovačke funkcije stare gradske jezgre kao trgovačkoga središta Šibenika. Uzrok tomu je izgradnja velikih trgovačkih centara na rubu grada.

U posljednjem razdoblju na početku 21. stoljeća, dva su procesa bitno utjecala na pojačanu obnovu graditeljskoga na-

sljeđa Šibenika. U prvom slučaju riječ je o značajnom povlačenju sredstava iz EU fondova. Na taj su način obnovljenje dvije gradske tvrđave, a preostale će na isti način biti obnovljene u vrlo kratkom roku, što predstavlja veliki iskorak u obnovi graditeljskoga naslijeđa. U drugom slučaju radi se o procesu turistifikacije. U ozračju snažnog razvitka kulturnog turizma, u staroj gradskoj jezgri obnavljaju se brojni prostori i stavljaju se u turističku funkciju.

Može se ustvrditi da se postigao sinergijski učinak ulaganja javnog novca u obnovu kulturne baštine s privatnim ulaganjima, a da turistički razvitak Šibenika povezuje jedno s drugim. Aktualni zamašnjak obnove u staroj gradskoj jezgri nužno je sagledati u kontekstu različitih revitalizacijskih aspekata: socijalnih, graditeljskih i ekonomskih. U šibenskoj gradskoj jezgri. Potrebno je raditi na umrežavanju različitih dionika života. Oni su u većoj ili manjoj mjeri povezani s različitim procesima i postupcima, a njihovi partikularni interesi nisu uvijek u suglasju.

Uz javni novac, kojim upravljaju različite razine vlasti i civilno društvo te privatna ulaganja u svijet rada i stanovanja, u sljedećem kratkoročnom razdoblju nameće se potreba izrade Programa revitalizacije povijesne jezgre Šibenika, kojim bi se izdvojili najznačajniji prioriteti. Različitim urbanim procesima, koji su u gradskoj jezgri često suprotstavljeni, potrebno je upravljati te bi iz prethodno navedenog programa kao logična posljedica trebala biti izrada plana upravljanja.

DINA VULIN ILEKOVIĆ
BORIS ILEKOVIĆ

REVITALIZACIJA TVRĐAVE SV. IVAN U ŠIBENIKU: SUVREMENI SLOŽENI MODEL PREOBRAZBE

TVRĐAVA SV. IVAN, ŠIBENIK
 FORTIFIKACIJSKA BAŠTINA
 REVITALIZACIJA FORTIFIKACIJE
 SUVREMENI PRISTUP REVITALIZACIJI NASLIJEĐA
 SLOŽENI MODEL PREOBRAZBE

Ilustracija:

Arhitektonsko-urbanistički projekt
 revitalizacije tvrđava Sv. Ivan, situacija,
 presjek, model, (autori: D. Vulin Ileković
 i B. Ileković, 2013.-2015.)

Literatura:

1. Arhitektonsko-urbanistički projekt
 revitalizacije Tvrđave sv. Ivan,
 2013.-2015., autori: Dina Vulin Ileković
 i Boris Ileković
2. Bloszies, Ch. (2011.), *Old Buildings, New
 Designs: Architectural Transformations*,
 Princeton: Princeton Architectural Press
3. Cappai, C.; Segantini M.A. (2004.),
Infrastrutture dello sguardo, Venezia:
 Marsilio
4. Čuzela, J. (2005.), Šibenski fortifikacijski
 sustav, Šibenik: Gradska knjižnica Juraj
 Šižgorić
5. Zenić, M. (2010.), *Stari Šibenik
 kalama,skalama i butama*, Zagreb: AGM

Prof.dr.sc. **Dina Vulin Ileković**, dipl.ing.arh.
 Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
 dina.vulin-ilekovic@arhitekt.hr

Izv.prof. **Boris Ileković**, dipl.ing.arh.
 Studij dizajna, Arhitektonski fakultet
 Sveučilišta u Zagrebu
 bilekovic@gmail.com

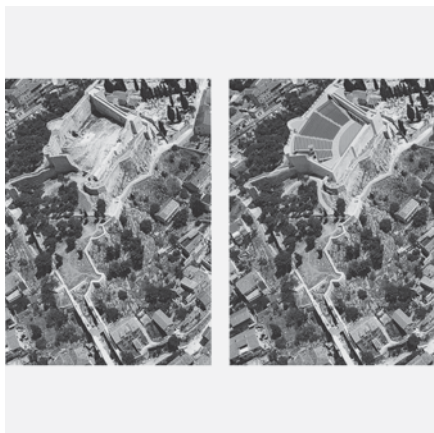
Jedna od četiriju šibenskih povijesnih fortifikacija, tvrđava Sv. Ivan iz sredine 17. stoljeća smještena je unutar borove šume, na brežuljku iznad povijesnoga središta grada Šibenika. Kao najviša točka tvrđava predstavlja vizualni akcent svih karakterističnih panoramskih vizura na grad. Zapuštenost zbog nekorštenja prouzročili su njeno propadanje. S ciljem afirmacije spomeničke i prostorne vrijednosti tvrđave, a na inicijativu "Društva za očuvanje šibenske baštine Juraj Dalmatinac", započeo je proces njene revitalizacije.

Prilikom koncipiranja **modela revitalizacije** naglašeni su sljedeći kriteriji: urbanistička integracija, ekonomska održivost tijekom budućeg korištenja, primjerenost novog sadržaja, ekološka prihvatljivost, respektiranje konzervatorskih vrijednosti i postizanje arhitektonske ambijentalno-estetske kvalitete. Svi navedeni kriteriji imaju za cilj pridonijeti da tvrđava postane stalno odredište posjetitelja i građana Šibenika.

Primjenom **raspršenoga prostornog modela** povezivanja naslijeđa riješilo bi se umrežavanje tvrđave Sv. Ivan s gradskom komunalnom infrastrukturom te s dvjema uređenim gradskim tvrđavama – Sv. Mihovinom i obližnjom tvrđavom Barone. Povezivanje je moguće ostvariti pješačkim stazama, zračnim tramvajem, novom trasom električnoga zglobnog autobusa-vlaka i sl.

Najvažniji kriterij, ključan za buduću ekonomsku održivost, jest odabir prikladnog sadržaja i namjene. Uzeti su u obzir rezultati prethodno provedene ankete među građanima. Projekt je svoju prvu potvrdu dobio prilikom prezentacije na javnoj tribini i izložbi. Respektirajući prethodno izrađene konzervatorske smjernice, obnova tvrđave slijedi tri modela: dijelom je rekonstruirana, dijelom konzervirana, a dijelom su predviđeni suvremeni arhitektonski zahvati koji omogućavaju smještaj znanstveno-edukacijskoga *campusa* za mlade. Nenametljivost nove izgradnje postignuta je njenim volumenskim uklapanjem u visinske razlike terena. U skladu s duhom današnjega vremena, obnova će se provesti u suglasju s prirodnim okolišem i obnovljivim izvorima energije. Naglašava se sadnja nasada na svim površinama, a interpolirane su prijelazne pejzažne površine prema okolnoj šumi, u sadnji kojih će sudjelovati i lokalno stanovništvo.

Budući život tvrđave, stoljetnog čimbenika identiteta grada Šibenika, zamišljen je i ostvaruje se primjenom višestrukih kriterija i nekoliko modela revitalizacije. Takav složeni pristup trebao bi osigurati kvalitetu i samodostatnost temeljem **urbanističkog, arhitektonskog, pejzažnog, ekonomskog, ekološkog**, ali i **participativnog modela preobrazbe**. Time će se ostvariti revitalizacija dosad nekorštenoga velikog prostora tvrđave, ali i unaprijediti okolni pejzažni i izgrađeni prostor.

TOMISLAV KRAJINA

REVITALIZACIJA KAO MODEL ARHITEKTONSKOG STVARALAŠTVA NA PRIMJERIMA GRADSKJE KNJIŽNICE I TVRĐAVE SV. MIHOVILA U ŠIBENIKU

ARHITEKTONSKO STVARALAŠTVO
REVITALIZACIJA KULTURNOG NASLIJEĐA
ARHITEKTONSKA PREOBRAZBA
ARHITEKTONSKA IMPLEMENTACIJA

Ilustracija:

Ljetna pozornica na tvrđavi sv. Mihovila, Šibenik, prije i poslije obnove (montaža)
(Foto: T. Krajina, 2010.)

Literatura:

1. Rako, D. (2006.), *Rekonstrukcija i prenamjena ex Doma JNA 1961. u Gradsku knjižnicu, 2005.*, „Oris“, 8 (38): 56-65, Zagreb
2. *** (2001.), *Area Librorum: novi prostor Gradske knjižnice „Juraj Šižgorić“, Šibenik – adaptacija ex Doma JNA u Gradsku knjižnicu, projektna dokumentacija*, Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, Šibenik
3. Čuzela, J.; Červar, G.; Krajina, T. (2010.), *Šibenik povijesno suvremen - projekt ljetne pozornice na kaštelu Sv. Mihovila*, Grad Šibenik, Šibenik

Mr.sc. Tomislav Krajina, dipl.ing.arh.
SITUS d.o.o., Šibenik
sinopsis@si.t-com.hr

Proces preobrazbe dviju izvorno vojnih građevina u Šibeniku započeo je u uvjetima njihove potpune napuštenosti i devastiranosti. Bivši Dom JNA prestao je s radom početkom Domovinskoga rata 1990., a renesansna tvrđava sv. Mihovila nije u uporabi još od 19. stoljeća. Dom JNA (remek-djelo arhitekta Ivana Vitića iz 1960.) prenamijenjen je u Gradsku knjižnicu (2005.), a na tvrđavi s porušenom unutrašnjošću izvedena je ljetna pozornica (2013.). Prenamjena je uvjetovala potrebu znatnih arhitektonskih transformacija koje su se u procesu projektiranja bitno metodološki razlikovale.

Arhitektonska su načela u konačnom rezultatu prepoznatljiva kao dva dijametralno suprotna modela. Dok je na tvrđavi sv. Mihovila potpuno čitljivo što je izgrađeno novo, a što je naslijeđeno iz prošlosti, to je vrlo teško uočljivo na Gradskoj knjižnici, gdje se ne prepoznaje naslijeđeni dio koji bi se jasno distancirao od novih zahvata. U tome smislu projekt Gradske knjižnice mogao bi se smatrati preobrazbom naslijeđenog stanja u trenutku početka projekta (ne izvornog dijela koji fizički nije bio sačuvan u cijelosti), dok bi se zahvat na Sv. Mihovilu mogao smatrati implementacijom (ugradnjom). Na tvrđavi nema preobrazbe fizičke komponente naslijeđenog stanja. Novi oblici crpe svoj generički kod iz naslijeđenog tkiva, ali ga fizički ne transformiraju niti zadiru u njegovu strukturu, kao što je slučaj u Knjižnici.

Razumijevajući revitalizaciju kao proces autonomne reakcije krajnjih korisnika na novonastalu sintetiziranu arhitektonsku građevinu, primjeri apostrofiraju susret i međudnos stilski različitih arhitektonika. U tome smislu revitalizacija postaje reakcija, odjek u općoj i stručnoj javnosti.

Ova dva projekta pokazuju arhitektonski odnos novoga i staroga preobražen u **model revitalizacije**. Uspostava tog odnosa nužna je da bi se potaknuo proces koji zovemo novim životom građevine. Vrijedna graditeljska baština nikako ne bi smjela biti banalno prilagođena novoj namjeni, građevnoj regulativi, standardima i materijalima - bez čvrste arhitektonske poveznice staroga i novoga, bez njihova sintetiziranja u bitno novu vrijednost. Potrebno je izbjeći opasnost brutalnog u intervenciji ili banalnoga umjetnog historicizma. Proces revitalizacije može značiti i devastaciju. Revitalizacija može biti opasna koliko i poželjna. Skalu vrijednosti u tom procesu može dati samo **model arhitektonskog stvaralaštva** koji je potaknuo revitalizaciju. On nije sam sebi svrha. Ako ga ne prati revitalizacija, dolazi do petrifikacije građevine, koja nema više upotrebnju vrijednost, i time arhitektura postaje izložak - skulptura, čime se gubi njena esencijalna dimenzija.

DAMIR KRAJNIK
LEA PETROVIĆ KRAJNIK

MODELI INTEGRACIJE BASTIONSkih UTVRĐENJA U GRADOVIMA

BASTIONSKA UTVRĐENJA U GRADOVIMA
POVIJESNI MODELI PREOBRAZBE
ZAŠTITA I ODRŽIVO KORIŠTENJE
OBILJEŽJA PROSTORA NASTALIH PREOBRAZBOM
MODELI BUDUĆEG KORIŠTENJA UTVRĐENJA

Ilustracija:

Preobrazba utvrđenja u Karlovcu
početkom 20. stoljeća – usporedba
povijesnog i današnjeg stanja

Literatura:

1. Albers, G. (1997.), *Zur Entwicklung der Stadtplanug in Europa*, Baustein Fundamente 117, Vieweg, Braunschweig, Wiesbaden
2. Krajnik, D. (2011.), *Preobrazba bastionskih utvrđenja u europskim i hrvatskim gradovima*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
3. Krajnik, D.; Petrović Krajnik, L. (2011.), *Possible Approaches to the Reconstruction and Presentation of Bastion Fortifications in Croatia*, u: *Conservation of Architecture, Urban Areas, Nature & Landscape, Vol II* (Dolkart, A.; Al-Gohari, Osamah M.; Rab, S., ed.), CSAAR Press, Amman, Jordan
4. Mollik, K.; Reining, H.; Wurzer, R. (1980.), *Planung und Verwicklungung der Wiener Ringstrassenzone*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden
5. *** (2015.), *Cultural Heritage – Possibilities for Spatial and Economic Development*, zbornik radova [ur. Obad Šćitaroci, M.], Faculty of Architecture University of Zagreb, Zagreb

Izv.prof.dr.sc. **Damir Krajnik**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
damir.krajnik@arhitekt.hr

Doc.dr.sc. **Lea Petrović Krajnik**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
lpetrov@arhitekt.hr

Nakon gubitka uporabne funkcije bastionskih utvrđenja u gradovima krajem 18. st., ovisno o specifičnim strateškim i političkim razlozima prostor na njihovu mjestu integriran je u gradsko tkivo temeljem dvaju osnovnih modela: 1. **očuvanje utvrđenja** (djelomično ili potpuno zadržavanje fortifikacijske strukture uz zadržavanje vojne funkcije i/ili unošenje novih sadržaja), 2. **preobrazba utvrđenja** (djelomično ili potpuno uklanjanje utvrđenja te oblikovna i funkcionalna preobrazba prostora).

Istraživanje je usmjereno na iznalaženje prihvatljivih suvremenih modela unaprjeđenja i revitalizacije naslijeđa koji mogu biti aktivacijski i održivi, bilo da se radi o revitalizaciji sačuvanih bastionskih utvrđenja ili o novim zahvatima na prostorima nastalim njihovim rušenjem i preobrazbom, koji nisu urbanistički dovršeni ili nisu primjereni središnjim gradskim prostorima te nisu poštivali povijesno naslijeđe.

Poticaž za istraživanje jest činjenica da je i revitalizacija sačuvanih bastionskih utvrđenja, kao i urbanističko dovršavanje gradskih predjela nastalih njihovom neprimjerenom ili nedovršenom preobrazbom, s jedne strane u opasnosti od prepuštanja nepromišljenim inicijativama tržišta i privatnog kapitala, dok je, s druge strane, zbog vrijednosti naslijeđa „zakočeno” u razvoju konzervatorskim pristupom održavanja „statusa quo”. Postavlja se pitanje: kako riješiti te urbanističko-arhitektonske

probleme i pomiriti ih ili uskladiti s konzervatorskim zahtjevima, uz istodobno omogućavanje dugoročne aktivne zaštite i ekonomski održivoga korištenja u skladu s vrijednosnim statusom naslijeđa?

Odgovore na ova pitanja omogućava istraživanje i analiza primjera gradova u kojima sačuvana bastionska utvrđenja imaju primjerenu funkciju i aktivno se koriste uz istovremenu odgovarajuću zaštitu povijesnog naslijeđa, te analiza urbanističkih obilježja prostora na mjestu nekadašnjih utvrđenja i određivanje *integralnog tipa* transformiranog prostora.

Ovisno o identitetskim obilježjima pojedinog primjera, budući razvoj bastionskih utvrđenja, odnosno prostora nastalih njihovom preobrazbom, može se temeljiti na tri osnovna modela:

1. **model očuvanja i afirmacije utvrđenja** (konzervatorski zahvati, prezentacija fortifikacijskog naslijeđa, unošenje prihvatljivih i održivih funkcija);
2. **model očuvanja i afirmacije urbanističke cjeline** nastale preobrazbom utvrđenja (očuvanje i afirmacija povijesnih građevina te javnih gradskih prostora, ali i omogućavanje nove izgradnje i sadržaja koji bi osigurali održivo korištenje);
3. **model kreativne interpretacije** (rekonstrukcija postojećih i/ili gradnja novih građevina, unošenje novih sadržaja i uređenje javnih gradskih prostora).

DARIO SIRONIĆ
MLADEN OBAD ŠĆITAROCI

MODELI UNAPRJEĐENJA GRADSKIH ULICA

MODELI ZA PODIZANJE VITALNOSTI ULICA
IDENTITET ULICE U GRADU
KRITERIJI ZA UNAPRJEĐENJE ULICA
MODEL OŽIVLJAVANJA SADRŽAJA U ULICI
REDIZAJNA JAVNOG PROSTORA ULICE

Ilustracija:

Oxford Circus, London: Unaprijeđeno raskrižje Oxford Streeta i Regent Streeta, začetak pješačke zone u Oxford Streetu (Izvor: www.cityam.com)

Literatura:

1. Panerai, P.; Castex, J.; DePaule, J. C.; Samuels, I. (2013.), *Urban Forms: The Death and Life of the Urban Block*, Architectural Press / Routledge, New York
2. Moughtin, C.; Mertens, M. (2010.), *Urban Design: Street and Square*, Architectural Press / Routledge, London / New York
3. Elin, N. (2006.), *Integral Urbanism*, Routledge, New York / London
4. Ivanković, V. (2008.), *Ulica grada Vukovara 1945.-1971. i moderne vizije Zagreba u 20. stoljeću: Refleksije utjecaja internacionalnog stila u hrvatskoj arhitekturi i urbanizmu nakon Drugog svjetskog rata*; doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
5. Krier, R. (1991.), *Architectural Composition*, Academy Editions, London

Dario Sironić, dipl.ing.arh.
Grad Zagreb, Gradski ured za prostorno uređenje, izgradnju Grada, graditeljstvo, komunalne poslove i promet
dario.sironic@gmail.com

Akademik prof.dr.sc. Mladen Obad Šćitaroci, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mos@arhitekt.hr, scitaroci@gmail.com,
www.scitaroci.hr

Istraživanje je usmjereno uspostavi **modela za podizanje vitalnosti ulica** kao čimbenika identiteta grada. Razlog za istraživanje jest uočena neaktivnost nekih gradskih ulica tumačena nekorisćenjem potencijala. Utvrđen je nedostatak znanstvenih istraživanja i literature o toj temi. Predmet istraživanja su prethodni i uspostavljeni novi programski okviri postupaka za unaprjeđenje ulica. Njihovom se primjenom može vratiti vitalnost ulicama, osuvremeniti ulice – brinući se o očuvanju naslijeđa i percipirajući budućnost. Primjena rezultata istraživanja moguća je u donošenju zakonske regulative i pri oblikovanju prostornoplanskih dokumenata. Problem neaktivnih gradskih ulica rješavao se 1960-ih godina kad su se događale česte preobrazbe središnjih gradskih ulica u pješačke.

Rekonstrukcijom/prenamjenom uličnih zgrada ponegdje se omogućilo prožimanje javnoga uličnog prostora, prizemlja zgrada i dvorišta okolnih blokova. Građene su i nove zgrade. Najnoviji primjeri revitalizacije obilježeni su i prepoznatljivim perivojnim oblikovanjem. Prepoznate dosadašnje preinake i revitalizacije ulica sagledavane su stručno, ali bez znanstveno utemeljenih kriterija i istraženih modela.

Cilj je istraživanja prepoznati modele za poboljšanje stanja, kao inicijalne programske okvire postupaka u skladu s prethodno uspostavljenim **kriterijima za unaprjeđenje ulica** (kriteriji planske razine, sadržajni kriteriji, ekonomski kri-

teriji, kriteriji društvenog značenja i dr.), prema kojima će se moći razmatrati vitalnost ulica.

Istraživanje je izvedeno proučavanjem postupaka poboljšanja nekoliko ulica Beča i Londona. Istraživanjem su obuhvaćene ulice u središtu Beča (preobrazba Mariahilfer Strasse, urbani redizajn u središnjoj pješačkoj zoni, izgradnja u Kärntner Strasse i dr.) te primjeri nedavne revitalizacije ulica u Londonu (unaprjeđenje stanja u Exhibition Road, studija preobrazbe ansambla tri ulice trgovačke zone). Metodom usporedbe postupaka i rezultata u tim ulicama s utjecajima na novu izgradnju uspostavljeni su modeli za unaprjeđenje cjelovitoga stanja ulica.

Model prometne regulacije i unaprjeđenja prethodi ostalim modelima. **Model redizajna** javnoga prostora ulice jest najvidljiviji. Ako su sadržaji u ulicama nedostadni, **modelima oživljavanja** sadržaja i unošenja novih sadržaja privlače se ljudi u ulicu. Interakcijom **planskih modela** u kontekstu konkretne ulice stvaraju se okviri postupaka i za kvalitetniji život te živost ulice. Modeli poboljšanja stanja ulica uspostavljeni ovim istraživanjem utvrđeni su kao objektivni okvir postupaka za unaprjeđenje stanja, koji su važni u budućim teorijskim razmatranjima, ali i u konkretnim aktivnostima i zahvatima revitalizacije gradskih ulica.

NASLIJEĐE ULICA
POVIJESNI PRILAZNI PUTOVI
ŠIRENJE GRADA
MODELI UNAPRJEĐENJA ULICA
GRADOVI SREDIŠNJE EUROPE

Ilustracija:

Mariahilfer Strasse u Beču, 2013. i nakon preobrazbe 2014.
(Foto: T. Marić)

Literatura:

1. Jacobs, A. B.; Macdonald, E.; Rofe, Y. (2002.), *The Boulevard Book: History, Evolution, Design of Multiway Boulevards*, The MIT Press, Cambridge MA
2. Milić, B. (2002.), *Razvoj grada kroz stoljeća: III. Novo doba*, Školska knjiga, Zagreb
3. Timár, G.; Biszak, S.; Székely, B.; Molnár, G. (2011.), *Digitized Maps of the Habsburg Military Surveys: Overview of the Project of ARCANUM Ltd. (Hungary)*, u: *Preservation in Digital Cartography: Lecture Notes in Geoinformation and Cartography* [ur. Jobst, M.], Springer: 273-283, Berlin / Heidelberg
4. Marić, T., Jakšić, N. (2011.), *Petrinjska ulica u Zagrebu – arhitektonsko-urbanistički slojevi od druge polovice 18. stoljeća do kraja 20. stoljeća*, „Prostor“, 19 (2): 281-542, Zagreb
5. Hamilton-Baillie, B. (2008.), *Towards Shared Space*, „Urban Design International“, 13: 130-138.

Tamara Marić, mag.ing.arch., znanstveni novak
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
tmarić@arhitekt.hr

Izv.prof.dr.sc. **Bojana Bojanić**
Obad Šćitaroci, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
bbojanić@arhitekt.hr, www.scitaroci.hr

TAMARA MARIĆ
BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI

MODELI PREOBRAZBE POVIJESNIH PRILAZNIH PUTOVA U GRADSKJE ULICE

Prilazi gradovima mogu se prema razvoju načina kretanja podijeliti na: vodene prilaze i luke, prilazne kopnene putove (ceste i ulice), željezničke prilaze i postaje, autoceste i autobusne postaje te zračne luke. Gradske ulice kao javni prostori povezuju sve navedene tipove prilaznih prostora s tkivom grada. Stoga ovaj rad istražuje preobrazbe povijesnih prilaznih putova i cesta koji su nekad povezivali periferiju sa središtem grada. Širenjem grada ti su putovi preobraženi na različite načine i kao dio urbanog pejzaža pripadaju urbanom naslijeđu ulica. Cilj je utvrditi načine i modele kako su se povijesni prilazni putovi preobrazili u gradske ulice kao osnovu za stvaranje kriterija u budućim preobrazbama.

Pregledom literature utvrđeni su povijesni putovi koji su u različitim razdobljima rasta grada zadržali dijelove svoje trase u novim matricama (ulice: St. Nicolas u Nancyju, Broadway u New Yorku, Oxford u Londonu, de Grazia i de Ribes u Barceloni). Proučavanjem povijesnih karata na primjerima gradova središnje Europe, za koje su u doba habsburške vladavine napravljene vojne izmjere, utvrđena su **tri povijesna modela preobrazbi trasa** povijesnih prilaznih putova: **avenijski model**, **model preusmjeravanja trase** i **model diskontinuiteta**.

Avenijski model promjene trasa neka-
dašnjih glavnih gradova Austro-Ugarske Monarhije primjenjivao je metodu

pravocrtnog usmjeravanja trasa u neizgrađenim dijelovima i postavljanja drvoreda, za razliku od pariške metode stvaranja avenija rušenjem postojećeg tkiva. Pritom nove avenije tlocrtno prate usmjerenja povijesnih trasa i djelomično se prilagođavaju postojećoj izgradnji na periferiji. **Model preusmjeravanja trase** događa se pri prekidu s dijelom povijesne trase prilikom uvođenja željezničke pruge ili drugih novih sadržaja u grad. Na modelu preusmjeravanja nastaju različiti tipovi ulica prije i poslije prekida jer se preusmjeravanjem povezuju drukčiji dijelovi grada. **Model diskontinuiteta** uočen je pri jednom ili više prekida u potezu trase kojih je posljedica nestajanje dijela trase i uloge prilaza.

Modeli unaprjeđenja ulica koja se primjenjuju u izgrađenim i konsolidiranim dijelovima povijesnih prilaznih putova jesu: 1. proširenja s promjenama u izgradnji, 2. perivojno preuređenje zatvaranjem ili otvaranjem kanala, sadnja perivojnih nasada i dodavanje urbane opreme, 3. izmjene regulacije prometa uvođenjem javnoga prometa, preobrazbama u pješačke ulice ili 'dijeljene prostore' sa sustavom preklapanja vozila i pješaka (*shared space*).

Modeli preobrazbi trasa i unaprjeđenja ulica stvaraju tipove gradskih ulica koji čine sustav javnih mjesta, poveznica sa zaštićenom povijesnom jezgrom koja je često dio i UNESCO-va kulturnoga naslijeđa.

ULICA GRADA VUKOVARA
URBANISTIČKI MODELI 20. STOLJEĆA
MODELI ZAŠTITE I OBNOVE MODERNE
ARHITEKTURE
MODERNISTIČKE AVENIJE
VLADIMIR ANTOLIĆ

Ilustracija:

Fotografija zapadnog dijela današnje Ulice grada Vukovara, M. Pavić, 1958.-1959. (Izvor: Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, fotozbirka M. Pavić)

Literatura:

1. Blau, E.; Rupnik, I. (2007.), *Project Zagreb: Transition as Condition, Strategy, Practice*; Actar, Barcelona / New York
2. Ivanković, V. (2008.), *Ulica grada Vukovara 1945.-1971. i moderne vizije Zagreba u 20. stoljeću: Refleksije utjecaja Internacionalnog stila u hrvatskoj arhitekturi i urbanizmu nakon Drugog svjetskog rata*, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
3. Ivanković, V. (2009.), *Arhitekt Vladimir Antolić: Zagrebački urbanistički opus između dva svjetska rata*, „Prostor“, 17 (2): 268-283, Zagreb
4. Ivanković, V.; Obad Šćitaroci, M. (2011.), *Planiranje i izgradnja Zagreba 1945.-1952.*, „Prostor“ 19 (2): 362-375, Zagreb
5. Ivanković, V. (2016.), *Le Corbusier i hrvatska škola arhitekture*, Hanza media, Zagreb

Doc.dr.sc. **Vedran Ivanković**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
vivankovic@arhitekt.hr

VEDRAN IVANKOVIĆ

ODNOS URBANISTIČKE TEORIJE 20. STOLJEĆA I KONCEPTA ULICE GRADA VUKOVARA U ZAGREBU

Nakon prvih čeličnih konstrukcija 19. st. koje nisu skrivale logiku svog konstruktivnog sustava i urbanističkih zahvata koji slijede duh doba industrijalizacije, nakon pokretanja časopisa *L'Esprit nouveau* i osnutka *Deutsche Werkbunda*, Loosovih eksperimenata koji kroz deklarativnu purifikaciju svakog oblika dekoracije najavljuju kraj političkom krizom već nagrižene Monarhije te prvih Le Corbusierovih manifesta vješto sažetih u *Vers une architecture*, na Prvom CIAM-ovu kongresu u La Sarrazu 1928. godine utvrđena su temeljna polazišta planiranja i izgradnje grada.

U Zagrebu je iste godine, tragom rješavanja problema infrastrukture, planiran glavni gradski kolektor oko 300 m južno od željezničke pruge. To je uvjetovalo trasu buduće najveće prometnice u smjeru istok-zapad.

U novim društveno-političkim okolnostima u Hrvatskoj nakon Drugog svj. rata otvorila se mogućnost primjene temeljnih CIAM-ovih načela.

Potragu za konceptom nove ulice obilježile su smjene ideoloških i stilskih traženja, a zamišljena je avenija slijedila derivirani koncept magistrale iz Le Corbusierove urbanističke teorije, s odmakom od Ville Contemporaine i Ville Radieuse te poznate „protuulične rasprave“ iz jednog od njegovih prvih (novinarskih) manifesta.

Građena najprije u zapadnom dijelu, nova avenija imala je obilježja specifičnog nijansiranja volumena, prateći

vjerojatno ideju „zig-zag“ bulevara sa specifičnim praznim prostorima ispred stambenih zgrada.

U teoriji je prvi A. Mohorovićić etablirao model magistrale koja objedinjuje obilježja Le Corbusierova urbanizma i recentnu potrebu za ekspresijom novoga društvenog poretka. Poput pozornice za modernu arhitekturu koju je politika preuzela kao svoj vizualno-ideološki izraz, ova je ulica postala simbol borbe za slobodu umjetničkog stvaranja. Specifičan kontekst – smještaj novog dijela grada uz postojeću blokovsku izgradnju – uvjetovao je funkcionalno uklapanje dvaju urbanističkih matrica u jednu gradsku cjelinu.

Navedena obilježja polazišta su za istraživanje koje za cilj ima utvrditi tri modela kao tri različita pristupa: **model zaštite, model obnove i model dogradnje/završetka**.

Određena su tri dijela ulice prema stupnju dovršenosti i izvornosti provedbe vizije: 1) zapadni, u većem dijelu dovršen dio s malo neprimjerene dogradnje; 2) središnji, nedovršen ali od neprimjerene dogradnje sačuvan dio; i 3) istočni dio s točkastom izgradnjom prema izvornim vizijama i dogradnjom iz kasnijih razdoblja.

Tri modela kojih je temeljni smisao sačuvati osnovnu ideju avenije odredili bi distinkciju između tri navedena područja, uspostavili granice primjene pravila i predstavljali osnovu za tri metodološka pristupa provedbe zaštite i obnove ulice, te eventualno njezine dogradnje.

ZAŠTITA MODERNISTIČKIH NASELJA
 PRILAGODBA SUVREMENIM POTREBAMA
 MODELI UNAPRJEĐENJA NASELJA
 STAMBENA NASELJA 20. STOLJEĆA

Ilustracija:

Remetinečki Gaj, Zagreb, tipično pročelje stambene zgrade JU-61, 2016.
 (Ivan Mlinar)

Literatura:

1. Mlinar, I. (2007.), *Urbanistička obilježja zagrebačkih stambenih naselja izgrađenih od 1918. do 1963. godine*, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
2. Mlinar, I. (2014.), *Remetinečki Gaj – početak sustavne urbanizacije novozagrebačkog područja*, Centar za kulturu Novi Zagreb, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
3. Mlinar, I. (2014.), *Zagrebačka prototipska stambena naselja obiteljskih kuća*, „Presjek“, 4 (11): 6-16, Zagreb
4. Premerl, T. (2015.), *Hrvatska moderna arhitektura između dva rata*, EPH Media, Zagreb
5. Radović Mahečić, D. (2002.), *Socijalno stanovanje međuratnog Zagreba*, Horetsky, Zagreb

Izv.prof.dr.sc. **Ivan Mlinar**, dipl.ing.arh.
 Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
 ivan.mlinar@arhitekt.hr

IVAN MLINAR

MODELI UNAPRJEĐENJA STAMBENIH NASELJA 20. STOLJEĆA

Istraženost, vrjednovanje i zaštita stambenih naselja 20. stoljeća nije primjerena njihovu značenju u kontekstu hrvatske urbanističke, arhitektonske i graditeljske baštine, a primjereno unaprjeđenje standarda stanovanja nije provedivo bez jasnih modela.

Čimbenici identiteta stambenih naselja 20. stoljeća jesu urbanistički, arhitektonski, tipološki, konstruktivno i tehnološki prepoznatljiva rješenja koja ih izdvajaju od prethodne, usporedne i suvremene individualne i kolektivne stanogradnje u Hrvatskoj.

Stambena naselja 20. stoljeća u Hrvatskoj posljednjih su nekoliko desetljeća uglavnom prepuštena nepromišljenim, neprimjerenim i nestručnim zahvatima koji nagrđuju ili upropaštavaju vrijednu urbanističku, arhitektonsku i graditeljsku baštinu, a najčešće ne unaprjeđuju standard stanovanja. Pojedina značajna stambena naselja 20. stoljeća formalno su zaštićena, ali bez jasnoga sustava i prepoznatljive metode zaštite i modela unaprjeđenja kulture i standarda stanovanja.

Metoda istraživanja uključuje prepoznavanje, analizu, vrjednovanje i zaštitu izvornog ili zatečenog stanja, mogućnosti unaprjeđenja javnih površina i građevina te stambenih zgrada, kao i standarda stanovanja u stambenim naseljima 20. stoljeća.

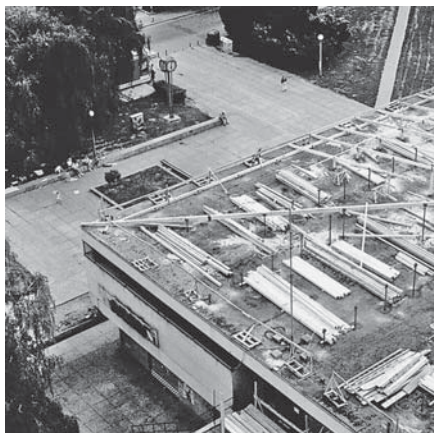
Cilj istraživanja jest utvrđivanje modela unaprjeđenja stambenih naselja 20. st.

u skladu sa suvremenim potrebama i standardom stanovanja te jasnim stavom i prepoznatljivom metodom zaštite, održavanja i obnove značajnih primjera.

Kriteriji za prilagodbu stambenih naselja 20. stoljeća suvremenim potrebama i standardu stanovanja jesu izvrsnost, izvornost, opremljenost i očuvanost od urbanističke cjeline do arhitektonskih detalja. Modeli unaprjeđenja stambenih naselja 20. st. jesu urbanistički, arhitektonski i ekološko-energetski, ovise o izvornoj i zatečenoj opremljenosti i standardu stambenog naselja, te razlici u odnosu na suvremene potrebe i standard stanovanja.

Odabrana su dva prepoznatljiva ogledna primjera stambenih naselja 20. st.: Cvjetno naselje u Zagrebu kao primjer stambenog naselja prve polovice 20. st. s obiteljskim kućama i Zapruđe u Novom Zagrebu kao primjer stambenog naselja druge polovice 20. stoljeća sa stambenim zgradama.

Rezultati su istraživanja primjenjivi modeli unaprjeđenja stambenih naselja 20. st. koji osiguravaju suvremenu kulturu i standard stanovanja te primjerenu zaštitu, održavanje i obnovu toga dijela urbanističke, arhitektonske i graditeljske baštine. Primjena rezultata istraživanja moguća je u znanstvenoj, stručnoj i nastavnoj praksi kao osnova za uspostavu i primjenu prepoznatljivih modela unaprjeđenja stambenih naselja 20. stoljeća.

ALEN ŽUNIĆ

MODELI OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA MODERNISTIČKIH GRAĐEVINA NA PRIMJERU OPUSA ARHITEKTA ALEKSANDRA DRAGOMANOVIĆA

ARHITEKTURA MODERNIZMA
ARHITEKTURA 20. STOLJEĆA
PRENAMJENA I REVITALIZACIJA
ALEKSANDAR DRAGOMANOVIĆ
EUROPSKI KONTEKST

Ilustracija:

A. Dragomanović, robna kuća 'Na-Ma'
Trnsko, Zagreb – degradacijska dogradnja
kosog krova
(Izvor: Žunić, 2016: 301)

Literatura:

1. *** (2003.), *Identification and Documentation of Modern Heritage*, UNESCO – World Heritage Center, Pariz
2. Magdić, D. (2015.), *Modeli očuvanja urbanističke i arhitektonske baštine modernizma – Participativne prakse*, u: Cultural Heritage – Possibilities for Spatial and Economic Development: Proceedings, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: 216-221, Zagreb
3. Žunić, A. (2012.), *Robna kuća Nama Trnsko u Zagrebu / Nama Trnsko Department Store in Zagreb*, „Presjek“, 2 (5): 124-129, Zagreb
4. Žunić, A.; Karač. Z. (2015.), *Robne kuće i opskrbeni centri arhitekta Aleksandra Dragomanovića*, „Prostor“, 23 (2): 276-303, Zagreb
5. Žunić, A. (2016.), *Diskurzivna metoda projektiranja u opusu arhitekta Aleksandra Dragomanovića*, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Dr.sc. Alen Žunić, mag.ing.arch., MDesS
ETH / gta – Institute for the History
and Theory of Architecture, Zürich
zunic.alen@gmail.com

U okviru doktorskog istraživanja opusa zagrebačkog arhitekta Aleksandra Dragomanovića (1921.-1996.), jednog od ključnih autora hrvatske kasne moderne, poseban je segment obrade proveden uz primjenu *Heritage Urbanism* metode s prepoznavanjem čimbenika identiteta pojedinih građevina, njihovim kritičkim vrjednovanjem (osobito u kontekstu europskih utjecaja u vremenu nastanka) te u skladu s utvrđenim posebnostima – kriterijima i uspostavljenim modelima za kvalitetne buduće zahvate na Dragomanovićevim zgradama, kao i na drugim zgradama iz modernističkoga razdoblja.

Iskustva u zaštiti i očuvanju modernističke arhitekture skromna su, tek inicijalna, a uspješno tretirani primjeri rijetki su i u međunarodnim relacijama, i u hrvatskoj strukovnoj praksi koja se za sada oslanja na postulate *Docomomo International* asocijacije i zaključke njihove prve konferencije održane u Eindhovenu 1990. U Zagrebu je dio Dragomanovićeva opusa već pravno zaštićen, no bez ikakvih stvarnih mjera usmjerenih prema očuvanju i unaprjeđenju zgrada istaknute vrijednosti. Postavlja se pitanje koji su modeli prihvatljivog korištenja (ili prenamjene) i koji su fizički zahvati dopustivi na modernističkim građevinama u cilju njihove osmišljene revitalizacije i realnih programa obnove?

Za propitivanje odgovarajućih postupaka kao pogodna istraživačka podlo-

ga za *case study* pokazao se upravo Dragomanovićev opus gdje je na 121 primjeru njegovih projekata, studija i realizacija (nastalih 1948.-1995.) prvo razvijen sustav vrjednovanja i prepoznavanja identitetskih vrijednosti istaknutih djela, no promišljanje o efektivnim modelima obnove bilo je moguće postaviti za samo 24 građevine koje su fizički izvedene, s osobitim naglaskom na pet ključnih njegovih djela: 'Modnu kuću' u Praškoj ul., robnu kuću 'NaMa' Trnsko, Dječju ustanovu Sopot, zgradu SRCE i poslovni sklop Službe društvenog knjigovodstva (danas FINA) u Ul. grada Vukovara – sve u Zagrebu. Definirano je nekoliko mogućih **modela** očuvanja Dragomanovićevih djela kao naslijeđa moderne – od **faksimilske obnove** srušenih građevina za koje postoji dostatna dokumentacija i potvrđena vrijednosna razina (npr. u Praškoj ul. u Zagrebu, ili u Zadru), do **restitucije izvornika** s uklanjanjem degradacijskih dogradnji i interijerskih pregradnji (npr. kosih krovova i aneksa na nekoliko osnovnih škola i na robnoj kući 'NaMa' Trnsko, gdje su izvedene i neprimjerene unutrašnje adaptacije), pa do ispravnog pristupa u **održavanju (konzervaciji)** izvornog stanja, posebno detalja, autorskog obojenja i odabira materijala te očuvanja originalne namjene.

Rezultati istraživanja imaju moguću primjenu u obnovi i unaprjeđenju Dragomanovićevih zgrada, a mogu se koristiti i kao opća modelska polazišta pri očuvanju naslijeđa moderne.

MODERNA ARHITEKTURA
MODEL OBNOVE
MODEL DEVASTACIJE
ZOJA DUMENGJIĆ
PAVILJON ZA TUBERKULOZU U SPLITU

Ilustracija:

Reagirajući na najavu rušenja Paviljona za tuberkulozu na Firulama u Splitu, arhitekti Čuzela-Bilać, Čikeš, Staničić, Puž, te Zrinka Barišić Marenić predaju natječajni rad (2016.) temeljen na rekonstrukciji paviljona i sjevernom aneksu, čime se želi ukazati na mogućnost očuvanja i dogradnje antologijskog modernog ostvarenja s prenamjenom za novu, srodnu funkciju.

Literatura:

1. Barišić Marenić, Z. (2007.), *Arhitektica Zoja Dumengjić – osobitost djela u kontekstu hrvatske moderne arhitekture* (disertacija), Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
2. Barišić Marenić, Z. (2014.), *Opća bolnica u Splitu (1951.-1969.) arhitektice Zoje Dumengjić*, „Prostor (Zagreb), 1(47): 16-27
3. Paladino, Z. (2017.), *Zagreb - antivodič*, Meandar d.o.o., Zagreb
4. Uchytíl, A.; Barišić Marenić, Z.; Kahrović, E. (2009.), *Leksikon arhitekata Atlasa hrvatske arhitekture XX. stoljeća*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
5. Vogler, P.; Hassenpflug, G. (1962.), *Handbuch für den Neuen Krankenhausbau*, München-Berlin, Urban & Schwarzenberg

Izv.prof.dr.sc. **Zrinka Barišić Marenić**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
zbarisic@arhitekt.hr

ZRINKA BARIŠIĆ MARENIĆ

MODEL OBNOVE VS. MODEL DEVASTACIJE BAŠTINE MODERNE ARHITEKTURE

Paviljon za tuberkulozu ostvaren u sklopu splitske Opće bolnice u Splitu (1954.-1958.) arhitektice Zoje Dumengjić antologijsko je ostvarenje hrvatske moderne arhitekture, te predstavlja kulminaciju arhitektonskog prosedea Zoje Dumengjić. Ona je laureat najviših strukovnih nagrada na području arhitekture za životno djelo – „Viktor Kovačić“ (1979.) i „Vladimir Nazor“ (1995.), koja se „dodjeljuje ... istaknutim umjetnicima koji su svojim stvaralaštvom obilježili vrijeme u kojem su djelovali i čiji je stvaralački put zaokružen, a djela i ostvarenja ostaju trajno dobro Republike Hrvatske.“ Upravo u tom kontekstu neshvatljiva je propozicija Natječaja za Objedinjeni hitni bolnički prijam KBC Split na lokaciji paviljona za tuberkulozu, s objašnjenjem kako je predviđeno rušenje te zgrade (sic!, bez navoda autorstva ili ičega drugog što upućuje na značaj zgrade). Ocjenjivački sud bez istaknutih stručnjaka na području zdravstvene arhitekture nagradio je radove koji slijede pretpostavku rušenja paviljona za tuberkulozu.

Od 1990. godine u Hrvatskoj su srušene iznimne realizacije moderne arhitekture kao što su: Veslački klub Gusar na Matejuški u Splitu Josipa Kodla (1927.), obiteljska kuća Filipčić na Sv. Duhu u Zagrebu Drage Iblera i Drage Galića (1936.), te primjerice Kupalište Borik u Zadru Zvonimira Požgaja (nagrađen nagradom II. biennala likovnih umjetnosti u São Paulu 1954.). Paradoksalno je da niti međunarodne nagrade, niti či-

njenica zaštite (primjera zagrebačkog Paromlina) ne mogu spriječiti rušenje najznačajnijih ostvarenja naše graditeljske baštine.

Istodobno niz primjera obnove, iznimnih intervencija arhitekta tijekom 20. stoljeća, pokazuje visokokvalitetna rješenja koja omogućuju očuvanje postojećih arhitektonskih ostvarenja, primjerice: Centar za zaštitu majke i djeteta Vladimira Turine u Zagrebu (1953.-1956.) ankes je Sanatorija dr. Jokovića Ignjata Fischera (danas Klinika za dječje bolesti), revitalizacija dijela bloka i interpolacija robne kuće Varteks u Varaždinu Miroslava Begovića (1978.-1989.) te nadogradnja Ortopedske i zubne klinike Medicinskog fakulteta na Šalati u Zagrebu Egona Steinmanna (1929.-1932.) prema projektu Dražena Juračića (1985.-1987., danas Klinika za ortopediju KBC Zagreb).

Primjeri su to koji pokazuju vrsnoće **modela uvažavanja** postojećih vrijednih arhitektonskih ostvarenja 20. stoljeća i na **model suživota novoga i staroga**. Niz kvalitetnih primjera obnove nasuprot **modela devastacije** govore u prilog **modela obnove**, formiranja slojevitih rješenja s ciljem obogaćenja prostorno-funkcionalnog okvira i očuvanja moderne arhitekture koja obilježava identitet našeg prostora 20. stoljeća.

IVA KOSTEŠIĆ
FEĐA VUKIĆ

"OD GRADA DO ŽLICE" – MODEL URBANE REGENERACIJE KAO SVEOBUH VATNI PRISTUP OŽIVLJAVANJU POVIJESNE GRADSKJE JEZGRE

URBANA REGENERACIJA
ARHITEKTURA
URBANIZAM
DIZAJN
INTERDISCIPLINARNI PRISTUP

Literatura

1. Čaldarović, O.; Šarinić, J. (2008.), *First Signs of Gentrification? Urban Regeneration in the Transitional Society: the Case of Croatia*, Sociologija i prostor, 46(3-4): 369-381.
2. El Menchawy, A. (2008.), *Urban Regeneration in Mediterranean Cities: an Integrated Urban Development of Brownfield sites*, WIT Transactions on Ecology and the Environment, 117: 115-127.
3. Jukić, T. (2016.), *Urbana regeneracija – posljedica ili preventiva*, u: Strategije urbane regeneracije (ur. Korlaet, A.), Hrvatski zavod za prostorni razvoj: 50-57, Zagreb.
4. Roberts, P. (2000.), *The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration*, u: Urban Regeneration: A Handbook (ur. Roberts, P.; Sykes, H.), Thousand Oaks, London.
5. Rogers, E.N. (1946.), *Ricostruzione: dall'oggetto d'uso alla città*, "Domus", 215: 2-5.

Iva Kostešić, mag. hist. art. et archeol.,
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Studij dizajna
ikostesic@arhitekt.hr

Prof.dr.sc. Feđa Vukić,
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Studij dizajna
fvukic@arhitekt.hr

Model *urbane regeneracije* kao koncept i praksa oživljavanja povijesnih gradskih sredina javlja se početkom 1990-ih godina i od tada predstavlja dominantnu projektantsku praksu u domeni obnove povijesnih jezgri (npr. Barcelona i Genova). Za razliku od ranijih modela urbanih politika, poput *urbane rekonstrukcije*, *urbane revitalizacije*, *urbane obnove* i *urbane preobrazbe*, regeneracija pretpostavlja sveukupni i integrirani pristup obnovi gradske sredine uzimajući u obzir materijalne i nematerijalne dimenzije prostora koje čine okosnicu identiteta i slike grada.

Roberts urbanu regeneraciju definira kao dugotrajnu i dugoročnu, sveobuhvatnu i integriranu akciju kojom se nastoje riješiti ekonomski, socijalni, ekološki i fizički nedostaci prostora. Kao potencijalni nedostatak i problem provedbe ovog modela postavlja se pojava gentifikacije, koja bi se mogla izbjeći djelovanjem u skladu s društveno-ekonomskim i etičkim normama.

Urbana regeneracija, kao sveobuhvatni proces, ne odnosi se samo na obnovu pojedinačne zgrade, već šireg gradskog područja, uključujući sve sustave ključne u procesu interakcije na relaciji grad - korisnik. Rješenje se tako utemeljuje ponajprije na stavovima lokalnog stanovništva koje boravi na prostoru predviđene obnove, kao i drugih dionika iz javne i privatne domene koji zajednički djeluju za dobrobit zajednice. Projekt urbane regeneracije u tom bi kontekstu trebao biti sveobu-

hvatani – provodeći i realizirajući u suradnji stručnjaka iz relevantnih područja uključujući sociologiju, urbanizam, arhitekturu i dizajn, ne bi li se realizirala obnova s fokusom na sve ključne elemente – „od žlice do grada“ – kako je projektiranje u različitim mjerilima definirao E. N. Rogers.

Projektna i planerska praksa obnove povijesnih jezgri najčešće se fokusira na veće mjerilo – na razini prostora grada. Za uspješnu reintegraciju dijelova urbane sredine u funkcionalnu cjelinu potrebno je uspostaviti sveobuhvatnu metodu uključivanjem i elemenata iz domene manjeg mjerila. Istodobnim projektiranjem u različitim mjerilima, „od grada do žlice“, utemeljenim na materijalnim i simboličkim komponentama gradskog prostora, postigla bi se koherentna okolina koja podupire integritet i identitet prostora. Sveobuhvatni i simultani pristup koji objedinjuje sociološka, psihološka, ekonomska i prostorna istraživanja daje osnovu za realizaciju oživljene sredine kroz sintezu urbanizma, arhitekture i dizajna predmeta i komunikacija. Ključno pitanje danas, u kontekstu aktualnih problema života u povijesnim sredinama u Hrvatskoj, jest – koliko je takva sinteza metode projektiranja doista moguća kao **model projektnog djelovanja**?

LITURGIJSKA BAŠTINA
LITURGIJSKA ARHITEKTURA
CRKVE
MODELI PRILAGODBE
MODELI PREOBRAZBE

Ilustracija:

Brezovica, prezbiterij (foto: Z. Sokol Gojnik)

Literatura:

1. Maroević, I. (1986.), *Sadašnjost baštine*, DPUSRH, Zagreb
2. Petzet, M. (2004.), *Principles of Preservation: An Introduction to the International Charters for Conservation and Restoration 40 years After the Venice Charter*, "International Charters for Conservation and Restoration. Monuments & Sites", vol. 1, str. 7-29, ICOMOS, München
3. Sokol Gojnik, Z. (2010.), *Arhitektonske i urbanističke osobitosti liturgijskih građevina u Zagrebu u 20. stoljeću*, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
4. *** (1964), *The Venice Charter: International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites* (<http://www.icomoshrvatska.hr/documents/1964%20Venecijanska%20povelja.pdf>)
5. *** (2014.), *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara*, "Narodne novine", 66/99; 151/03; 100/04; 87/09; 88/10; 61/11; 25/12; 136/12; 157/13; 152/14; 98/15.

Doc.dr.sc. **Zorana Sokol Gojnik**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
zorana.sokol@arhitekt.hr

ZORANA SOKOL GOJNIK

MODELI PRILAGODBE GRADITELJSKE LITURGIJSKE BAŠTINE POTREBAMA SUVREMENOGA KORIŠTENJA

Problem prilagodbe graditeljske liturgijske baštine potrebama suvremenoga korištenja, a koja je vrjednovana kao naslijeđe, jest složen problem koji se može promatrati s različitih gledišta.

Ovim se radom želi ukazati na složenost teme i postaviti modele kojima bi se moglo pristupiti tom problemu. Pregledom literature zaključuje se da je okvir u kojem se promatra problem vrlo općenit i ne objedinjuje različita gledišta. Početnim istraživanjem prepoznata su zasad četiri modela koja mogu pridonijeti rješenju postavljene istraživačke teme.

Urbanistički model: U graditeljskoj liturgijskoj baštini vrlo često nailazimo na situacije nezavršenih prostora ispred spomenika, trgova ili površina, koje je potrebno završiti u dijalogu s graditeljskom liturgijskom baštinom. Urbanističko-arhitektonskim pristupom potrebno je stvoriti novu vrijednost u prostoru u suglasju s naslijeđenim, a ne samo čuvati postojeće stanje smatrajući zatečeni povijesni sloj apriornom vrijednošću.

Arhitektonski model: U graditeljskoj liturgijskoj baštini često nailazimo na potrebu za arhitektonskim zahvatom radi novih potreba korištenja, kao što su dovršetak građevina, gradnja pastoralnih centara i sl. Pri arhitektonskim zahvatima potrebna je svjesnost o karakteru prostora u koji se novim rješenjem ulazi. U slučaju dogradnje novih građevina potrebno je voditi računa o

arhitektonskoj cjelini. U liturgijskim građevinama baštine koje nisu od najvišeg značenja, potrebno je dopustiti zahvate koji uključuju takva polazišta.

Konzervatorski model: U graditeljskoj liturgijskoj baštini postoji velik broj građevina koje su spomenici najviše razine pa ih je potrebno čuvati u neokrnjenom i izvornom stanju kako bismo ih prenijeli budućim naraštajima. Konzervatorski model pretpostavlja brigu da se građevine kao takve sačuvaju. Korištenje katkad zahtijeva manje zahvate koje je potrebno omogućiti kako bi kulturno dobro živjelo. Takvi zahvati mogu biti montažnog, privremenog, neagresivnog karaktera i kao takvi omogućuju suvremeno korištenje, a ne ugrožavaju njegovu vrijednost.

Liturgijski model: U graditeljskoj liturgijskoj baštini postoji velik broj kulturnih dobara u kojima su zahvati potrebni zbog promjene zakonitosti kulta. Takvi zahvati odnose se npr. na uvođenje novog oltara, ukidanje bočnih oltara, uvođenje ambona, krstionice i sl. U liturgijskim građevinama baštine potrebno je dopustiti suvremene zahvate kojima se poštuje karakter zatečenoga prostor i omogućuje njegovo suvremeno korištenje.

U procesu prilagodbe graditeljske liturgijske baštine potrebama suvremenoga korištenja potrebno je razmotriti predložene modele kako bi graditeljska liturgijska baština kao kulturno dobro živjela.

MARIJANA SIRONIĆ
MLADEN OBAD ŠĆITAROCI

MODELI PREOBRAZBE GRADSKIH BLOKOVA INDUSTRIJSKE NAMJENE – DONJI GRAD U ZAGREBU

ZAHVATI U GRADSKOM TKIVU
PREOBRAZBA GRADSKIH BLOKOVA
URBANA REGENERACIJA
URBANA PREOBRAZBA
MODELI URBANE REGENERACIJE

Ilustracija:

Zagreb, tvornica Elka u Martićevoj ulici prije preseljenja, 1960-ih
(Izvor: <http://elka.hr/80-ti-rodendan-elke/>, 2017.)

Literatura:

1. Arčabić, Goran (2008.), *Zagrebačka industrijska baština u Registru kulturnih dobara*, „Informatica museologica“, 38 (1-2): 22-29, Zagreb
2. Jakovčić, M.; Franz, Y.; Buzjak, N. (2016.), Usporedba pristupa urbanoj regeneraciji Beča i Zagreba, u: Strategije urbane regeneracije, zbornik radova [ur. Korlaet, A.], Hrvatski zavod za prostorni razvoj: 90-99, Zagreb
3. Šepić, Ljiljana (2010.), Potok Medveščak – kolijevka zagrebačke industrije i prve revitalizacije, u: II. međunarodna konferencija o industrijskoj baštini pod motom: „Rijeka – grad na vodi i moru“ [ur. Smokvina, M.], Pro torpedo, Rijeka
4. Haccoû H. A.; Deelstra, T.; Jain, A.; Pamer, V.; Krosnicka, K.; De Waard, R. (2007.), *MILU: Principles Practices Projects Policies*, The Habiforum Foundation, Gouda

Marijana Sironić, dipl.ing.arh.
Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Zagreb
marijana.sironic@gmail.com

Akademik prof.dr.sc. Mladen Obad Šćitaroci, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mos@arhitekt.hr, scitaroci@gmail.com,
www.scitaroci.hr

Industrijski razvoj Zagreba počeo je sredinom 18. i nastavlja se industrijalizacijom u 19. stoljeću. Preobrazba gradskoga središta (Donjega grada) i tranzicijski procesi potisnuli su industriju iz povijesnoga gradskog središta, a industrijski pogoni koji su izgubili svoju primarnu funkciju nerijetko su i primjeri industrijskog naslijeđa u urbanom naslijeđu. Stanje napuštenih industrijskih prostora i nedovršena preobrazba blokova industrijske namjene te nepostojanje jasnih i znanstveno utemeljenih kriterija, metoda i modela za planiranje i realizaciju novih zahvata, poticaj je istraživanju.

Brojna je literatura posvećena pojedinačnim primjerima **urbane preobrazbe**, a znatno manje razvoju pojma **urbane regeneracije**, pri čemu se i u terminološkom i u sadržajnom smislu ta dva pojma bitno razlikuju, ponajprije u veličini prostornog obuhvata i utjecajnom području zahvata, **modelu financiranja**, broju dionika i **participativnom modelu**.

U istraživanju je evidentirano osam blokova zagrebačkoga Donjega grada u kojima su tijekom 1920-ih godina sagrađene tvornice. Krajem 80-ih i 90-ih godina ti su prostori doživjeli urbanu preobrazbu. U kartografskim i pisanim izvorima istraženi su graditeljski zahvati i **modeli urbane preobrazbe**.

Model djelomične revitalizacije bloka temeljio se na pojedinačnim zahvatima nove gradnje višenamjenskih građevina stambene, poslovne i trgovačke na-

mjene (Tvornica Kraš, Tvornica Neva) ili nadogradnje i prenamjene postojeće građevine (Tvornica C. D. Gaon), u granicama povijesne matrice odnosno čestice unutar bloka, oblikovane po **modelu suvremene interpretacije** tradicije i uz privatno ulaganje.

Model potpune revitalizacije, s obzirom na prostorni obuhvat i utjecajno područje – primijenjen u slučaju Tvornice Elka, Tvornice Gorica i Prve hrvatske tvornice ulja – proveden je urbanističkim zahvatom na temelju urbanističkog plana ili projekta, i to primjenom modificirane blokovske strukture te graditeljskim zahvatima nove gradnje: stambene, poslovne, trgovačke, uslužne i društvene namjene, prenamjenom očuvane industrijske arhitekture, unaprjeđenjem prometne infrastrukture i realizacijom površina javne namjene, po **modelu suvremene interpretacije** tradicije uz privatno i javno ulaganje.

Na temelju provedenog istraživanja može se zaključiti da su svi primijenjeni graditeljski zahvati i **modeli urbane preobrazbe**, uz očuvanje bitnih čimbenika identiteta prostora, intenzivnim multifunkcionalnim korištenjem prostora, prema namjeni i prema vremenu korištenja, pridonijeli unaprjeđenju i regeneraciji povijesnoga gradskog središta. Ostaje za istražiti kvantifikacijske pokazatelje pojedinog modela i njihove učinke kako bi se u formi **suvremenih modela** osigurala njihova daljnja primjena.

TIHOMIR JUKIĆ
GEORGIA BUTINA WATSON

GRADSKI PROJEKT KAO MOGUĆI MODEL STRUKTURALNE I FUNKCIONALNE PREOBRAZBE BROWNFIELD PREDJELA

BROWNFIELD PREDJELI
GRADSKI PROJEKTI
REGENERACIJA GRADSKOG SREDIŠTA
MODEL JAVNO-PRIVATNOG PARTNERSTVA

Ilustracija:

Zagreb, Gradski projekti, 2007.
(Izvor: Jukić, Smode Cvitanović, 2011.)

Literatura:

1. Butina Watson, G.; Bentley, I. (2007.), *Identity by Design*, Butterworth-Heinemann, Oxford
2. Čaldarović, O.; Šarinić, J. (2009.), *Prvi znaci gentrifikacije? Urbana regeneracija u tranzicijskom društvu: slučaj Hrvatske*, „Sociologija i proctor“, 46 (3-4): 369-381 (181-182), Zagreb
3. Jukić, T.; Smode Cvitanović, M. (2011.), *Zagreb - Gradski projekti u postupku planiranja grada*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Grad Zagreb – Gradski ured za stratejsko planiranje i razvoj Grada, Zagreb
4. Jukić, T. (2016.), *Urbana regeneracija – posljedica ili preventiva*, u: Strategije urbane regeneracije, zbornik radova, Hrvatski zavod za prostorni razvoj: 50-57, Zagreb
5. Svirčić Gotovac, A. (2009.), *Utjecaj društvenih aktera na procese gentrifikacije i pauperizacije: primjer Zagreba*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Prof.dr.sc. **Tihomir Jukić**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
tjukic@arhitekt.hr

Prof. **Georgia Butina Watson**, BA, MA, PhD
Oxford Brookes University (UK)
gbutina-watson@brookes.ac.uk

Proces urbane regeneracije *brownfield* područja predstavlja postupak saniranja posljedica prostornih preobrazbi, a ujedno i postupak kojim se žele usmjeriti promjene u prostoru. Postoje različiti postupci i modeli kojima se može prići saniranju napuštenih industrijskih prostora, a jedan je od njih „gradski projekt“ ili „strateški gradski projekt“. Zagreb ima tradiciju gradskih projekata, a tijekom različitih razdoblja karakteriziraju ga različiti odabir, obujam i provedba modela gradskih/strateških projekata. Prema GUP-u Grada Zagreba... *gradski projekt čine složene aktivnosti u uređenju prostora od osobitog interesa za Grad, u kojima se Grad javlja kao sudionik u realizaciji bilo da je vlasnik zemljišta bilo da je već uložio ili će tek ulagati u novu gradsku infrastrukturu ili, općenito, u neku novu gradsku kvalitetu*.

Postavlja se pitanje: može li se primijeniti jedinstveni model preobrazbe takvih predjela koji prema planskoj dokumentaciji pripadaju u kategoriju gradskih projekata? Radi li se o jedinstvenoj proceduri, a različitim modelima provedbe, i koliko je ta procedura specifična u odnosu na ostale lokalitete i primjere *brownfield* područja koja nisu proglašena „gradskim projektom“? Cilj provedenih istraživanja bio je određivanje urbanističkih smjernica za odabir gradskih projekata u Zagrebu temeljem usporedbe s pozitivno vrjednovanim urbanističkim praksama europskih gradova. Budući da je u Zagrebu veći

broj *brownfield* predjela proglašen gradskim projektom, kao doprinos osmišljavanju odgovarajućeg modela obnove zapuštenih područja bilo je provedeno usporedbeno istraživanje sličnih primjera u drugim europskim gradovima. Polazišta za istraživanja čine teoretski tekstovi i dosadašnje spoznaje o revitalizaciji *brownfield* područja. U istraživanju bila je dominantna metoda usporedbe.

Dok se u većini europskih gradova provode dobro organizirani postupci urbane obnove, u Zagrebu se to odvija od slučaja do slučaja u vidu manjih zahvata koji su potrebni za normalno funkcioniranje života u gradu. Upravo postupak pripreme i praćenja realizacije gradskih projekata po jasnim procedurama trebao bi omogućiti sustavne i kontrolirane procese preobrazbe napuštenih industrijskih predjela koja svojom veličinom i položajem u blizini gradskih središta pružaju veliku mogućnost za smještaj javnih društvenih sadržaja i servisa. Sve bi to rezultiralo i kvalitetnijim životom u gradu. Rezultati provedenog istraživanja trebali bi pridonijeti boljoj organizaciji i provedbi preobrazbe *brownfield* predjela u širem gradskom središtu, vodeći računa o provedenim mjerama zaštite – kako pojedinih građevina, tako i cijelih sklopova bivših industrijskih pogona.

MLADEN OBAD ŠČITAROCI
BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI
KSENIJA RADIĆ KNEŽEVIĆ

MODELI OBNOVE I REVITALIZACIJE LJEČILIŠNIH PERIVOJA

LJEČILIŠNI PERIVOJI
MODELI OBNOVE POVIJESNIH PERIVOJA
KONZERVACIJA I RESTAURACIJA
REKONSTRUKCIJA POVIJESNIH PERIVOJA
SUVRREMENI ZAHVATI U PERIVOJIMA

Ilustracija:

Varaždinske Toplice, ulaz u lječilišni perivoj
s ostacima rimskih termi
(Foto: I. Košćević, 2016.)

Literatura:

1. Obad Ščitaroci, M.; Bojanić Obad Ščitaroci, B.; Radić, K. (2014.), *Spa Garden in Daruvar – Methods of Renewal and Reconstruction*, „YBL Journal of Built Environment“, 2 (2): 5-16, Budimpešta
2. *** (2014.), *Historic Gardens and Climate Change, Recommendations for Preservation* (2014.), Director General of the Prussian Palaces and Gardens Foundation Berlin-Brandenburg (SPSG), Postdam
3. Obad Ščitaroci, M. (1992.), *Hrvatska parkovna baština – zaštita i obnova*, Skolska knjiga, Zagreb
4. Cazzato, V. (1989.), *Tutela dei giardini storici: Bilance e prospettive*, Ministero per i beni culturali e ambientali, Ufficio studi, Rim

Akademik prof.dr.sc. **Mladen Obad Ščitaroci**, dipl.ing.arh.

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mos@arhitekt.hr, scitaroci@gmail.com,
www.scitaroci.hr

Izv.prof.dr.sc. **Bojana Bojanić Obad Ščitaroci**, dipl.ing.arh.

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
bbojanic@arhitekt.hr, www.scitaroci.hr

Ksenija Radić Knežević, mag.ing.arch.
Kvantum d.o.o., Zagreb
ksenijaradic@gmail.com

Posebnost lječilišnih perivoja proizlazi iz nedjeljivosti i ispreplitanja lječilišnih zgrada i perivoja, koji zajedno čine cjelinu. Lječilišta nema bez perivoja. Perivoji nisu dodatak, već bitan dio lječilišta. Iz te simbioze proizlaze modeli obnove i unaprjeđenja – ne samo perivoja, nego i cijeloga lječilišnoga sklopa. Glavno istraživačko pitanje jest utvrditi prikladne i održive modele obnove lječilišnih perivoja, koji moraju uvažavati identitetska obilježja povijesnoga perivoja, ali omogućiti i osuvremenjivanje i nadgradnju povijesnoga lječilišta s novim sadržajima, a često i novim zgradama.

Nekoliko lječilišta u Hrvatskoj (Lipik, Daruvar, Varaždinske Toplice, Stubičke Toplice i dr.) kojima tek slijedi osuvremenjivanje i obnova ukazuju na aktualnost teme. Nijedan perivoj nije obnavljan desetljećima, minimalno se održavaju, a tijekom godina izbljednula su njihova izvorna i prepoznatljiva obilježja. Lipik još nije obnovljen nakon ratnih stradanja 1990-ih godina. Posebnost Varaždinskih Toplica jest površinom veliko i dobro očuvano arheološko nalazište rimskih termi u perivoju. Daruvarski lječilišni perivoj posjeduje velike mogućnosti za osuvremenjivanje uz afirmaciju historičističkih lječilišnih građevina. Stubičke Toplice izgubile su prepoznatljiv povijesni lječilišni identitet.

Temeljni kriterij za unaprjeđenje i možebitne nove zahvate u lječilišnim

perivojima jest **očuvanje povijesnih naslijeđenih osobitosti** (identitetskih obilježja) i **oživljavanje** nekadašnjega lječilišnoga **ugoda**. To podrazumijeva nemogućnost izgradnje novih građevina u završenim i očuvanim dijelovima perivoja.

U lječilišnim perivojima prihvatljivo je postaviti nekoliko modela oživljavanja i unaprjeđenja. **Aktivacijski model** nije moguće zaobići jer su lječilišni perivoji uvijek bili mjesta javnih aktivnosti, preuzimali su ulogu gradskoga središta. **Model ekonomske održivosti** cijeloga perivoja bit će ostvariv jer će prihodi biti osigurani pružanjem različitih usluga. **Urbanistički model** će osigurati razvoj i unaprjeđenje lječilišnoga mjesta jer, osim iznimaka, takva mjesta nemaju gradski trg i gradsko središte pa tu ulogu preuzimaju lječilišni perivoji. Taj model podrazumijeva i cjelovito prostorno sagledavanje lječilišta s građevinama i izgradnjom u okruženju. Unaprjeđenje lječilišnih mjesta s perivojima počivat će više i češće na **tradicijском modelu** nego na suvremenom modelu, što ne isključuje mogućnost suvremene izgradnje i suvremenih zahvata, ali isključivo za lječilišne potrebe. Obnova perivojnih dijelova obvezno slijedi **konzervatorski model** ako postoje vjerodostojni izvori za obnovu. Kada oni ne postoje, moguća je primjena **modela suvremenih zahvata**, ali uz afirmaciju memorije naslijeđenog prostora.

**KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ
MLADEN OBAD ŠĆITAROCI
BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI**

MODELI OBNOVE I KRITERIJI REVITALIZACIJE JAVNIH PERIVOJA OPATIJE

OBNOVA PERIVOJA
MODELI OBNOVE POVIJESNIH PERIVOJA
SUVREMENI ZAHVATI I NOVI SADRŽAJI
OČUVANJE MEMORIJE PROSTORA
REVITALIZACIJA ŠIREG GRADSKOG PODRUČJA

Ilustracija:

Perivoj sv. Jakova u Opatiji, fontana
H. Rathauskyja (Foto: D. Fabijanić, 2010.)

Literatura:

1. Pozzana, M. C. (1996.), *Giardini storici: Principi e tecniche della conservazione (Manuali di assistenza tecnica)*, Altralinea Edizioni, Firenca
2. Obad Šćitaroci, M. (1992.), *Hrvatska parkovna baština – zaštita i obnova*, Školska knjiga, Zagreb
3. Vahtar-Jurković, K. (2010.), *Opatijski gradski perivoji*, Glosa / Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Rijeka
4. Vahtar-Jurković, K. (2004.), *Opatija: urbanistički razvoj i perivojno naslijeđe*, Glosa, Rijeka

Nasl.doc.dr.sc. **Koraljka Vahtar-Jurković**,
dipl.ing.građ.

Primorsko-goranska županija,
Upravni odjel za prostorno uređenje,
graditeljstvo i zaštitu okoliša
koraljka.vahtar-jurkovic@pgz.hr

Ākademik prof.dr.sc. **Mladen Obad
Šćitaroci**, dipl.ing.arh.

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mos@arhitekt.hr, scitaroci@gmail.com,
www.scitaroci.hr

Izv.prof.dr.sc. **Bojana Bojanić**

Obad Šćitaroci, dipl.ing.arh.

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
bbojanic@arhitekt.hr, scitaroci@gmail.com,
www.scitaroci.hr

Gradotvorna perivojna arhitektura, a osobito javni gradski perivoji, jedan su od najvažnijih čimbenika identiteta grada Opatije. Znanstvena istraživanja provedena posljednjih dvadesetak godina, kojih su rezultati objavljeni u dvjema znanstvenim monografijama i nekoliko članaka te popularizirani tematskim predavanjima, pridonijela su unaprjeđenju svijesti o vrijednosti opatijskih perivoja i potaknula napore lokalne zajednice da ih jače vrjednuje u gospodarskom, prije svega turističkom pogledu.

Trenutačno je u provedbi nekoliko projekata – obnova nekadašnjega botaničkog vrta sa zbirkom kamelija – tzv. *Amerikanski vrtovi*, preuređenje gospodarskih zgrada i staklenika u središnjem perivoju *Angiolina* u Muzej perivojne arhitekture Opatije, projekt dizajna rasvjete perivoja *Angiolina* i projekt zajedničke prezentacije svih devet opatijskih javnih gradskih perivoja kao jedinstvenoga „turističkog proizvoda“ pod nazivom *Opatijska kolajnica* (ogrlica). Nositelji tih projekata jesu Grad Opatija, Turistička zajednica grada Opatije i *Parkovi* - gradsko komunalno društvo za uređenje perivoja.

S obzirom na to da su neki perivoji zaštićeni kao spomenici perivojne arhitekture, a da se svi nalaze unutar zaštićene kulturno-povijesne cjeline Opatije, za sve je zahvate potrebno ishoditi odgovarajuća dopuštenja nadležnih službi – županijskoga upravnog odjela

nadležnog za zaštitu prirode i okoliša te Konzervatorskoga odjela u Rijeci Ministarstva kulture, koja se moraju temeljiti upravo na recentnim znanstvenim spoznajama i znanstveno utemeljenim metodama.

Glavno istraživačko pitanje jest utvrditi prikladne i održive modele obnove i očuvanja povijesnih opatijskih perivoja, koji moraju uvažavati identitetska obilježja povijesnih perivoja, ali i omogućiti ostvarenje suvremenih zahvata i novih sadržaja u njima.

Temeljni kriterij za takve zahvate jest očuvanje povijesnih identitetskih obilježja i revitalizacija nekadašnjega ugođaja Opatije kao elitnoga klimatskog lječilišta.

Za zahvate u opatijskim perivojima prihvatljivo je nekoliko modela revitalizacije i unaprjeđenja: **urbanistički model** revitalizacije širega gradskog područja obnovom nekadašnjih perivoja (primjer *Amerikanskih vrtova*); **tradicijski model** uz očuvanje memorije prostora, ali i unošenje novih sadržaja (primjer Muzeja perivojne arhitekture Opatije u perivoju *Angiolina* i novih središnjih sadržaja u *Amerikanskim vrtovima*), te **aktivacijski model** i **model suvremenih zahvata** (na primjerima projekta rasvjete perivoja *Angiolina* i projekta *Opatijske kolajnice*). **Model ekonomske održivosti**, uz redovita velika ulaganja iz gradskog proračuna za održavanje perivoja, mora biti zajednički svim spomenutim projektima.

MALI GRADOVI
URBANA PREOBRAZBA
IDENTITET PROSTORA
ODRŽIVI URBANI RAZVOJ
INTEGRIRANI PRISTUP

Ilustracija:

Nin, primjer uspješnoga integriranog modela cjelovite obnove naselja
(Foto: Nikša Božić, 2012.)

Literatura:

1. Avdikos, V.; Chardas, A. (2016.), *European Union Cohesion Policy Post 2014: More (Place-Based and Conditional) Growth – Less Redistribution and Cohesion*; Territory, Politics, Governance, 4 (1): 97-117, Brighton
2. Fister, P. (2007.), *Reurbanizacija/prenova naselbin in arhitekture (metodologija načrtovanja) / Reurbanisation of Architecture and Urban Structures (Planning Methodology)*, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana
3. Soto, P.; Houk, M.; Ramsden, P. (2012.) *Implementing "Community-led" local development in cities. Lessons from URBACT*, http://urbact.eu/sites/default/files/import/general_library/URBACT_CLLD_290212.pdf
4. *** (2009.), *Izjava o stajalištu o malim europskim gradovima (Position Statement on Small European Towns)*, ECOVAST – Europsko vijeće za sela i male gradove, Zagreb
5. *** (2011.), *Modeli upravljanja procesima obnove i razvoja povijesnih gradova*, zbornik radova, [ur. Božić, N.; Dumbović Bilušić, B.], Hrvatska sekcija ECOVAST-a, Zagreb

Nikša Božić, dipl.ing.arh.
Hrvatska sekcija ECOVAST-a
(Europsko vijeće za sela i male gradove)
niksa@ecovast.hr

NIKŠA BOŽIĆ

MODELI URBANE PREOBRAZBE I ODRŽIVOG RAZVOJA MALIH POVIJESNIH GRADOVA

Mali su gradovi osjetljiv element urbano-ruralne mreže. Važni su zbog činjenice da u njima živi znatan postotak ukupne populacije, zbog njihovih funkcija koje pružaju okolnim ruralnim prostorima, kao i doprinosa očuvanju lokalnih identiteta. Promjene u gospodarstvu, nezaposlenost i socijalna nesigurnost, restrukturiranje javnih servisa i usluga, problemi depopulacije i starenja stanovništva, zastarjeli prometni i infrastrukturni sustavi te ekološki pritisci – samo su neki od izazova s kojima se danas suočavaju mali gradovi.

Modeli obnove i urbane preobrazbe malih gradova tradicionalno uključuju **konzervatorske modele** (zaštita povijesnih cjelina i graditeljskog naslijeđa), **ekonomske modele** (modeli gospodarskog razvoja, uključivo razvoj poljodjelstva, obrtništva, industrije i turizma), **prostornoplanerske modele** (kojima se utvrđuju smjerovi prostornog razvoja), **tehničko-infrastrukturne modele** (koji uključuju razvoj tehničkih i prometnih sustava), **modele razvoja društvene infrastrukture** (ulaganja u sadržaje javne namjene) i s njima povezane **modele razvoja lokalne zajednice** (ulaganje u obrazovanje, cjeloživotno učenje, jačanje kapaciteta lokalne zajednice). Sve su izraženiji i **modeli očuvanja okoliša** koji naglasak stavljaju na zaštitu okoliša, klimatske promjene i energetske učinkovitost.

Prostornoplanerski model danas je suočen s brojnim izazovima. Alati i me-

tode prostornog planiranja neprilagođeni su mjerilu malih gradova, nedovoljno uključuju potencijale lokalnih zajednica i nedostaju učinkoviti sustavi provedbe. Bez jasno definiranih strateških odrednica razvoja javljaju se zahtjevi za pretjeranom fleksibilnošću planova, a to u krhkim sustavima malih gradova često rezultira prostornim konfliktima.

Uspjeh **modela urbane preobrazbe**, koji vodi održivom razvoju, može se postići samo **integriranim pristupom** koji povezuje učinkovito strateško planiranje prilagođeno lokalnoj situaciji, prostorno planiranje kao okvir za fizičku obnovu te mjere provedbe (uključivo i stabilne izvore financiranja).

Jedan od pristupa koji potiče Europska unija jest **lokalni razvoj vođen zajednicom** (eng. *Community Led Local Development* – CLLD). Radi se o novom alatu europske kohezijske politike koji podupire stvaranje urbano-ruralnih veza, pri čemu se naglasak stavlja na integrirani lokalni razvoj. Načela CLLD-a uključuju fokusiranost na određeno lokalno područje, aktivnu participaciju lokalne zajednice, izradu i provedbu integrirane lokalne razvojne strategije, usmjerenost na definiranje lokalnih potreba i potencijala područja te unošenje načela inovativnosti, umreživanja i suradnje u lokalni kontekst.

ZEHRA LAZNIBAT

MODELI INTEGRALNE ZAŠTITE ARHEOLOŠKOG NASLIJEĐA U POVIJESNOJ CJELINI DUBROVNIKA

INTEGRALNA ZAŠTITA ARHEOL. NASLIJEĐA
MODEL ARHEOLOŠKOG PARKA
MODEL MUZEJSKE PREZENTACIJE
MODEL REVITALIZACIJE NASLIJEĐA
POVIJESNA CJELINA DUBROVNIKA

Ilustracija:

Povijesna jezgra Dubrovnika, smještaj arheoloških nalazišta na katastarskoj karti

Literatura:

1. Cohen, N. (2001.), *Urban Planning Conservation and Preservation*, McGraw-Hill, New York
2. Dumbović Bilušić, B. (2009.), *Određenje pojma kulturno-povijesne cjeline u kontekstu recentne konzervatorske teorije i prakse*, „Kvartal“ 6 (3-4): 88-93, Zagreb
3. Jokilehto, J. (2007.), *Conservation concepts*, u: *Conservation of Ruins*, [ur. John Ashurst]: 1-10, Elsevier, London
4. Rukavina, M.; Obad Šćitaroci, M.; Petrić K. (2013.), *Prostorno-urbanistički aspekti zaštite nepokretnoga arheološkog naslijeđa - međunarodni i nacionalni dokumenti o zaštiti*, „Prostor“, 21 (46): 312-325, Zagreb
5. Sivan, R. (1997.), *The Presentation of Archaeological Sites*, u: *The Conservation of Archaeological Sites in the Mediterranean Region*, [ur. de la Tore, M.]: GCI: 51-59, Los Angeles

Zehra Laznibat, dipl.ing.arh.
Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel
u Dubrovniku
zehra.laznibat@gmail.com

Projektima obnove spomeničke baštine od 1980-ih godina omogućeno je istraživanje nekoliko većih arheoloških predjela unutar povijesne jezgre Dubrovnika, pri čemu je ostvaren doprinos na planu urbane arheologije. Zbog nedostatnih planskih odluka neka od istraženih nalazišta su izolirana u strukturi grada, bez namjene i prepuštena propadanju. Istražuje se primjena načela integralne zaštite kod arheološkog naslijeđa sa svrhom utvrđivanja modela revitalizacije i unaprjeđenja postojećeg stanja te održivo upravljanje resursima kulturnog naslijeđa.

Ovisno o identitetskim vrijednostima arheoloških nalazišta i smještaju unutar područja različitih prostorno-razvojnih i funkcionalnih obilježja povijesne cjeline Dubrovnika, prepoznati su povijesni i suvremeni modeli koji mogu ilustrirati različite pristupe urbanističke integracije. Vrijednovanjem prepoznatih modela u odnosu na tipove arheoloških nalazišta provjerava se mogućnost njihove suvremene prilagodbe i primjene u budućnosti.

Unutar istraživanog područja vrjednuje se povijesni model integralne zaštite Benediktinskoga samostana i crkve sv. Marije na Lokrumu – **model arheološkog parka**, koji uz prilagodbu može biti primjenjiv i danas. Arheološki ostaci crkve sv. Marije prezentirani su kao arheološki park, pri čemu je ishodište tog rješenja historicistička koncepcija

rezidencije Maksimilijana Habsburškog iz sredine 19. stoljeća. Građevine različitih stilskih obilježja u krajobraznom kontekstu, povezane su geometrijski oblikovanim vrtom u kojem su ruševni ostatci crkve sv. Marije vizualno istaknut element u prostoru. Iz navedenog pristupa jasno je proizišlo usmjerenje za zaštitu arheološkoga nalazišta minimalnim postupcima konzerviranja i restauriranja na način da se ne mijenja suštinska narav materijala, kao autentičnog svjedočanstva iz prošlosti.

Kao suvremeni model integracije arheološkog naslijeđa navodi se nalazište kasno-srednjovjekovne i novovjekovne ljevaonice u sjeverozapadnom dijelu grada uz kulu Gornji ugao kao **model muzejske prezentacije**. Prostor arheološkog nalazišta nastao je preobrazbom obrambenog sustava u 15. stoljeću, a funkcionirao je kao industrijski prostor do 1667. godine, od kada je napušten i pretvoren u gradsko odlagalište. Arheološki lokalitet je prezentiran kao podzemna muzejska etaža nad kojom je uspostavljeno igralište. Unutar lokaliteta je omogućen obilazak arheoloških nalaza, a obližnja kula Gornji ugao je uključena za muzejski postav pokretnih nalaza. Otvorenje nalazišta za javnost popraćeno je interpretacijom materijalnih i nematerijalnih ostataka prošlosti, ostvarujući na taj način doprinos u razumijevanju i integraciji arheološkoga naslijeđa u suvremeni život grada.

DORA IVANČAN
MLADEN OBAD ŠĆITAROCI

MODELI REVITALIZACIJE OBALE GRADOVA – WATERFRONT

WATERFRONT
BROWNFIELD PODRUČJA
MODELI REVITALIZACIJE
OBNOVA GRADSKO OBALE
URBANA PREOBRAZBA INDUST. PREDJELA

Ilustracija:

Kolaž: waterfront kao prostor između grada i vode

Literatura:

1. Craig-Smith, S.J.; Fagence, M. (1995.), *Recreation and Tourism as a Catalyst for Urban Waterfront Redevelopment, An International Survey*, Library of Congress, Westport
2. Huirong, L. (2013.), *Establishing Local Identity Through Planning and Landscape Design in Urban Waterfront Development*, disertacija, The University of Guelph, Ontario, Canada
3. Marshall, R. (2001.), *Waterfronts in Post-industrial Cities*, Spon press, London
4. Moretti, M., (2013.), *Blue Frontiers, Comparing Urban Waterfront Redevelopment*, Centro internazionale Città d'Acqua, Venecija
5. Salvatore, E. (2014.), *Urban Waterfronts, Analysis and Methods for Regeneration along River Clyde*, disertacija, The University of Strathclyde, Glasgow

Dora Ivančan, univ.bacc.ing.arch.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
divancan@arhitekt.hr

Akademik prof. dr.sc. Mladen Obad
Šćitaroci, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mos@arhitekt.hr, scitaroci@gmail.com,
www.scitaroci.hr

Tijekom cijele ljudske povijesti voda se nameće kao važan gradotvorni element prostora čovjekova življenja. Egzistencijalna ljudska potreba za vodom poticala je stvaranje gradova uz rijeke, jezera i mora. Istraživanje revitalizacije obale gradova provodi se na izboru kolegiju *Urbanizam naslijeđa* na diplomskom studiju Arhitekture i urbanizma. Istraživanje se bavi obalom kao prostorom između grada i vode, za koji se često rabi naziv *waterfront*, posebice zbog doživljaja obale prilikom ulaska u grad vodenim putom. Analizom 15 primjera revitalizacije diljem svijeta prepoznaju se uspostavljeni modeli oporavka i unaprjeđenja takvih gradskih prostora.

Do 19. stoljeća grad i *waterfront* čine nerazdvojnu cjelinu, no ta se veza prekida početkom industrijalizacije kada *waterfront* postaje industrijska zona pa osim što gubi socijalnu komponentu, postaje onečišćeno i nepristupačno područje. Uslijed promjene industrijske proizvodne tehnologije i potrebe za proširenjem, te uslijed rasta i potreba gradova u drugoj polovici 20. stoljeća, dolazi do izmještanja luka i industrijskih predjela izvan gradova, a prostori uz vodu postaju mjesta urbane preobrazbe. Proces deindustrijalizacije za sobom ostavlja *brownfield* područja neizmjerne potencijala za razvoj grada.

Iako je svaki prostor *waterfronta* raznolik moguće je izdvojiti modele revitalizacije gradske obale prema prostoru

obuhvata te prema očuvanosti naslijeđa. Prema prostoru obuhvata razlikujemo – **linijski model** koji podrazumijeva kontinuirano povezivanje prostora uz obalu, **površinski model** koji obuhvaća uži prostor obale sa širenjem prema unutrašnjosti te **točkasti model** u slučaju manjih interpolacija u gušće izgrađenim obalnim područjima. Odabir modela ovisi o udaljenosti gradskog tkiva od vode, veličini površina uz vodu te o pravno-vlasničkim odnosima. Ovisno o očuvanosti graditeljskog naslijeđa razlikujemo **model unaprjeđenja** ukoliko je zatečeno naslijeđe značajne vrijednosti a bez namjene, **model interpretacije** na prostorima koji nemaju očuvanog naslijeđa, ali ima naglašeni povijesni identitet te **model prenamjene** prostora ukoliko nije očuvano naslijeđe, ni povijesni identitet prostora.

Povoljan položaj *waterfronta*, koji je često u neposrednoj blizini središta grada, omogućava izgradnju javnih sadržaja, kao i uređenje prostora za rekreaciju. Raznolikost sadržaja, kao i dobra prometna povezanost obale s drugim dijelovima grada uz očuvanje čimbenika identiteta pretpostavke su za stvaranje kvalitetnih novih gradskih prostora. Novi gradski prostor obale postaje pokretač razvoja, prostor prepoznatljivih urbanih formi i sadržaja koji uključuju socijalne, estetske i funkcionalne čimbenike, a novi *waterfront* postaje veza između grada i vode, ljudi i prirode.

ANA-MARIJA SEVER
MLADEN OBAD ŠČITAROCI

REVITALIZACIJA INDUSTRIJSKOG NASLIJEĐA – MODELI PRENAMJENE ZA KULTURNU I KREATIVNU INDUSTRIJU

REVITALIZACIJA INDUSTRIJSKOG NASLIJEĐA
KULTURNA I KREATIVNA INDUSTRIJA
SUVRREMENI MODELI REVITALIZACIJE
FINANCIJSKA SAMOODRŽIVOST
ČIMBENICI IDENTITETA INDUSTRIJSKOG
NASLIJEĐA

Ilustracija:

Interijer Laube, kuće za ljude i umjetnost,
Zagreb (foto: Žižić, 2011.)

Literatura:

1. *** (2013.), *Adaptive Reuse of Industrial Heritage: Opportunities and Challenges*, Melbourne: Heritage Council of Victoria
2. *** (2010.), *How to Support Creative Industries – good practices from european cities, Creative Metropoles networks*, Tallin
3. Đukanović, D. (2015.), *Rehabilitation of Built Heritage – Potential for Sustainable Development*, u: International Scientific Conference: Cultural Heritage – Possibilities for Spatial and Economic Development [ur. Obad-Ščitaroci, M.], Arhitektonski fakultet: 424–430, Zagreb
4. *Re-using Industrial Sites*, <https://historicengland.org.uk/advice/heritage-at-risk/industrial-heritage/our-industrial-heritage/re-using-industrial-sites/> (08. 04. 2017.)

Ana-marija Sever, univ.bacc.hist.art.;
univ.bacc.litt.comp.
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
anamarija.sever@gmail.com

Akademik prof. dr.sc. Mladen Obad
Ščitaroci, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mos@arhitekt.hr, scitaroci@gmail.com

Istraživanje je usmjereno na pronalaženje **modela prenamjene industrijskog naslijeđa** u novu namjenu prilagođenu suvremenoj kulturnoj i kreativnoj industriji. Istraživanje je provedeno na šezdeset primjera u Europi, Australiji i Sjevernoj Americi. Glavni istraživački problem kojeg se dotičemo jest pitanje brojnih neiskorištenih i praznih industrijskih građevina i sklopova, kojima treba dati novu namjenu i uključiti ih u život grada i zajednice.

Od istraženih šezdeset primjera, uočeno je šest novih namjena: rekreacija, kulturna i kreativna industrija, obrazovanje, rezidencijalna namjena, komercijalna namjena i mješovita namjena. Ovaj rad fokusira se na primjere prenamjene prilagođene kulturnoj i kreativnoj industriji, kojih je devet od istraženih šezdeset.

Kada govorimo o **kulturnoj i kreativnoj industriji**, govorimo o ekonomskom podsektoru koji se odnosi na sve aktivnosti vezane uz arhitekturu, glazbu, oglašavanje i tržišne komunikacije, audio-vizualnu umjetnost, izvedbene umjetnosti, primijenjene umjetnosti, baštinu, knjige i nakladništvo, računalne igre i nove medije, dizajn, medije i vizualne umjetnosti.

Prvi i najočitiji zaključak koji se nameće u tih devet primjera prenamjene jest da su svi oni preobrazbu doživjeli u 21. stoljeću. Svi primjeri daju poprilično koherentnu sliku o korištenim modelima prenamjene, budući da su u go-

tovo svim primjerima osnovni modeli jednaki. Niti jedna industrijska građevina ili sklop u trenutku prenamjene više nije imao nikakvu funkciju, tako da je na sve primijenjen **model potpune revitalizacije**. Za svaku je namjenu početni kriterij bio da naslijeđe bude financijski samoodrživo u svom korištenju, čime dolazimo do **ekonomskog modela**. Ovisno o stanju naslijeđa i potrebama nove namjene primjenjivali su se **model kontrasta** ili **model suvremene interpretacije tradicije**, uvijek uz uvjet očuvanja i zaštite naslijeđa, te primjenu **modela očuvanja memorije prostora**. Primjere takvih uspješnih revitalizacija nalazimo u cijelom svijetu. Neki od njih su River Studios u Melbourneu, Australija; muzej Ruhr u Esсену, Njemačka; The Paintworks u Bristolu, Ujedinjeno Kraljevstvo; Fabrica de Arte u Havani, Kuba; Lauba u Zagrebu, Hrvatska.

Iz navedenog istraživanja zaključujemo kako trendovi u prenamjeni industrijske baštine za aktivnosti kulturne i kreativne industrije u 21. stoljeću prate sličan okvirni obrazac. On zahtijeva s jedne strane financijsku samoodrživost naslijeđa, čime naslijeđe postaje aktivni subjekt u životu grada i zajednice. S druge strane, uvode se nove namjene i sadržaji u naslijeđe unaprjeđujući tako njegove **čimbenike identiteta** te ne narušavajući memoriju prostora i njezin **genius loci**. Spomenuta načela ujedno su i jedna od osnovnih načela HERU projekta.

**MATIJA VINKOVIĆ
MLADEN OBAD ŠĆITAROCI**

MODELI OČUVANJA I REVITALIZACIJE PLEMIČKIH REZIDENCIJALNIH PALAČA U GRADU

PLEMIČKE PALAČE
KORIŠTENJE PLEMIČKIH PALAČA
PRENAMJENA GRADSKIH PALAČA
MODELI KORIŠTENJA NASLIJEĐA
REVITALIZACIJA KULTURNOG NASLIJEĐA

Ilustracija:

Palača kao gradotvorni element
(kolaž: M. Vinković)

Literatura:

1. Wehdorn et al. (2004.), *A guide to the UNESCO world heritage sites*, Birkhäuser, Wien
2. Burton, R.D.E. (2003.), *A Cultural and Literary History*, Signal Books, Prag
3. Murray, P. (1963.), *The Architecture of the Italian Renaissance*, Schocken Books, New York
4. Karač, Z.; Žunić, A. (2012.), *Antologijski arhitektonski vodič Zagreb*, UPI-2M PLUS, Zagreb
5. Lentić Kugli, I. (2001.), *Zgrade Varaždinske povijesne jezgre*, Naklada Ljevak, Zagreb

Matija Vinković, univ.bacc.ing.arch.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mvinkovic@arhitekt.hr

Akademik prof. dr.sc. **Mladen Obad Šćitaroci**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mos@arhitekt.hr, scitaroci@gmail.com

Plemićke palače grade se u europskim gradovima od kasnoga srednjega vijeka do sredine 19. stoljeća. Grade i koriste ih obitelji koje često posjeduju istodobno jedan ili nekoliko dvoraca u okolini grada. Taj specifičan tip gradske stambene arhitekture proizlazi iz društvenog i političkog statusa plemićke obitelji kao vlasnika. Plemićke palače obilježava reprezentativnost arhitektonskog izričaja, gradotvorni značaj u oblikovanju ulica i trgova, osna tlocrtna organizacija, velika površina te u interijeru vrijedna oprema i kolekcije umjetnina. Padom feudalizma plemićke palače često gube svoju financijsku održivost te se pokazuje potreba za pronalaženjem nove namjene.

Istraživanje je provedeno u sklopu kolegija *Urbanizam naslijeđa*, na diplomskom studiju Arhitekture i urbanizma na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, na 60 primjera palača u Rimu, Beču, Pragu, Zagrebu i Varaždinu. Palače su razvrstane u tri grupe, prema kriteriju sačuvanosti, namjeni i vlasništvu.

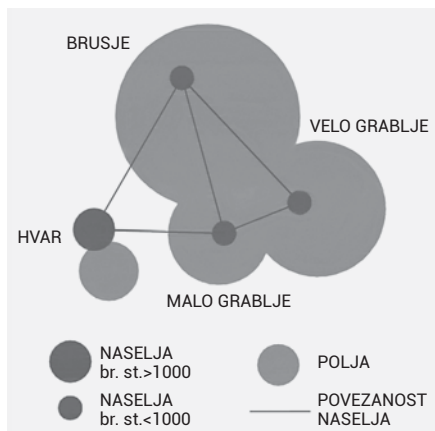
Prva grupa modela ovisi o sačuvanosti palače pa se prepoznaju sljedeći modeli: 1. **model prezentacije** – dobro očuvana palača velike povijesne i/ili umjetničke vrijednosti koja se prezentira kao cjelina sama po sebi ili je ona prostor za neku drugu (npr. muzeološku) prezentaciju (12 primjera od 60 istraživanih); 2. **model adaptacije** – podrazumijeva promjenu namjene uz manje

prilagodbe, ali uz očuvanje izvornog ambijenta (25 primjera); 3. **model rekonstrukcije** – primjenjuje se kada je palača doživjela velike promjene pa čak i devastacije u odnosu na izvorno stanje (14 primjera).

Druga grupa modela ovisi o predviđenoj namjeni pa se prepoznaju sljedeći modeli: 1. **model institucije** – prenamjena u predstavništva, državne urede, institute i sl. (23 primjera); 2. **model re-interpretacije** – prenamjena u hotel visoke kategorije ili veleposlanstva uz očuvanje izvornih i ambijentalnih obilježja zgrade (9 primjera); 3. **model hibrida** – prenamjena u najamne prostore kao što su uredi, stanovanje, trgovine, ugostiteljstvo (17 primjera).

Treća grupa modela ovisi o vlasništvu pa su prepoznati sljedeći modeli: 1. **model kontinuiteta** – palača je u posjedu obitelji koja je gradila zgradu ili njihovih nasljednika te se koristi u izvornom obliku za stanovanje (7 primjera); 2. **model diskontinuiteta** – palača je vlasništvo tvrtke (17 primjera); 3. **model institucionalizacije** – palača je u vlasništvu državne institucije ili veleposlanstva (24 primjera).

Istraživanje je pokazalo da su nekadašnje plemićke palače prilagodljive za druge namjene te da ne postoje palače (ili su to rijetki slučajevi) bez namjene i napuštene, za razliku od plemićkih dvoraca koji se nalaze izvan gradova i koji često nemaju trajnu namjenu.

TRADICIJSKA ARHITEKTURA
KULTURNI RURALNI KRAJOLIK
MODELI OČUVANJA I UNAPRJEĐENJA
POLJA OTOKA HVARA
ODNOS POLJA I NASELJA

Ilustracija:

Dijagramski prikaz jednog od pet prepoznatih tipova odnosa polja i naselja na otoku Hvaru (izradila: J. Slaviček)

Literatura

1. Bojanić Obad Šćitaroci, B. (1997.), *Tradicijsko graditeljstvo otoka Hvara*, Epoha, Zagreb
2. *** (2006.), *The Role of Agriculture and Rural Development in Revitalizing Abandoned/Depopulated Areas*, FAO http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/Europe/documents/Publications/Abandoned_en.pdf

Josipa Slaviček, univ.bacc.ing.arch.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
jslavicek@arhitekt.hr,
josipa.slavicek@gmail.com

Akademik prof. dr. sc. **Mladen Obad Šćitaroci**, dipl. ing. arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mos@arhitekt.hr, scitaroci@gmail.com

JOSIPA SLAVIČEK
MLADEN OBAD ŠĆITAROCI

POLJA I NASELJA OTOKA HVARA – MODELI OČUVANJA, UNAPRJEĐENJA I REVITALIZACIJE KULTURNOG KRAJOLIKA

Zadnjih desetak godina međunarodna organizacija FAO je zabilježila veliku površinu polja u Europi koja se više ne koriste. Razlozi za napuštanja polja su ekonomski, demografski i klimatski. Na tom tragu u sklopu kolegija *Urbanizam naslijeđa* započeto je istraživanje na otoku Hvaru u kontekstu tradicijskoga ruralnog naslijeđa i kulturnoga krajolika.

Prva naselja i podjela polja na otoku Hvaru spominju se još u grčko doba – Hora Pharos i grad Pharos, današnji Stari Grad. Naselje i polje čine nedjeljivu cjelinu. Na otoku je utvrđeno pet tipova odnosa polja i naselja. Osim prirodnoga krajolika i naselja važan čimbenik identiteta kulturnoga krajolika otoka jesu polja, njihova podjela, način uređenja i odnos s pripadajućim naseljima. Identitetski čimbenici pojedinih polja su njihova zemljišna podjela (kattastar), struktura i način gradnje, odnos prema krajoliku koji ih okružuje te međuodnos s naseljima koja ih koriste.

Zadnjih dvadesetak godina pojavljuju se brojni problemi kao što su zapuštenost polja, ilegalna gradnja, masovna prodaja zemljišta te nedefinirana legalna gradnja jednostavnih poljskih građevina. Sve to negativno utječe na kulturni krajolik i tradicijsku prepoznatljivu sliku otoka. Na takvo stanje djeluju čimbenici utjecaja, među kojima su najvažniji depopulacija naselja i gospodarski pad poljodjelskih djelatnosti.

Istražujući modele za očuvanje, unaprjeđenje i revitalizaciju hvarskih polja

prepoznato je nekoliko modela koji mogu naći primjenu – ne samo na otoku Hvaru, već i na drugim otocima.

Modeli očuvanja uzorka polja i naselja. Da bi polje sačuvalo tradicijska obilježja nova gradnja bi trebala nastaviti postojeću strukturu uređenja i građenja brinući o gabaritima i odgovarajućem građevnom materijalu. Širenje graditeljskoga tkiva ne smije utjecati na strukturu polja da ne dođe do njegove neprepoznatljivosti.

Modeli unaprjeđenja naselja. Život u naseljima je različit ljeti i zimi. Najveći razlog toga je nerazvijena društvena infrastruktura, posebice tijekom zime. Problemi su i ljeti jer je nedovoljno razvijena turistička ponuda malih naselja. Stoga se unaprjeđenje razvoja otoka može postići sagledavajući otok kao cjelinu, a ne točkasto, posebice ne ostavljajući sela da se spontano razvijaju ili pak nazaduju.

Modeli revitalizacije polja. Otok Hvar godinama je bio prostor najvećeg uzgoja lavande i ružmarina, a njegovo vinogradarstvo je nudilo najkvalitetnija vina. Zadnjih godina se zbog potražnje na tržištu na manjim dijelovima otoka počelo uzgajati smilje pa su se polja, koja su godinama bila zapuštena, ponovno počela koristiti. Taj primjer pokazuje da je moguće usmjerenom tržišnom i poljodjelskom strategijom pokrenuti revitalizaciju polja na otoku Hvaru, čija tradicija i povijest traje 2400 godina.

V.

**MODELI DOŽIVLJAJA I
KORIŠTENJA NASLIJEĐA**

KULTURNA BAŠTINA
KULTURNI TURIZAM
INTEGRIRANA REVITALIZACIJA
KREATIVNE INDUSTRIJE
EKONOMIJA DOŽIVLJAJA

Ilustracija:

Ivanina kuća bajke, Ogulin
(foto: Domagoj Blažević)

DANIELA ANGELINA JELINČIĆ

MODELI KULTURNOG TURIZMA U FUNKCIJI REVITALIZACIJE I UNAPRJEĐENJA KULTURNE BAŠTINE

Nedostatak financijskih sredstava za mnoge je vlade gorući problem u očuvanju, zaštiti i održavanju kulturnih dobara. To je pitanje posebno važno u tranzicijskim zemljama kojih su turbulentna povijest i geopolitička rekonfiguracija rezultirale u velikom broju zanemarenih ili napuštenih povijesnih građevina izloženih propadanju, a zajednice koje ih baštine često su dodatno suočene s gospodarskim i društvenim problemima u ionako degradiranim prostorima koji zahtijevaju hitne intervencije.

Usporedno, u posljednje vrijeme vidljiv je trend rasta kulturnog turizma. Procjenjuje se da je udjel kulturnog turizma u ukupnom turizmu Europe na razini od 40% – četiri od deset turista odabire destinaciju na temelju njene kulturne ponude (European Commission, 2017.). U financijskom smislu, globalni prihod od kulturnog turizma procijenjen je na oko 800 milijarda do 1,1 bilijuna USD, zbog čega se veliki broj lokaliteta pretvorio u turističke destinacije. Udjel baštine u kulturnom turizmu izrazito je značajan, velikim dijelom zahvaljujući njenoj atraktivnosti kao izraza identiteta određene lokacije. Interes za prošlost i povećana razina svijesti o povijesnoj i umjetničkoj baštini reflektira se i u povećanju kulturnih aktivnosti vezanim za baštinu. U prilog je tome i pojava novoga profila turista koji traži iskustva temeljena na relaksaciji, otkrivanju, uživanju i znanju (UNWTO,

2015.), a koja u baštini pronalaze prirodnog saveznika.

Istovremeno povećana je i svijest o potrebi očuvanja i zaštite baštine, što potvrđuje i činjenica da se sve više kulturnih dobara upisuje na UNESCO-ovu listu. To međutim ne znači da su sva kulturna dobra jednako očuvana niti da su generatori lokalnog razvoja. Postojeći modeli kulturno-turističke revitalizacije kulturnih dobara podrazumijevaju revitalizaciju čitavih gradova, revitalizaciju gradskih četvrti odnosno revitalizaciju pojedinih građevina. No teško je govoriti o općeprihvaćenim modelima jer je pristup svakome kulturnom dobru jedinstven. Radije bismo mogli govoriti o načelima koje je potrebno zadovoljiti u tom procesu, što se može vidjeti u primjerima dobre prakse. U posljednje je vrijeme fokus na **modelu integriranog pristupa revitalizaciji i upravljanju kulturnim dobrima**. Tako nacrt "Europske strategije kulturne baštine za 21. stoljeće" Vijeća Europe predviđa promociju zajedničkog i jedinstvenog pristupa upravljanju kulturnom baštinom koji se provodi u sklopu integrirane konzervacije i upravljanja kulturnim dobrima.

Ideja integriranoga upravljanja kulturnim dobrima vuče korijene iz područja **održivoga integriranog urbanističkog planiranja**, a podrazumijeva "sustav povezanih akcija s ciljem dugotrajnog poboljšanja gospodarskih, fizičkih, društvenih i ekoloških uvjeta grada ili poje-

dinih prostora u gradu što podrazumijeva integraciju svih politika, projekata i prijedloga" (JESSICA Initiative). Primijenjeno na kulturnu baštinu, model integriranoga upravljanja podrazumijeva društvenu (D), teritorijalno-gospodarsku (R) i znanstveno-obrazovnu komponentu (O). Društvena se komponenta temelji na promociji kulturne raznolikosti i osnažuje zajednice za participativno upravljanje. Teritorijalno-gospodarska komponenta naglašava doprinos baštine održivom razvoju kroz lokalne resurse, turizam i zapošljavanje, a znanstveno-obrazovna komponenta podrazumijeva obrazovanje, istraživanje i osposobljavanje u području baštine. Integracija u planiranje i upravljanje baštinom očituje se u svim spomenutim komponentama koje se međusobno isprepleću, a izravno je vidljiva u segmentima:

- a) **participativnoga upravljanja**, omogućujući građanima sudjelovanje u donošenju odluka koje se odnose na područje baštine;
- b) **javnoga upravljanja baštinom**, što podrazumijeva *horizontalnu integraciju* različitih sektora i odjela te *vertikalnu integraciju* lokalnih, regionalnih i nacionalnih vlasti;
- c) postupnu **integraciju aspekata održivosti** u upravljanje baštinom, što dopušta upravljanje društvenim i gospodarskim dimenzijama (urbano planiranje, turizam, poduzetništvo, zapošljavanje, obrazovanje, znanost itd.) (Radej i Pirković, 2017.).

Kulturno-turistička revitalizacija baštine posebno je vidljiva u posljednjem segmentu, no prethodna dva jednako su bitna za uspjeh projekta. Osim toga, i drugi čimbenici utječu na uspjeh revitalizacije, a jedan je od njih i postizanje razlikovne note (jedinstvenog prijedloga prodaje, *eng. unique selling point*).

Naime, nisu sva kulturna dobra jednako privlačna ni turistima ni njihovim nositeljima. Usto, kulturna su dobra često vrlo slična u različitim destinacijama pa se za njihovu uspješnu kulturno-turističku revitalizaciju blisku suvremenom potrošaču – strategije kulturnog turizma često fokusiraju na kreativne industrije kao sredstva (pre)oblikovanja baštine. One ne samo da nose simbolične kulturne vrijednosti koje se povezuju s određenim geografskim položajem već su i prikladne za turističko *brendiranje*, a imaju značajnu moć i u suvremenom pripovijedanju. Izrazi su popularne kulture koja ih čini pogodnima za turističku potrošnju.

Sam kulturni turizam u smislu aktivnosti razgledavanja nije dovoljan za uspješnu revitalizaciju baštine. Pored prethodno zadovoljenog integriranoga razvojnog plana, za uspješnu revitalizaciju – koja će uključiti i znanstveno-obrazovnu komponentu za turiste željne "otkrivanja, uživanja i znanja" – uvode se **modeli angažiranih turističkih aktivnosti** koji im omogućuju stvarno iskustvo destinacije. Uz već spomenute uporabe kreativnih industrija u prezentaciji/interpretaciji baštine, uspješnima su se pokazali **modeli kreativnog turizma** odnosno participativnog iskustvenog turizma (*eng. participatory experience tourism – PET*) vezanih za ekonomiju doživljaja, što podrazumijeva izravno uključivanje posjetitelja u sukreaciju vlastita turističkog iskustva. Na strani ponude, prema Pineu i Gilmoreu, preduvjeti za uspjeh uključuju pet glavnih načela oblikujući **model doživljajnog turizma**: 1. tematiziranje iskustva, 2. usklađivanje dojmova s pozitivnim obilježjima, 3. eliminiranje negativnih obilježja, 4. ponudu suvenira kao „pojačivača“ iskustva i 5. uključivanje svih pet osjetila u stvaranje iskustva.

Literatura:

1. *** (2017.), *Cultural Tourism*, European Commission. https://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/offer/cultural_en (17.2.2017.)
2. *** (2015.), *Affiliate Members Global Reports*, vol. 12 – Cultural Routes and Itineraries. Madrid: UNWTO
3. JESSICA Initiative. http://www.eib.org/attachments/thematic/jessica_2008_en.pdf (8.3.2017.)
4. Radej, B.; Pirković, J. (2017.), *Smart Heritage Policy*, Slovenian Evaluation Society, Working paper No. 1/2017 (rukopis)
5. Pine, B. J. II.; Gilmore, J. H. (1998.), *Welcome to the Experience Economy*, Harvard Business Review, Jul/Aug, str. 97-105.

Izv.prof.dr.sc. **Daniela Angelina Jelinčić**,
znan. savjetnica
Institut za razvoj i međunarodne odnose
(IRMO), Zagreb
daniela@irmo.hr

NIKOLA BAŠIĆ

TRAGANJE ZA DJELOTVORNIM MODELIMA REVITALIZACIJE GRADITELJSKE BAŠTINE – EMPIRIJSKE PARADIGME

TEHNOLOŠKO OSUVREMENJIVANJE BAŠTINE
URBANA REAFIRMACIJA
KONZERVATORSKI PRISTUP
MATRICA KULTURNOG KRAJOLIKA
URBANA INSTALACIJA

Ilustracija:

Polje križeva, spomen obilježje
stradalim vatrogascima na otoku Kornatu,
2007.-2010.
(foto: Stipe Surač)

Pristup revitalizaciji graditeljske baštine vrlo je teško podrediti unaprijed definiranim i standardiziranim modelima. Nasuprot tome, moglo bi se reći da svaki baštinski spomenik zaslužuje individualizirani pristup. Ipak, treba težiti usustavljenju metoda i sredstava koja se nude kao polazišta u pristupu oživljavanja graditeljskog naslijeđa. U prilog tom nastojanju pokušali smo prepoznati neke od djelotvornih obrazaca.

Alternativnim javnim komunikacijskim sustavima protiv atrofije urbanih nukleusa – model komunikacijske dostupnosti i propusnosti

Povijesne jezgre hrvatskih, ali i europskih gradova, izložene su neumitnim procesima odumiranja. Život u njihovom komunikacijski nedostupnom i nepropusnom tkivu, s nepremostivim preprekama za osobe sa smanjenom pokretljivošću, nespojiv je sa suvremenim prometnim, urbanim i stambenim standardima. Stoga se povijesni nukleusi sve više pretvaraju u urbane ljuštore prepuštene bezdušnom turističkom konzumerizmu. Prometna nedostupnost povijesnih jezgri može se ponekad uspješno kompenzirati alternativnim komunikacijskim sustavima. Želeći presjeći zabrinjavajuće pojavnosti urbane atrofije u području šibenskog Dolca i Varoša, u projektu pod nazivom *Šibenska okomica*, predložili smo izgradnju komplementarnih alternativnih prometnih sustava koji će uspostaviti komunikacijsku protočnost u

smjeru najotežanijeg kretanja, a to je ono koje se odvija smjerom okomitim na obalu. Urbanim eskalatorima, dizalima i žičarama, a zatim i *vaporettima*, povezati ćemo sve markantne točke grada, uključujući i sve gradske tvrđave, mimo konvencionalne komunalne prometne infrastrukture, razvijajući nove urbane i turističke itinerere s neslučenim panoramskim doživljajima grada i njegova arhipelaškog areala.

Urbanom rekvalifikacijom prema rekonstituciji povijesnog identiteta – model identitetske reafirmacije

Mnogi povijesni gradovi izgubili su pod stihijskim graditeljskim talozima svoju izvornu identitetsku osobnost. Ne radi se o graditeljskim vremenskim slojevima koji se upliću u organsku morfologiju grada kao nova vrijednost. Riječ je najčešće o efemernim urbanim sedimentima uvjetovanim utilitarnom nužnošću, čiju tihi, ali rezistentnu nazočnost indiferentno prihvaćamo kao trajno i konačno stanje. Odstranjenje tih nakupina s lica grada najčešće je glavni preduvjet sustavnoj procesualnoj urbanoj rekvalifikaciji i reafirmaciji izvornog urbanog identiteta.

U projektu pod nazivom *Vrata Zadra*, podiskorišten i izobličen suburbij, nataložen na *Ravnicama*, brisanom prostoru ispred renesansnih bastiona i zatrpanih kanala, kojima je grad bio odvojen od kopna, bila bi podvrgnuta radikalnoj urbanoj ekstrakciji. Njome bi bile uklonjene sve građevine u području

Ravnica, a povijesni kanali bili bi rekonstruirani. Renesansni bastioni postali bi predvorjem povijesnog Zadra, a prostor *Ravnica* bio bi rezerviran za javne prometne, turističke i kulturne potrebe suvremenoga grada. Gradu se vraća identitetska pojavnost moćnog utvrđenog grada kakvim su ga doživjeli stari putopisci, slika grada-kamenoga broda, iz metafore pjesnika.

Neinvazivnom inkluzijom štititi izvornost spomenika kulture – model neinvazivne revitalizacije

Unošenjem novih sadržaja u krhke povijesne ambijente, mnogi afirmirani baštinski spomenici bivaju izloženi traumatičnim invazivnim zahvatima. Uzrok tome je to što su novi sadržaji u povijesnom prostoru jednako podložni legislativi kojom se jamče tehnički, funkcionalni i sigurnosni standardi, kao da se smještaju u suvremene zgrade. U takvim okolnostima, muzejski postavi, ugostiteljstvo, turistička receptiva, kulturni ili zabavni programi, ulaze u neizbježni konflikt sa strukturalnim svojstvima spomenika. Stoga je oportuno, kad god je to moguće, takve sadržaje smještati uz spomeničke zgrade, a ne u njima. Na taj način, spomenik će biti posredno revitaliziran. Njegovi kulturni, ili turistički potencijali iskoristiti će se razvijanjem prikladnih sadržaja u spomenički neutralnim zgradama, novim ili postojećim. Na tom tragu pristupili smo revitalizaciji čuvene renesansne tvrđave *Sv. Nikole* u šibenskom kanalu *Sv. Ante*. Predložili smo konzervatorsku rekonstrukciju izvornog spomenika, vjerujući da je njegova ljepota i arhitektonska ekspresivnost, vrijednija od svakog novog sadržaja. Spomenički integritet tvrđave čuvali smo tako što smo svu logistiku i njezin prateći sadržajni kulturni, edukativni i turistički program, puno bogatiji od onoga koji bismo u najboljim uvjetima ostvarili u samoj tvrđavi, realizirajući ga u susjedstvu, u "recikliranim" zgradama bivše vojarne *Minerska*.

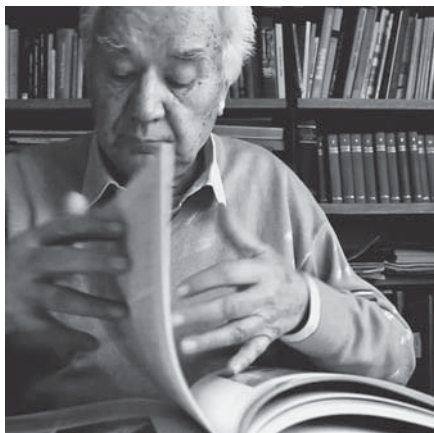
Stvarati na matrici kulturnog krajolika – model matrice kulturnog krajolika

Kulturni krajolici, a posebice oni mediteranske Hrvatske, spadaju u kulturno

bogatstvo planetarnih razmjera. Svijest o posebitosti hrvatskih kulturnih krajolika nije dovoljno prisutna niti u domaćoj, a kamo li u inozemnoj javnosti. Zato se treba založiti za sustavno promicanje njihove vrijednosti, ali i za njihovu učinkovitiju zaštitu. Jer upravo su hrvatski kulturni krajolici izloženi najbezobzirnijem uništavanju. Kulturni krajolici Hrvatske mogu postati nadahnuće za samosvojnu recentnu arhitektonsku produkciju s jasnim uporištem u onoj regionalnoj kulturi, koja je kroz vjekove oplemenjivala prostor u fascinantnom suodnosu čovjeka i prirode. Kako stvarati na matrici kulturnog krajolika vidljivo je u realizaciji *Spomen obilježja vatrogascima* stradalim na *Kornatu*, gdje je, oblikujući memorijalni prostor, istodobno apostrofirana otočka suhozidna baština, koja se kao prezreni svjedok naše siromaške povijesti, upravo zato bezdušno uništava.

Onkraj nasljeđa stvarati novo nasljeđe – model personalizacije urbanih mjesta / model urbane karakterizacije

Povijesni gradovi šareni su mozaici umreženih metaforičkih mjesta. Urbane točke visokog stupnja personalizirane prostornosti pridonose mentalnoj dubini grada, njegovoj simboličkoj slojevitosti i snazi urbanog poistovjećenja. Ta čudesna mjesta u povijesnom gradu ponekad znaju biti označena nematerijalnim supstancama, onima koje osjećamo kao *genius loci*. To su ona mjesta u kojima s energijom koja udara u naša potplata, osjećamo snagu koja poput gejzira šiklja iz dubine povijesnih slojeva. Na tom povijesnom supstratu možemo i danas, najsuvremenijim sredstvima, stvarati urbane točke visoke urbane personalnosti. Poput povijesnih javnih prostora, koji su u svim vremenima služili javnoj društvenosti, i danas u prostorima povijesnih gradova moramo stvarati nova mjesta za socijalne rituale suvremenog čovjeka, obogaćujući ukupni metaforički urbani fundus vrijednostima koje moramo, kao novu baštinu, prinijeti ukupnoj vrijednosti grada i odaslati kao svjedočanstvo našeg trenutka u njegovu budućnost. Da je to moguće dokazuje iskustvo zadarske Istarske obale s urbanim instalacijama *Morskih orgulja* i *Pozdrava suncu*.

ANDRIJA MUTNJAKOVIĆ

MODEL PUBLICIRANJA

KNJIGA KAO NASLIJEĐE
MODEL OBJAVE ZNANSTVENIH KNJIGA
STRATEGIJA PUBLICIRANJA
PUBLICIRANJE HRV. KULTURNOG NASLIJEĐA

Ilustracija:

Andrija Mutnjaković u svojoj kućnoj biblioteci (foto: Saša Kralj)

Knjiga je postojanje. *Knjiga života* u Bibliji objedinjuje bića i božanstva, *Knjiga mrtvih* u Egiptu otvara put iz mraka u sunčanu svjetlost vječnosti. *Liber Mundi* je simbol svijeta.

Antički *neoplatinist* Plotin napisao je prije približno 1750 godina svoje razumijevanje suštine kamene rimske arhitekture: *Arhitektura je ono što opstaje kada nestane kamen*. Tristo godina ranije razmišljao je tako Vitruvije i ovjekovječio to u „Deset knjiga o arhitekturi”. Vitruvijeva svjedočanstva obnovili su tisućljeće i pol kasnije Alberti u „Knjizi o građenju”, Serlio u „Pet knjiga o arhitekturi” i poslije njih Palladio u „Četiri knjige o arhitekturi”. Pola tisućljeća kasnije kulturni arhitekt dvadesetog stoljeća - Mies van der Rohe - rado se etiketira kao *Neo-Palladian*, a to možemo razumjeti i kao *Neoplatinist*.

Smisao toga dva tisućljeća dugoga povijesnog slijeda nije morfološki identitet – Mies nije projektirao korintске stupove. Smisao je strukturalni idealitet – antičku tektoniku nije uništila srednjovjekovna arhitektonska stereotomika, već je tektonika poput Feniksa uskrsnula u tektonici renesansne i konstruktivizmu recentne arhitekture Miesovih stupova. Uništen je kamen arhitekture, a u knjigama mislilaca ostala je sačuvana i revitalizirana ideja suštine arhitektonike. Knjige su razumijevanje baštine i rasadište arhitektonske budućnosti.

Provedeno povijesno razmatranje knjige kao inspiratora i katalizatora revitali-

zacije antičkoga kulturnog naslijeđa ukazuje na dragocjenost **knjige kao modela procesa revitalizacije**.

Razmatrano uvažavanje knjige ostvareno je nebrojenim knjigama diljem ekumene u kojima se dokumentira arheološka baština, kultura naslijeđa, urbanistika ambijenta, arhitektonika građevina, autorska kreacija, etnički etos, povijesni razvoj, tehnološko saznanje, ambicija investitora, invencija sudionika. Moguće je nastaviti nizan, no i nabrojeno dovoljno dokumentira složenost i zahtjevnost istraživanja, pisanja i objavljivanja – da bi knjiga bila moderator unaprjeđenja kulturnog naslijeđa.

Takvo razumijevanje uloge knjige u unaprjeđenju kulturnog naslijeđa odnosi se i na unaprjeđenje hrvatskog kulturnog naslijeđa. Važno je odmah ukazati na nedostatak odgovarajućih knjiga u hrvatskoj publicistici. Primjerice, ne postoje znanstvene knjige – povijest hrvatske arhitekture (od pračovjeka do danas); povijest urbanističkog razvoja Hrvatske i njenih regija (Dalmacije, Slavonije, Zagorja, ...); povijest arhitekture i gradograditeljstva urbanih i ruralnih lokaliteta (Zagreba, Splita, Dubrovnika, Vukovara, ...); monografije spomeničke baštine (Vučedolske kulture, Dioklecijanove palače, Zagrebačke katedrale, Frankopanskih dvoraca, Nacionalne biblioteke, ...); monografije autora i graditelja (Dioklecijana, Nikole Firentinca, Rudolfa Lubynskog, Drage Iblera, ...). Svakako da su u ovom improviziranom popisu izostavljene objav-

ljene vrijedne znanstvene knjige (Antički grad, Barokna arhitektura, Donat, ...), no one ne mogu nadomjestiti potrebne znanstvene knjige budući da nisu prevedene na bar jedan od dominantnih svjetskih jezika. Izostavljene su naznake kvalitetnih fotomonografija (Osijek, Dubrovnik, Dioklecijanova palača, ...), koje su neophodne u prezentaciji ambijenta ili zgrade, ali ne zamjenjuju potrebu da se ista tema znanstveno obradi.

Da bi knjiga bila moderator unaprjeđenja hrvatskoga kulturnog naslijeđa potrebno je promijeniti **model dosadašnjeg istraživanja, pisanja i objavljivanja znanstvenih knjiga**. Naime, prosječna proizvodna cijena znanstvene knjige (istraživanje, pisanje, ilustriranje, tisak) iznosi 300.000 - 500.000 kuna. Financiranje takve knjige obavlja se sredstvima ministarstava, lokalnih zajednica i rijetkih donatora. U pravilu, financijska sredstva se dodjeljuju kada je prvi, najskuplji dio knjige (istraživanje, ilustriranje, pisanje) tako dovršen da se može kandidirati za sredstva sufinanciranja. A tada Ministarstvo ili Grad sufinanciraju knjigu u iznosu 20.000 - 50.000 kuna. Tako nastale knjige mukotrpni su rezultat slučajnosti autorskih naklonosti i izbora, a ne programske **strategije modela publiciranja**.

Model publiciranja hrvatskoga kulturnog naslijeđa mora se poistovjetiti s modelom financiranja znanstvenih istraživanja prirodnih znanosti, ili modelom financiranja snimanja filmova, ili modelom financiranja opernih, koncertnih ili izložbenih projekata. Financijska sredstva se dodjeljuju za projekt na osnovu programa u obliku sinopsisa, scenarija, idejne zamisli, prethodnih rezultata, i to na osnovu proračuna stvarnih troškova projekta koji iznose nekoliko milijuna kuna (ili eura). Dodjeljuju se na osnovu prosudbe opravdanosti i društvene korisnosti ulaganja sredstava poreznih obveznika u odabrani projekt.

Istovjetni model nužno je primijeniti pri programiranju i financiranju publiciranja relevantnih knjiga hrvatskoga kulturnog naslijeđa – umjesto natječaja za sufinanciranje tiska knjiga potrebno je raspisivati natječaje za **pisanje knjiga**. Da bi takav model bio uspješan potrebno je utvrditi društveni interes za jasno definirane teme knjiga, prethodno naznačene kao **moderatore unaprjeđenja kulturnog naslijeđa**.

Liber Mundi je simbol postojanja svijeta. Liber Croatica je znak postojanja etnosa.

KONCEPTUALIZACIJA
MATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA
TURISTIČKO TRŽIŠTE
DIONICI
EKONOMSKA ODRŽIVOST

Ilustracija:

Prehispanijski grad Uxmal smješten na poluotoku Yucatanu, lokalitet na UNESCO listi svjetske baštine (foto: I. Matečić)

Literatura:

1. Čavlek, N.; Bartoluci, M.; Prebežac, D.; Kesar, O. (2011.), *Turizam - ekonomske osnove i organizacijski sustav*, Zagreb: Školska knjiga.
2. Gould, P.; Burtenshaw, P. (2014.), *Heritage Sites: Economic Incentives, Impacts, and Commercialization*, Encyclopedia of Global Archaeology (ed. Smith, C.), New York: Springer. DOI 10.1007/978-1-4419-0465-2_1190. Online ISBN 978-1-4419-0465-2.
3. Landriani, L.; Pozzoli, M. (2014.), *Management and Valuation of Heritage Assets: A Comparative Analysis between Italy and USA*. Springer: Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London.
4. McKercher, B.; Ho, P.S.Y.; Du Cros, H. (2005.), *Relationship between tourism and cultural heritage management: evidence from Hong Kong*. Tourism Management 26, pp. 539-548.
5. Navrud, S.; Ready, R. C. eds. (2002.), *Valuing Cultural Heritage: Applying Environmental Valuation Techniques*. Cheltenham: Edward Elgar.

Ddr.sc. Ingeborg Matečić, dipl.oec.
Ekonomski Fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Katedra za turizam
imatecic@net.efzg.hr

INGEBORG MATEČIĆ

MODEL KONCEPTUALIZACIJE MATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE NA TURISTIČKOM TRŽIŠTU

S obzirom na složenost turističkog tržišta promatranog iz ekonomske perspektive turističke ponude i potražnje, kao i na kompleksnost ponašanja materijalne kulturne baštine na samom tržištu, odrednica **modela konceptualizacije** jest skup odnosa koje materijalna kulturna baština stvara unutar turističkog sustava. Turistička aktivnost, kao i upravljanje kulturnom baštinom, odvija se u području vladinih politika i zakonodavstva o čemu ovisi ravnoteža preraspodjele moći unutar odnosa. Odnosi između dionika na strani turističke ponude i potražnje, kao i dionika upravljanja materijalnom kulturnom baštinom, poprimaju različite oblike te se kreću u dihotomijama suradnje i konflikta. Broj i vrsta dionika u takvim odnosima je velik te dinamičnost interakcije može biti kompleksna. Dionici turističke potražnje jesu sami turisti dok su dionici turističke ponude turističke organizacije, lokalne turističke zajednice, turistički posrednici, kao i turistički mediji. Dionici na strani materijalne kulturne baštine jesu upravljačka tijela kulturne baštine (konzervatorski odjeli, restauratori), privatni sektor i vlasnici imovine, državne agencije za zaštitu kulturne baštine i lokalno stanovništvo.

Odnose među dionicima dodatno čine složenim karakteristike materijalne kulturne baštine kao javnoga dobra. Javno dobro je neiscrpivo jer njegovo korištenje od strane jednog korisnika (turista) ne iscrpljuje mogućnost korištenja dru-

gog te isključivanje korisnika (turista) nije moguće. Javna dobra može koristiti više korisnika bez umanjivanja njegove vrijednosti i bez dodatnih troškova. Problem predstavlja nemogućnost naplate korištenja javnog dobra što stvara daljnje mogućnosti neplaćanja (*free-rider problem*) i time ne mogućnosti isključenja korištenja. S obzirom na različite oblike kulturne baštine postoje i različite razine isključivosti. Prema vrstama javnih dobara materijalna kulturna baština se može odrediti kao čisto ili mješovito javno dobro kod kojeg ili ne postoji ili postoji konkurencija u potrošnji. Kulturna baština je meritorno dobro i njezina struktura troškova različita je od običnih tržišnih dobara.

Model konceptualizacije materijalne kulturne baštine bitno određuju tržišni odnosi uvjetovani složenostima turističkog sustava, broj i složenost odnosa među dionicima uključenih u upravljanje materijalnim kulturnim dobrom, zakonodavni okvir i vladina politika u području poticanja turističkih aktivnosti i upravljanja dobrima materijalne kulturne baštine kao i karakteristike materijalne kulturne baštine. Model je primjenjiv u određivanju ekonomske održivosti turističke destinacije u okviru održivog razvoja turizma.

KRISTINA AFRIĆ RAKITOVAC
NATAŠA UROŠEVIĆ

MODELI VALORIZACIJE KULTURNE BAŠTINE U ODRŽIVOM TURIZMU

KULTURNA BAŠTINA
REVITALIZACIJA NASLIJEĐA
ODRŽIVI RAZVOJ NASLIJEĐA
TURIZAM
PULA

Ilustracija:

Urbani krajolik Pule: starogradska jezgra s Amfiteatrom, brodogradilište Uljanik i bivši vojni predjeli u luci (foto: Goran Šebelić, 2016.)

Literatura:

1. Bold J.; Cherry M. (eds.) (2016.), *The Politics of Heritage Regeneration in South-East Europe*, Council of Europe, Strasbourg.
2. Licciardi G.; Amirtahmasebi R. (eds.) (2012.), *The Economics of Uniqueness: Investing in Historic City Cores and Cultural Heritage Assets for Sustainable Development*, World Bank Publications.
3. McKercher, B.; du Cros, H. (2009.), *Cultural Tourism. The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*, Routledge, New York, London.
4. Van Balen K.; Vandesande A. (eds.) (2016.), *Heritage Counts*, Garant, Antwerpen-Apeldoorn.
5. *** (2017.), *European Cultural Heritage Strategy for the 21st Century*, Council of Europe

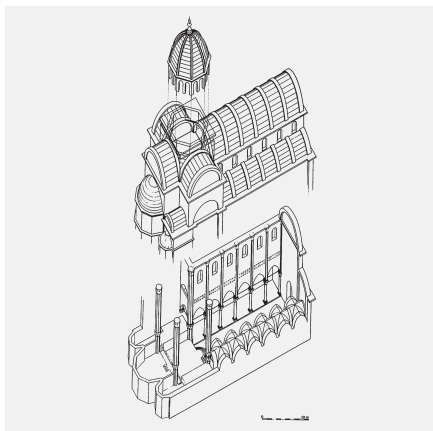
Doc. dr. sc. **Kristina Afrić Rakitovac**
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“
kafric@unipu.hr

Doc. dr. sc. **Nataša Urošević**
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli,
Interdisciplinarni studij Kultura i turizam
natasa.urosevic@unipu.hr

Polazeći od recentnih strateških dokumenata međunarodnih organizacija u kulturi i turizmu istraženi su **inovativni modeli valorizacije i revitalizacije kulturne baštine u turizmu** u kontekstu održivog urbanog razvoja, koji uključuje aktivni angažman lokalne zajednice i svih zainteresiranih dionika. Pristupanje Hrvatske Europskoj uniji omogućilo je **valorizaciju jedinstvenog lokalnog kulturnog naslijeđa univerzalne vrijednosti** kroz različite europske projekte i programe, koji osim regionalne i nacionalne, uključuju i transnacionalnu, europsku dimenziju zajedničke baštine. Pošto kulturni identitet Hrvatske, zbog specifične povijesti i zemljopisa, karakterizira izrazita regionalna raznolikost i multikulturalnost, pojedine slojeve i elemente baštine moguće je revitalizirati kroz međunarodne mreže i interdisciplinarnu suradnju eksperata iz šire regije. Kao prihvatljivi modeli predlažu se europski programi i projekti koji elemente zajedničke europske baštine i identiteta valoriziraju kroz održivi kulturni turizam, razvoj kulturnog poduzetništva i kulturnog menadžmenta kao što su europske kulturne rute, europske prijestolnice kulture i slično. Ukazuje se ujedno na potrebu poštivanja načela održivog razvoja uz upravljanje ključnim resursima na način da ekonomske, društvene i estetske potrebe lokalnog stanovništva i posjetitelja budu ostvarene tako da se sačuva socio-kulturni integritet, optimalno valorizira kulturna baština te održe osnovni

ekološki procesi, biološka raznolikost i sustavi na kojima počiva život.

Kao studija slučaja dobar je primjer revitalizacije kulturne baštine Pule i obližnjeg Brijunskog otočja, jedinstvenih kulturnih krajolika za koje još uvijek nisu pronađeni optimalni modeli održive valorizacije. Bilo je pokušaja uvrštenja antičke starogradske jezgre s Amfiteatrom na UNESCO-vu listu, kao što su i aktualne inicijative za transnacionalnu nominaciju lokalnog fortifikacijskog sustava s ostalim utvrđenim gradovima bivše Austro-Ugarske Monarhije. Recentna istraživanja pokazuju da se radi o baštini koja svojim značajem prelazi lokalne okvire, ima znatan razvojni potencijal za čiju je valorizaciju neophodno međunarodno umrežavanje. Aktualni su projekti vezani za mogućnost valorizacije austrougarskih fortifikacija kroz stvaranje transnacionalne mreže gradova s fortifikacijama Srednje Europe. Zajedničko istraživanje pokazalo je da se iz iskustava partnerskih institucija, primjerice u Krakovu i Veroni, mogu preuzeti i primijeniti uspješni modeli valorizacije zajedničke (srednjo)europske baštine. Na sličan način moguće je kvalitetnije valorizirati i revitalizirati i baštinu iz antičkog (arheološki parkovi) ili venecijanskog razdoblja (starogradske jezgre, kašteli).

MODEL PROCJENJIVANJA VRIJEDNOSTI
GRADITELJSKE BAŠTINE
KRITERIJI PROCJENJIVANJA VRIJEDNOSTI
AUTENTIČNOST IDEJE
AUTENTIČNOST TVARI

Ilustracija:

Struktura svodova šibenske katedrale
– primjer autentičnosti ideje
(autorica: Marina Šimunić Buršić)

Literatura:

1. *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage* <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>
2. *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention* <http://whc.unesco.org/en/guidelines/>
3. Šimunić Buršić, M. (2000.), *Demountable Connections in Renaissance Stone Vaults: Example of Life-Cycle Design in the Past*. PRO, 14 (2000): 292-296
4. *The Criteria for Selection*, <http://whc.unesco.org/en/criteria/>
5. *Historic Centre of Warsaw*, <http://whc.unesco.org/en/list/30>

Doc.dr.sc. Marina Šimunić Buršić, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
msimuni@arhitekt.hr

MARINA ŠIMUNIĆ BURŠIĆ

AUTENTIČNOST IDEJE I AUTENTIČNOST TVARI: RAZMATRANJE KRITERIJA ZA MODEL PROCJENJIVANJA VRIJEDNOSTI GRADITELJSKE BAŠTINE

Autentičnost je jedan od najvažnijih kriterija po kojima svjetske organizacije za zaštitu kulturne baštine ICCROM i WHC procjenjuju vrijednost kulturnih dobara. Važan dokument UNESCO-a „*Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*“ zahtijeva da „kulturno dobro nominirano za uvrštenje u Listu svjetske baštine može biti razmatrano za uvrštenju u tu Listu samo ako uz kriterije UNESCO-a zadovoljava i test autentičnosti“.

Poput većine pojmova, autentičnost je višeznačna. Taj je pojam blizak pojmu izvornosti: izvorno je ono djelo ljudskoga duha koje donosi novu ideju, izraz, inovativnu metodu gradnje. Promatramo li kulturno dobro iz prošlosti da bismo procijenili njegovu vrijednost kao kriterij za određivanje stupnja i metode zaštite, važna je i autentičnost njegova gradiva.

Budući da je pojedinačna građevina, a pogotovo urbani ili ruralni sklop, živi organizam koji se neminovno mijenja s mijenama načina života, tehničkih mogućnosti i estetskih nagnuća njegovih žitelja, teško je pronaći kulturno dobro, vrijedno graditeljsko djelo, ili sklop, koje bi odgovaralo kriteriju „autentičnosti stvari“. Na takvu vrstu „tvarne autentičnosti“ možemo naići samo u izoliranim primjerima poput Pompeja, u kojima je prirodna katastrofa naglo prekinula život i konzervirala grad debelim slojem pepela.

U načelu, što je više izvornoga gradiva, građevina je vrijednija prema kriteriju

„tvarne autentičnosti“. No to je samo jedan, a ne glavni kriterij. Vrijednost kulturnoga dobra procjenjujemo ponajprije po primarnim kriterijima, od kojih se ističu kriteriji World Heritage Convention (UNESCO): jedinstvenost, izvornost (zamisli). Tek ako kulturno dobro posjeduje te vrline, može se razmatrati i njegova „tvarna autentičnost“ kao nuždan dodatni uvjet.

Realnost odstupa od „čistih“ kriterija i načela.

Jedan od najpoznatijih i najčešće navođenih primjera „tvarne neautentičnosti“ jest obnova povijesnoga središta Warszawe, grada koji je u Drugome svjetskom ratu gotovo srušen sa zemljom. Odluka o obnovi središta Warszawe kao ostvarenja simbola nacionalnog identiteta, koliko god bila dubiozna sa stajališta purističkih načela konzervatorskoga djelovanja, doživjela je 1980. potvrdu stručnjaka UNESCO-a uvrštenjem u Listu svjetske baštine. Primjer stalne obnove važnih drvenih građevina poput japanskih hramova, kao i obnove kupole šibenske katedrale nakon oštećenja u ratu 1991., potvrđuje načelo nadređenosti „autentičnosti ideje“ nad „autentičnošću stvari“.

Praksa primjene kriterija UNESCO-a za upis najvrjednije kulturne baštine svijeta na World Heritage List upućuje na potrebu stvaranja konzistentnoga **modela evaluacije graditeljske baštine** prema kriteriju balansiranoj vrijednosti idejne i stvarne autentičnosti djela.

PAVLA ŠIMETIN
IVANA TUTEK

MODELI AFIRMACIJE NASLIJEĐENIH POVIJESNIH SLOJEVA POLJANE U ŠIBENIKU

POLJANA U ŠIBENIKU
URBANA AFIRMACIJA POVIJESNIH SLOJEVA
URBANA INTEGRACIJA
PREZENTACIJA ARHEOLOŠKIH SLOJEVA
INTEGRACIJA ARHEOLOŠKOG NASLIJEĐA

Ilustracija:

Maketa Poljane, Projekt Trg Poljana
(autori: P. Šimetin, I. Tutek, I. Dubovečak,
I. Simonović Majcan; maketa: P. Šimetin
i L. Megla; foto: S. Horvat)

Literatura:

1. Matzner, F. (2004.), *Public Art: Kunst im öffentlichen Raum. Ein Handbuch*, Hatje Cantz Verlag, Ostfildern-Ruit.
2. Aureli, P. V., ed. (2013.), *The City as a Project*, Ruby Press, Berlin.
3. Raukar, T. (1980.-1981.), *Komunalna društva u Dalmaciji u XIV. stoljeću*, Histojski zbornik 33-34, Zagreb, str. 139-209.

Pavla Šimetin, dipl.ing.arh.

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
psimetin@arhitekt.hr

v.pred.dr.sc. **Ivana Tutek**, dipl.ing.arh.

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
itutek@arhitekt.hr

Teritorij Šibenika i okolice po prirodno-zemljopisnim obilježjima pripada sredozemnom prostoru, ali je smješten u izravnoj komunikaciji s Likom i kontinentalnim zaleđem. Srednjovjekovna gradska jezgra Šibenika oblikovana je specifičnim topografskim obilježjima. Tijekom 14. stoljeća dalmatinske komune dosežu vrhunac procvata komunalnog razvoja, jačajući svoj ekonomski, politički i kulturni sustav. Struktura grada, omeđena zidinama iz 15. stoljeća, transformira se, te od 16. do 18. stoljeća utvrđuje bastionima i bastionskim utvrdama na okolnim brežuljcima. Tijekom vremena fortifikacije gube ulogu, a prazni strateški prostor na sjeveroistočnom dijelu, između grada u zidinama i raspršenoga grada izvan njih, transformira se u urbani areal. Fragment tog prostora, uz prilaznu cestu i zidine, ispred ulaza u grad, oblikovao je i Poljanu koja se tijekom povijesti prilagođavala dimenzijama, morfologijom i funkcijom.

Uočavajući složenost raznolikih prostora u strukturi grada i njegova vanjskog teritorija, uz zatečeni funkcionalni položaj Poljane, čini se logičnim suvremeno interpretirati njene dinamične promjene nastale tijekom povijesti. Prostor Poljane neprekidno je utjecao na jedinstvene individualne građevine i njihov postav koji nikad nije ostvario konvencionalni obris zatvorenoga mediteranskog trga. Zgrade kulturne namjene, zatečeni arheološki nalazi i su-

stav perivoja, transformirali su ga u kulturnu komunikaciju grada, dok su mu upravni sadržaji, smješteni u blizini, dali dodatno urbani značaj.

Modeli afirmacije naslijeđenih i prepoznatih slojeva Poljane uključuju **model prezentacije i model integracije arheoloških struktura in situ**: sjeverni, istočni bedem i kula bastiona Bernardi, te nalazi povijesne komunikacije uz gradski zid. Nadalje modelom uključivanja arhitektonskih artefakata zgrade kazališta i dominantne zgrade Knjižnice, arhitekta Ivana Vitića, u prostorno i kulturno značenje cjeline trga povezuju se navedene arheološke i arhitektonske strukture pejzažnim oblikovanjem međuprostora. Projektom se reinterpretira praznina Poljane, kao niza usmjerenja, oživljavanjem tradicijskih i nevidljivih načina njenog korištenja u vremenu – **model afirmacije povijesnih kretanja i okupljanja**.

Dodavanjem projektiranih suvremenih konstrukta, ujedno novih sadržaja i funkcija na plohi trga, afirmira se urbani prostor Poljane i njen ekonomski potencijal za građane. Označena kao platforma za različite ambijente svakodnevice, Poljana se simultano tretira i kao niz usmjerenja pješaka prema ustaljenim rutama u gradu. Poljana je za grad i teritorij, po funkcionalnom smještaju i obliku, mjesto identiteta, platforma za kulturno unaprjeđenje i specifičan model za aktivaciju i afirmaciju kulturnog naslijeđa.

POVIJESNA TURISTIČKA ARHITEKTURA
POVIJEST TURIZMA
HRVATSKI JADRAN

Ilustracija:

Hotel Rivijera, Pula
(Izvor: Orlovic / Wikimedia Commons, 2007.)

Literatura:

1. Dumbović Bilušić, B.; Jakaša Borić, V.; Kranjčević, J. (2015.), *Hotelski sklop otoka Veliki Brijun urbanističko-arhitektonska geneza*, „Prostor“, 23 (2): 354-369, Zagreb
2. Kranjčević, J. (2013.), *Alfred Keller (1875-1945): Architectural Projects on the Island of Lošinj and in the Territory of Croatia*, Lošinjki muzej, Mali Lošinj / Institut za turizam, Zagreb
3. Kranjčević, J.; Kos, M. (2016.), *Čeští architekti a počátky turistiky na chorvatském Jadranu / Czech Architects and the Beginnings of Tourism on the Croatian Adriatic Coast / Čeští architekti i počeci turizma na hrvatskom Jadranu*, Cabinet of Architecture, Ostrava / Institute for Tourism, Zagreb
4. Pfister, D. (2005.), *Raum - Gestaltung - Qualität am Beispiel historischer Hotels*, Ed. gesowip, Basel
5. Vasko-Juhász, D. (2006.), *Die Südbahn, Ihre Kurorte und Hotels*, Böhlau Verlag, Beč/Köln/Weimar

Dr.sc. **Jasenka Kranjčević**
Institut za turizam, Zagreb
jasenka.kranjcevic@iztzg.hr

JASENKA KRANJČEVIĆ

MODELI UNAPRJEĐENJA POVIJESNE TURISTIČKE ARHITEKTURE NA HRVATSKOM JADRANU

Polazište za ovaj rad jest činjenica da hrvatski Jadran ima tradiciju turizma dulju od stoljeća te brojne nedovoljno prepoznate primjere povijesne turističke arhitekture kao dio kulturnog naslijeđa. Iako pojedini hoteli i/ili kupališta pridonose prostornoj i arhitektonskoj prepoznatljivosti prostora, u posljednja dva desetljeća zabilježeno je nekoliko primjera neprimjerene preinake (re-konstrukcije) hotela ili zapuštenosti hotelskih sklopova – usprkos njihovoj dugoj tradiciji postojanja. Prilikom preinake hotela vrlo se često sagledava isključivo ekonomska isplativost, a zanemaruje uvažavanje čimbenika prostornog i arhitektonskog identiteta. Na taj način dolazi do devastacije turističke arhitekture i naslijeđene hotelske ili tehnološke opreme.

Stoga se postavlja pitanje: mogu li se preinake i osuvremenjivanje povijesne turističke arhitekture temeljiti na modelu koji će uvažavati naslijeđeno i istodobno biti suvremen, odnosno modelu koji će u suvremene zahvate ugraditi specifične čimbenike prostornog i arhitektonskog identiteta?

Brojnim dokumentima na svjetskoj, europskoj i nacionalnoj razini potiče se očuvanje i unaprjeđenje kulturnog, a time i arhitektonskog naslijeđa. U teoriji turizma, kulturno naslijeđe sastavni je dio turističkog resursa, a arhitektura je prepoznata kao turistička atrakcija. Stoga je cilj rada izrada **modela unaprjeđenja povijesne turističke**

arhitekture temeljem prepoznavanja čimbenika prostornih i arhitektonskih identiteta.

Kako bi se razumio povijesni razvoj turizma na hrvatskom Jadranu, ali i čimbenici identiteta, razvoj se dijeli na četiri osnovna razdoblja: do Prvoga svjetskog rata, između dva svjetska rata, nakon Drugoga svjetskog rata i nakon Domovinskoga rata. Istraživanje je pokazalo da svako razdoblje odražava specifične prostorne i arhitektonske čimbenike identiteta (površinu, volumen, oblikovanje, infrastrukturu, smještajni kapacitet, okoliš i dr.).

S obzirom na to da je potrebno prilagoditi povijesnu turističku arhitekturu suvremenim trendovima i turizmu, ali i potrebama turista, preinaka povijesne turističke arhitekture trebala bi se zasnivati na uvažavanju specifičnih povijesnih čimbenika arhitektonskog identiteta. Rezultati istraživanja pokazali su da povijesna turistička arhitektura nekoga razdoblja ima specifične prostorno-arhitektonske čimbenike identiteta pa se jedino temeljem prepoznavanja i razumijevanja istih mogu odrediti specifični modeli unaprjeđenja.

Razradom modela unaprjeđenja povijesne turističke arhitekture koji se temelje na poznavanju prostornih i arhitektonskih identitetskih vrijednosti te suvremenim trendovima u turizmu, pridonosi se očuvanju kulturnog naslijeđa turističkog odredišta, ali i kulturnog naslijeđa općenito.

ANA MRĐA

BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI

MODELI ODRŽIVOG PLANIRANJA TURIZMA KULTURNOG NASLIJEĐA

TURIZAM KULTURNOG NASLIJEĐA
GLOKALIZACIJA
ODRŽIVI RAZVOJ
ODGOVORNI TURIZAM
UNAPRJEĐENJE NASLIJEĐA

Ilustracija:

Turistički krajolik otoka Hvara
(Foto: A. Mrđa)

Literatura:

1. Mrđa, A.; Bojanić Obad Šćitaroci, B. (2016.), *Heritage Touristscapes: A Case Study of the Island of Hvar*, "Annales, Series Historia et Sociologia", 26 (3): 553-572, Kopar
2. Richards, G. (1996.), *Production and Consumption of European Cultural Tourism*, "Annals of Tourism Research", 23 (2): 261-281, Surrey
3. Saarinen, J. (2006.), *Traditions of Sustainability in Tourism Studies*, "Annals of Tourism Research", 33 (4): 1121-1140, Surrey
4. Wang, Y., Bramwell, B. (2012.), *Heritage Protection and Tourism Development Priorities in Hangzhou, China: A political Economy and Governance Perspective*, "Tourism Management", 33: 988-998, Beč
5. Zhang, X.; Zhou, L.; Wu, Y.; Skitmore, M.; Deng, Z. (2015.), *Resolving the Conflicts of Sustainable World Heritage Landscapes in Cities: Fully Open or Limited Access for Visitors?*, "Habitat International", 46: 91-100, Vancouver

Doc.dr.sc. **Ana Mrđa**, dipl.ing.arh.,
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
amrdja@arhitekt.hr

Izv.prof.dr.sc. **Bojana Bojanić
Obad Šćitaroci**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
bbojanic@arhitekt.hr, www.scitaroci.hr

Istraživanje odnosa između turizma i naslijeđa temelji se na **modelima planiranja kulturnog turizma** u službi pokretača turističke atraktivnosti i prepoznatljivosti odredišta. S prostorno-planerskog motrišta, konkurentnost odredišta se temelji na doživljajnom iskustvu jedinstvenih prostornih cjelina, regionalnih kvaliteta ambijenta i krajo-lika, koji prepoznaju koliko **modeli interakcije** između turizma i naslijeđa potiču povećanje kvalitete odredišta kao mjesta za život, rad i ulaganje.

Glokalizacija u kulturnom turizmu je kombinacija dvaju oprečnih motrišta: jedno je standardizacija i konformizam, a drugo je jedinstvenost i raznolikost. Odnos između ta dva motrišta mora biti polazna točka održivog razvoja turizma. **Modeli planiranja turizma kulturnog naslijeđa** podrazumijevaju pružanje sklada i ravnoteže između globalnog standarda i kulturnog identiteta odredišta. Takvim pristupom odgovornog turizma, briga za naslijeđe se nadograđuje te se, uz teme očuvanja i zaštite, uključuju teme planiranja, praćenja i upravljanja.

S gledišta prostornog planiranja, **model održivog planiranja turizma kulturnog naslijeđa** sastoji se od dvije glavne komponente: autohtono mjesto i njegove prostorne i socioekonomske karakteristike te turistički scenarij, odnosno turistički proizvod. Model mora biti u mogućnosti podržati razvoj turizma bez ugrožavanja prostornih i socioeko-

nomskih obilježja te prirodnih i antropogenih osobitosti područja, bez stvaranja društvenih ili ekonomskih poteškoća lokalnoj zajednici. Istodobno se mora moći regulirati kapacitet posjetitelja koji je u skladu sa slikom turističkog proizvoda i vrstom kulturnog iskustva posjetitelja.

Cilj korištenja modela održivog planiranja turizma kulturnoga naslijeđa jest pružiti razvoj turizma bez ugrožavanja naslijeđa odredišta. U skladu s time prepoznaju se tri različita prostorna scenarija s obzirom na stanje očuvanja autentičnosti *lifescapea* i aktiviranja turističkog proizvoda: u potpunosti aktivno naslijeđe (*boostering* stanje turističkog korištenja); djelomično ograničena aktivacija naslijeđa (kontrolirano stanje turističkog korištenja); i ograničena aktivacija naslijeđa (nema turističke upotrebe). Takvi scenariji se mogu svrstati u **razvojne modele** između društvene i ekonomske koristi, ekonomske dobrobiti i zaštite, te socijalne dobrobiti i zaštite.

Istraživanje dokazuje da nije moguće kreirati opći model održivog turističkog planiranja kulturnog naslijeđa, već da se odabir modela usmjerava prema obilježju odredišta, njegovih kumulativnih mogućnosti i potreba, stanja turističkog tržišta te planerskih odluka koje moraju biti utemeljene na promociji i zaštiti naslijeđa, doživljajnom iskustvu posjetitelja, ali i regeneraciji i razvoju lokalne zajednice.

MODELI PROSTORA KRETANJA
NAČINI URBANOG POVEZIVANJA
NASLIJEĐE ULICA
PROMENADE
MEMORIJALI

Ilustracija:

New York High Line, nekadašnja pruga i preobrazba u linearni perivoj
(Foto: J. Sternfeld i A. Luhring, 2001.; T. Marić, 2013.)

Literatura:

1. Bojanić Obad Šćitaroci, B.; Marić, T. (2012.), *Walkspace* - linearno povezivanje prostora na primjeru Splita, „Prostor“, 20 (1): 118-131, Zagreb
2. Hillier, B. (2007.), *Space is the Machine - A Configurational Theory of Architecture*, Press Syndicate of the University of Cambridge, London.
3. Bojanić Obad Šćitaroci, B.; Marić, T. (2015), *Memorials as Cultural Landscape*, u: Cultural Heritage – Possibilities for Spatial and Economic Development: Proceedings [ur. Obad Šćitaroci, M.], AF/HAZU: 244-249, Zagreb
4. Obad Šćitaroci, M.; Bojanić Obad Šćitaroci, B. (2013.), *Gradotvornost perivoja i pejzaža - re-interpretacija perivoja i konstelacija suvremenih tema*, u: Zbornik radova znanstvenog skupa „Zelenilo grada Zagreba“, [ur. Božičević, J.; Nikšić, M.; Mlinarić, T. J.; Missoni, E.], HAZU: 56-67, Zagreb

Izv.prof.dr.sc. **Bojana Bojanić**
Obad Šćitaroci, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
bbojanic@arhitekt.hr, www.scitaroci.hr

Tamara Marić, mag.ing.arch., znanstveni novak
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
tmarić@arhitekt.hr

BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI TAMARA MARIĆ

MODELI URBANIH PROSTORA KRETANJA

Istraživanje doživljaja naslijeđa s motrišta kretanja osnova je za razumijevanje sustava javnih prostora povezivanja grada. Gradske prostorne i arhitektonske cjeline povezane su različitim tipovima javnih prostora (ulice, trgovi, perivoji, šetališta) čiji su karakteri utvrđeni načinom kretanja. Predmet istraživanja su modeli urbanih prostora kretanja identificirani ovisno o čimbenicima identiteta (način kretanja i elementi povezivanja).

Razlikujemo **tri modela** urbanih prostora prema načinu kretanja: linearni model, kretanje u perivojima i kretanje sustavima. Prostori kretanja istražuju se s dva motrišta: 1. *placemaking* – unaprjeđenje i uređenje javnih prostora s ciljem stvaranja mjesta i 2. sintaksa prostora – istraživačka metodologija prostornih konfiguracija.

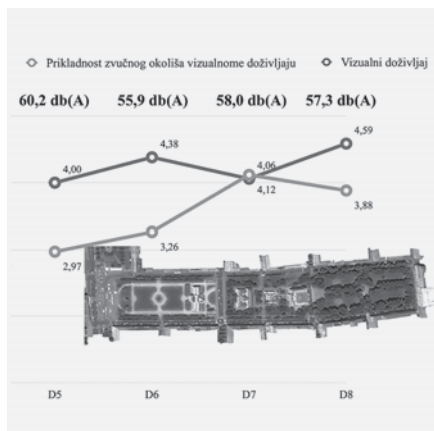
Modeli urbanih prostora kretanja istraživani su na primjerima slučaja ovisno o načinu povezivanja, koji mogu biti materijalni (mostovi, prolazi-pasaži, stubi) i nematerijalni (vizure, memorija) te ovisno o tipu unaprjeđenja prostora kroz kulturno-povijesni aspekt (ostvaren za državanjem trasa i povijesnih urbanističkih matrica), urbanističko-infrastrukturni aspekt (pri preobrazbama prostora) i ekološko-društveni aspekt (pri planiranju ravnoteže različitih sudionika kretanja gradom).

Modeli su istraživani za naslijeđe ulica gdje prepoznavamo različite tipove ovi-

sno o vrsti i odnosu prema naslijeđu: 1. zaštićene ulice, 2. ulice koja sadrži graditeljsko i/ili pejzažno naslijeđe, 3. prilazni putovi i 4. nematerijalno naslijeđe ulica. Suvremeni urbani prostori kretanja nastali revitalizacijom i unaprjeđenjem materijalnog i nematerijalnog naslijeđa stvaraju **model suvremene promenade** perivojnih i pješačkih ulica te panoramskih šetališta (Mariahillfer Strasse u Beču, Exhibition road u Londonu, ulice Barcelone i *Highline* u New Yorku) koji postaju naslijeđe za budućnost. Suvremena interpretacija nematerijalnog naslijeđa oblikovanjem memorijala stvara novi niz **modela memorije**: arheološki, topografski, muzejski, kenotaf, model urbanog perivoja i *landmark* model. Rezultat je stvaranje suvremenih urbanih prostora kretanja i stvaranje urbanog naslijeđa za budućnost oživljavanjem nematerijalnog naslijeđa. Za buduća istraživanja preostaje praćenje posljedica implementacije **modela suvremenog sustava urbanih pejzaža** (*Madrid Rio*).

Prepoznati **modeli urbanih prostora kretanja** mogu pridonijeti razvoju i unaprjeđenju javnih prostora u gradu i mogu poslužiti kao jedan od kriterija za povećanje kvalitete i za revitalizaciju prostora graditeljskoga naslijeđa.

Istraživanje ukazuje da urbani prostori kretanja posjeduju odlike kulturnog naslijeđa pa bi ih stoga trebalo osvijestiti i uključiti u postojeće planerske i projektantske metode promišljanja grada.

ZVUČNI OKOLIŠ
GRADSKI PROSTOR
POVIJESNI SMJEŠTAJ
PRIMJENA ZAMISLI ZVUČNOG OKOLIŠA
VIRTUALNA STVARNOST

Ilustracija:

Odnos ocjene vizualnog i auralnog doživljaja zagrebačke perivojne potkove (izvor: Oberman, 2015.)

Literatura:

1. Aletta, F., Kang, J., Axelsson, (2016.), *Soundscape descriptors and a conceptual framework for developing predictive soundscape models*, 'Landscape and Urban Planning', 149: 65-74
2. Axelsson, O., Nielsen, M.E., Berglund B. (2010.), *A principal components model of soundscape perception*, 'Journal of Acoustical Society of America', 128(5): 2836-2848
3. Oberman, T. (2015.), *Zvučni okoliš gradskih prostora – urbanističko-akustički čimbenici i modeli*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, doktorska disertacija
4. Maffei, L., Brambilla, G., Di Gabriele, M. (2016.), *Soundscape as Part of the Cultural Heritage*, u: *Soundscape and the Built Environment* [ur.: Kang, J., Schulte-Fortkamp, B.], CRC Press, Taylor & Francis Group: 215-242, Boca Raton

Dr.sc. **Tin Oberman**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
tin.oberman@arhitekt.hr

Izv.prof.dr.sc. **Bojana Bojanić**
Obad Šćitaroci, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
bbojanic@arhitekt.hr

TIN OBERMAN

BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI

MODEL PREDVIĐANJA DOŽIVLJAJNE KVALITETE ZVUČNOG OKOLIŠA POVIJESNIH GRADSKIH PROSTORA

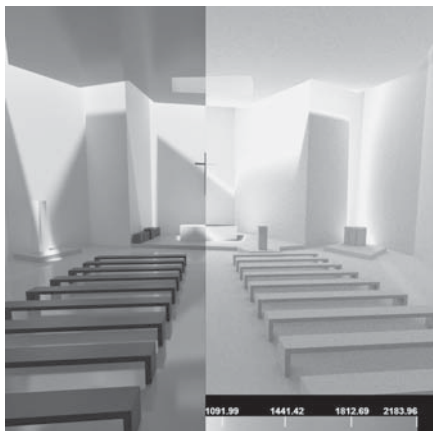
Ukupni doživljaj prostora naslijeđa jedan je od temeljnih čimbenika njegove vrijednosti. To podrazumijeva važnost raščlambe svih doživljajnih motrišta, ali i važnost doživljajne kvalitete povijesnih gradskih prostora kao ukupnog ambijenta prostora naslijeđa. Težište ovog istraživanja je na kvaliteti doživljaja zvučnoga okoliša. Uobičajeno vrjednovanje zvučnog okoliša uključuje procjenu sklada vizualnog i auralnog doživljaja. Postojeći su modeli predviđanja kvalitete zvučnog okoliša stoga korisna osnova procjeni ukupnog doživljaja prostora naslijeđa. Cilj istraživanja jest utvrđivanje modela predviđanja doživljajne kvalitete zvučnog okoliša povijesnih gradskih prostora.

Model predviđanja doživljajne kvalitete zvučnog okoliša povijesnih prostora zamišljen je za primjenu u zaštiti, planiranju i projektiranju te upravljanju gradskim prostorima. Afirmira ravno pravo vrjednovanje akustičkih osobitosti prostora, istaknutih i pozadinskih izvora zvuka te uvodi motrište unaprjeđenja kulturnog naslijeđa. Oslanja se na utvrđene modele procjene kvalitete zvučnog okoliša prema autoru Lexu Brownu i autorima Axelsson, Nilsson i Berglund. Dok se Brownov model temelji na odnosu poželjnosti dominantnih sastavnica zvučnog okoliša i procijenjenoj glasnoći, drugi referentni model podrobno raščlanjuje odnos tipova dominantnih izvora zvuka i des-

kriptora kvalitete zvučnog okoliša. Model postavljen ovim istraživanjem uključuje čimbenike identiteta povijesnih gradskih prostora poput procjene autentičnosti smještaja i dominantnih elemenata zvučnog okoliša.

Za provjeru modela odabrana su gradska središta u Zagrebu, Sheffieldu i Veneciji. Svi analizirani gradski prostori morfološki su različiti, no zajednička su im svojstva centralni položaj u gradskome tkivu i povijesna važnost. Ključni kriteriji njihova odabira jesu različiti stupnjevi autentičnosti njihova smještaja (od visoke razine očuvanosti do visokog udjela suvremenih zahvata u povijesnom prostoru) i pretpostavljena izražena dominantnost različitih sastavnica zvučnog okoliša. Odabrani gradski prostori trodimenzionalno su zvučno i slikovno dokumentirani kako bi se reprodukcijom u virtualno stvarnom okolišu ispitala perceptivna važnost prepoznatih karakterističnih čimbenika doživljaja odabranih gradskih prostora.

Postavljeni model predviđanja doživljajne kvalitete omogućava bolje uočavanje vrijednosti ambijenata i služi donošenju odluka koje utječu na zvučni okoliš poput planiranja aktivnosti u prostoru, uvođenja ili promjene sadržaja, te ograničavanje ili poticanja određenih načina korištenja uspostavljajući jasan odnos između procijenjene autentičnosti vizualnog ambijenta i tipova sastavnica zvučnog okoliša.

IGOR GOJNIK

DNEVNO SVJETLOSI MODELI ZA ARHITEKTONIKU I IDENTITET PROSTORA

ARHITEKTONIKA PROSTORA
DNEVNO SVJETLOSI IDENTITET
DNEVNO SVJETLOSI KONFIGURACIJA
DNEVNO SVJETLOSI METODA
NUMERIČKI MODELI I ALGORITMI

Ilustracija:

Vizualni prikaz dnevno svjetlosne analize prostora
(Izvor: autor)

Literatura:

1. Derek, P. (2004.), *Daylighting: Natural Light in Architecture*, Architectural Press, Burlington
2. Gojnik, I. (2012.), *Dnevno svjetlosni potencijal zagrebačkoga donjogradskog bloka*, magistarski rad, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
3. Lam, K. P.; Mahdavi, A.; Pal, V. (1997.), *The Implications of Sky Model Selection for the Prediction of Daylight Distribution in Architectural Spaces*, u: IBPSA (International Building Performance Simulation Association) Conference, Carleton University, Ottawa
4. Pallasmaa, J. (1996./2005.), *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*, Wiley, New York
5. Reinhart, C.; Mardaljevic, J.; Rogers, Z. (2006.), *Dynamic Daylight Performance Metrics for Sustainable Building Design*, „Leukos“, 3 (1): 1-25, New York

Mr.sc. Igor Gojnik, dipl.ing.arh.
SILOUETA arhitektura, Zagreb
igor.gojnik@gmail.com

Problematika dnevnoga svjetla u arhitekturi donedavno je bila povezivana gotovo isključivo uz problem kvantifikacijskih parametara kojima se određuju i projektantskim postupcima realiziraju minimalni intenziteti dnevnoga svjetla u zatvorenim prostorima, a s ciljem osiguravanja minimalnih dnevno svjetlosnih intenziteta u fizikalnom smislu.

Doktorsko istraživanje *Dnevno svjetlo kao čimbenik arhitektonike i identiteta prostora – metoda kvalitativne dnevno svjetlosne analize* usmjerava se na novi, kvalitativni pristup problematiki dnevnoga svjetla. Istraživanje polazi od činjenice značajne promjenjivosti dnevnoga svjetla tijekom dana i godine kao posljedice astronomsko-geografskih i klimatskih čimbenika.

U sklopu istraživanja razvija se numerička metoda analize za predviđanje i analizu složene dinamike dnevno svjetlosnih konfiguracija u prostoru kao posljedice međudjelovanja dnevno svjetlosnih datosti i arhitektonske geometrije te povezanih dnevno svjetlosnih sustava. Rezultati analize omogućuju stabilizaciju dnevno svjetlosnih konfiguracija odabranog arhitektonskog dnevno svjetlosnog koncepta.

U kontekstu problematike graditeljske baštine metoda kvalitativne dnevno svjetlosne analize polazi od pretpostavke da zatečeni dnevno svjetlosni koncept značajno doprinosi cjelovitom ugođaju i arhitektonici graditeljske baštine.

Arhitektonski model kvalitativne dnevno svjetlosne valorizacije usmjerava se na prepoznavanje zatečenog dnevno svjetlosnog koncepta i ugođaja i njegov doprinos ukupnom identitetu i arhitektonici građevine, te određivanje postupaka za zaštitu zatečenog dnevno svjetlosnog koncepta u smislu tehničkih naputaka za izradbu elaborata za zaštite ili projekta u slučaju značajnijeg zahvata na kulturnom dobru.

Urbanistički modeli kvalitativne dnevno svjetlosne valorizacije usmjeravaju se na prepoznavanje mogućeg utjecaja izgradnje ili drugih zahvata u neposrednoj blizini kulturnog dobra koja može značajno poremetiti zatečen dnevno svjetlosni koncept, a koji je arhitektonskom valorizacijom prepoznat kao vrijedan nematerijalni čimbenik identiteta i ugođaja građevine.

Numeričkom metodom kvalitativne dnevno svjetlosne analize, čije je istraživanje u tijeku, moguće je tijekom projektantskog postupka provjeriti u kojoj mjeri prostupci zaštite ili projekta rekonstrukcije kulturnog dobra narušavaju zatečeni dnevno svjetlosni koncept.

Istraživanje predlaže da se u zakonodavstvo vezano uz graditeljsku baštinu uključi i zahtjev za valorizacijom kulturnih dobara s gledišta kvalitativne dnevno svjetlosne problematike, te da se u konzervatorskom elaboratu jasno naznače elementi dnevno svjetlosnog koncepta građevine, koji u budućim zahvatima na kulturnom dobru ne smiju biti narušeni.

**MARINA PAVKOVIĆ
JESENKO HORVAT**

MODELI PROSTORNOG *BRANDINGA* – UTJECAJ NA KONKURENTNI IDENTITET MJESTA

PROSTORNI *BRANDING*
KULTURNA BAŠTINA
DIZAJNIRANI PRIRODNI OKOLIŠ
KONKURENTNI IDENTITET MJESTA

Ilustracija:

Šibenik, pogled s plaže Banj na grad
i tvrđavu sv. Mihovila
(foto: Duško Jaramaz, 2015.)

Literatura:

1. Anholt, S. (2007.), *Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*, Palgrave Macmillan, London
2. Boisen, M.; Terlouw, K.; Van Gorp, B. (2011.), *The Selective Nature of Place Branding and the Layering of Spatial Identities*, „Journal of Place Management and Development“, 4 (2): 135-147, Manchester
3. Horvat, J., Pavković, M. (2015.), *Non-Material Heritage Potentials in Integral Development Planning: Case studies of Buje in Istria, Croatia*, EAEA12 Conference, Envisioning Architecture: Image, Perception and Communication of Heritage, Lodz University of Technology: 369-376, Lodz
4. Kavaratzis, M. (2004.), *From City Marketing to City Branding: Towards a Theoretical Framework for Developing City Brands*, „Place Branding and Public Diplomacy“, 1 (1): 58-73, London

Marina Pavković, dipl.oec.
doktorandica (Arhitektonski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu)
marina.pavkovic1@zg.t-com.hr

Prof.dr.sc. **Jesenko Horvat**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
jhorvat@arhitekt.hr

Prostorni *branding* je metoda upravljanja sustavom arhitektonsko-urbanističkih zahvata koji svojim značenjem, oblikovanjem i svrhom predstavljaju pojedinačne prostorne identitete i mogu utjecati na konkurentni identitet mjesta. Jedan od pokazatelja metode jesu modeli prostornoga *brandinga*. Konkurentni identitet mjesta predstavlja skup željenih značajki koje pojedinome mjestu omogućuju pozitivno pozicioniranje i pretvaranje identiteta u vrijednu nematerijalnu imovinu.

Područjem vezano za brendiranje mjesta bave se brojni teoretičari, primjerice G. J. Ashworth, M. Kavaratzis i M. Boisen, kojih su radovi korišteni kao teorijska polazišta. Teoretičar i praktičar Simon Anholt širi postojeću platformu brendiranja uvođenjem pojma i definiranjem čimbenika konkurentnog identiteta. S tim u vezi ovo istraživanje čini korak dalje i sagledava specifičnu ulogu arhitekture na području brendiranja mjesta i jačanja konkurentnoga identiteta.

Cilj je istraživanja utvrditi **modele prostornoga brandinga** na području materijalne i nematerijalne kulturne baštine te dizajniranoga prirodnog okoliša, a vezano za obnovu naslijeđa i/ili primjenu urbane suvremenosti. Metoda istraživanja temelji se na izdvajanju karakterističnih studija slučaja i komparativnoj analizi svrhe, rezultata i učinaka njihova nastanka na društveno, ekonomsko i urbano okruženje. Nasta-

nak i utjecaj pojedinačnoga prostornog identiteta ovisi kako o razini autorske kreativnosti, tako i o doživljaju publike, odnosno razumijevanju nastalog od strane ciljanih javnosti. Priroda djela uvjetuje značenje djela. Očekivani rezultat jesu tipološki definirani modeli prostornoga *brandinga*.

Primarno, modeli su razvrstani prema lokaciji arhitektonsko-urbanističkog zahvata u tri skupine: modeli prostornog *brandinga* povijesne jezgre, modeli prostornog *brandinga* užega urbanog područja i modeli prostornog *brandinga* cjelokupnoga područja grada. Sekundarno, modeli su razvrstani prema vrsti zahvata na dva tipa: urbano naslijeđe i urbana suvremenost. Dodatni su kriteriji područje zahvata, karakter zahvata i namjena zahvata. Primjerice, model prostornoga *brandinga* povijesne jezgre tipa urbanoga naslijeđa, na području materijalne kulturne baštine u javnom prostoru, jest recentno obnovljena tvrđava Barone u Šibeniku.

Primjena dobivenih rezultata moguća je u postupcima strateškog planiranja kako na području prostorno urbanističkog planiranja, tako i na području integralnoga razvojnog planiranja. Umreživanje specifičnih karakteristika pojedinoga prostora kroz ciljane arhitektonsko-urbanističke zahvate pridonosi stvaranju pojedinačnih prostornih identiteta kao prepoznajnika nekoga mjesta, a koje svojim značenjem utječu na njegov konkurentni identitet.

**JESENKO HORVAT
MARINA PAVKOVIĆ**

MODELI STVARANJA PROSTORNOG IDENTITETA NA SVOJSTVIMA NEMATERIJALNE BAŠTINE

PROSTORNE STRATEGIJE
NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA
NEMATERIJALNA INDUSTRIJSKA BAŠTINA
PROSTORNI IDENTITET

Literatura:

1. Anholt, S. (2007.), *Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*, Palgrave Macmillan, London
2. Lehnerer, A. (2009.), *Grand Urban Rules*, 010 Publishers, Rotterdam
3. Boisen, M.; Terlouw, K.; Van Gorp, B. (2011.), *The Selective Nature of Place Branding and the Layering of Spatial Identities*, „Journal of Place Management and Development“, 4 (2): 135-147
4. Horvat, J.; Pavković, M. (2015.), *Non-Material Heritage Potentials in Integral Development Planning: Case Studies of Buje in Istria, Croatia*, EAEA12 Conference, Envisioning Architecture: Image, Perception and Communication of Heritage, Lodz University of Technology: 369-376, Lodz
5. Horvat, J.; Pavković, M. (2013.), *Prostorno programska agenda: Mapiranje i programiranje prostornih sadržaja kao podloga za integralni razvoj*, „Prostor“ 23 (46): 105-116, Zagreb

Prof. dr.sc. **Jesenko Horvat**, dipl.ing.arh.
Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet
jhorvat@arhitekt.hr

Marina Pavković, dipl.oec.,
doktorandica (Arhitektonski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu)
marina.pavkovic1@zg.t-com.hr

Razvoj i zaštita prostora prostornim planiranjem ima uporište i u elementima materijalne i nematerijalne baštine. Dok se na materijalnu baštinu postupci identifikacije potencijala mogu aplicirati neposredno, na nematerijalnu baštinu se ne mogu, jer materijalna osnova ne postoji. Instrumentarij u izradi planova primjenom legislative i planskih metodologija, nije dostatan da osigura zaštitu vrijednosti nematerijalne baštine te se ona samo deklarativno utvrđuje kao takova, ali bez konkretnih mjera.

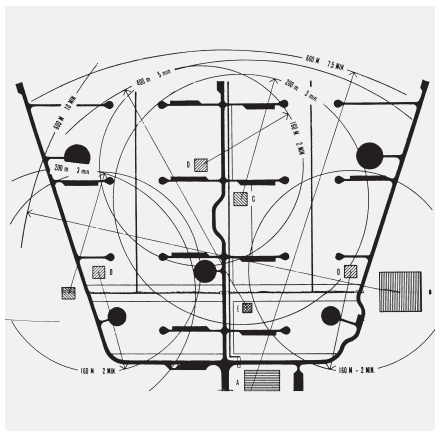
Svojstva nematerijalne baštine se mogu održavati jedino novim prostornim zahvatima koji dograđuju baštinske vrijednosti, projicirajući ih na konkretne inovativne, razvojne programe. Kako je okvir djelovanja u prostorno planerskoj praksi neselektivan, jer neki programi podupiru izgradnju identiteta, a neki su tek samo razvojni, cilj je gospodarske pokretače u nematerijalnoj baštini izlučiti i materijalizirati.

Elementi nematerijalne baštine istraživani su na području Općine Buje i Grada Otočca, obuhvatom manje slojevitosti gdje se fokus usmjerava upravo na lokalno. Osnova metode postavljena je u studijama kartiranja potencijalnih programa, rađenima u stvarnom prostoru interdisciplinarnim postupkom. Izlučene su emanacije baštine koje proizlaze iz posebnosti geografskog i kulturnog sita, oblici kulture naslijeđa tipologizirani kao: industrijska/obrtička proizvodnja, proizvodni i uslužni

obrt, agro-proizvodnja, agro-prerada i trženje, gastro-baština ili drugi vidovi običajne kulture, unutar dvaju referentnih modela prostornih identiteta: tradicijske nematerijalne baštine i proizvodne nematerijalne baštine.

Cilj istraživanja je ukazati na moguće planerske postupke u primjeni elemenata nematerijalne baštine za izgradnju novih materijalnih vrijednosti. Procjena baštinskih vrijednosti na izgradnju takvog modela planskih smjernica, uključuje sljedeće varijable: a) pripada li dugoročnoj i živoj tradicijskoj kulturi, ili se gasi / ugašena je te traži obnovu; b) je li za njezino očuvanje potreban novi prostorni okvir i prostorna intervencija ili nije; c) je li vrijednost registrirana, rekognoscirana ili tek uočena u polazištima planiranja; d) je li vrijednost prostorno limitirana, raspršena ili nespecifična; e) je li vrijednost imanentna izgrađenom prostoru ili prostoru antropogenog okruženja; f) postoje li iskustva u konkretnom prostoru ili u analogijama referentnih slučajeva.

Budući da nematerijalna vrijednost proizlazi, ali i nadilazi, okvire artefakata koji je određuju, a koji se štite instrumentima zaštite materijalne baštine, ona i nije vezana uz konkretni lokalitet, već kao obilježje šireg prostornog okvira postaje osnovom novih programskih mogućnosti i inovativnih intervencija.

MODELI STANOVANJA
IZLOŽBE PORODICA I DOMAĆINSTVO
PARTICIPATIVNI MODELI
STAMBENA ZAJEDNICA
ZAGREB

Ilustracija:

Stambena zajednica za 5.000 stanovnika
– centralni sadržaji i njihov međuođnos
(Izvor: ***, 1958.)

Literatura:

1. Bjelikov, V. (1970.), *Urbanistički aspekt industrijske proizvodnje stanova*, Grafičko preduzeće „Srbija“, Beograd
2. Jukić, T.; Mlinar, I.; Smokvina, M. (2011.), *Zagreb, stanovanje u gradu i stambena naselja*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Grad Zagreb – Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada, Zagreb
3. Kolacio, Z. (1963.), *Neka zapažanja*, „Arhitektura“, 17: 45, Zagreb
4. Vukić, F. (2007.), *Identitet, plan i tradicija – u mijenama modernog Zagreba*, u: *Urbanistički zavod grada Zagreba – pedeset godina* [ur. Dusper, A.], Urbanistički zavod grada Zagreba: 11-19, Zagreb
5. *** (1958.), *Stambena zajednica*, II. međunarodna revijalna izložba „Porodica i domaćinstvo 1958“, „Progres – ilustrovanja revija za ekonomska i društvena pitanja“, Zagreb

Prof.dr.sc. **Tihomir Jukić**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
tjukic@arhitekt.hr

Prof.dr.sc. **Feda Vukić**, dipl.pov.umj.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
fvukic@arhitekt.hr

TIHOMIR JUKIĆ
FEDA VUKIĆ

UTJECAJ DIDAKTIČKIH IZLOŽBI PORODICA I DOMAĆINSTVO NA PROMOVIRANJE MODELA STAMBENIH ZAJEDNICA

Istraživanje je usmjereno na formiranje **modela zajedničkog stanovanja** nakon Drugoga svjetskog rata. Osnovno je pitanje koliko su didaktičke izložbe organizacije *Porodica i domaćinstvo*, održavane na Zagrebačkom Velesajmu od 1957. do 1960. godine, utjecale na promoviranje **modela stambenih zajednica** u Urbanističkom planu Južnog Zagreba.

Poslijeratno razdoblje obilježila je potreba za gradnjom velikog broja stanova uz racionalnu uporabu materijala i pravilno korištenje malobrojnih arhitektonskih i građevinskih stručnjaka, težeći ka novim modelima planiranja i gradnje stambenih zgrada. Krajem 1950-ih izrazito su bile aktualne teme stanovanja u gradu. To su i godine značajnih događanja koja su izravno ili posredno imala velik utjecaj na daljnji tijek razvoja koncepta stana, stambene zgrade, stambene zajednice i stambenog naselja, kao osnovnih jedinica većeg sustava. Značajnu ulogu u naobrazbi stanovništva i traženja novih modela stanovanja imale su upravo međunarodne revijalne izložbe organizacije *Porodica i domaćinstvo*, koje su objedinjavale sve aspekte života „novog čovjeka“ u „novom društvu“, dok se edukacijska *Izložba društvenog standarda* bavila posredno tom temom i mogućim modelima stanovanja u gradu. Važnu su ulogu za tumačenje društvene opravdanosti novih stambenih zajednica imali i teorijski članci

u časopisu organizacije *Porodica i domaćinstvo*.

Cilj ovog rada bilo je istraživanje mogućeg utjecaja zagrebačkih izložbi, kao i izložbe *Stan za naše prilike* (Ljubljana, 1956.) na formiranje novih **participativnih modela** stanovanja u gradu. Jedan od ciljeva je bilo analiziranje pretpostavki za ostvarivanje tih modela. Njihova provedba je bila moguća tek usklađivanjem zakonske regulative te donošenjem novih propisa i zakona o nacionalizaciji građevinskog zemljišta, što je bio preduvjet formiranja stambenih zajednica. Uspostavljanje izvlaštenja zemljišta u većim gradovima je također bio preduvjet formiranju novog **modela stambene zajednice**.

Istražen je i teoretski utjecaj na nove **poslijeratne modele stanovanja** u vidu stambenih zajednica. Temu stambene (lokalne) zajednice možemo pratiti još od radova autora čikaške škole i njihove kritike života u velikom gradu i potragom za „malom društvenom zajednicom“. Odabrani su primjeri za istraživanje i provedena je usporedba izvedenih modela stambenih zajednica i njihovih mogućih međuođutjecaja na primjerima dva nova grada – Brazilije i Novoga Zagreba, koji su ujedno predstavljali i odraz novih društava. Uočava se i jasna veza između promoviranih modela stambenih zajednica *Didaktičkih izložbi Porodica i domaćinstvo* i izvedenog Urbanističkog plana za Južni Zagreb iz 1962. godine.

MARINO MANIN
ŽELJKA PINJUH ČORIĆ
LIDIJA BENCETIĆ

MODEL OBNOVE JAVNE PLINSKE RASVJETE U ZAGREBU: UNAPRJEĐENJE POVIJESNOGA URBANOG DOŽIVLJAJA¹

PLINSKA JAVNA RASVJETA
OBNOVA PLINSKE RASVJETE
GRADSKA PLINARA ZAGREB
URBANI DOŽIVLJAJ

Ilustracija:

Nažigač u Mihanovićevoj ulici, prije 1914.
(izvor: Muzej Grada Zagreba)

Literatura:

1. Manin, M.; Pinjuh Čorić, Ž. (2012.), *150 godina zagrebačke plinare 1862.-2012.*, Gradska plinara Zagreb d.o.o., Zagreb
2. Manin, B. (2012.), *Vidljivo o nevidljivom: 150 godina zagrebačke plinare*, Gradska plinara Zagreb d.o.o. - Gradska plinara Zagreb-Opskrba d.o.o., Zagreb (katalog izložbe)
3. Manin, B. (2013.), *Lanternu plinsku tak'imam te rad': 150 godina plinske rasvjete u Zagrebu*, Gradska plinara Zagreb d.o.o., Zagreb (katalog izložbe)

Izv. prof. dr. sc. **Marino Manin**, znanstveni savjetnik
Hrvatski institut za povijest, Zagreb
mmanin@isp.hr

Željka Pinjuh Čorić, dipl. ing.
Gradska plinara Zagreb d.o.o.
Zeljka.pinjuh-coric@plinara-zagreb.hr

Dr. sc. **Lidija Bencetić**, znanstvena suradnica
Hrvatski institut za povijest, Zagreb
lidija.bencetic@gmail.com

Trenutačno je u gradu Zagrebu 239 aktivnih plinskih svjetiljki – na povijesnim lokacijama Gornjega grada, Kaptola i Opatovine njih je 214, dok ih je unutar Gradske plinare Zagreb još 25.

Današnja mreža plinske javne rasvjete ne obuhvaća puno manji broj svjetiljki od njihova početnoga broja (364), kada je Ludwig August Riedinger, kao koncesionar, uveo plinsku javnu rasvjetu 31. listopada 1863. Gotovo sve ostalo promijenilo se – od plina do plinske mreže. U prvo se vrijeme plin dobivao suhom destilacijom drva, zatim od kamenoga ugljena, od mineralnoga ulja i konverzijom prirodnoga plina na značajke „gradskoga“, dok se danas za njihov rad koristi prirodni plin. Za plinsku mrežu najprije su se koristile cijevi od čeličnoga lijeva, zatim čelične jutirane cijevi za glavne ulične plinovode nazivnoga promjera DN 40, između dvaju svjetloskih ratova DN 80, zatim cijevi od lijevanoga željeza s tzv. union spojevima na navoj, dok se danas koriste PE cijevi. Povećao se i tlak u niskotlačnoj mreži koja dopire do potrošača od početnih 6–7 mbara na današnjih 1,1 bar.

Zadržan je izvorni ručni način paljenja svjetiljki uz pomoć „nažigača“. Danas dva uniformirana djelatnika svakoga predvečerja pale u Zagrebu plinsku javnu rasvjetu i zacijelo pridonose ugođaju minulih vremena više od „Bamag“ sustava automatskog paljenja, koji ih je na neko vrijeme bio zamijenio. Primjericu, u Berlinu – gradu s najrazgranatijom plinskom mrežom u svijetu, koja je

neposredno prije Drugoga svjetskog rata obuhvaćala čak 80.000 plinskih svjetiljki, a danas ih je više od 36.000 u funkciji – pri paljenju plinske rasvjete primjenjuje se automatsko električno paljenje s napajanjem sustava sunčevom energijom preko kolektora.

Zagreb je na vrhuncu razvoja plinske rasvjetne mreže imao 1975 svjetiljki s 4780 plamenova (kandelabri „frankfurtskog“ tipa s 5 plamenova), a prije početka obnove gradske javne plinske rasvjete bilo je svega 70-ak svjetiljki. Prepoznata je vrijednost plinske rasvjete kao dijela turističke ponude Zagreba, ali zbog krize zastalo se sa širenjem plinske rasvjete u Tkalcicevoj i drugim ulicama Gornjega grada i Kaptola. U planu je očuvanje i dodatno proširenje plinske javne rasvjete s replikama prvobitnih svjetiljki, kakve su postavljene 2013. godine na Markovu trgu (izvorne su s trga uklonjene prije Drugoga svjetskog rata).

U Zagrebu je tako, koliko to tehnički uvjeti dopuštaju, primijenjen **model obnove izvornoga oblika** plinske gradske rasvjete i **model revitalizacije urbanoga ugođaja** primjenom povijesnih svjetiljki i tradicijskim ručnim načinom paljenja.

¹ Ovaj je rad financirala-sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2016-06-2015 - Modernizacija urbanoga života u Hrvatskoj kroz prizmu razvoja komunalne infrastrukture u 19. i 20. stoljeću.

VI.
**NORMATIVNO-PRAVNI
MODELI**

TAJANA PLEŠE

REVITALIZACIJA KULTURNE BAŠTINE – ACTIO (NON) EST REACTIO

(RE)VALORIZACIJA
REGISTAR KULTURNIH DOBARA RH
ODRŽIVA NAMJENA
MODELI UPRAVLJANJA
REVITALIZACIJA

Izreka „Svako istraživanje je uništavanje“, često ponavljana među arheolozima, misao je na koju se valja vraćati pri osmišljavanju projekata istraživanja, konzerviranja, restauriranja, prezentiranja, te, u konačnici, i revitaliziranja kulturne baštine. Iako zloslutna, ova izreka upućuje na prijeko potreban oprez s kojim valja razmotriti sve čimbenike potrebne da bi se napuštenu kulturnom dobru ponovno vratio život, ali i probleme na koje se nailazi kada počne operativna provedba idejnoga plana.

Dobrim idejama unatoč te radi sve veće želje za revitalizacijom i uključivanjem kulturne baštine u turističke sadržaje, valja navesti čimbenike koji mogu usporiti provedbu. Uz brojnost kulturnih dobara, nedostatna financijska sredstva i (pre)malen broj stručnjaka, važno je ukazati na nedovoljnu komunikaciju s lokalnom samoupravom (a time i s konačnim korisnikom) te slabo *inter i intra* sektorsko povezivanje (s naglaskom na nedovoljnoj premreženosti interdisciplinarnih znanja i kompetencija). Dodajmo tome i često nerealna očekivanja (od idejnih koncepata do osiguravanja potrebnih sredstava), poteškoće pri osmišljavanju sadržaja u odnosu na razmjerno malen broj posjetitelja (pogotovo u kontinentalnoj Hrvatskoj), opasnost od iscrpljivanja kulturnoga dobra s negativnim posljedicama te neravnotežu između suvremenih potreba i zakonom propisanih uvjeta za korištenje i namjenu kulturnih dobara.

Uvažavajući navedeno pri upravljanju raznorodnim grupama kulturnih dobara, potrebno je da *modus operandi* bude prilagođen realno i pragmatično određenim mogućnostima. Uz (re)valorizaciju vrijednosti i određivanje drugih čimbenika (od pristupnih komunikacija do troškova izvođenja radova), potrebno je uzeti u obzir i analize, kao što su SWOT, CBA (*cost benefit analysis*), TIAS (*tourism impact attitude scale*), WTP (*willingness to pay*), te CMV (*contingent valuation method*). Ishode tih promišljanja valja uskladiti s prioritetnom listom zasnovanom na Registru kulturnih dobara.

Moguće je odrediti tri osnovna **modela upravljanja**. Prvim modelom obuhvaćena su kulturna dobra za koja je potrebno osigurati samo dokumentaciju postojećega stanja i osnovnu vidljivost. U drugi model mogu se pretpostaviti dobra koja je moguće povezati u tematske cjeline i izvesti radove do stupnja konzervirane ruševine (pri čemu su nova namjena spomenici *per se*). Trećim pretpostavljenim modelom obuhvaćena su kulturna dobra za koja su sve gore navedene vrijednosti pozitivne te postoji realna mogućnost da se novim sadržajima osigura njihova revitalizacija.

Bez obzira na način dijeljenja prema grupama ili modelima upravljanja, valja imati na umu da su naše akcije samo kontrolirano upravljanje promjenama i da je održavanje neminovnost uzrokovana prolaznošću vremena.

Literatura:

1. Antolović, J. (2010.), *Zaštita i očuvanje kulturnih dobara*, Hadrian, Zagreb
2. Demonja, D. (2011.), *Kulturni turizam: hrvatska iskustva*, „Antropologija“, 11 (1): 181-205, Beograd
3. Throsby, D. (2001.), *Economics and Culture*, Cambridge University Press, Cambridge
4. *** (2017.), *PICTURE project*, Strategic urban governance framework for the sustainable management of cultural tourism, <http://www.picture-project.com/> [1. 3. 2017.]
5. *** (2017.), *Sustainable Cultural Tourism*, A mapping document for the OMC, Europska komisija, Bruxelles

Dr. sc. **Tajana Pleše**, konzervator
savjetnik arheolog
Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb
tplese@h-r-z.hr

KULTURNA INFRASTRUKTURA GRADA
 POVIJESNI URBANI KRAJOLIK
 URBANISTIČKO PROJEKTIRANJE
 URBANISTIČKA KONZERVACIJA
 KVALITATIVNO I KVANTITATIVNO MAPIRANJE

Ilustracija:

Pogled na povijesnu jezgru Splita s Dioklecijanovom palačom, UNESCO-ov spomenik svjetske baštine, u širem urbanom kontekstu (foto: Zoran Alajbeg, 2015.)

Literatura:

1. Bandarin, F.; Oers, R. van (2012.), *The Historic Urban Landscape: Managing Heritage in an Urban Century*, Wiley Blackwell, Chichester, West Sussex, UK
2. Šverko, A. (2016.), *Grad (ni)je kuća. O dijalogu između novog i starog Splita / urbanistička predigra*, UPI2mPlus, Zagreb
3. *** (2005.), *Transformation of Cities in Central and Eastern Europe: Towards Globalization* [ur. Hamilton, I.; Dimitrovska Andrews, K.; Pichler-Milanović, N.], UN University Press, Tokyo-New York-Paris
4. *** (2014.), *Reconnecting the City: The Historic Urban Landscape Approach and the Future of Urban Heritage* [ur. Bandarin, F.; Oers, R. van], Wiley Blackwell, Chichester, West Sussex, UK
5. *** (2015.), *Habitat III issue papers, Urban Culture and Heritage* [http://habitat3.org/wp-content/uploads/event_files/ZeJr265smHZ-Fa9fE11.pdf]

Dr.sc. **Ana Šverko**, viša znanstvena suradnica
 Institut za povijest umjetnosti, Split
 asverko@ipu.hr

ANA ŠVERKO

MODELI INTERDISCIPLINARNOG MAPIRANJA: INTEGRACIJA STRATEGIJA KONZERVACIJE I URBANISTIČKOG PROJEKTIRANJA U PROSTORIMA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

Promatranje graditeljske baštine kao integralnoga dijela urbane cjeline i projekti urbane regeneracije temeljeni na koheziji razolikih dijelova grada putem kulturne infrastrukture – ispituju se diljem svijeta. U fokusu je autentičnost, kvaliteta i međusobna povezanost javnih prostora grada – od povijesnih do onih u nastajanju – putem discipline urbanističkoga projektiranja. Takav pristup ukazuje na potrebu za ujedinjenjem razvojnih i konzervatorskih strategija na nacionalnoj i lokalnoj razini.

Zahvaljujući konceptu povijesnoga urbanog krajolika, kulturna baština više se ne percipira niti istražuje izolirano od prostornoga i društvenoga konteksta grada. Urbanističko naslijeđe tako predstavlja dinamičnu, raznoliku i slojevitou strukturu koje prostorni elementi bivaju analizirani kroz njihove lokacijske, morfološke, povijesne, kulturne i društvene karakteristike. Urbanistička konzervacija vezuje se za planerske procese s ciljem očuvanja integriteta i autentičnosti graditeljske baštine, štiteći pritom participativnim pristupom jednako i nematerijalnu baštinu. Stoga se pojavljuje potreba za razvojem novih, **interdisciplinarnih istraživačkih modela**.

Na primjeru Splita, grada s povijesnom jezgrom pod zaštitom UNESCO-a, demonstrira se začetak pristupa pomoću kojeg bi vrijednosti bogate povijesne jezgre mogle biti istaknutije i učinkovitije u kulturnom, društvenom i ekonom-

skom smislu. Polazište za prihvaćanje suvremenih preporuka UNESCO-a, odnosno formiranje strategije razvoja povijesnoga grada ujedinjenjem urbanističkog i konzervatorskog pristupa jest u uspostavi i razvoju otvorenoga sustava podataka: baze znanja formirane putem **interdisciplinarnih modela kvantitativnog i kvalitativnog mapiranja**.

Tehnike bilježenja i razumijevanja prostora variraju od fizičkog mjerenja i skupljanja kvantitativnih podataka do kvalitativne interpretacije prostora kroz interakciju čovjeka i mjesta. Kvantitativnim metodama mapiranja baštine u širem urbanom kontekstu (urbana morfologija, ekologija i arheologija, komunikacijska mreža, ekonomski potencijal, (kulturne) institucije itd.) pridružuju se kvalitativne metode mapiranja (doživljaj prostora, memorabilnost, etnologija svakodnevice, osjetljivost povijesnoga urbanog krajolika itd.), kojima se detektiraju vrijednosti i specifičnosti urbanoga sustava.

Interdisciplinarni modeli mapiranja, koji uz urbanizam i konzervaciju ujedinjuju i sociologiju, ekonomiju i druge relevantne discipline, pridonose cjelovitijem vrjednovanju baštine i razumijevanju problema fragmentacije urbanoga prostora. Njihova interpretacija daje ulazne podatke za konkretne zahvate u javnom prostoru u cilju uspostave koherentne urbane cjeline ugodne za življenje, razvijajući pritom daljnju istraživačku metodologiju.

**NENAD LIPOVAC
SVETISLAV POPOVIĆ
NIKOLINA GRADEČKI**

POJMOVNIK KULTURNOG NASLIJEĐA – MODEL ZA PRIMJENU U ZAKONODAVSTVU

KULTURNO NASLIJEĐE
ZAKONODAVSTVO KULTURNOG NASLIJEĐA
STRUČNI I JEZIČNI POJAM
JEDNOZNAČNOST I RAZUMLJIVOST POJMA
POJMOVNIK

Ilustracija:

Čuvanje, očuvanje, zaštita (Izvor: ENCARTA World English Dictionary, 2006.)

Literatura:

1. Lipovac, N. (2014.), *Englesko-hrvatski stručni pojmovnik za urbaniste, prostorne planere, arhitekte i krajobrazne arhitekte*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
2. *Approaches for the Conservation of Twentieth-Century Architectural Heritage*, Madrid Document Glossary, <http://www.icomos-isc20c.org/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/madriddocumentforpublication-2012with2011copyright.pdf> [02.06.2016.]
3. *Definitions of Conservation Terminology*, <http://www.conservation-us.org/about-conservation/definitions/#.WHXa6PnhCUk> [22.05.2016.]
4. *ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites Glossary*, http://icip.icomos.org/downloads/ICOMOS_Interpretation_Charter_ENG_04_10_08.pdf [02.06.2016.]

Prof.dr.sc. **Nenad Lipovac**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
nlipovac@arhitekt.hr

Prof.dr.sc. **Svetislav Popović**, dipl.ing.arh.
Univerzitet Crne Gore, Arhitektonski
fakultet, Podgorica
svetislav@ac.me

Nikolina Gradečki, mag.ing.arch.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
ngradecki@arhitekt.hr

U znanstvenom i stručnom okruženju pri izradi prostornoplanskih dokumenata, koji mogu imati posredan ili neposredan utjecaj na postojeće vrijednosti kulturnog naslijeđa, od velike je važnosti pravilno uvođenje, tumačenje i korištenje stručnih izraza i pojmova, kao i njihova međusobna usklađenost s odgovarajućim zakonskim dokumentima. Da bi se to ostvarilo, presudna je jednoznačnost i pravilno razumijevanje nekog pojma, i to ne samo na materinskom jeziku i struci već i pojma napisanog i opisanog na stranom jeziku. Korištenjem internetskih prevodilačkih alata, gdje je postupak prijevoda zasnovan na prevođenju riječ-po-riječ, može doći do suprotnih/pogrješnih prijevoda istoga pojma korištenog u različitim državama. To je osobito izraženo kod pojmova na engleskom jeziku, što je službeni jezik nekoliko svjetskih država kojih se gramatička i pravopisna pravila međusobno znatno razlikuju, te njihova prijevoda i korištenja u Republici Hrvatskoj. Često su loše prevedeni, a najlošije je rješenje njihovo korištenje kao tuđice u hrvatskom jeziku jer to stvara poteškoće u provedbi zakona i prostornoplanskih dokumenata.

Provedeno istraživanje bilo je usmjereno na englesko govorno područje, ali korišteni koraci mogli bi se primijeniti i za druge svjetske jezike. Kao prvi u nizu koraka u stvaranju modela za primjenu pojmovnika kulturnog naslijeđa u zakonodavstvu provedeno je prikupljanje i pregled velikog broja svjetski priznatih

i primjenjivanih stručnih pojmovnika. Nakon odabira pojmova bitnih za kulturno naslijeđe proveden je doslovni prijevod njihova značenja i „službenih“ opisa uz poštivanje jezičnih pravila hrvatskoga jezika (izbjegavanjem korištenja udomačenih tuđica). Tom je prilikom uočena velika razlika u pojašnjenju istih pojmova (npr. *conservation, preservation, protection*,...) u jezičnom opisu (ENCARTA World English Dictionary) s opisom u različitim pojmovnicima, koje je vrlo često davalo i suprotno značenje. Sljedeći korak u izradi mogućeg modela za izradu i primjenu pojmovnika kulturne baštine u hrvatskom zakonodavstvu jest odabir pojmova primjenjivih na kulturnu baštinu u Republici Hrvatskoj te prijedlog njihova detaljnog opisa poštujući zahtjeve i potrebe struke. Tako određeni i opisani pojmovi predstavljali bi samostalan stručno-znanstveni uradak koji bi bio prihvaćen od strane stručnih udruženja i zakonodavnih tijela te time postao jedan od obveznih zakonskih dokumenata (Pravilnik). Na taj bi način Pojmovnik postao potpuno neovisan u odnosu na česte promjene zakonskih dokumenata, a to je bitno radi stvaranja uvjeta za trajno i jednoznačno čuvanje/očuvanje/zaštitu kulturnih vrijednosti kroz izradu i provedbu prostornoplanskih dokumenata.

LEA PETROVIĆ KRAJNIK
 DAMIR KRAJNIK

MODELI ZAŠTITE KULTURNOG NASLIJEĐA U PROSTORNO-PLANSKOJ DOKUMENTACIJI

KULTURNO NASLIJEĐE
 INSTITUCIONALNI OKVIR
 ZAKONODAVNI KONTEKST
 STRATEGIJA ZAŠTITE
 MODELI ZAŠTITE

Literatura:

1. Pravilnik o sadržaju, mjerilima kartografskih prikaza, obveznim prostornim pokazateljima i standardu elaborata prostornih planova (NN 106/98, 39/04, 45/04, 164/04, 135/10)
2. Program prostornog uređenja Republike Hrvatske (NN 50/99, 84/13) i Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske (1997, NN 76/13)
3. Obad Šćitaroci, M.; Dumbović Bilušić, B.; Bojanić Obad Šćitaroci, B.; Božić, N. (2014.), *Krajolik – čimbenik strategije prostornog razvoja – stručna podloga za Strategiju prostornog razvoja Republike Hrvatske*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatski zavod za prostorni razvoj
4. *** (2011.), *Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.–2015.*, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
5. Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15), Zakon o zaštiti prirode (NN 80/13); Zakon o prostornom uređenju (NN 153/13)

Doc.dr.sc. **Lea Petrović Krajnik**, dipl.ing.arh.
 Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
 lea.petrovic@arhitekt.hr

Izv.prof.dr.sc. **Damir Krajnik**, dipl.ing.arh.
 Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
 damir.krajnik@arhitekt.hr

Svrha je ovoga rada prezentirati modele zaštite kulturnog naslijeđa u prostorno-planskoj dokumentaciji. U istraživanju provodi se usporedba odredbi nacionalnih zakona i strategija, koje uređuju predmet istraživanja, a prema zahtjevu o zaštiti uređenoj sustavom prostornog uređenja. Provodi se i analiza institucionalnog okvira uređenja mjera zaštite na razini države i jedinica lokalne i regionalne samouprave, pravnih i fizičkih osoba, ustroj, ovlasti i djelovanje subjekata.

U radu se analizira prvenstveno zaštita kulturnog naslijeđa u dijelu koji se odnosi na materijalnu nepokretnu kulturnu baštinu (graditeljsku baštinu, kopnenu i podvodnu arheološku baštinu te kulturne krajolike prirodnog i artificijelnog porijekla) utvrđenu *Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i Strategijom zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine RH*. Uz to analiziraju se vrste zaštićenih područja dijelova prirode kao sastavnice kulturnih krajolika i mjere njihove zaštite definirane *Zakonom o zaštiti prirode* kao i područja posebnih obilježja, te posebna područja zaštite obalnih područja mora koja se štite mjerama zaštite propisanim *Zakonom o prostornom uređenju*.

U radu je korištena usporedbena metoda identifikacije dionika aktualnog nacionalnog institucionalnog okvira zaštite kulturnog naslijeđa, definiranja predmeta zaštite i njihova kategoriza-

cija, obveze i prava subjekata u održavanju, zaštiti, upravljanju, korištenju i financiranju opstojnosti kulturnog naslijeđa u kontekstu strategija, zakonskih i podzakonskih akata iz područja zaštite i očuvanja kulturnih dobara, zaštite prirode i prostornog uređenja.

Rezultati istraživanja pokazuju **heterogenost pristupa** predmetu zaštite kulturnog naslijeđa, njegova definiranja, vrsta i obuhvata mjera zaštite, dionika koji ih utvrđuju i provode na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini i u okviru njihove nadležnosti.

Rezultati ukazuju na potrebu **međusobnog povezivanja** i izrade **jedinstvenih općih kriterija** za identifikaciju, kategorizaciju, vrednovanje, zaštitu kulturnog naslijeđa i mogućnosti doprinosa prostorno planskih dokumenata unaprjeđenju gospodarskih aktivnosti aktivnim uključivanjem kulturnog naslijeđa u svakodnevni život stanovnika.

U ovome istraživanju identificirana su četiri osnovna modela predmeta zaštite kulturnog naslijeđa: **model tipologizacije** (vrste i veličina predmeta zaštite), **model kategorizacije** (vrjednovanje značaja predmeta zaštite), **model oblika i obima** (funkcijski status i oblik korištenja), **model financiranja** (izvori i način financiranja). Izborom i kombinacijom triju sastavnica iz pojedinih navedenih modela, postupkom horizontalne i vertikalne integracije dobiva se 81 derivacija tih modela zaštite kulturnog naslijeđa.

VII.

PRILOZI RASPRAVI

JOSIPA BLAŽEVIĆ-PERUŠIĆ

dipl.ing.arh.

Tema o modelima revitalizacije nedvojbeno je naglašena u naslovu kolokvija, ali nije manje važno istaknuti nužni interdisciplinarni pristup u sagledavanju tog pitanja. To dijelom proizlazi iz izbora predavača koji su prezentirali svoja iskustva i stavove o kompleksnim i izrazito zahtjevnim metodama zaštite i revitalizacije kulturne baštine i to iz različitih gledišta njihovih životnih i profesionalnih opredjeljenja. U tom slijedu je ipak primjetan manji obim iznesenih iskustava stručnjaka vezanih uz urbanističko i prostorno planiranje kao važne sastavnice kompleksnih zadaća revitalizacije. Osim što nose više desetljećno iskustvo u izradi i provedbi različitih razina prostornih planova u istovremenoj suradnji s konzervatorskom službom i prema potrebi drugim strukama, bili su po prirodi stvari upućeni kroz prostorno planiranje na sveobuhvatni oblik rješavanja i oblikovanja različitih struktura u prostoru. Prostorni planovi su kroz svoje sadržajne sastavnice i status pravnog akta postali i ostali nezaobilazni okvir za odgovor o modelu revitalizacije.

Stav da dosadašnji modeli revitalizacije kulturne baštine ne daju zadovoljavajuće rezultate ne treba promatrati statično, jer su rezultati upravo onakvi kakve se u najvećem broju slučajeva moglo i očekivati. Za takvu ocjenu valja uzeti u obzir sva demografska, društvena, gospodarska i obrazovna zbivanja i učestale promjene tijekom tih desetljeća te iz njih proisteklih uvjetovanosti i (ne) mogućnosti na svim razinama odlučivanja. Osobito se mogu istaknuti ratna zbivanja u kojima je upravo razaranje kulturne baštine bilo cilj i snažan alat vojne taktike za demoraliziranje stanovništva.

Posljednjih godina zapaža se na skupovima u vezi zaštite kulturne baštine kritika postojećeg sustava prostornih planova radi neprilagođenosti za kulturno povijesne cjeline, kao i izostanka integralnog pristupa kojim bi se trebalo osigurati aktivno sudjelovanje svih dionika (građani, vlasnici nekretnina, gospodarstvenici, stručna i upravna tijela lokalne vlasti, lokalne i druge institucije, civilno društvo, stručnjaci u različitim disciplinama te druge interesne skupine).

U tom smislu za učinkovito planiranje revitalizacije kulturno-povijesnih cjelina zahtijeva se posebna vrsta prostornih planova - konzervatorsko-urbanistički plan zaštićene povijesne cjeline te plan upravljanja (provedbe). Smatra se i da postojeći sustav obaveznog uključivanja javnosti u planerske procese treba nadograditi aktivnim sudjelovanjem u iznalaženju modela zaštite javnog interesa već u najranijoj fazi izrade takvih planova. Razmatra se i njihova provedivost, te potreba iznalaženja načina rješavanja imovinsko-pravnih odnosa te trajne financijske podrške.

Po uzoru na Operativne smjernice za primjenu Konvencije o svjetskoj baštini (Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, UNESCO, WHC, 2016), kojima je od 2005. uključen formalni zahtjev za održivim upravljanjem (sustainable management) lokalitetima svjetske baštine, na temelju odgovarajućeg plana upravljanja ili drugog dokumentiranog sustava kojim se mora detaljnije odrediti kako treba očuvati izvanrednu sveopću vrijednost takvog lokaliteta, smatra se da je za sve cjeline bez obzira na veličinu i vrijednost nužno donošenje plana upravljanja uz akcijski plan. Tim se dokumentom definiraju ključne aktivnosti za razvoj i održivo upravljanje povijesnom cjelinom te razrada u okviru glavnih provedbenih aktivnosti: održivost namjene prostora, modeli financiranja, modeli upravljanja te praćenja i kontrole provedbe. Ako se ima na umu broj od gotovo 500 zaštićenih odnosno preventivno zaštićenih kulturno-povijesnih cjelina u Hrvatskoj tada realnost takvih zahtjeva dolazi ozbiljno u pitanje u kraćem vremenu. Proizlazi da bi na strateškoj razini trebalo izraditi listu prioriteta s obzirom na vrijednost cjeline, njezino fizičko stanje, depopulacijske procese i dosadašnje intervencije u komercijalizaciji baštine i ekspanziji turističke monokulture. Pritom treba uvažiti zahtjevnost sadržaja i participativnog postupka izrade takvog dokumenta, koja bi teško izdržala već poslovičnu krivnju sustava planiranja za nedostatak investicijskih zahvata.

Budući da je iz iskustva poznato da okolnost pokrivenosti prostora prostornim planovima i konzervatorskom dokumentacijom ne jamči i njihovu uspješnu provedbu u očekivanim razumnim rokovima, u dokumentima jedinica lokalne uprave ipak bi bilo potrebno nedvojbeno utvrditi institucionalni okvir za ostvarivanje plana kojim se revitalizira određena kulturno-povijesna cjelina odnosno sve cjeline na njenom području ovisno o lokalitetu, zakonodavnoj infrastrukturi, vlasništvu, vrsti lokaliteta i drugim čimbenicima.

Kako se priprema izrada novog Zakona o prostornom uređenju, proizlazi dobra prilika za pokretanje rasprave o navedenim institutima, bilo kao novele zakona ili vraćanje u međuvremenu brisanih odredbi (npr. prethodna rasprava u fazi izrade nacрта prijedloga plana).

Iskustvo struke pokazuje da je moguće prihvatiti stanovište da svrha revitalizacije nije uvijek potpuna rekonstrukcija povijesnih oblika, već uspostava takvih rješenja u kojima će prepoznati povijesni sadržaj, znakovi i simboli u strukturi naselja uz emocionalni poticaj postati potencijal mogućeg kreiranja novih vrijednosti.

Kada se govori o potrebi promjene nekog pristupa ili ponašanja, u često korištenoj sintagmi "za 21. stoljeće", revitalizaciju se može sagledati u kontekstu opisane kompleksnosti kao model difuznih sustava koji se povezani brojnim interakcijama i dijalogom između različitih čimbenika. Osim toga važno je revitalizaciju kulturne baštine povezati uz održivost kao rezultat dugotrajnog i zahtjevnog procesa održivog razvoja. U tom je procesu potrebno poštivanje posebnosti povijesnih, kulturoloških, populacijskih, ekonomskih, religijskih i drugih raznolikosti; uvođenje predostrožnosti razmatranjem različitih scenarija i mogućnosti u slučajevima

nepredvidivih događaja; omogućavanje prilagodljivosti kreativnim i brzim alternativnim akcijama uslijed neočekivanih promjena bio i tehnološke sfere. Ovakvi modeli revitalizacije mogu se osobito primijeniti u slučajevima revitalizacije industrijske baštine.

Zaključno, treba istaknuti da se modeli revitalizacije u pravilu vežu uz osnovnu funkcionalnu usmjerenost revitalizacije pojedine cjeline, koja se u Hrvatskoj snažno oslanja na i uz turizam u svim njegovim oblicima.

Razvoj turizma koji se pokreće valorizacijom kulturne baštine danas je aktualna tema u svim prostornim kontekstima. Razmatranjem mogućnosti prilagodbe kulturne baštine potrebama turističkog tržišta može se zaključiti da turistička ponuda ovisi o znanju i vještinama ključnih nositelja kulturno-turističkog razvoja za koji je potrebno unaprijediti i sustav obrazovanja. Turizam u gradovima se često temelji upravo na kulturnom naslijeđu s bitno većim brojem mogućih atrakcija i ponuda za dolazak turista. Naprotiv, manja povijesna naselja pronalaze turističku atraktivnost i ponudu u vlastitoj autentičnosti bez narušavanja sklada življenja i vrijednosti baštine kroz jedinstveni povijesni i gospodarski održivi koncept.

Temeljna zadaća svake revitalizacije je poboljšanje uvjeta života stanovnika tako da doprinos aktivnosti turizma valja cijeliti kroz gospodarski oporavak i blagostanje koji osuvremenjuju okruženje tradicijskih vrijednosti i donose relativno brzi učinak, ali ne nužno i kvalitetnu obnovu povijesnih vrijednosti. Nekonrolirana turistifikacija naselja može dovesti do gubitka njihove posebnosti brojnim postupcima s obilježjima unifikacije.

Zadržimo zato koliko je to moguće načelo da je svako naselje posebno i pristupimo revitalizaciji uvažavanjem tih posebnosti.

Mr.sc. **TOMISLAV KRAJINA**
 dipl.ing.arh.

Kao prilog raspravi i zaključku kolokvija, s posebnim osvrtom na arhitektonsko projektiranje u kontekstu revitalizacije i unaprjeđenja graditeljske baštine, potrebno je istaknuti da arhitekturu u tom procesu nije dostatno promatrati samo kao oblikovni izričaj, već kao rezultat oblika multidisciplinarnog znanja. Arhitektonska estetika je nužna, ali ne i dovoljna za vraćanje života građevini ili urbanom sklopu, koji treba našu intervenciju za novi život.

U tom smislu kolokvij usmjerava problematiku revitalizacije na sve čimbenike, koji relevantno utječu ili mogu utjecati na definiranje potreba i modela arhitektonskog programiranja kao nužnog preduvjeta

uspješnog daljnjeg projektiranja, izvedbe i upravljanja obnovljenom građevinom. Revitalizacija se u tom kontekstu može razumijevati kao reaktivna pojava koja potvrđuje ili drugačije redefinira proces obnove naslijeđene građevine ili urbanoga sklopa. Ona postaje provjera modela koji ju pretpostavlja i proces koji svojom autonomnošću može bitno pomaknuti granice koje su mu pretpostavljene.

Uspješnost modela revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa na taj način postaje ovisna o krajnjem korisniku, te dobiva svoj puni smisao i značaj u konačnom prihvaćanju i uporabi od strane onih kojima je i namijenjena.

Doc.dr.sc. **ANA MATAN**
dipl. politolog

Nekoliko je uvažениh govornika na znanstvenom kolokviju istaknulo važnost uključivanja građana u odlučivanje o kulturnoj baštini te važnost multidisciplinarnog pristupa baštini. Nadovezujući se na njihova izlaganja, te na vrlo uvjerljive komentare moderatorice o važnosti emotivne povezanosti ljudi i prostora, iznijela bih, kao politolog, neke uvide iz nedavno provedenog *deliberativnog* anketiranja (eng. *deliberative polling*) o prioritetima za obnovu karlovačke stare gradske jezgre («Zvijezda»). Deliberativno anketiranje je posebna metoda ispitivanja javnog mnijenja za čiju elaboraciju ovdje nema prostora, a provedeno je u sklopu projekta *Star Voice: karlovačko javno-civilno partnerstvo za sudjelovanje građana i povećanje transparentnosti revitalizacije stare gradske jezgre - Zvijezde*¹ (više o projektu: www.glaszvizjede.eu).

Rezultati anketiranja govore u prilog komentara i hipoteze moderatorice jer na pitanje odakle treba početi revitalizacija stare gradske jezgre Karlovca, ispitanici su dali prednost glavnoj gradskoj ulici (Radićeva), koja je nekad bila središte društvenog života Karlovca, a danas je zapuštena i napuštena. Čini se da su građani Karlovca emotivno, sjećanjima i iskustvima vezani za urbani prostor stare gradske jezgre – poglavito njezine glavne ulice pa stoga smatraju da je to prioritet za obnovu i revitalizaciju. Na drugom mjestu, po odgovorima ispitanika, bio je glavni gradski trg koji je također okružen čak trima napuštenim i ruševnim zgradama, a nekad je bio glavna gradska tržnica – *Stari plac*. U grupi pitanja vezano za napuštene zgrade na glavnom gradskom trgu bili su ponuđeni razni sadržaji – od komercijalnih, administrativnih, poslovnih i obrazovnih, a najveći se broj ispitanika izjasnio za obrazovne i studentske sadržaje Veleučilišta u Karlovcu i Glazbene škole Karlovac. Treći prioritet, prema odgovorima ispitanika, jest obnova stambenih zgrada i vraćanje stanovnika u Zvijezdu, a obnova, odnosno rekonstrukcija tvrđavskoga sklopa (zidova i grabišta) je bila zadnji prioritet.

Važno je dodati nekoliko objašnjenja i ograda o ovom istraživanju i istaknuti specifičnost zvjezdolikog tvrđavskoga sklopa u

Karlovcu. Ponajprije, postoji statistički značajna razlika među odgovorima ispitanika koji žive u staroj gradskoj jezgri i ispitanika iz ostalih dijelova Karlovca kada se radi o prioritetu obnove stambenih zgrada i rekonstrukcije tvrđavskoga sustava. Očekivano, stanovnici stare gradske jezgre, više nego ostali građani Karlovca, daju prednost obnovi stambenih zgrada, a stanovnici ostatka Karlovca češće daju prednost rekonstrukciji tvrđavskoga sustava, iako je redoslijed prioriteta kod obje skupine isti. Nadalje, tvrđavski sustav je pretvoren u park i nije, poput nekih drugih tvrđava, fizička struktura koja stoji u prostoru bez funkcije ili s neodgovarajućom funkcijom kojoj treba ulaganje i održavanje. Tvrđavski sustav odavno je javni parkovni prostor, a prijedlog njegove rekonstrukcije znači ponovnu izgradnju nestalih dijelova tvrđavskoga sustava s ciljem prezentacije i eventualnoga turističkog korištenja. I zadnja napomena jest da su ispitanici u ogromnom postotku „priznali“ vrijednost tvrđavskoga sustava kao vrijedne baštine, samo što nisu rekonstrukciju tog sustava stavili na prvo mjesto u smislu poželjnog prvog koraka za revitalizaciju stare gradske jezgre.

Zaključno, iako je na Fakultetu političkih znanosti obuhvatna analiza podataka još u tijeku, može se reći da i ovi preliminarni podaci podupiru tezu iz izlaganja „Modeli unaprijeđenja kulturnog naslijeđa Šibenika“ dr. sc. Ivice Poljička o potrebi brižnog usklađivanja potreba turizma i stanovanja u starim gradskim jezgrama, zatim teze o važnosti emotivnih veza između ljudi i prostora, te važnost „duha mjesta“ (*genius loci*), o kojem se također govorilo kao o bitnoj sastavnici kulturnog naslijeđa.

¹ Nositelj projekta *Star Voice* je bila Udruga za društveni razvoj KA-MATRIX, a partneri su bili Grad Karlovac, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i Veleučilište u Karlovcu, te *Polka* – udruga za razvoj građanske i političke kulture Karlovac. Vrijednost projekta je 152.988,07 eura, a sufinanciran je sredstvima Europske unije, Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske i Fakulteta političkih znanosti.

VIII.

POGOVOR I ZAKLJUČAK

POGOVOR I ZAKLJUČAK

Izv.prof.dr.sc. **BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI**

Svi mi znamo za sedam svjetskih čuda, koja su materijalizacije velikih snova, velikih vještina i velikoga rada. Danas u doba globalizacije imamo tisuću puta sedam čuda, koja trebaju upravljanje i vođenje.

Kulturno naslijeđe nije samo vidljivo na površini, već sadrži moć slojeva vremena i razvoja. Slojevi su se stvarali, miješali, nestajali i gomilali snagu koju pokušavamo objasniti konceptom urbane emanacije. Urbanu emanaciju možemo usporediti sa snagom izgubljene Troje. Ne postoji jedna Troja, postoji najmanje deset slojeva Troje, jedan iznad drugog, pokazujući da se ne treba bojati Boga Poseidona – onog koji trese Zemlju, onog koji poznaje mnoge stvari i koji je često emanirao i mijenjao povijest svojom snagom, skrivajući i ponovno **otkrivajući skrivene slojeve baštine**.

Koncept emanacije kulturnog naslijeđa predstavlja koncept moći naše prošlosti, koja je oko nas i čeka da pronađemo alate za promicanje i promjenu te moći u nešto korisno, vodeći nas prema modelu upravljanja baštinom – od globalnog do glokalnog – karakteriziranog i lokalnim i globalnim razmatranjima.

Kulturno naslijeđe treba prepoznati i koristiti kao jedan od temeljnih **razvojnih resursa**, te bi planskom i lokalnom razvoju, koji se temelji na kulturnom naslijeđu, trebao poslužiti kao jedan od osnovnih alata za napredak. **Upravljanje kulturnim naslijeđem** kao strateškim resursom donosi i povratnu kapitalizaciju naslijeđa omogućavajući joj samoodrživost.

Treba uspostaviti **odnos između baštine i održivosti** u povijesnim urbanim krajo-licima te potaknuti nove teme istraživanja kulturnog naslijeđa i njegove važnosti za znanost i razvoj društva. Teme moraju sadržavati odabir **prihvatljive namjene, prikladne ekonomske kriterije i primjerene modele upravljanja**.

Cilj je istraživanja različitim modelima pokazati moguće ulaze, izlaze i implikacije svega što je djelovanje na i s kulturnom baštinom, uključujući i prikaze posljedica proaktivnog i reaktivnog djelovanja.

Prije svega očigledna je potreba razvijanja snažnog i usmjerenog **upravljanja kulturnom baštinom**. Neophodno je traženje stalne ravnoteže ili u nekim slučajevima neravnoteže između resursa i upravljanja. Potrebno je razmišljati o **novim aspektima upravljanja** kulturnim naslijeđem u praksi, koja još uvijek odražava **disciplinsku izolaciju i nepovezanost motrišta različitih struka**.

Potrebni su nam programi koji **integriraju** naslijeđene materijalne i nematerijalne **vrijednosti kulturne baštine** s današnjim programima **održivog razvoja** i klimatskih promjena.

Nastojimo identificirati i naglasiti mogućnosti za **cjelovito sagledavanje i očuvanje naslijeđa** te za održivost, radeći u partnerstvu snaga za postizanje zajedničkih ciljeva, kao i za **arhitektonsko i urbano očuvanje i integriranje baštine** kako bi se ono pozicioniralo kao odlučna komponenta održivog razvoja.

Sveobuhvatnu i integriranu obnovu naslijeđa i njenu aktivnost u gospodarskom razvoju moguće je riješiti koristeći se **državnom strategijom, akcijskim planovi-**

ma te **aktivnim i koordiniranim uključenjem svih nadležnih institucija** iz područja kulture, prostornog uređenja, regionalnog razvoja, gospodarstva, turizma, fiskalne politike, pravosuđa, prometa i infrastrukture.

Naša sposobnost i perspektiva istraživanja korištenja kulturnog naslijeđa prije svega ovisi o našoj mogućnosti da uz pomoć novih tehnologija raspletimo **kompleksnost promjena**, koje tijekom svog postojanja doživljava kulturna baština.

Namjera znanstvenog kolokvija jest najaviti stvaranje i oblikovanje modela odčitavanja novih dimenzija istraživanja i korištenja kulturnog naslijeđa.

Motrišta sagledavanja naslijeđa pretpostavljaju aktivnost kulturnog naslijeđa u razvoju i unaprjeđenju prostora u kojem se nalaze, te istodobno unaprjeđenje naslijeđa prenamjenom **multidisciplinarnim pristupom i unošenjem života**.

Klasična paradigma znanosti jest gradnja **modela kao uzoraka koji se idejno mogu slijediti**, ali se ne mogu izravno kopirati i preslikavati jer je kontekst i značenje svakog konkretnog primjera naslijeđa drukčiji.

Našim istraživanjima gradimo kompleksni model sastavljen od niza modela. Model ispreplitanja i povezivanja, usklađivanja, koordiniranja ili međusobnog povezivanja – **model mreže – Mesh Model** – zamišljen je i interpretiran tako da sve struke mogu naći svoje istraživačko mjesto i da se u njemu može prepoznati ono što bi trebala svaka struka nadopuniti u svom motrištu da bi se omogućilo preklapanje motrišta. Na taj način sav rad usmjeravamo na **razvoj, unaprjeđenje i korištenje naslijeđa međusobno se usklađujući i uvažavajući**.

AKO POSTOJE VREMENA PROŠLOSTI I BUDUĆNOSTI, ŽELIM ZNATI GDJE SU
Augustin, Ispovijedi XI.18

Nakon intenzivnog i produktivnog rada, koji kulminira nakon vremena priprema znanstvenog kolokvija i pisanja tekstova kao sažetima istraživanja, valja sažeti ono što je naučeno tijekom istraživanja i ono što je predloženo kao rezultat kako bi se postigao uspješan nastavak započetih istraživanja, kao i započeti buduća istraživanja.

Razumijevanje nepoznatog i promjena perspektive povezani su te omogućuju saznanje da možemo, a katkada i moramo, promijeniti našu točku gledišta. Usporedno čitanje različitih izvora – datoteka, dokumenata, foto-galerija i drugih dostupnih informacija – pruža novi uvid u urbani razvoj i mijene kulturnoga naslijeđa. Doživljaj je razigran i inventivan način promatranja urbanog okoliša kako bi se ispitala njegova arhitektura i prostori.

Potrebni su nam istraživači koji postavljaju svoje ideje o istraživanju, a koje reagiraju. To znači da istraživanje može dinamički reagirati i prilagoditi se trenutnim potrebama i okolnostima. Te su okolnosti često nepredvidive, ali njihove posljedice mogu biti ključne. Istraživanje koje reagira jest istraživanje koje živi kao živi organizam jer reagira na vanjske podražaje i zbog toga se razvija.

Iz tog razloga glavni zaključak kolokvija trebao bi biti nastavak započetih trans-studija i multidisciplinarnog dijaloga, koji se čita u objavljenim radovima. Kao što je stvoren beton koji propušta svjetlost, tako bi istraživanje uz pomoć novih tehnologija trebalo postati svjetlosni odašiljač koji će možda ispraviti ili promijeniti povijest i dosadašnje spoznaje te dati novu dimenziju našem znanju.

POPIS I ŽIVOTOPISI SUDIONIKA

ČLANOVI ISTRAŽIVAČKOGA PROJEKTA URBANIZAM NASLIJEĐA / HERITAGE URBANISM (HERU)

Akademik prof.dr.sc. **MLADEN OBAD ŠĆITAROCI**, dipl.ing.arh., redoviti je profesor Arhitektonskog i Šumarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, i voditelj znanstvenoistraživačkoga projekta *Urbanizam naslijeđa – Urbanistički i prostorni modeli za oživljavanje i unaprjeđenje kulturnog naslijeđa* (HERU). Područje znanstvenog interesa: kulturno naslijeđe, obnova i revitalizacija naslijeđa, povijest urbanizma, povijest perivojne arhitekture. U njegovim radovima i akademskom djelovanju isprepliću se urbanizam, prostorno planiranje, pejzažna arhitektura, arhitektura, povijest umjetnosti te zaštita kulturnog i prirodnog naslijeđa. [www.scitaroci.hr]

Izv.prof.dr.sc. **BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI**, dipl.ing.arh., izvanredna je profesorica Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i predstojnica Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu. Voditeljica je doktorskih istraživanja u okviru znanstvenoistraživačkoga projekta *Urbanizam naslijeđa* (HERU). Područje njenog istraživanja uključuje emanacija urbanog pejzaža, povijest perivojne arhitekture, te odnos suvremene perivojne arhitekture i naslijeđa. [www.scitaroci.hr]

NIKŠA BOŽIĆ, dipl.ing.arh., diplomirao je na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1998. godine. Ovlašteni je arhitekt-urbanist, zaposlen u projektnom uredu APE u Zagrebu gdje je voditelj izrade nacrtu prijedloga dokumenata prostornog uređenja te izvješća i studija iz područja prostornog planiranja i prostornog razvoja. Aktivni je član hrvatske sekcije udruge ECOVAST te član upravnog odbora Hrvatske mreže za ruralni razvoj (HMRR).

Dr.sc. **BISERKA DUMBOVIĆ BILUŠIĆ**, dipl.ing.arh., ovlaštena je urbanistica, znanstvena suradnica, naslovna predavačica, te pročelnica Konzervatorskog odjela u Rijeci. Autorica je dviju knjiga i urednica nekoliko zbornika radova, a objavila je pedesetak znanstvenih i stručnih radova. U svojstvu arhitekture-konzervatorice vodila je izradu više od dvije stotine konzervatorskih studija za obnovu povijesnih zgrada te konzervatorskih podloga za urbane povijesne cjeline i kulturne krajolike.

BORIS DUNDOVIĆ, mag.ing.arch., diplomirao je na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2016. godine, a trenutačno pohađa doktorski studij Tehničkog sveučilišta u Beču (TU Wien) te radi kao suradnik konzervatora. U sklopu projekta HERU i svoga dokorskoga istraživanja bavi se dvorcima i kurijama kontinentalne Hrvatske. Njegov istraživački interes su također mađarsko-hrvatske arhitektonske i kulturne veze u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Autor je i suautor nekoliko znanstvenih i drugih radova te suurednik triju knjiga, za koje je 2013. godine dobio posebnu Rektorovu nagradu Sveučilišta u Zagrebu.

Izv.prof.dr.sc. **SANJA GAŠPAROVIĆ**, dipl.ing.arh., docentica je na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Predaje kolegij Pejzažno planiranje te sudjeluje u nastavi svih vježbovnih kolegija preddiplomskog i diplomskog studija Arhitektura i urbanizam. Autorica je brojnih znanstvenih i drugih radova koji su objavljeni u znanstvenim časopisima i zbornicima znanstvenih skupa te aktivno sudjeluje u više znanstvenih projekata.

Mr.sc. **IGOR GOJNIK**, dipl.ing.arh., samostalni je arhitekt, voditelj arhitektonskog ureda „Siloueta“ u Zagrebu. Magistrirao je s temom dnevnog svjetla u arhitekturi. Svoje istraživanje nastavlja u sklopu doktorata s temom „Dnevno svjetlo kao čimbenik arhitektonike i identiteta prostora“ kojeg radi u okviru znanstveno istraživačkoga projekta *Heritage Urbanism*. Autor je znanstvenih članaka i priopćenja na domaćim i međunarodnim znanstvenim skupovima. Kao projektant autor je niza arhitektonskih realizacija, projekata i studija te je dobitnik niza nagrada na arhitektonskim natjecajima. [www.siloueta.com]

Prof.dr.sc. **JESEŃKO HORVAT**, dipl.ing.arh., redoviti je profesor Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu. Područje znanstvenog interesa: javni gradski prostori, komunalno uređenje grada, gradski centri, trgovci. Dobitnik je nagrada na urbanističko-arhitektonskim natjecajima. Autor/koautor je tri izvedena projekta uređenja javnih gradskih prostora. Odgovorni je planer prostornih i urbanističkih planova. Nagrađen je Ex aequo nagradom 16. slavonskog biennalea u Osijeku 1998. godine za arhitekturu i urbanizam.

Dr.sc. **IRMA HUIĆ**, dipl.ing.arh., ovlaštena je arhitektica i konzervator savjetnik u Hrvatskom restauratorskom zavodu. Doktorirala je 2015. godine na Studiju povijesti umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, s temom *Kašteli i naselja sjeveroistočne Istre od 10. do 18. stoljeća: urbanistički razvoj i preobrazbe*. Njezin istraživački interes su urbanistički razvoj naselja u Istri te arhitektonski razvoj kaštela.

Doc.dr.sc. **VEDRAN IVANKOVIĆ**, dipl.ing.arh., doktorirao je 2008. na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Od 2008. do kraja 2010. stipendist je Vlade Republike Francuske na dvogodišnjem postdoktorskom znanstvenoistraživačkom projektu u Fondaciji Le Corbusier u Parizu. Autor je brojnih znanstvenih radova, poglavljia u znanstvenim knjigama, studija te nagrađenih natjecajnih projekata. Autor je knjige *Le Corbusier i hrvatska škola arhitekture*. Radi kao docent na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Prof.dr.sc. **TIHOMIR JUKIĆ**, dipl.ing.arh., redoviti je profesor na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu. Voditelj je Kabineta za urbanizam, a predaje kolegije vezane na teoriju urbanizma i preobrazbu grada. Samostalno ili u timu sudjelovao je na izradi pedesetak urbanističkih studija, prostornih i urbanističkih planova i urbanističkih projekata. Dobitnik je šest prvih nagrada na arhitektonsko-urbanističkim natjecanjima. Predaje na doktorskom studiju "Arhitektura i urbanizam" i na Sveučilišnom poslijediplomskom studiju "Upravljanje gradom".

Izv.prof.dr.sc. **ZLATKO KARAČ**, dipl.ing.arh., diplomirao je i doktorirao na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje je sada izvanredni profesor i prodekan za znanost. Područje interesa mu je povijest hrvatske arhitekture i urbanizma te zaštita naslijeđa, osobito kroz prostorne i urbanističke planove. Objavio je brojne radove, glavni je i odgovorni urednik znanstvenog časopisa *Prostor*; dobitnik je godišnje Državne nagrade za znanost (2012.). Sudjelovao je u poslijeratnoj obnovi Vukovara na urbanističkim i konzervatorskim dionicama. Član je Hrvatskog povjerenstva za suradnju s UNESCO-om.

Izv.prof.dr.sc. **DAMIR KRAJNİK** diplomirani je inženjer arhitekture i doktor tehničkih znanosti iz područja arhitekture i urbanizma. Od 2000. godine zaposlen je na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, od 2013. godine u statusu izvanrednog profesora. Aktivno sudjeluje u domaćim i inozemnim znanstvenoistraživačkim projektima te na nacionalnim i međunarodnim znanstvenim i stručnim skupovima. Autor/koautor je tri knjige, niza znanstvenih članaka te stručnih projekata. Član je UHA, DAZ i HKA.

Dr.sc. **JASENKA KRANJČEVIĆ**, dipl.ing.arh., je znanstvena savjetnica, od 2008. zaposlena u Institutu za turizam, Zagreb. Njezin znanstveni interes je prostorni razvoj ruralnih naselja, povijest turističke izgradnje te prostorna distribucija turizma. Radila je na više znanstvenih projekata. Autorica je knjige *Alfred Keller – arhitektonski projekti na Lošinj i prostoru Hrvatske* (2013.); te je autorica i/ili suautorica brojnih izložbi/kataloga o arhitektonskom naslijeđu Hrvatske kao što je *Češki arhitekti i počeci turizma na Hrvatskom Jadranu* (2016.).

ZEHRA LAZNIBAT, dipl.ing.arh., diplomirala je na Arhitektonskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu 1988. godine. Završila je poslijediplomski studij "Graditeljsko naslijeđe" Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a od 2016. godine pohađa doktorski studij "Arhitektura i urbanizam" na istom fakultetu. U sklopu doktorskoga studija istražuje modele integralne zaštite arheološkoga naslijeđa u povijesnoj cjelini Dubrovnika. Zaposlena je u Konzervatorskom odjelu u Dubrovniku kao viša savjetnica za nepokretna kulturna dobra.

Prof.dr.sc. **NENAD LIPOVAC**, dipl.ing.arh., redoviti je profesor na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Nakon doktoriranja (2000.) postdoktorska istraživanja (Fulbrightova postdoktorska stipendija, 2002. i pozvani istraživač, 2007.) provodi na College of Environmental Design, UC Berkeley. Rezultate dosadašnjeg istraživanja (stručni i zakonodavni pojmovnik u urbanističkom i prostornom planiranju) izložio na HABITAT III u Quito, Ecuador (2016.). Izlagao je na brojnim znanstvenim skupovima u zemlji i inozemstvu. Napisao je 5 knjiga, a za Englesko-stručni pojmovnik dobio je Državnu nagradu za znanost (2015.).

Dr.sc. **MARA MARIĆ**, dipl.ing.agr., diplomirala je 2002. na Agronomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, smjer krajobrazno uređenje. Doktorirala je 2010. na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Radi u Zavodu za mediteranske kulture Sveučilišta u Dubrovniku. Autorica je nekoliko znanstvenih i stručnih radova, te projektant više projekata iz područja obnove povijesnih vrtova. Njezin pristup znanstveno-istraživačkom radu je interdisciplinaran, a prvenstveno obuhvaća područje pejzažnog planiranja i pejzažne arhitekture s naglaskom na temi obnove povijesnih perivoja.

TAMARA MARIĆ, mag.ing.arch., završila je 2011. diplomski studij arhitekture i urbanizma na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje je od 2012. zaposlena kao znanstveni novak. Studentica je doktorskog studija na Tehničkom sveučilištu u Beču (TU Wien) i koautorica 3 znanstvena rada u časopisu *Prostor*. Sudjelovala je na ukupno 15 konferencija i 10 urbanističko-arhitektonskih natjecanja, te u organizaciji 5 studentskih radionica i znanstvene konferencije *Urbanizam naslijeđa* 2015. u Zagrebu. Područje istraživanja: urbani pejzaž, naslijeđe ulica, prostori kretanja, sintaksa prostora.

Mr.sc. **MIRNA MEŠTROVIĆ**, dipl.ing.arh., diplomirala je i magistrirala na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Sudjelovala je na znanstvenom projektu *Urbanističko i pejzažno naslijeđe Hrvatske kao dio europske kulture* u svojstvu suradnika. Član je znanstvenog projekta *Heritage Urbanism* i doktorand poslijediplomskog studija "Arhitektura i urbanizam". Bavi se znanstvenim radom iz područja urbanizma, prostornog i pejzažnog planiranja, te zaštite kulturne baštine. Zaposlena je kao voditeljica Odjela za strateške gradske projekte, Gradskog ureda za strategijsko planiranje i razvoj Grada Zagreba.

Izv.prof.dr.sc. **IVAN MLINAR**, dipl.ing.arh., je doktor tehničkih znanosti i izvanredni profesor na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na kojem se bavi nastavnim, znanstvenim i stručnim radom. Kao izvanredni profesor, znanstveni savjetnik i ovlašten arhitekt i urbanist autor je i koautor niza članaka, priopćenja, predavanja, udžbenika, knjiga, izložbi, studija, projekata i planova, a među realizacijama obimom i složnošću izdvaja se stambeno naselje Novi Jelkovec.

Doc.dr.sc. **ANA MRĐA**, dipl.ing.arh., diplomirala je i doktorirala na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Suradivala je na više domaćih i međunarodnih znanstvenih projekata, objavila brojne znanstvene radove te sudjelovala na brojnim inozemnim i domaćim znanstvenim konferencijama. Područje interesa joj je urbanističko planiranje, prostorno planiranje i pejzažna arhitektura s naglaskom na problematiku utjecaja turizma na krajolik i naslijeđe.

Dr.sc. **TIN OBERMAN**, dipl.ing.arh., poslijedoktorand je na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Doktorirao je u svibnju 2015. godine na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu s disertacijom naziva *Zvučni okoliš gradskih prostora: Urbanističko-akustički čimbenici i modeli*. Bavi se obrazovnim, stručnim planerskim i znanstvenim radom u području prostornog i urbanističkog planiranja te pejzažne arhitekture s naglaskom na problematiku zvučnog okoliša.

MARINA PAVKOVIĆ, dipl.oec., je stručnjak na području prostornog brandinga i urbanog razvoja. Diplomirana je ekonomistica i doktorandica na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu, završna faza pisanja i obrane doktorske disertacije. Sudjeluje kao gost predavač i gost kritičar na Katedri za arhitekturu i Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu. Članica je nekoliko stručnih udruženja gradske i nacionalne razine. Autorica je i suautorica desetak stručnih i znanstvenih radova iz područja urbanog razvoja.

Mr.sc. **KSENIJA PETRIĆ**, dipl.ing.arh., diplomski i poslije-diplomski znanstveni studij "Graditeljsko naslijeđe" završila na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. U međunarodnom centru ICCROM u Rimu stručno se usavršavala u području arhitektonske konzervacije. Znanstveno-istraživački rad usmjerila je na razvijanje konzervatorske metode integralnog prostornog vrjednovanja i zaštite kulturnog naslijeđa u zaštićenim područjima. Angažirana je na unaprjeđenju zaštite i obnove drvene tradicijske arhitekture. Rezultate istraživanja i realizirane projekte obnove publicira u stručnim i znanstvenim radovima.

Doc.dr.sc. **LEA PETROVIĆ KRAJNİK**, dipl.ing.arh., doktorica je tehničkih znanosti iz područja arhitekture i urbanizma. Od 2004. zaposlena je na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, od 2015. u statusu docenta. Nositeljica je kolegija Uvod u prostorno planiranje na Šumarskom fakultetu u Zagrebu te urbanističkih vježbovniha kolegija na Arhitektonskom fakultetu. Aktivno sudjeluje u domaćim i inozemnim znanstvenoistraživačkim projektima te na nacionalnim i međunarodnim znanstvenim i stručnim skupovima. Autorica/koautorica je niza znanstvenih radova i stručnih projekata. Članica je UHA, DAZ i HKA.

KSENIJA RADIĆ KNEŽEVIĆ, mag.ing.arch., diplomirala je na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Aktivni je član istraživačkog projekta *Heritage Urbanism* s temom "Perivojno naslijeđe – činitelj gradotvornosti". Koautor je 1 stručnog članka, 1 sažetka u zborniku znanstvenoga skupa te 4 projekta obnove povijesnoga perivoja u Lipiku. Radila je kao honorarni asistent na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu. Trenutno pohađa specijalistički studij Ekološko oblikovanje krajolika, zaštitu prirode i hortikultura na Šumarskom fakultetu.

Dr.sc. **MARKO RUKAVINA**, dipl.ing.arh., poslijedoktorand na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Istraživač na znanstvenom projektu *Heritage Urbanism* (HERU). Područje istraživanja: urbanističko planiranje, prostorno planiranje i pejzažna arhitektura s naglaskom na problematiku integracije i unaprjeđenja arheološkog naslijeđa u gradu i krajoliku metodama urbanističkog i prostornog planiranja.

DARIO SIRONIĆ, dipl.ing.arh., član je i suradnik na znanstvenom projektu *Urbanizam naslijeđa* (HERU). Doktorand je na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Naslov doktorskoga rada: *Urbanistička obilježja i gradotvornost Ulice kralja Zvonimira u Zagrebu*. Područja znanstvenoga interesa: povijest i teorija urbanističkog planiranja, objektivan prikaz baštinenog, kriteriji i mjere za održivo unaprjeđenje i podizanje vitalnosti urbanog naslijeđa.

MARIJANA SIRONIĆ, dipl.ing.arh., doktorandica je na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, na znanstvenom projektu *Heritage Urbanism*. Provodi doktorsko istraživanje pod naslovom *Urbanistička obilježja istočnog dijela Donjega grada u Zagrebu 1905.-2017*. Posebice istražuje modele urbane preobrazbe i regeneracije gradskih blokova industrijske i druge namjene. Autorica i koautorica više arhitektonskih i urbanističkih projekata, znanstvenih i stručnih tekstova. Intenzivno se bavi prostornim planiranjem i urbanizmom, a od 2016. radi kao pomoćnica pročelnika u Gradskom zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode.

Doc.dr.sc. **ZORANA SOKOL GOJNİK**, dipl.ing.arh., docentica je na Katedri za projektiranje Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Uže područje njena znanstvenog i stručnog rada jest sakralna/liturgijska arhitektura. U svome znanstvenom djelovanju sudjelovala je na šest znanstveno-istraživačkih projekata Arhitektonskoga fakulteta te objavila znanstvene radove vezane za temu sakralne arhitekture u relevantnim znanstvenim časopisima te na domaćim i međunarodnim znanstvenim konferencijama. U suradnji s arhitektonskim uredom „Siloueta“ ostvarila je brojne arhitektonske projekte. [www.siloueta.com]

ANA SOPINA, dipl.ing.arh., diplomirala je na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Aktivni je član istraživačkog projekta *Heritage Urbanism* s temom "Asocijativni krajolici". Koautor je 2 znanstvena članka, 1 stručnog članka, 4 znanstvena rada u zbornicima skupova s međunarodnom recenzijom i 1 sažetka u zbornicima skupova. Uz pedagoški rad kao demonstrator i honorarni asistent na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, kao suradnik je sudjelovala na izradi 20-ak prostornih i urbanističkih planova uređenja te arhitektonskih projekata.

FLAVIO STIMILLI, M.Sc., diplomirao je u području ekološkog, prostornog i pejzažnog planiranja na Sveučilištu u Camerinu (Interfakultetski magistrij između Fakulteta znanosti o okolišu i Fakulteta arhitekture i dizajna). Izrađuje doktorat *Ecosystems and biodiversity management* na Sveučilištu u Camerinu, gdje je asistent na radionici Urbanog planiranja na Fakultetu arhitekture i dizajna. Proveo je dvije godine studija i istraživanja na Sveučilištu u Zagrebu. Bavi se prostornim i pejzažnim planiranjem, kao i urbanizmom.

Doc.dr.sc. **KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ**, dipl.ing.građ., pročelnica je Upravnog odjela za prostorno uređenje, graditeljstvo i zaštitu okoliša Primorsko-goranske županije. Na Građevinskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci predaje pojedine predmete iz područja prostornog uređenja i zaštite okoliša. Autorica je više znanstvenih i stručnih radova, dviju samostalnih knjiga te autorica poglavlja i urednica više knjiga i publikacija.

Dr.sc. **ALEN ŽUNIĆ**, mag.ing.arch., diplomirao je na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu 2013., usavršavao se na seminarima pri ETH Zürich i AA London, magistrirao je 2015. teoriju i filozofiju arhitekture na GSD Harvard University i MIT-u te je 2016. doktorirao na AF u Zagrebu; trenutno je poslijedoktorand na ETH – gta Zürich. Dobitnik je međunarodne nagrade "Ranko Radović" za teoriju arhitekture 2016., objavio je 230 radova među kojima i 10 knjiga; područje interesa mu je moderna i suvremena arhitektura. Utemeljio je Odjel za arhitekturu Matice hrvatske. Nagrađivan je na javnim arhitektonskim i urbanističkim natjecanjima.

POZVANI PREDAVAČI I SUDIONICI OKRUGLOGA STOLA ZNANSTVENOGA KOLOKVIJA

Doc.dr.sc. **DARKO BABIĆ** predstojnik je Katedre za muzeologiju i upravljanje baštinom, Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Predsjednik je Međunarodnog komiteta za obrazovanje muzejskih djelatnika (ICTOP), Međunarodnog savjeta za muzeje (ICOM) i Hrvatskog nacionalnog komiteta ICOM. Član je nadzornog odbora Europske asocijacije za interpretaciju baštine i uređivač kog odbora časopisa Her&Mus, Museologica Brunensia i Museum-Monument-Heritage. Uz iskustvo na provođenju EU projekata, povremeni je autor i savjetnik muzeoloških projekata.

Dr.sc. **DANIELA ANGELINA JELINČIĆ** znanstvena je savjetnica u Institutu za razvoj i međunarodne odnose (IRMO). Njeni su istraživački interesi u područjima kulturnog turizma, kulturnih industrija, kulturnih politika, kreativnosti, društvenih inovacija. Predaje na Sveučilištu u Zagrebu, Sveučilištu u Dubrovniku, Visokoj školi za komunikacijski menadžment Edward Bernays te na UNESCO Chair for Cultural Heritage Management and Sustainable Development u Köszegu, Mađarska. Autorica je nekoliko znanstvenih knjiga, studija te strateških razvojnih dokumenata. Ekspert je Vijeća Europe za kulturni turizam.

Dr.sc. **TATJANA LOLIĆ** diplomirala je arheologiju i povijest umjetnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Specijalizirala konzervaciju u International Centre for Conservation of Cultural Monuments u Rimu 1996. godine. Doktorat znanosti stekla 2014. u znanstvenom području humanističkih znanosti – polje arheologija. U zvanje znanstvenog suradnika izabrana 2015. Sudjeluje u nastavi na Odsjeku za arheologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Pročelnica je Konzervatorskog odjela u Zagrebu, Ministarstva kulture RH.

Izv.prof.dr.sc. **VUK TVRTKO OPAČIĆ** diplomirao je na Geografskom odsjeku PMF-a Sveučilišta u Zagrebu 1999. godine, a od 2001. radi na istoj instituciji. Temom *Stanovi za odmor i rekreaciju u priobalnom dijelu Hrvatske – geografski aspekt fenomena* doktorirao je 2008. godine, 2009. izabran je u docenta, a 2014. u izvanrednoga profesora. Suradivao je na više domaćih i međunarodnih znanstvenih projekata, uglavnom turističkogeografske tematike, uz koju je vezan njegov primarni znanstveni i nastavni interes.

Dr.sc. **SAŠA POLJANEC-BORIĆ** znanstvena je savjetnica u interdisciplinarnom području sociologije i ekonomije, u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar u Zagrebu. Obrani-la je magistarski rad iz područja sociologije, a doktorsku disertaciju iz područja ekonomije. Usmjerena na interdisciplinarna istraživanja, objavila je tri knjige i četrdesetak znanstvenih radova iz područja društvenih znanosti. Danas surađuje na velikom broju domaćih i međunarodnih projekata.

Dr.sc. **IVICA POLJIČAK** diplomirao, magistrirao i doktorirao je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu na Odsjeku za sociologiju. Na Veleučilištu u Šibeniku profesor je visoke škole, a područje njegova interesa su urbana sociologija, ljudski potencijali, komunikacija i uprava. Istraživao je urbani razvoj Šibenika i o tome je napisao tri knjige: *Šibenik na razmeđu* (1995.), *Šibenik na kvadrat* (2013.) i *Povijesna jezgra Šibenika: između propadanja i revitalizacije* (2016.). Autor je dvadesetak znanstvenih i stručnih radova i studija. Obnaša dužnost državnog tajnika u Ministarstvu kulture.

Dr.sc. **UGO TOIĆ** diplomirao je 1989. na Agronomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a doktorat je obranio 1996. na Sveučilištu u Udinama (Italija). Od 1997. do 2003. obavlja funkciju pomoćnika ravnatelja Hrvatskog zavoda za poljoprivrednu savjetodavnu službu. Do 2010. bavi se konzultantskim poslovima na različitim projektima iz područja ruralnog razvoja, s naglaskom na valorizaciju i zaštitu autohtonih poljoprivrednih proizvoda. Od sredine 2010. radi kao voditelj Pilot projekta lokalnog razvoja otoka Cresa i direktor Otočne razvojne agencije.

Prof.dr.sc. **IDIS TURATO** diplomirao je, magistrirao te doktorirao na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Stalni je profesor na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu, a gostujući profesor na arhitektonskim fakultetima u Beogradu, Ljubljani i Splitu. 1992. otvara biro Randić-Turato sa Sašom Randićem, a 2009. osniva Arhitektonski biro Turato. Dobitnik je četiri nagrade Udruženja hrvatskih arhitekata Viktor Kovačić te nagradâ Drago Galić, Vladimir Nazor i Piranesi. Devet njegovih projekata bilo je nominirano za Mies van der Rohe Award. Predstavljao je Hrvatsku na 10. i 12. Bijenalu arhitekture u Veneciji.

OSTALI SUDIONICI ZNASTVENOGA KOLOKVIJA

Doc.dr.sc. **KRISTINA AFRIĆ RAKITOVAC**, viša znanstvena suradnica. Nositeljica je kolegija *Gospodarstvo Hrvatske, Održivi turizam, Društveno odgovorno poslovanje, Politika zaštite okoliša EU* i dr. Sudjelovala je na nacionalnim znanstvenoistraživačkim projektima "Konkurentnost MSP – razvoj klastera u hrvatskom gospodarstvu" i "Održivi turizam u Hrvatskoj: izrada akcijskog plana održivosti turizma Istre". Objavila je više od trideset znanstvenih radova, sudjelovala na dvadeset međunarodnih znanstvenih konferencija te objavila više stručnih radova.

Izv.prof.dr.sc. **ZRINKA BARIŠIĆ MARENIĆ** docentica je i znanstvena savjetnica na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Magistrirala je 2002. (*Zgrade za obrazovanje u opusu arhitekta Zvonimira Vrkaljane*), te doktorirala 2007. (*Arhitektica Zoja Dumengjić – osobitost djela u kontekstu hrvatske moderne arhitekture*). Dobitnica je Državne nagrade za znanost 2010. za Leksikon arhitekata Atlasa hrvatske arhitekture XX. st. (s: A. Uchytíl, E. Kahrović). Autorica-kustosica je hrvatskog nastupa na 14. Venećanskom bijenalu 2014. s temom: *Fitting Abstraction, 1914.-2014.* (izbornica K. Šerman). Sa L. Korlaetom programski je direktor Dana zagrebačke arhitekture DAZ-a.

Akademik **NIKOLA BAŠIĆ**, dipl.ing.arh., rođen je u Murteru 1946. godine, a diplomirao na Arhitektonsko-urbanističkom fakultetu u Sarajevu 1972. Nakon studija zaposlen je u Zavodu za studije i projektiranje DOM Sarajevo. Od 1976. do 1981. asistent na matičnom fakultetu, a 1981. zapošljava se u projektnom uredu DONAT u Zadru. Od 1985. do 1991. vodi arhitektonski tim u poduzeću SAS Zadar, a od 1991. vlastiti projektantski ured MARINAPROJEKT. Profesor na Fakultetu građevinarstva, arhitekture i geodezije Sveučilišta u Splitu (2005.-2015.). Redoviti član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti od 2016.

Dr.sc. **LIDIJA BENČETIĆ** diplomirala je povijest na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (2008.). Od 2009. zaposlena je na Hrvatskom institutu za povijest. Disertaciju pod naslovom "Politička karikatura u listovima *Borba* i *Vjesnik* - komparativna analiza percepcije političkog i društvenog života u komunističkoj Jugoslaviji (1945.-1962.)" obranila je 2014. Sudjelovala je na nekoliko domaćih i međunarodnih projekata. Područje istraživačkog interesa: hrvatska i jugoslavenska povijest u razdoblju od 1945. do 1990. s naglaskom na političke i društvene teme, te problematika medija, kulture i propagande.

Prof.dr.sc. **GEORGIA BUTINA WATSON** profesorica je urbanističkoga projektiranja na School of the Built Environment, Oxford Brookes University, te voditeljica istraživanja na Joint Centre for Urban Design. Njen stručni i znanstveni interes su urbana morfologija, urbana regeneracija te razvojni pristupi uključivanja lokalnih zajednica u poboljšanje gradskih područja.

Dr.sc. **MOJCA FOŠKI**, univ.dipl.inž.geod., od 2009. godine redovito je zaposlena kao viša predavačica na Fakultetu za građevinu i geodeziju Sveučilišta u Ljubljani. Početkom 2017. godine je doktorirala, a trenutačno se bavi urbanim komasacijama i održivim razvojem ruralnog prostora. Autorica je više znanstvenih članaka te poglavlja u znanstvenim i stručnim monografijama. Aktivno se uključuje u domaća i strana (AESOP) stručna udruženja i u rad Inženjerske komore Slovenije. Od 2003. godine je tehnička urednica *Geodetskog vjesnika Slovenije*.

NIKOLINA GRAĐEČKI, mag.ing.arch., diplomirala je na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu (2014.), a od 2015. je stručna suradnica na poslovima prostornog i urbanističkog planiranja u Zavodu za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet (2015.). Kao suradnica prof. N. Lipovca sudjeluje u pripremi i izradi stručnih englesko-hrvatskih pojmovnika kao i prijedlogu stručnog pojmovnika za hrvatsku struku i zakonodavstvo.

Izv.prof. **BORIS ILEKOVIĆ**, dipl.ing.arh., rođen je u Zagrebu, gdje je diplomirao na Arhitektonskom fakultetu. Od 1995. vodi arhitektonski ured Vulin i Ileković autorski surađujući s Dinom Vulin Ileković. Među intervencijama u povijesnom naslijeđu mogu se istaknuti: projekt revitalizacije Tvrdave sv. Nikole (2010.) i Tvrdave sv. Ivana (2013.-2015.) u Šibeniku; projekt revitalizacije Palače Jelačić u Zagrebu (2008.-2010.), realizacija revitalizacije zgrade u Demetrovoj 9 (2010.) i realizacija rekonstrukcije vile Baranyai (2017.) u Zagrebu. Izvanredni je profesor na Studiju dizajna pri Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu.

DORA IVANČAN, univ.bacc.ing.arh., studentica je diplomskog studija Arhitekture i urbanizma na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Demonstratorica je na kolegijima Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu. Sudjelovala je na natječajima za uređenje prostora uz palaču Zakmardy u Varaždinu, za zgradu Studentskog paviljona u Osijeku i za most u Vrboškoj (2. nagrada). Sudjelovala je u radionicama Akupunkture grada i međunarodnoj radionici uređenja perivoja u Krakovu. Nominirana je za Rektorovu nagradu projektom s kolegija Radionica arhitektonskog projektiranja.

IVA KOSTEŠIĆ diplomirala je povijest umjetnosti i arheologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Radi u visokom školstvu na kolegijima vezanim uz teoriju, metodologiju i povijest dizajna, povijest umjetnosti, te u organizaciji i provedbi studentskih projekata. Na Studiju dizajna Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu zaposlena je kao asistentica od 2016. godine u Kabinetu za teoriju, metodologiju i povijest dizajna.

Mr.sc. **TOMISLAV KRAJINA**, dipl.ing.arh., diplomirao je (1979.) i magistrirao (1985.) na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Dobitnik je Rektorove nagrade (1997.). Do 1990. radi u Projektnom birou Plan u Šibeniku. Od 1995. djeluje u vlastitom projektnom uredu. Značajnije realizacije: obnova arsenala s kazalištem u Hvaru (u tijeku), Muzej betinske drvene brodogradnje (2015.), Ljetna pozornica na tvrđavi sv. Mihovila u Šibeniku (2014.), ispostava NP Krka u Skradinu (2007.) i Drnišu 2008. (Palača Divnić), Gradska knjižnica u bivšem Domu JNA u Šibeniku (2005.), stambeno poslovni blok Baldekin II. u Šibeniku (1992.).

Dr.sc. **MARINO MANIN** diplomirao je na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1994., gdje je i magistrirao 1999. te doktorirao 2003. Radi na Hrvatskom institutu za povijest. Obnašao je dužnost ravnatelja Instituta za migracije i narodnosti u Zagrebu (2008.-2011.). Bio je voditelj znanstvenog projekta "Povijest Istre: sustavi, institucije, društvo i identitet u 19. i 20. stoljeću" Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH, a od 2017. vodi projekt „Modernizacija urbanog života u Hrvatskoj kroz prizmu razvoja komunalne infrastrukture u 19. i 20. stoljeću“ Hrvatske zaklade za znanost.

Dr.sc. **INGEBORG MATEČIĆ** diplomirala je na smjeru turizam na Studiju poslovne ekonomije Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Stupanj doktorice znanosti iz znanstvenog područja humanističkih znanosti, polja etnologije i antropologije stekla je 2012. Prema Ugovoru o dvojnici doktoratima (*Co-tutelle de thèse*), stupanj doktorice znanosti iz znanstvenog područja društvenih znanosti, polje ekonomije, grana trgovina i turizam stekla je 2015. u Republici Hrvatskoj i u Sjedinjenim Meksikim Državama. Zaposlena je na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, na Katedri za turizam kao poslijedoktorandica.

Dr.sc. **GAŠPER MRAK**, univ.dipl.inž.arh., diplomirao je 2005., a 2016. godine doktorirao na Fakultetu za arhitekturu Sveučilišta u Ljubljani. Tema doktorske disertacije bila je prostorni razvoj turizma u slovenskom ruralnom prostoru. Od 2010. godine redovito je zaposlen kao asistent na Fakultetu za građevinu i geodeziju Sveučilišta u Ljubljani. Kao asistent vodi vježbe iz urbanističkog i prostornog planiranja na različitim studijskim programima na fakultetu i u okviru međunarodnog diplomskog studijskog programa *Flood Risk*.

Akademik **ANDRIJA MUTNJAKOVIĆ**, dipl.ing.arh., bavi se arhitektonskim i urbanističkim projektiranjem, te istraživanjem i pisanjem knjiga iz povijesti i teorije arhitekture. Međunarodno su afirmirani arhitektonski projekt Nacionalne i univerzitetske biblioteke Kosova u Prištini, urbanistički projekt Novi grad Osijek, istraživanja povijesti hrvatske renesansne arhitekture u monografijama arhitekata Lucijana Vranjanina, Jurja Dalmatinca i pape Siksta V., te teoretska istraživanja budućnosti arhitekture sabrana u knjizi o kinetičkoj arhitekturi. Redoviti je član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Mr.sc. **MARINA OREB**, dipl.ing.arh., zaposlena je u Zavodu za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije od 1994., a od 2007. obnaša dužnost ravnateljice. Arhitektonski fakultet završila je na Sveučilištu u Beogradu 1981., a Poslijediplomski studij "Graditeljsko naslijeđe" Sveučilišta u Zagrebu 1991. Voditelj je izrade prostornih planova regionalne i lokalne razine, europskog projekta na temu novih metodologija u valorizaciji, zaštiti i upravljanju krajolicima. Glavna područja istraživanja su moderna arhitektura, povijesna arhitektura i krajolik.

ŽELJKA PINJUH ĆORIĆ, dipl.ing.stroj., diplomirala je na Fakultetu strojarstva i brodogradnje (FSB) Sveučilišta u Zagrebu (1990.). Od 1990. do 1991. radila je kao projektant pripravnik u projektnom birou TEB Zagreb. Nastavu iz kolegija Materijali I i II i Laboratorijska ispitivanja materijala u Zavodu za materijale FSB-a održavala je 1992.-1993. Od 1993. radi u Gradskoj plinari Zagreb d.o.o. na poslovima strateškog planiranja i razvoja, gdje je bila voditelj Odjela za strateško planiranje i razvoj, a trenutno je rukovoditelj Službe razvoja i regulatornih poslova.

Dr.sc. **TAJANA PLEŠE** ravnateljica je Hrvatskog restauratorskog zavoda. Od 2002. godine obnaša dužnost voditeljice istraživanja, konzerviranja i prezentiranja kasnosrednjovjekovnih i ranonovovjekovnih samostana, starih gradova, utvrda i kula kontinentalne Hrvatske. S ciljem čim cjelovitijeg i održivijeg konačnog rezultata, nastoji primijeniti sva stečena stručna znanja i kompetencije te promišljeno i pragmatično voditi radove na zaštiti i obnovi kulturne baštine.

Prof.dr.sc. **SVETISLAV G. POPOVIĆ** profesor je i dekan Arhitektonskog fakulteta Univerziteta Crne Gore. Doktorirao je na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu (2010.) Izlagao je na brojnim međunarodnim i domaćim znanstvenim skupovima. Autor je većeg broja znanstvenih članaka te dvije knjige od kojih je posljednja (2016.) izdana od SAGE Publications. Znanstveni rad usmjeren je na istraživanje i povijest nastanka naselja u Crnoj Gori te utjecaj zakonodavstva na današnje urbanističko i prostorno planiranje u Crnoj Gori.

Dr.sc. **PETRA RADELJAK KAUFMANN** doktorirala je na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (2014.) gdje radi kao znanstvena novakinja-poslijedoktorandica. Autorica je brojnih znanstvenih i stručnih radova iz područja ruralne geografije, geografije krša te problematike prostornog planiranja i regionalnog razvoja. Njezin znanstveni interes prvenstveno je povezan s istraživanjem specifičnih metoda i tehnika regionalnog i prostornog planiranja te održivog razvoja ruralnih i pograničnih područja Hrvatske.

Prof.mr.sc. **MASSIMO SARGOLINI**, arhitekt, redoviti je profesor na Fakultetu arhitekture i dizajna Sveučilišta u Camerinu. Voditelj je poslijediplomskog studija *Parks and landscape*, autor brojnih znanstvenih i stručnih radova iz područja urbanizma te prostornog i pejzažnog planiranja. U svom znanstvenom radu bavio se planiranjem parkova prirode i njihovim odnosom prema prostoru u okruženju, kulturnim krajolikom i ekološkim mrežama u prostornom planiranju te revitalizacijom nerazvijenih unutrašnjih i planinskih regija. Član je Tehničko-znanstvenog vijeća za rekonstrukciju nakon potresa u središnjoj Italiji 2016.

BARBARA SAVIN, dipl.ing.arh., zaposlena u Zavodu za prostorno uređenje Dubrovačko-neretvanske županije od 1998., a od 2007. kao voditelj odsjeka za prostorno planiranje. Arhitektonski fakultet završila je na Sveučilištu u Zagrebu 1994. Polaznik je Doktorskog studija "Arhitektura i urbanizam". Radi na izradi i donošenju prostornih planova te razvojnim projektima na temu valorizacije, zaštite i upravljanja krajolicima. Glavna područja istraživanja su zaštita kulturnih dobara u prostornom planiranju, karakaterizacija urbanih krajolika, baština kao pokretač razvoja.

ANA-MARIJA SEVER završila je preddiplomski studij povijesti umjetnosti i komparativne književnosti. Trenutno je na dvopredmetnom diplomskom studiju povijesti umjetnosti i komparativne književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu uz koji volontira u Institutu za povijest umjetnosti u Zagrebu. Na područjima povijesti umjetnosti i arhitekture specijalizira se za teme povijesti i teorije urbanizma i prostornog planiranja, konzervacije, revitalizacije i zaštite kulturnog naslijeđa.

JOSIPA SLAVIČEK, univ.bacc.ing.arch., studentica je diplomskoga studija arhitekture i urbanizma na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Demonstratorica je na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu. Bavi se temama pejzažnih strategija prijestolnica Europe te polja i naselja otoka Hvara. Sudjelovala je na nekoliko međunarodnih urbanističkih radionica.

PAVLA ŠIMETIN, dipl.ing.arh., diplomirala je Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i studirala povijest umjetnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Zaposlena je na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Samostalno i u suradnji koncipirala je i organizirala niz predavanja i izložbi. Bavi se arhitekturom, od javnih prostora do interijera.

Doc.dr.sc. **MARINA ŠIMUNIĆ BURŠIĆ**, dipl.ing.arh., se, nakon diplome i magisterija znanosti na matičnom Arhitektonskom fakultetu, znanstveno usavršavala u području predindustrijskih materijala i povijesnih konstrukcija na Università di Firenze i Technische Universität Wien te završila međunarodni specijalistički tečaj ICCROM-a „Conservation of Stone“. Doktorirala je na Sveučilištu u Zagrebu s tezom *Recepcija gotičkoga svoda u Hrvatskoj*. Predaje na Arhitektonskom fakultetu i na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu.

Dr.sc. **ANA ŠVERKO**, dipl.ing.arh., viša je znanstvena suradnica u Institutu za povijest umjetnosti – Centru Cvito Fisković u Splitu i docentica na splitskom Studiju arhitekture. Diplomirala je 1998. na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu, magistrirala 2002. na kalifornijskom Sveučilištu Berkeley i doktorirala 2011. na matičnom fakultetu. Trenutačno je stipendistica Getty fondacije na Sveučilištu Harvard i The British Museuma u Londonu. Objavljuje radove o izabranim temama iz povijesti arhitekture te konzervacije i urbanističkog projektiranja.

Dr.sc. **IVANA TUTEK**, dipl.ing.arh., diplomirala je i doktorirala (2015.) na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu gdje je i zaposlena od 2003. godine na Kabinetu za crtanje i plastično oblikovanje. Sudjeluje u nastavi na Agronomskom fakultetu, kolegij Crtanje (2013.-2016.) i na Šumarskom fakultetu, kolegij Kultura vizualne misli (od 2008.). Autorski surađuje na arhitektonsko-urbanističkim projektima i znanstveno-stručnim studijama zaštite prostora.

Doc.dr.sc. **NATAŠA UROŠEVIĆ**, znan. suradnica, bavi se interdisciplinarnim istraživanjima održive valorizacije kulturne baštine. Sudjelovala je na projektu *Cultural Heritage Counts for Europe* i *ADRIFORT*. Dobitnica je stipendije R. Plaschka austrijskog Ministarstva znanosti, istraživanja i ekonomije za istr. projekt *Valorisation of the common European heritage of Pula as the former main Austrian naval port and Brijuni Islands as an elite resort*, kao i stipendije poljskog Ministarstva kulture za projekt *Creative Cities – Central European Models of Urban Regeneration*.

MATIJA VINKOVIĆ, univ.bacc.ing.arch., student je diplomskoga studija Arhitekture i urbanizma na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Demonstrator je na kolegijima Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu. Sudjeluje u natječajima za zgradu studentskog paviljona u Osijeku i bivšu zgradu DTR-a u Zagrebu te u studentskom case study natječaju za rješenje odmarališnog sklopa „Zlatni jelen“ u Lici (4. mjesto). Odrađuje praksu u uredu Actaarch (Koprivnica) te povremeno radi kao suradnik ureda 4UHA (Zagreb).

Prof.dr.sc. **FEDA VUKIĆ**, dipl.pov.umj., redoviti je profesor na Studiju dizajna, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Doktorirao je u znanstvenom području teorije dizajna na Univerzitetu u Ljubljani. Objavljuje članke i znanstvene radove na temu vizualnih komunikacija i dizajna u domaćim i međunarodnim časopisima. Objavio je i uredio nekoliko knjiga uključujući *Modernizam u praksi* (2008.), *Teorija i povijest dizajna: kritička antologija* (2012.) i *The Other Design History* (2015.). Član savjeta znanstvenog časopisa *Journal of Design History*.

Prof.dr.sc. **DINA VULIN ILEKOVIĆ**, dipl.ing.arh., rođena je u Zagrebu, gdje se školovala i diplomirala na Arhitektonskom fakultetu. Autorski surađuje s Borisom Ilekovićem kontinuirano od studentskih dana. Tijekom te suradnje ostvarili su brojne realizacije i projekte na području arhitekture, urbanizma i dizajna. Bavili su se rekonstrukcijama i revitalizacijama zaštićenih povijesnih građevina u Zagrebu i Šibeniku. Zaposlena je na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu kao redovita profesorica, članica Katedre za arhitektonsko projektiranje.

Doc.dr.sc. **ALMA ZAVODNIK LAMOVŠEK**, univ.dipl.inž.arh., diplomirala je 1992. godine na Fakultetu za arhitekturu Sveučilišta u Ljubljani i nastavila obrazovanje na području prostornog planiranja. Iste godine se zaposlila na Fakultetu za građevinu i geodeziju Sveučilišta u Ljubljani. Od 2008. godine radi kao sveučilišni nastavnik, vodi ili surađuje u brojnim domaćim i stranim istraživanjima te rezultate redovito objavljuje. Trenutačno se bavi istraživanjem prenamjene prostora, uključujući i degradirana područja te prostornim planiranjem na regionalni razini.

SADRŽAJ

3	MLADEN OBAD ŠĆITAROCI	Proslov
5	I. UVOD	
6	MLADEN OBAD ŠĆITAROCI	Uvod u znanstveni kolokvij <i>Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnoga naslijeđa</i>
12	MLADEN OBAD ŠĆITAROCI	Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa u kontekstu istraživačkog projekta <i>Urbanizam naslijeđa</i>
15	BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI	Modeli korištenja kulturnog naslijeđa
17	II. RAZVOJNI I UPRAVLJAČKI MODELI	
18	SAŠA POLJANEC-BORIĆ	Prikladni model razvojnog korištenja kulturne baštine
23	DARKO BABIĆ	Modeli upravljanja kulturnim naslijeđem: društveno-humanistička perspektiva
28	VUK TVRTKO OPAČIĆ	Modeli turističkog vrednovanja kulturnog naslijeđa
33	UGO TOIĆ TATJANA LOLIĆ	Modeli regionalnog razvoja temeljem kulturnog naslijeđa
37	III. MODELI ZA NASLIJEĐE U KRAJOLIKU	
38	BISERKA DUMBOVIĆ BILUŠIĆ	Modeli očuvanja i revitalizacije kulturnih krajolika
39	ANA SOPINA BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI	Modeli prepoznavanja asocijativnih obilježja krajolika
40	FLAVIO STIMILLI MLADEN OBAD ŠĆITAROCI PETRA RADELJAK KAUFMANN MASSIMO SARGOLINI	Modeli unaprjeđenja kulturnog krajolika zaobalja
41	ALMA ZAVODNIK LAMOVŠEK MOJCA FOŠKI GAŠPER MRAK	Model reaktivacije degradiranih predjela na zaštićenim područjima u Sloveniji
42	MARINA OREB BARBARA SAVIN	Model prostorne zaštite ruralnih krajolika na primjeru Dubrovačko-neretvanske županije
43	IVANA TUTEK	Kompozicijski dijagrami kao model za proces unaprjeđenja naslijeđenog urbaniziranog pejzaža Stona
44	SANJA GAŠPAROVIĆ	Pejsažni modeli unaprjeđenja naslijeđenoga identiteta grada – primjer Zagreba
45	MARKO RUKAVINA MLADEN OBAD ŠĆITAROCI	Prostorni modeli unaprjeđenja arheološkog naslijeđa u gradu i krajoliku

46	IRMA HUIĆ MLADEN OBAD ŠĆITAROCI	Modeli revitalizacije srednjovjekovno-renesansnih utvrđenih gradova i kaštela u Istri
47	BORIS DUNDOVIĆ	Arhitektonsko-konzervatorski modeli za revitaliziranje dvoraca i ladanjskih sklopova
48	MLADEN OBAD ŠĆITAROCI BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI	Prostorno-planerski i urbanistički modeli za oživljavanje i unaprjeđenje kulturnih krajolika dvoraca
49	MIRNA MEŠTROVIĆ MLADEN OBAD ŠĆITAROCI	Modeli izgradnje ljetnikovačkih predjela Zagreba
50	MARA MARIĆ MLADEN OBAD ŠĆITAROCI	Modeli obnove i kriteriji revitalizacije perivoja dubrovačkih ljetnikovaca
51	KSENIJA PETRIĆ MLADEN OBAD ŠĆITAROCI	Modeli integralne prostorne zaštite ruralnoga naslijeđa u zaštićenim prirodnim područjima
52	JASENKA KRANJČEVIĆ	Modeli preobrazbe ruralnih naselja pod utjecajem modernizacijskih procesa 20. stoljeća
53	IV. MODELI ZA NASLIJEĐE U GRADU	
54	IDIS TURATO	Modeli arhitektonskih zahvata u povijesnim gradskim prostorima
57	ZLATKO KARAČ	Modeli i iskustva revitalizacije hrvatskih povijesnih gradova
58	IVICA POLJIČAK	Modeli unaprjeđenja kulturnog naslijeđa Šibenika
59	DINA VULIN ILEKOVIĆ BORIS ILEKOVIĆ	Revitalizacija tvrđave sv. Ivan u Šibeniku: suvremeni složeni model preobrazbe
60	TOMISLAV KRAJINA	Revitalizacija kao model arhitektonskog stvaralaštva na primjerima gradske knjižnice i tvrđave sv. Mihovila u Šibeniku
61	DAMIR KRAJNIK LEA PETROVIĆ KRAJNIK	Modeli integracije bastionskih utvrđenja u gradovima
62	DARIO SIRONIĆ MLADEN OBAD ŠĆITAROCI	Modeli unaprjeđenja gradskih ulica
63	TAMARA MARIĆ BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI	Modeli preobrazbe povijesnih prilaznih putova u gradske ulice
64	VEDRAN IVANKOVIĆ	Odnos urbanističke teorije 20. stoljeća i koncepta Ulice grada Vukovara u Zagrebu
65	IVAN MLINAR	Modeli unaprjeđenja stambenih naselja 20. stoljeća
66	ALEN ŽUNIĆ	Modeli očuvanja i unaprjeđenja modernističkih građevina na primjeru opusa arhitekta Aleksandra Dragomanovića
67	ZRINKA BARIŠIĆ MARENIĆ	Model obnove vs. model devastacije baštine moderne arhitekture
68	IVA KOSTEŠIĆ FEĐA VUKIĆ	“Od grada do žlice” – model urbane regeneracije kao sveobuhvatni pristup oživljavanju povijesne gradske jezgre
69	ZORANA SOKOL-GOJNIK	Modeli prilagodbe graditeljske liturgijske baštine potrebama suvremenoga korištenja
70	MARIJANA SIRONIĆ MLADEN OBAD ŠĆITAROCI	Modeli preobrazbe gradskih blokova industrijske namjene – Donji grad u Zagrebu
71	TIHOMIR JUKIĆ GEORGIA BUTINA WATSON	Gradski projekt kao mogući model strukturalne i funkcionalne preobrazbe <i>brownfield</i> predjela

72	MLADEN OBAD ŠĆITAROCI BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI KSENIJA RADIĆ KNEŽEVIĆ	Modeli obnove i revitalizacije lječilišnih perivoja
73	KORALJKA VAHTAR-JURKOVIĆ MLADEN OBAD ŠĆITAROCI BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI	Modeli obnove i kriteriji revitalizacije javnih perivoja Opatije
74	NIKŠA BOŽIĆ	Modeli urbane preobrazbe i održivog razvoja malih povijesnih gradova
75	ZEHRA LAZNIBAT	Modeli integralne zaštite arheološkog naslijeđa u povijesnoj cjelini Dubrovnika
76	DORA IVANČAN MLADEN OBAD ŠĆITAROCI	Modeli revitalizacije obale gradova – <i>waterfront</i>
77	ANA-MARIJA SEVER MLADEN OBAD ŠĆITAROCI	Revitalizacija industrijskog naslijeđa – modeli prenamjene za kulturnu i kreativnu industriju
78	MATIJA VINKOVIĆ MLADEN OBAD ŠĆITAROCI	Modeli očuvanja i revitalizacije plemićkih rezidencijalnih palača u gradu
79	JOSIPA SLAVIČEK MLADEN OBAD ŠĆITAROCI	Polja i naselja otoka Hvara – modeli očuvanja, unaprjeđenja i revitalizacije kulturnog krajolika
81	V. MODELI DOŽIVLJAJA I KORIŠTENJA NASLIJEĐA	
82	DANIELA ANGELINA JELINČIĆ	Modeli kulturnog turizma u funkciji revitalizacije i unaprjeđenja kulturne baštine
84	NIKOLA BAŠIĆ	Traganje za djelotvornim modelima revitalizacije graditeljske baštine – <i>empirijske paradigme</i>
86	ANDRIJA MUTNJAKOVIĆ	Model publiciranja
88	INGEBORG MATEČIĆ	Model konceptualizacije materijalne kulturne baštine na turističkom tržištu
89	KRISTINA AFRIĆ RAKITOVAC NATAŠA UROŠEVIĆ	Modeli valorizacije kulturne baštine u održivom turizmu
90	MARINA ŠIMUNIĆ BURŠIĆ	Autentičnost ideje i autentičnost stvari: razmatranje kriterija za model procjenjivanja vrijednosti graditeljske baštine
91	PAVLA ŠIMETIN IVANA TUTEK	Modeli afirmacije naslijeđenih povijesnih slojeva Poljane u Šibeniku
92	JASENKA KRANJČEVIĆ	Modeli unaprjeđenja povijesne turističke arhitekture na hrvatskom Jadranu
93	ANA MRĐA BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI	Modeli održivog planiranja turizma kulturnog naslijeđa
94	BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI TAMARA MARIĆ	Modeli urbanih prostora kretanja
95	TIN OBERMAN BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI	Model predviđanja doživljajne kvalitete zvučnog okoliša gradskih prostora
96	IGOR GOJNIK	Dnevnosvjetlosni modeli za arhitektoniku i identitet prostora
97	MARINA PAVKOVIĆ JESENKO HORVAT	Modeli prostornog <i>brandinga</i> – utjecaj na konkurentni identitet mjesta
98	JESENKO HORVAT MARINA PAVKOVIĆ	Modeli stvaranja prostornog identiteta na svojstvima nematerijalne baštine

99	TIHOMIR JUKIĆ FEĐA VUKIĆ	Utjecaj didaktičkih izložbi <i>Porodica i domaćinstvo</i> na promoviranje modela stambenih zajednica
100	MARINO MANIN ŽELJKA PINJUH ĆORIĆ LIDIJA BENČETIĆ	Model obnove javne plinske rasvjete u Zagrebu: unaprjeđenje povijesnoga urbanog doživljaja
101	VI. NORMATIVNO-PRAVNI MODELI	
102	TAJANA PLEŠE	Revitalizacija kulturne baštine – <i>Actio (non) est reactio</i>
103	ANA ŠVERKO	Modeli interdisciplinarnog mapiranja: integracija strategija konzervacije i urbanističkog projektiranja u prostorima graditeljskog naslijeđa
104	NENAD LIPOVAC SVETISLAV POPOVIĆ NIKOLINA GRADEČKI	Pojmovnik kulturnog naslijeđa – model za primjenu u zakonodavstvu
105	LEA PETROVIĆ KRAJNIK DAMIR KRAJNIK	Modeli zaštite kulturnog naslijeđa u prostorno-planskoj dokumentaciji
107	VII. PRILOZI RASPRAVI	
108	Josipa Blažević-Perušić	
109	Tomislav Krajina	
110	Ana Matan	
111	POGOVOR I ZAKLJUČAK	
112	BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI	
114	POPIS I ŽIVOTOPISI SUDIONIKA	
115	Članovi istraživačkoga projekta <i>Urbanizam naslijeđa / Heritage Urbanism</i> (HERU)	
118	Pozvani predavači i sudionici okrugloga stola znanstvenoga kolokvija	
119	Ostali sudionici znanstvenoga kolokvija	
122	<i>Sadržaj</i>	

ISTRAŽIVAČKE TEME ZNAISTVENOGA PROJEKTA

URBANIZAM NASLIJEĐA
Urbanistički i prostorni modeli
za oživljavanje i unaprjeđenje
kulturnoga naslijeđa

HERITAGE URBANISM
Urban and Spatial Models for
Revival and Enhancement
of Cultural Heritage

Istraživački projekt
Hrvatska zaklada za znanost
HRZZ-2032

Arhitektonski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

VODITELJ PROJEKTA:
akademik Mladen Obad Šćitaroci

WEB:
www.arhitekt.hr/znanost/HERU

FACEBOOK:
www.facebook.com/heru2032

2014.-2018.

- **Modul 1:**
NASLIJEĐE U KRAJOLIKU
/ KULTURNI KRAJOLIK KAO NASLIJEĐE
- T1. Kulturni krajolik**
 - T1.a Organski i oblikovani krajolici
 - T1.b Asocijativni krajolici
 - T1.c Kulturni krajolici zaleđa morske obale
- T2. Arheološko naslijeđe**
 - T2.a Metoda integracije arheološkoga naslijeđa u urbanističkom planiranju (obranjena doktorska disertacija)
 - T2.b Modeli integralne zaštite arheološkog naslijeđa u dubrovačkoj povijesnoj cjelini (doktorsko istraživanje)
- T3. Utvrđeno/fortifikacijsko graditeljstvo**
 - T3.a Kašteli i naselja sjeveroistočne Istre od 10. do 18. stoljeća – urbanistički razvoj i preobrazbe (obranjena doktorska disertacija)
- T4. Kultura ladanja**
 - T4.a Dvorci sjeverne Hrvatske: Metoda suvremenog arhitektonskoga restituiranja dvoraca i kurija (doktorsko istraživanje, TU Wien)
 - T4.b Gradski ljetnikovci Zagreba: Kulturni krajolik nekadašnjih ljetnikovačkih gradskih predjela (doktorsko istraživanje)
- T5. Ruralno naslijeđe**
 - T5.a Tradicijska naselja u zaštićenim prirodnim područjima: Modeli integralne prostorne zaštite i upravljanja ruralnim naslijeđem u zaštićenim područjima – Park prirode Lonjsko polje (doktorsko istraživanje)
 - T5.b Preobrazba ruralnih naselja pod utjecajem modernizacijskih procesa 20. stoljeća
- T6. Kulturno naslijeđe otoka i obale kao nositelj gospodarskog i turističkog razvoja**
 - T6.a Međuovisnost razvoja turizma i očuvanja prostora i kulturnog naslijeđa: Metoda određivanja turističke nosivosti u prostornom planiranju (obranjena doktorska disertacija)
 - T6.b Turistička arhitektura kao kulturno naslijeđe
- **Modul 2:**
NASLIJEĐE U GRADU
/ GRAD KAO KULTURNO NASLIJEĐE
- T7. Povijesno tkivo grada – naslijeđe kontinuiteta i preobrazbe**
 - T7.a Povijesni gradski centri, gradski blokovi, ulice i trgovi: Urbanistička obilježja istočnoga dijela Donjega grada u Zagrebu 1905.-2017. (doktorsko istraživanje); Urbanistička obilježja i gradotvornost Ulice kralja Zvonimira u Zagrebu (doktorsko istraživanje)
- T7.b Utvrđeno naslijeđe u gradovima (utvrde 16.-19. stoljeća)
- T8. Naslijeđe malih gradova**
- T9. Naslijeđe modernizma 20. stoljeća**
 - T9.a Nematerijalno urbanističko naslijeđe modernizma druge polovice 20.stoljeća – utjecaj na formiranje urbanističke teorije
 - T9.b Preobrazba *brownfield* područja u gradovima kasne moderne
 - T9.c Naslijeđe modernističke arhitekture (obranjena doktorska disertacija)
 - T9.d Katoličke crkve 20. stoljeća kao kulturno naslijeđe
- T10. Naslijeđe stambene izgradnje 20. stoljeća**
 - T10.a Naslijeđe stambenih naselja
 - T10.b Stambene urbanističke politike
 - T10.c Suvremenost naslijeđene tipologije i morfologije stambenih zgrada u Zagrebu – modeli prilagodljivosti stana suvremenim potrebama (doktorsko istraživanje)
- T11. Perivojno naslijeđe kao činitelj gradotvornosti**
 - T11.a Perivojno naslijeđe kontinentalne Hrvatske
 - T11.b Perivojno naslijeđe hrvatskoga Jadrana
- T12. Naslijeđe kao polazište za brendiranje mjesta**
 - T12.a Metoda prostornog brandinga – utjecaj arhitektonsko-urbanističkih zahvata na konkurentni identitet mjesta (doktorsko istraživanje)
- **Modul 3:**
DOŽIVLJAJ GRADA
/ GRAD KAO DOŽIVLJAJ
- T13. Javni prostori povezivanja grada – doživljaj grada kretanjem**
 - T13.a Ulica kao naslijeđe – povijesni prilazni putovi i njihova preobrazba u gradske ulice (doktorsko istraživanje, TU Wien)
- T14. Zvučni okoliš kao kulturno naslijeđe**
 - T14.a Zvučni okoliš gradskih prostora – urbanističko akustički čimbenici i modeli (obranjena doktorska disertacija)
- T15. Svjetlost prostora kao kulturno naslijeđe**
- **Modul 4:**
NORMATIVNO-PRAVNI ASPEKTI KULTURNOGA NASLIJEĐA
- T16. Zakonodavni aspekt naslijeđa u prostorno-urbanističkom kontekstu**
 - T16.a Pojmovnik kulturnog naslijeđa – model za primjenu u zakonodavstvu
- T17. Kulturno naslijeđe u prostorno-planskoj dokumentaciji**
 - T17.a Modeli zaštite kulturnog naslijeđa u prostorno planskoj dokumentaciji

ISTRAŽIVAČI NA ZNASTVENOME PROJEKTU

VODITELJ PROJEKTA

- akademik prof.dr.sc. **Mladen Obad Šćitaroci**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

ISTRAŽIVAČI

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu [16]:

- izv.prof.dr.sc. **Bojana Bojanić Obad Šćitaroci**, dipl.ing.arh.
- prof.dr.sc. **Alenka Delić**, dipl.ing.arh.
- izv.prof.dr.sc. **Sanja Gašparović**, dipl.ing.arh.
- prof.dr.sc. **Jesenko Horvat**, dipl.ing.arh.
- doc.dr.sc. **Vedran Ivanković**, dipl.ing.arh.
- prof.dr.sc. **Tihomir Jukić**, dipl.ing.arh.
- izv.prof.dr.sc. **Zlatko Karač**, dipl.ing.arh.
- izv.prof.dr.sc. **Damir Krajnik**, dipl.ing.arh.
- prof.dr.sc. **Nenad Lipovac**, dipl.ing.arh.
- izv.prof.dr.sc. **Ivan Mlinar**, dipl.ing.arh.
- doc.dr.sc. **Ana Mrđa**, dipl.ing.arh.
- dr.sc. **Tin Oberman**, dipl.ing.arh.
- doc.dr.sc. **Lea Petrović Krajnik**, dipl.ing.arh.
- dr.sc. **Marko Rukavina**, dipl.ing.arh.
- doc.dr.sc. **Zorana Sokol Gojnik**, dipl.ing., arh.
- asistent **Ana Sopina**, dipl.ing.arh.

Iz drugih institucija [9]:

- **Nikša Božić**, dipl.ing.arh.
APE d.o.o. / Hrvatska sekcija ECOVAST-a
(Europsko vijeće za sela i male gradove)
- dr.sc. **Biserka Dumbović Bilušić**, dipl.ing.arh.
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske,
Konzervatorski odjel u Rijeci
- dr.sc. **Irma Huić**, dipl.ing.arh.
Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb
- dr.sc. **Jasenka Kranjčević**, dipl.ing.arh.
Institut za turizam, Zagreb
- doc.dr.sc. **Mara Marić**, dipl.ing.agr.
Zavod za mediteranske kulture,
Sveučilište u Dubrovniku
- **Ksenija Radić Knežević**, mag.ing.arch.
Kvantum d.o.o., Zagreb
- mr.sc. **Flavio Stimilli**, dipl.ing.arh.
Sveučilište u Camerinu, Međunarodna škola
naprednih studija (Italija)
- doc.dr.sc. **Koraljka Vahtar-Jurković**, dipl.ing.grad.
Primorsko-goranska županija, Upravni odjela
za prostorno uređenje, graditeljstvo i zaštitu
okoliša, Rijeka
- dr.sc. **Alen Žunić**, mag.ing.arch., MDesS
ETH Zurich – Institut für Geschichte und
Theorie der Architektur (Švicarska)

DOKTORANDI

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu [8]:

- mr.sc. **Igor Gojnik**, dipl.ing.arh.
"Siloueta arhitektura"
- **Zehra Laznibat**, dipl.ing.arh.
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske,
Konzervatorski odjel u Dubrovniku
- mr.sc. **Mirna Meštrović**, dipl.ing.arh.
Grad Zagreb, Gradski ured za strategijsko
planiranje i razvoj Grada
- zn.novak asist. **Boško Opalić**, dipl.ing.arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- **Marina Pavković**, dipl.oec.
COPP Grupa d.o.o., Zagreb
- mr.sc. **Ksenija Petrić**, dipl.ing.arh.
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske,
Konzervatorski odjel u Zagrebu
- **Dario Sironić**, dipl.ing.arh.
Grad Zagreb, Gradski ured za prostorno
uređenje, izgradnju Grada, graditeljstvo,
komunalne poslove i promet
- **Marijana Sironić**, dipl.ing.arh.
Grad Zagreb, Gradski zavod za zaštitu
spomenika kulture i prirode

Technische Universität Wien, Beč (Austrija) [2]:

- **Boris Dundović**, mag.ing.arch.
- zn.novak asist. **Tamara Zaninović**, mag.ing.arch.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

OSTALA IZDANJA

PUBLIKACIJE POVODOM MEĐUNARODNOG ZNASTVENOG SKUPA

CULTURAL HERITAGE — POSSIBILITIES FOR SPATIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT

PROSTORNE I RAZVOJNE MOGUĆNOSTI KULTURNOG NASLIJEĐA

Zagreb, 22.-23. listopada 2015.

GLAVNI UREDNIK:
akademik Mladen Obad Šćitaroci

NAKLADNIK:
Arhitektonski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

ZBORNIK RADOVA listopad 2015.

ISBN 978-953-8042-10-2 (meki uvez)
ISBN 978-953-8042-11-9 (e-knjiga)

POSTERI listopad 2015.

ISBN 978-953-8042-12-6 (e-knjiga)

SAŽETCI ožujak 2015.

ISBN 978-953-8042-07-2 (e-knjiga)

E-PUBLIKACIJE MOGUĆE JE PREUZETI NA:
www.arhitekt.hr/znanost/HERU/culturalheritage

listopad 2017.

URBANIZAM NASLIJEĐA

Urbanistički i prostorni modeli za oživljavanje i unaprjeđenje kulturnoga naslijeđa

HERITAGE URBANISM

Urban and Spatial Models for Revival and Enhancement of Cultural Heritage

www.arhitekt.hr/znanost/HERU

Af

ORGANIZATORI:

Arhitektonski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Razred za likovne umjetnosti
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

POKROVITELJ:

Ministarstvo kulture
Republike Hrvatske

Zbornik je objavljen u sklopu istraživačkog projekta *Urbanizam naslijeđa – Urbanistički i prostorni modeli za oživljavanje i unaprjeđenje kulturnoga naslijeđa* (HERU) koji se provodi na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a financira ga **Hrvatska zaklada za znanost** (HRZZ-2032).

Objavu zbornika financijski je pomogla Zaklada Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

ISBN 978-953-8042-29-4

9 789538 042294 >